

**UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
INSTITUTUL DE ISTORIE**

Cu titlu de manuscris
C.Z.U. 94(478) „1940/1989” (043.2)

NEGRU ELENA

CONSTRUCȚIA IDENTITARĂ ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ

612.02 Istoria Românilor (pe perioade)

Teză de doctor habilitat în istorie

Consultant științific:

COJOCARU Gheorghe,
dr. hab. în istorie, conf. univ.

Autor: NEGRU Elena

CHIȘINĂU 2022

©Negru Elena, 2022

CUPRINS

ADNOTARE (în limbile română și engleză).....	5
ABREVIERI.....	7
INTRODUCERE.....	8
1. REPERE TEORETICE, ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE ISTORICE PRIVIND CONSTRUCȚIA IDENTITARĂ	19
1.1. Cadrul teoretic al problemei identitare	19
1.2. Istoriografia construcției identitare în RSSM	31
1.3. Sursele istorice ale cercetării	55
1.4. Concluzii la capitolul 1	62
2. TRANSPUNEREA PROIECTULUI IDENTITAR „MOLDOVENESC” DIN RASSM ÎN RSSM (1940-1941, 1944-1953)	65
2.1. Concepția națională sovietică în anii războiului și stalinismului postbelic	65
2.2. Strategii de construcție și deconstrucție identitară în RSSM	70
2.3. Retorica „moldovenizării” și „indigenizării” ca expresie a rusificării	85
2.4. Elaborarea fundamentelor etnoculturale ale noii identități	98
2.5. Concluzii la capitolul 2	117
3. EDIFICAREA IDENTITĂȚII „MOLDOVENEȘTI” ÎNTRE „DEZGHEȚUL” ȘI „ÎNGHEȚUL” HRUȘCIOVIST (1953-1964)	121
3.1. Ambiguitățile politicii sovietice față de naționalități	121
3.2. Dezavuarea liniei slavizante din lingvistica „moldovenească”. Restabilirea normelor limbii române literare	132
3.3. Recuperarea moștenirii literare clasice.....	140
3.4. Renașterea spiritului național	149
3.5. Atacul autorităților împotriva intelectualității	155
3.6. Concluzii la capitolul 3	162

4. RĂZBOIUL PROPAGANDISTIC AL URSS ÎMPOTRIVA RSR ȘI REDIMENSIONAREA PROIECTULUI IDENTITAR ÎN RSSM (1965-1985).....	167
4.1. Accelerarea proceselor de contopire a popoarelor sovietice.....	167
4.2. Războiul propagandistic antiromânesc al URSS. Etape și caracteristici	174
4.3. Fortificarea identității „moldovenești”. Dezvoltarea teoriei etnogenezei	183
4.4. Propaganda sovietică pe arena internațională despre „națiunea moldovenească”.....	192
4.5. Amplificarea tendințelor de teoretizare a „limbii moldovenești”	197
4.6. Neutralizarea influenței RSR și izolarea culturală a RSSM	203
4.7. Concluzii la capitolul 4	223
5. PERESTROIKA ȘI RESPINGEREA TEORIEI LIMBII ȘI IDENTITĂȚII „MOLDOVENEȘTI” (1985-1989).....	227
5.1. Politica de reforme și revizuirea concepției față de națiunile ne-ruse	227
5.2. Resurecția conștiinței naționale în RSSM	237
5.3. Demontarea bazelor teoretice ale dogmei „limbii moldovenești”.....	240
5.4. Lansarea dezbaterilor privind legile lingvistice. Rezistența aparatului de partid.....	249
5.5. Repunerea în drepturi a limbii române și a alfabetului latin în cadrul Sesiunii a XIII-a a Sovietului Suprem din RSSM	262
5.6. Concluzii la capitolul 5.....	271
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	274
ANEXE.....	287
BIBLIOGRAFIE	297
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	320
CV-ul AUTORULUI	321

ADNOTARE

Autor: Negru Elena

Tema: Construcția identitară în RSS Moldovenească, teză de doctor habilitat în științe istorice, Chișinău, anul elaborării 2022.

Structura tezei: introducere, cinci capitole, 23 de paragrafe, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 223 de titluri, 14 anexe, 283 de pagini text de bază.

Cuvinte-cheie: RSSM, politică națională, națiune, limbă „moldovenească”, construcție identitară, limba română, renaștere națională, România, români.

Domeniul de studiu: Istoria Românilor.

Scopul și obiectivele lucrării: Cercetarea conținutului și semnificației proiectului identitar din RSS Moldovenească. Obiectivele acestei cercetări rezidă în clarificarea conceptelor de identitate și națiune, esenței teoriei cu privire la națiunea sovietică și a proiectului identitar sovietic; studierea modului în care proiectul identitar din RASSM a fost transpus în RSSM și instrumentalizat în primul deceniu postbelic; identificarea paradigmatelor evoluției sale în anii „dezghețului” hrușciovist, între 1965-1985, precum și în perioada restructurării lui Gorbaciov din 1985-1989.

Noutatea științifică: Această teză oferă o imagine de ansamblu, originală și documentată asupra proiectului sovietic de fabricare a identității „moldovenești” pe parcursul a patru decenii și jumătate. Sunt prezentate într-o abordare sintetică și novatoare obiectivele și fațetele proiectului identitar în RSSM, strategiile de deconstrucție și construcție, apariția fenomenului de renaștere națională în anii „dezghețului” hrușciovist și contraofensiva regimului comunist, schimbarea de paradigmă privind construcția identitară în contextul războiului propagandistic antiromânesc al URSS de la mijlocul anilor 1960. În același timp, pe baza unor surse editate și inedite este relevat rolul mișcării de renaștere națională în demolarea mitului „limbii moldovenești”, bătălia lingvistică, reabilitarea limbii române și a alfabetului latin din RSSM în anul 1989.

Rezultatele obținute care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante rezidă în fundamentarea paradigmei explicative privind implementarea proiectului de construcție a identității naționale în RSS Moldovenească, ceea ce a dus la elucidarea cauzelor fluctuațiilor strategiilor identitare sovietice, a forțelor care s-au opus și au determinat eșecul proiectului de creare a identității „moldovenești” în 1989. Aceste rezultate au condus la crearea unei noi direcții științifice pentru studiul problemei identitare, ca o condiție esențială pentru dezvoltarea unei politici de stat care vizează consolidarea societății.

Valoarea teoretică: Importanța teoretică rezultă din înseși conceptele, noțiunile și teoriile descrise în capitolul despre cadrul teoretic al problemei. În lucrare se fac noi precizări privind identitatea, națiunea, națiunile civice și etnoculturală, conținutul proiectului identitar în diferite etape ale existenței RSSM.

Valoarea aplicativă: Rezultatele cercetărilor din această teză vor fi valorificate de autorii lucrărilor de sinteză, ai manualelor preuniversitare sau școlare. Acestea vor fi, de asemenea, utile pentru dezvoltarea de cursuri universitare sau de masterat. În cele din urmă, cercetarea poate fi de interes pentru instituțiile publice implicate în dezvoltarea politicilor culturale și educaționale.

Implementarea rezultatelor științifice: Rezultatele cercetărilor asupra tezei au fost utilizate în elaborarea manualelor și a sintezelor, notelor de curs universitare. Ele au fost aplicate și în procesul de scriere a monografiilor pe teme de istorie contemporană de către cercetătorii Institutului Național de Istorie a Totalitarismului al Academiei Române.

ANNOTATION

Author: Negru Elena

Theme: Identity construction in the Moldovan SSR, thesis of Doctor Habilitat in Historical Sciences, Chisinau, year of elaboration 2022.

Thesis structure: Introduction, five chapters, 23 sections, General Conclusions and Recommendations, Bibliography of 223 titles, 14 annexes, 283 pages of basic text.

Keywords: MSSR, national politics, nation, „Moldovan” language, identity construction, Romanian language, national renaissance, Romania, Romanians.

Field of study: History of Romanians.

Goal and objectives of the paper: Research of the content and significance of the identity project in the Moldovan SSR. The objectives of this research are: to clarify the concepts of identity and nation, the content of the theory of the Soviet nation and the project of Soviet identity; to study how the MASSR identity project was transposed into the MSSR and instrumentalized in the first post-war decade; to identify the paradigms of its evolution in the years of the Khrushchevist „thaw”, between 1965-1985, as well as during Gorbachev’s restructuring in 1985-1989.

Scientific novelty: This thesis provides an overview, original and documented of the Soviet project of fabricating the „Moldovan” identity over four and a half decades. The objectives and facets of the identity project in the MSSR are presented in a synthetic and innovative approach; the deconstruction and construction strategies, the appearance of the phenomenon of national renaissance in the years of the Khrushchevist „thaw” and the counter-offensive of the communist regime; the paradigm shift regarding the identity construction in the context of the USSR’s anti-Romanian propaganda war of the mid-1960s. At the same time, based on edited and novel sources, it emphasizes the role of the national renaissance movement in demolishing the myth of the „Moldovan language”, the linguistic battle, the rehabilitation of the Romanian language and of the Latin alphabet in the MSSR in 1989.

The results obtained, which contributes to solving an important scientific problem, is the corroboration of the explanatory paradigm regarding the implementation of the project of building national identity in the Moldavian SSR, which led to the elucidation of the causes of fluctuations of Soviet identity strategies, which are the main reasons for the implementation of the project. the forces that opposed and caused the failure of the project to create the “moldovan” identity in 1989. This has led to the creation of a new scientific direction for the study of the issue of identity, as an essential condition for the development of a state policy aimed at strengthening society.

Theoretical value: The theoretical importance outcomes from the very concepts, notions and theories described in the chapter on the theoretical framework of the problem. The paper makes new clarifications regarding the identity, the nation, the civic and ethnocultural nations, the content of the identity project in different stages of the MSSR existence.

Applied value: The results of the research in this thesis will be used by the authors of synthesis papers, pre-university or school textbooks. They will also be useful for the development of university or master courses. Finally, the research may be of interest to public institutions involved in the development of cultural and educational policies.

Implementation of scientific results:The results of the research on the thesis were used in the elaboration of textbooks and syntheses, university course notes. They were also applied in the process of writing monographs on topics of contemporary history by the researchers of the National Institute of Totalitarianism History of the Romanian Academy.

ABREVIERI

AMAER	Arhiva Ministerului Afacerilor Externe a României
ANRM	Arhiva Națională a Republicii Moldova
AOSPRM	Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova
AȘCAȘM	Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei
AȘ a RSSM	Academia de Științe a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești
AȘ a URSS	Academia de Științe a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste
CC al PC(b)M	Comitetul Central al Partidului Comunist (bolșevic) din Moldova
CC al PCM	Comitetul Central al Partidului Comunist din Moldova
CC al PC(b)	Comitetul Central al Partidului Comunist (bolșevic)
Gulag	(lb.r. Glavnoe upravlenie lagherei) Sistem de lagăre de muncă forțată în URSS din 1920-1950
IILL	Institutul de Istorie, Limbă și Literatură
Inturist	(lb.r. Inostrannîi turist) Agenția sovietică de turism străin
MAE	Ministerul Afacerilor Externe
MAI	Ministerul Afacerilor Interne
NKVD	(lb.r. Narodhîi Komisariat Vnutrennih Del) Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne
PCUS	Partidului Comunist al Uniunii Sovietice
PCR	Partidul Comunist Român
PCM	Partidul Comunist al Moldovei
RASSM	Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească
RDG	Republica Democrată Germană
RPB	Republica Populară Bulgară
RPP	Republica Populară Polonă
RPU	Republica Populară Ungară
RSC	Republica Socialistă Cehoslovacă
RSFI	Republica Socialistă Federativă Iugoslavia
RSSM	Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
RSR	Republica Socialistă România
URSS	Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei. Problema identitară constituie și astăzi, după peste 30 de ani de la proclamarea independenței Republicii Moldova și suprimarea, în anul 1989, a dominației mitului sovietic privind existența unei limbi și națiuni „moldovenești” diferite de limba și națiunea română, unul dintre principalele subiecte de confruntare între forțele politice. Aceste forțe pot fi împărțite convențional în două tabere principale: de orientare pro-estică, pro-Kremlin (comuniștii, socialiștii) și cea de orientare pro-vestică (UE, SUA). Aceasta din urmă, include partide politice cu obiective diferite (unele susțin independența Republicii Moldova și aderarea la UE, altele – reunificarea cu România), având în comun scopul desprinderii, îndepărtării de Rusia și integrarea în comunitatea europeană.

După proclamarea independenței Republicii Moldova, la 27 august 1991, forțele politice pro-estice, (în afară de comuniștii și socialiștii de azi, trebuie amintiți Partidul Democrat Agrar și mișcarea „Unitate Edinstvo” dispărute de pe scena politică) au recunoscut doar formal separarea de metropolă, continuând să promoveze proiectul identitar moldovenist, grefat pe tiparele propaganditice moștenite de la URSS: între Nistru și Prut s-a constituit „poporul moldovenesc” care vorbește „limba moldovenească, independentă de limba română”.

Deoarece lingviștii, inclusiv cei de la Academia de Științe a Republicii Moldova, au demolat teoria existenței unei limbi „moldovenești” diferite de limba română, politicienii pro-estici și-au ajustat discursul, dar nu au renunțat la proiectul identitar moldovenist. În 1994, președintele Mircea Snegur adoptă un discurs identitar bazat pe narativul „două state –două națiuni”. Totuși, teza respectivă nu a fost susținută în mod consecvent în timpul mandatului său. În 2003, președintele comunist Vladimir Voronin a încercat să promoveze un moldovenism etnic sau primordialist¹, în care componentele cheie ale identității (limba, comunitatea istorică și națională) sunt definite în lumina reperelor etnolingvistice și istorice de origine sovietică.

Același lucru este valabil și pentru discursul identitar al președintelui socialist Igor Dodon (2016) și a guvernării socialiste (2019), pentru care moldovenii sunt un popor diferit de români, limba oficială este „moldovenească”, iar Republica Moldova este succesoare a Moldovei medievale².

¹ Dumitrescu, L. Ș., Țibrigan, N. Narațiuni identitare în Republica Moldova. Graffiti-urile din Chișinău, În: *Revista română de sociologie*. Serie nouă, anul XXV, 2014, nr. 3-4, p. 290.

² *Discursul de investitură a lui Igor Dodon în funcția de președinte al Republicii Moldova din 23 decembrie 2016*. [cit. 22.01.21]. Disponibil: <https://www.prm.md/rom/discursuri/discursul-de-investitura-al-domnului-igor-dodon-in-functia-de-presedinte-al-republicii-moldova-98116>.

În același timp, au fost elaborate, cu sprijinul Occidentului, în 2012 și 2017, studii care susțin construcția în Republica Moldova a unei identități moldovenești civice (europeniste), în sensul de „comunitate politică a cetățenilor”, concepută drept alternativă la identitatea românească³. Aceste proiecte, însă, nu țin cont de rădăcinile etnoculturale și istorice românești și, după cum subliniază cercetătorii fenomenului nașunilor civice, se dovedesc a fi nu mai puțin iluzorii decât proiectul identitar sovietic. Profesoara de la Școala de Înalte Studii în Științe Sociale din Paris, Dominique Schnapper, care este printre cei mai importanți cercetători occidentali ai națiunii civice⁴, atrage atenția asupra imposibilității de a construi o identitate civică în Republica Moldova. Aceasta din cauza „dublei incongruențe” a diverșilor factori etnici, politici și culturali, care fac imposibilă construirea identității moldovenești civice în sensul „clasic” al termenului, deoarece identificarea etno-națională nu coincide cu cea politico-teritorială. Cazul Republicii Moldova „confirmă ideea că, pentru a construi o națiune este necesar să existe o strânsă interdependență între elementele prepolitice și dimensiunile contractuale ale proiectului de viitor care definește o perspectivă națională”. Mai mult decât atât, „națiunea nu poate fi inventată, plecând de la nimic. Toate caracteristicile etnice, istorice sau politice specifice nu pot fi ignorate de proiectul politic comun care definește o anumită națiune democratică”⁵.

Resuscitarea în mod constant a ideii moldovenismului în Republica Moldova are ca scop desprinderea teritoriului dintre Prut și Nistru de la trunchiul etnic românesc, de România, în vederea consolidării consecințelor ocupației sovietice a Basarabiei. Astfel, s-a speculat un fapt caracteristic despre români și multe alte popoare ale lumii, când un etnonim sau câteva etnonime coexistă cu alte denumiri regionale ale unuia și aceluiași popor. În anii 1920, în RASSM, bolșevicii au inventat teoria „limbii moldovenești” independente de limba română. Infranimul „moldovean”, care indică apartenența la un teritoriu, a fost transformat, prin manipulare de sens, în etnonim, creând confuzie în rândul nu numai a oamenilor obișnuiți, ci și în rândul celor mai bine pregătiți. Autoritățile sovietice, contrapunând regionalismul „moldovean” etnonimului „roman”, au încercat să demonstreze incompatibilitatea celor doi termeni, și, astfel, să separe moldovenii de români din punct de vedere etnic, lingvistic și cultural. Aceste două noțiuni nu sunt antitetice și ireconciliabile, ci se completează reciproc și sunt interdependente; a te

³ *Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova*. Coord. A. Barbăroșie, O. Nantoi. Chișinău: IPP, 2012, pp. 47-49; Groza, Iu., Jopp, M. et. al. *Consolidarea coeziunii sociale și a unei identități comune în Republica Moldova. Probleme cheie și recomandări practice*. Chișinău: IPRE, 2017, pp. 43-45.

⁴ Schnapper, D. *Community of Citizens. On the Modern Idea of Nationality*. London: Transaction Publishers, 1998; Idem. *Comunitatea cetățenilor: asupra ideii moderne de națiune*. Pitești: Paralela 45, 2004.

⁵ Demian, A. *La nation impossible? Construction nationale en République de Moldova, et au -delà*. Preface par D. Schnapper. Paris: L'Harmattan, 2016, p. 8.

identifica român înseamnă a te considera reprezentant al națiunii române, în timp ce a te identifica moldovean înseamnă a te raporta la un teritoriu. De aceea, în prezent, susținătorii națiunii civice moldovenești, în încercarea de a construi o identitate bazată pe teritorialitate, îi includ în națiunea moldovenească pe toți cei care trăiesc în Republica Moldova, negând apartenența lor etno-culturală.

Diferitele proiecte naționale, dezvoltate de-a lungul vremii, cu un puternic caracter politic și geostrategic, au creat confuzie identitară în rândul populației Republicii Moldova, astfel încât și astăzi, la peste trei decenii de la proclamarea independenței se mai discută despre numele limbii oficiale și apartenența etnică a populației. Dilema identitară din Republica Moldova este una dintre cele mai grave provocări, iar viitorul populației acestui teritoriu va depinde de modul în care această problemă poate fi rezolvată.

Cercetarea problematicii construcției identitare în RSSM constituie un mijloc de cunoaștere a politicii naționale sovietice, a teoriei sovietice despre națiune și a modului în care a fost manipulat proiectul identitar „moldovenesc”, mai întâi în RASSM, apoi în RSSM. În același timp, identifică rădăcinile confuziei identitare, fiind un instrument util pentru a înțelege provocările politice actuale legate de încercările de construire a identității în Republica Moldova. Clarificarea rădăcinilor, a scopurilor și a esenței proiectului de construire a „limbii și națiunii moldovenești independente”, ca parte componentă a politicii imperialiste sovietice, este o condiție esențială pentru dezvoltarea unor programe și strategii adecvate de consolidare a independenței Republicii Moldova, de revenire completă și definitivă la valorile culturale și identitare românești – unica modalitate de a „arde etapele”, de a moderniza societatea și a depăși subdezvoltarea culturală și identitară.

Gradul de studiere a temei. În ultimii 30 de ani, ca urmare a proceselor de renaștere națională și de reevaluare a fenomenului național din perioada sovietică, s-a înregistrat o creștere a numărului de lucrări privind problematica identitară din fosta RSSM. Marea majoritate a autorilor din Republica Moldova (N. Mătcaș, Gh. Negru, I. Cașu), mai ales din primul deceniu după proclamarea independenței, abordează, cu precădere, construcția identitară din perspectiva politicii lingvistice. Tendința aceasta poate fi justificată de importanța acordată politicii lingvistice în cadrul politicii sovietice față de identitățile naționale și de impactul ei asupra proceselor de deznaționalizare. Lucrările mai recente din Republica Moldova (Iu. Frunțașu, O. Țăcu), deși extind aria subiectelor abordate și oferă noi perspective de analiză, extrapolează, uneori, teoriile și grilele de analiză occidentale ale fenomenului național asupra realităților din

RSSM și nu analizează evoluțiile proiectului identitar în toată complexitatea sa. La rândul lor, autorii occidentali recentți (W.P.Van Meurs, Ch. King.), în ciuda unei analize mai largi a problematicii construcției identitare, nu reușesc să identifice etapele și caracteristicile proiectului identitar din RSSM în ansamblul său. Aceste lacune provin din lipsa de cunoaștere a surselor primare de documentare și din utilizarea, în primul rând, a lucrărilor și studiilor publicate și a altor informații obținute din surse secundare.

Scopul tezei. Prezentul demers științific vizează determinarea conținutului și semnificației proiectului identitar din RSS Moldovenească. Obiectivele acestei cercetări rezidă în clarificarea conceptelor de identitate și națiune, esenței teoriei cu privire la națiunea sovietică și a proiectului identitar sovietic; analiza modului în care proiectul identitar din RASSM a fost transpus în RSSM și instrumentalizat în primul deceniu postbelic; identificarea paradigmei evoluției sale în anii „dezghețului” hrușciovist, între 1965-1985, precum și în perioada restructurării lui Gorbaciov, arunci când a avut loc demolarea bazelor teoretice ale „limbii moldovenești”, revenirea la limba română și la alfabetului latin la sfârșitul lunii august 1989.

Obiectivele generale ale cercetării constau în:

- clarificarea conceptelor de identitate și națiune, esenței teoriei sovietice a națiunii și a proiectului identitar sovietic;
- analizarea abordărilor istoriografice privind tema de cercetare;
- prezentarea modului în care a fost transplatat proiectul identitar din RASSM în RSSM;
- evidențierea specificului proiectului identitar „moldovenesc” din primul deceniu postbelic prin prisma deconstrucției și a construcției identitare;
- cercetarea evoluției politicii naționale din timpul „dezghețului” hrușciovist și a impactului său asupra discuțiilor privind caracterul „limbii moldovenești” și moștenirea literară clasică;
- analiza fenomenului redimensionării proiectului identitar moldovenist, lansat la mijlocul anilor 1960, prin prisma amplificării tendințelor mistificatoare privind istoria „poporului moldovenesc”, „limba moldovenească” de sine stătătoare și a izolării culturale a RSSM de RSR;
- cercetarea rolului mișcării de renaștere naționale și a revendicărilor lingvistice în efortul de eliminare a mitului „limbii moldovenești”, creării condițiilor pentru revenirea la adevărul științific;
- examinarea condițiilor în care au fost adoptate legile lingvistice din RSSM în anul 1989 și evidențierea importanței lor practice;

Ipoteza cercetării. Demersul nostru științific urmărește să răspundă la o serie de întrebări de principiu privind proiectul identitar sovietic din RSSM. În primul rând, considerăm, că a fost menit să justifice raptul teritorial al Basarabiei și să nu admită recuperarea identității naționale în viitor. În al doilea rând, presupunem că acest proiect s-a axat pe construirea unei identități „moldovenești” cu propria sa limbă și cultură, prin deconstruire, pentru a sublinia și consolida diferențele, specificitatea sa față de limba, istoria, cultura și identitatea română. În al treilea rând, anticipăm că proiectul moldovenesc a urmărit cultivarea diferențelor etnoculturale prin implementarea unui plan de neutralizare a oricărei încercări de armonizare cu limba și cultura română, de limitare a contactelor umane și de interzicere a circulației valorilor culturale comune.

Metodologia cercetării. Teza se bazează pe metode de cercetare comune științelor sociale. Este vorba, în primul rând, de metoda calitativă, care ne-a permis să explicăm anumite fenomene specifice perioadei sovietice. Deși aceasta este o metodă de cercetare interpretativă, ea a fost, de asemenea, utilă și în abordarea problemelor teoretice. În cursul cercetării, mai ales în cadrul expunerii unor subiecte privind politica națională sovietică la diferite etape, am recurs la analiza istorică descriptivă, bazată pe lucrările publicate. În analiza și compararea datelor statistice am utilizat metoda cantitativă. Această metodă a fost aplicată în cercetarea „indigenizării” cadrelor, politicii lingvistice, fenomenului „bilingvismului” în diferite republici sovietice, cât și în ceea ce privește fenomenul izolării culturale a RSSM de RSR. În timpul scrierii lucrării, am folosit o altă metodă de cercetare, cum ar fi analiza critică a surselor de arhivă, care implică interpretarea și încadrarea lor în contextul fenomenului studiat. De asemenea, am folosit metodele inductivă și deductivă când am prezentat materia în capitole și în formularea concluziilor. Pentru o mai bună expunere a temei, dar, și pentru a înțelege procesele în curs de desfășurare, am utilizat abordarea diacronică, prezentând subiectele într-o succesiune cronologică.

Noutatea științifică și originalitatea lucrării. Această cercetare realizează o analiză a proiectului sovietic de fabricare a identității „moldovenești” pe parcursul a patru decenii și jumătate, prezentând o serie de elemente noi. În primul rând, lucrarea conține clarificări teoretice cu privire la conținutul teoriei sovietice a națiunii și planul sovietic de a construi națiuni, sensul atribuit în cadrul URSS termenilor „națiune”, „naționalitate”. Pentru a facilita înțelegerea sensului proiectului de construcție identitară în RSSM, am folosit o abordare care face apel la politica națională sovietică. Întrucât limba și istoria sunt elementele principale ale oricărui eșafodaj identitar am considerat necesar să analizăm evoluția politicii naționale sovietice, modul în care politica a ghidat lingvistica și istoriografia și a manipulat discursul despre istoria „poporului moldovenesc” și „limba moldovenească”. Un aspect original al lucrării este legat de

schimbarea de paradigmă a proiectului identitar „moldovenesc”, în a doua jumătate a anilor 1965, ca urmare a războiului propagandistic antiromânesc, care a dus la intensificarea cultivării diferențelor lingvistice și culturale între RSSM și RSR. Cercetarea evidențiază, pe baza unor documente inedite, redimensionarea proiectului identitar „moldovenesc” prin dezvoltarea conceptului etnogenezei „poporului moldovenesc” și a teoretizărilor „limbii moldovenești” de sine stătătoare, impunerea identității „moldovenești” de către propaganda sovietică pe arena internațională, izolarea culturală de RSR prin excluderea cărților și publicațiilor periodice românești în RSSM, restrângerea schimburilor turistice și contactelor umane dintre RSSM și RSR. În același timp, cercetarea evidențiază rolul mișcării de renaștere naționale și a revendicărilor lingvistice în demolarea mitului „limbii moldovenești”, a bătăliei lingvistice din RSSM în vara anului 1989, care a dus la falimentul teoriei „limbii moldovenești” de extracție sovietică.

Rezultatele principial noi pentru știința istorică. Lucrarea constituie o primă încercare în istoriografia Republicii Moldova de a prezenta o imagine complexă a evoluției proiectului de construcție identitară în RSSM, din perspectiva politicii sovietice față de naționalitățile ne-ruse, axată pe crearea unei identități etnice, lingvistice și culturale „moldovenești”, în opoziție cu tot ce era românesc.

Un rezultat fundamental nou este identificarea unei faze distincte în dezvoltarea proiectului identitar, care a început în RSSM în a doua jumătate a anilor 1960 în contextul războiului propagandistic sovietic împotriva RSR. Recalibrarea proiectului identitar „moldovenesc” din perioada anilor 1965-1989 a avut ca scop consolidarea tendințelor de teoretizare a „limbii moldovenești” de sine stătătoare și a politicii de izolare culturală a RSSM de România. Cercetarea evidențiază modul în care a fost dezvoltată teoria etnogenezei și impusă identitatea „moldovenească” pe arena internațională prin intermediul propagandei sovietice. Linia de izolare culturală de RSR a constituit un obiectiv important al politicii autorităților sovietice. De aceea, acțiunea de interzicere a presei periodice și cărților din dreapta Prutului, începând cu anii 1970, de reglementare a călătoriilor în scop turistic din RSR spre RSSM și restricționării călătoriilor private din RSSM în RSR și invers, este o problemă complet nouă. Problema bătăliei lingvistice din vara anului 1989, opoziția nomenclaturii comuniste la recunoașterea identității lingvistice moldo-române și la revenirea la grafia latină sunt subiecte cu elemente de noutate.

Valoarea teoretică a investigației. Importanța teoretică rezultă din înseși conceptele, noțiunile și teoriile descrise în capitolul despre cadrul teoretic al problemei. Lucrarea evidențiază noi valențe ale noțiunilor teoretice generale (privind identitatea, națiunea, națiunile civice și etnoculturală) în raport cu evenimentele politice din RSSM. Se aduc noi contribuții referitoare la conținutul proiectului identitar sovietic, la strategiile de construcție și deconstrucție a identității naționale, la redimensionarea proiectului identitar din RSSM în a doua jumătate a anilor 1960, fiind evidențiate principalele etape și caracteristici. În ultimul capitol se fac noi clarificări referitoare la situația lingvistică din RSSM, limitele și contradicțiile legislației lingvistice adoptate la sfârșitul lunii august 1989.

Valoarea aplicativă a cercetării. Având în vedere actualitatea temei și problemele analizate, prezenta lucrare poate fi valorificată de către autorii de lucrări de sinteză, manuale preuniversitare sau școlare. De asemenea, poate fi utilă pentru elaborarea unor cursuri universitare sau de masterat. În cele din urmă, cercetarea poate fi de interes pentru instituțiile statului, implicate în elaborarea politicilor culturale și educaționale.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere. Cercetarea problemei construcției identitare în RSSM are ca rezultat: 1. clarificarea unor puncte de referință conceptuale privind identitatea națională, națiunea, conținutul proiectului național sovietic și modul în care a fost promovat de la o etapă la alta; 2. reflectarea modului în care a fost impus proiectul „moldovenesc” în RSSM în anii 1940-1941 și în primul deceniu postbelic; a strategiilor de deconstrucție și construcție identitară, axate pe cultivarea urii față de ocupantul „roman”, distrugerea „naționalismului moldo-român”; edificarea componentelor de bază ale eșafodajului etnocultural al noii identități „moldovenești”; 3. elucidarea ambiguității fenomenului „dezghețului” hrușciovist care, pe de o parte, a creat condiții pentru revitalizarea spiritului național, intensificând eforturile de identificare a limbii „moldovenești” cu limba română, de valorificare a moștenirii literare clasice, dar, în același timp, a generat o serie de contraacțiuni ale PCM pentru a anihila revendicările lingvistice și culturale ale intelectualității, pentru a suprima libertatea de creație și a bloca destalinizarea; 4. cercetarea impactului războiului propagandistic antiromânesc al URSS asupra redimensionării proiectului identitar „moldovenesc” din anii 1965-1985, care s-a manifestat prin exacerbarea acțiunilor de afirmare a identității și limbii „moldovenești” de sine stătătoare și de izolare culturală a RSSM de România; 5. evidențierea contextului, cauzelor și factorilor care au dus la înlăturarea bazelor teoretice ale dogmei limbii „moldovenești” și la eșecul, în anul 1989, al teoriei limbii și identității „moldovenești” de origine stalinistă.

Aprobarea rezultatelor științifice. Problematika abordată în prezenta lucrare se află în interesul autoarei de mai mulți ani, fapt ce a permis comunicarea unor rezultate la o serie de foruri și conferințe de rang național și internațional. Rezultatele cercetărilor la teză au fost prezentate la peste 20 conferințe și reuniuni științifice internaționale, cu participarea specialiștilor în acest domeniu din Republica Moldova, România, Ucraina și alte țări. Acestea includ următoarele: Sesiunea științifică internațională *României din afara granițelor țării. România- Moldova-Ucraina – împreună spre Europa*, Iași, 7-11 noiembrie 2011, comunicarea „Patriotism sovietic” versus „Naționalism moldo-român” în propaganda comunistă din RSS Moldovenească (1944-1947)”; „*Mass-media: între document și interpretare*”.Congresul Național de Istorie a Presei, ediția a V-a, Chișinău, USM, 26-28 aprilie 2012, comunicarea „Cenzura sovietică și restricțiile privind circulația cărții și presei românești în RSSM (anii 60 ai sec. XX)”; Conferința internațională *Anul 1812 – problemă națională, implicații internaționale*, Iași-Chișinău, 14-16 mai 2012, comunicarea „Campanii propagandistice antiromânești în RSS Moldovenească (anii 60-80 ai sec. XX)”; *Elita culturală și presa*. Congresul Național de Istorie a Presei, Ediția a VI-a, București, 18-20 aprilie 2013, comunicarea „Presa periodică din RSR în contextul campaniilor propagandistice antiromânești din RSSM (anii 60-80 ai secolului XX)”; Conferința internațională *Fenomenul totalitar: între realități istorice și abordări istoriografice*, INST – 20 de ani de activitate. Academia Română, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 26-27 septembrie 2013, comunicarea „Contactele umane dintre RSSM și RSR și mitul „prieteniei frățești””; Conferința internațională *1989: 25 de ani de libertate. Lecții ale trecutului, temeri pentru viitor*, INST al Academiei Române, București, 20-21 noiembrie 2014, comunicarea „Relațiile sovieto-române și fața nevăzută a propagandei URSS împotriva României (anii 70-80 ai sec.XX)”; Conferința științifică *Unitate Națională – Identitate Europeană consacrată împlinirii a 97 de ani de la Unirea Basarabiei cu România*, Chișinău, 27 martie 2015, comunicarea „Reflectarea Unirii Basarabiei cu România din 27 martie 1918 în istoriografia din RSR (anii 60-80 ai sec.XX)”; Conferința internațională *1965. De la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu. 50 de ani de la schimbarea conducerii comuniste*, București, 25-26 iunie 2015, comunicarea „Reconsiderarea politicii URSS față de România în anul 1965”; Congresul Național al Istoricilor Români, Cluj-Napoca, 25-28 august 2016, comunicarea „Disputa diplomatică și istoriografică sovieto-română privind Basarabia”; Conferința internațională *Centenar Sfatul Țării*, Chișinău, 21 noiembrie 2017, comunicarea „Proiectul identitar în RASSM și deznodământul său tragic”; Conferința științifică *Centenarul unirii Basarabei cu România. Puterea dreptului, autodeterminare și argument istorice*, Facultatea de Științe Politice a Universității din București, 20 aprilie 2018, comunicarea „Controversa istoriografică sovieto-

română privind unirea Basarabiei cu România (anii 60-80 ai sec. al XX-lea)”; Conferința științifică *Centenarul unirii Basarabei cu România. Problema Basarabiei în relațiile româno-sovietice/ruse, 1918-2018*”, INST al Academiei Române, București, 11-12 aprilie 2018, comunicarea „Disputa istoriografică sovieto-română privind unirea Basarabiei cu România”; Congresul Internațional de Istorie a Presei *Presa Marii Uniri*, Arad, 20-21 aprilie 2018, comunicarea „Unirea Basarabiei cu România reflectată în presa sovietică”; Congresul Național al Istoricilor Români, Iași, 29 august-1septembrie 2018, comunicarea „Disputa diplomatică sovieto-română privind Basarabia (1965-1989)”; Simpozionul internațional *Marea Unire de la Marea Neagră*, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța, 26-28 octombrie 2018, comunicarea „Disputa istoriografică și diplomatică româno-sovietică privind unirea Basarabiei cu România”; Conferința internațională *Fațete ale comunismului în România și R(A)SS Moldovenească. Politică, societate și economie*, Iași, Universitatea „A.I. Cuza”, 31 octombrie 2019, comunicarea „Construcția identitară în RASS Moldovenească 1924-1940”; Conferința științifică internațională *Latinitate, romanitate, românitare*, Chișinău, USM, 1 noiembrie 2019, comunicarea „Perestroika lui M.Gorbaciov și problema Basarabiei (1985-1989)”; Conferința științifică internațională *Minorități naționale inventate. Moldovenismul: politici, cauze, efecte*, Cernăuți, 21 noiembrie 2019, comunicarea „Cum s-a împlinit politica de moldovenizare în RASS Moldovenească”; Conferința științifică internațională *30 de ani de la proclamarea independenței Republicii Moldova*, Chișinău, USM, 23-24 august 2021, comunicarea „Proiectul de construcție identitară în RASSM: obiective, etape și consecințe”.

Autoarea a publicat la tema tezei peste 50 de lucrări (monografii, culegeri de documente și studii, lucrări de sinteză, articole), editate în Republica Moldova și în România, în care au fost abordate diverse aspecte ale construcției identitare în RSS Moldovenească.

Sumarul compartimentelor tezei. Teză a fost elaborată în conformitate cu normele stabilite de Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare. Lucrarea conține: adnotări în limbile română și engleză; introducere; capitol referitor la cadrul teoretic al problemei identitare, istoriografia și sursele istorice privind construcția identitară în RASSM; patru capitole de bază, care sunt împărțite în 23 de subcapitole; concluzii generale și recomandări; anexe, bibliografie, declarație de asumare a răspunderii și CV-ul autoarei.

Introducerea prezintă următoarele aspecte: actualitatea și importanța temei de cercetare; scopul și obiectivele tezei; metodologia cercetării; noutatea științifică și rezultatele obținute

pentru știință și practică; importanța teoretică și valoarea aplicată a tezei; aprobarea rezultatelor; rezumatul compartimentelor tezei.

Capitolul I – Repere teoretice, istoriografice și surse istorice privind construcția identitară – tratează aspectele teoretice de bază ale problematicii identității naționale: conceptul de națiune; teoriile națiunii; ideile națiunii civice și etnoculturale; națiunea și proiectul identitar sovietic. Se subliniază faptul că proiectul sovietic de construire a națiunilor poate fi împărțit în mod convențional în două etape. În prima etapă, care a coincis cu fondarea URSS și până la sfârșitul primului deceniu postbelic, a prevalat viziunea etnoculturală a națiunii. În a doua etapă (anii 1960 – mijlocul anilor 1980), odată cu lansarea la începutul anilor 1960 a lozincii „aproprierii și fuziunii” popoarelor sovietice, este implementat conceptul despre națiunea civică. Un accent deosebit este pus pe analiza istoriografiei problemei, în perspectiva lucrărilor din perioada sovietică, a literaturii românești și occidentale postbelice, a lucrărilor publicate în Republica Moldova și în România după 1989, precum și a lucrărilor occidentale recente. În plus, sunt evidențiate și analizate principalele surse documentare, primare și secundare, utilizate pentru scrierea tezei.

Capitolul II – Transpunerea proiectului identitar „moldovenesc” din RASSM în RSSM (1940-1941, 1944-1953) – cercetază modul în care a fost transpus proiectul „moldovenesc” din RASSM în RSSM în anii stalinismului târziu, evidențiind principalele mecanisme ale fenomenului deconstrucției identitare pentru a demola identitatea, limba și cultura română. Construcția noii identități „moldovenești” este examinată din perspectiva implementării politicii de „moldovenizare” și „indigenizare” a cadrelor de partid și economice și creării bazelor etnoculturale. Prezintă rolul istoriografiei sovietice, inclusiv al istoriografiei din RSSM, în rescrierea istoriei spațiului dintre Prut și Nistru și în fabricarea teoriei etnogenezei „poporului moldovenesc”. Relevă, de asemenea, disputele lingvistice din primul deceniu postbelic dintre promotorii curentului slavizant, reprezentat de activiștii culturali originari din fosta RASSM, și intelectualii basarabeni, subliniind că discuțiile s-au axat pe probleme legate de fonetică, morfologie, lexic și originea „limbii moldovenești”. Se menționează că procesul de edificare a panteonului literar a fost foarte anevoios, ceea ce a determinat recunoașterea selectivă a clasicilor literaturii în cadrul permis de schema teoretică a „poporului moldovenesc”.

Capitolul III – Edificarea identității „moldovenești” între „dezghețul” și „înghețul” hrușciovist (1953-1964) – se concentrează asupra analizei construcției identității „moldovenești” în anii „dezghețului” hrușciovist. Pe de o parte, evidențiază ambiguitățile politicii sovietice față

de naționalități, semnificația „noului” curs în politica națională, limitele „dezghețului” cultural și reconsolidarea limbii ruse în întreg spațiul URSS. Pe de altă parte, relevă acțiunile intelectualității care vizează dezavuarea liniei slavizante, identificarea limbii „moldovenești” cu limba română și repunerea în circuitul educațional-cultural a moștenirii literare clasice românești. O altă problemă studiată se referă la renașterea națională și la ofensiva autorităților împotriva intelectualilor, pentru a interzice destalinizarea și a pune în aplicare un control ideologic total asupra vieții culturale din RSSM.

Capitolul IV – Războiul propagandistic al URSS împotriva RSR și redimensionarea proiectului identitar în RSSM (1965-1985) – abordează problema redimensionării proiectului identitar din RSSM în contextul războiului propagandistic al URSS împotriva României din anii 1965-1985. Capitolul prezintă caracteristicile de bază ale politicii naționale sovietice, etapele războiului propagandistic antiromânesc și principalele sale fațete: dezvoltarea conceptului etnogenezei poporului „moldovenesc”, amplificarea teoretizărilor privind limba „moldovenească” de sine stătătoare, acțiunile propagandistice pe arena internațională despre istoria și „realizările” națiunii „moldovenești”. Vorbim aici și de o altă dimensiune a acestui război propagandistic, care are ca scop combaterea „influenței” românești asupra RSSM și izolarea sa culturală față de România prin eliminarea cărților și a presei, prin limitarea schimburilor turistice, și a contactelor dintre rude și prieteni.

Capitolul V – Perestroika și respingerea teoriei limbii și identității „moldovenești” (1985-1989) – conturează evoluția proiectului identitar „moldovenesc” în contextul perestroikăi, când are loc o revizuire a politicii naționale sovietice, urmată de un val al mișcării pentru renașterea identităților naționale în cadrul URSS. Este cercetat rolul mișcării de renaștere națională din RSSM în spulberarea mitului limbii „moldovenești” și a bazelor sale teoretice, evidențind sinuozițiile discuțiilor privind proiectele de legi lingvistice, rezistența nomenclaturii PCM, precum și bătălia lingvistică din timpul Marii Adunări Naționale și a celei de-a XIII-a Sesiuni a Sovietului Suprem al RSSM, care a culminat, la 31 august-1 septembrie 1989, cu revenirea la limba română și la alfabetului latin.

1. REPERE TEORETICE, ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE ISTORICE PRIVIND CONSTRUCȚIA IDENTITARĂ

1.1. Cadrul teoretic al problemei identitare

Analiza proiectului identitar în RSSM necesită clarificarea terminologiei, în primul rând, deoarece în literatura sovietică o serie de termeni pe care îi utilizăm în prezenta lucrare aveau o conotație diferită de cea pe care o au astăzi. În al doilea rând, trebuie clarificați anumiți termeni actuali care se referă la conceptul de națiune. Identitatea națională este unul dintre conceptele cheie ale lucrării, de aceea vom încerca să-l definim și să stabilim conținutul lui.

Termenul „identitate” este derivat din limba latină (*identitas*) și se referă la ansamblul de trăsături specifice unei persoane sau unei comunități. Aceste caracteristici disting un individ sau grupuri de alte persoane. Identitatea este, în egală măsură, asociată conștiinței pe care o persoană o are față de sine. Fiecare individ este purtătorul mai multor identități, în sensul că poate reuni, simultan, o identitate familială, locală, regională, socială, culturală, națională, religioasă etc.

Una dintre cele mai importante identități, la nivel individual, de grup sau comunitar este identitatea națională. Potrivit unei accepțiuni comune, identitatea națională desemnează conștiința apartenenței la un grup specific, la o națiune; ea exprimă „atitudini, mentalități, comportamente colective rezultate din apartenența indivizilor la un stat național”⁶. Din acest punct de vedere, identitatea este expresia caracterului național, este ansamblul însușirilor psihice și morale fundamentale ale unei națiuni, care se reflectă în conduita, concepțiile și acțiunile membrilor săi și sunt elemente pe baza cărora pot fi identificați în raport cu alte grupuri sociale. Într-o abordare general acceptată identitatea națională nu poate să existe fără un etnonim. În plus, trebuie să aibă și alte forme de exprimare, cum ar fi limba, cultura, religia, conștiința originii comune, memoria colectivă a trecutului. Potrivit lui Anthony Smith, unul dintre fondatorii studiilor de naționalism, identitatea națională este cea mai rezistentă dintre toate identitățile colective existente. Astfel alte identități colective, precum cele de clasă, gen, rasă, religie pot să se combine cu identitatea națională, dar rareori o pot submina. De asemenea, identitatea națională „legitimează ori influențează obiectivele, politicile implementate sau practicile administrative care reglementează viața de zi cu zi a fiecărui cetățean”⁷. Identitatea națională, care în lucrările sale este asociată cu națiunea, cuprinde următoarele elemente: teritoriul, ideea de

⁶ Schifirneț, C. Identitatea românească în contextul modernității tendențiale. În: *Revista de Sociologie. Serie nouă*. Anul XX, 2009, nr. 5–6, p. 464.

⁷ Smith, A. *National Identity*. London: Rongun Books, 1991, p. 144.

patrie, memoria istorică, miturile, simbolurile și tradițiile, drepturile egale, economia comună cu mobilitatea teritorială⁸.

Termenul „națiune” provine de la latinescul *natio*, care semnifică apartenența la un grup cu caracteristici comune. În majoritatea limbilor acest termen este sinonim cu statul sau cu o comunitate de cetățeni care formează statul. În acest caz vorbim de state-națiuni. Există situații în care națiunea nu este sinonimă cu statul, deoarece există națiuni fără state (e.g. națiunea kurdă) sau state cu două sau mai multe națiuni (Belgia, Regatul Unit al Marii Britanii). Având în vedere modul în care s-au format națiunile, există o multitudine de înțelesuri atribuite acestui termen.

În Franța și în alte țări din Europa Occidentală, națiunea reprezintă o comunitate a cetățenilor care au drepturi egale, indiferent de trecutul lor istoric. În Germania, dar și în țările din Europa de Est, națiunea este o colectivitate care se singularizează prin limbă, tradiții, cultură comună și ideologie, implicând conștientizarea apartenenței la limba comună, istorie și valorile culturale. Cu toate acestea, definirea unei națiuni nu necesită prezența integrală a atributelor cultural-ideologice. De exemplu, memoria istorică este un element important pentru definirea națiunii franceze, dar pentru națiunea americană aceasta este de mică importanță. Componenta istorico-culturală, care evocă strămoșii și face trimitere la genealogie, este un element principal pentru națiunea germană, dar complementar pentru națiunea franceză⁹.

În prezent națiunea rămâne un concept vag și ambiguu, care stârnește controverse printre teoreticienii națiunii și naționalismului. Deși în ultimii treizeci de ani s-a înregistrat o creștere a numărului de studii pe această temă, majoritatea autorilor sunt de acord în ceea ce privește „natura problematică a conceptului de națiune, dificultatea de a-l încadra în definiții clare”¹⁰. Istoricul britanic Eric Hobsbawm crede că în cazul națiunilor „nu există un criteriu mulțumitor conform căruia am putea decide care dintre multele colectivități umane ar putea fi numite astfel”. Acest lucru se datorează, în opinia aceluiași autor, faptului că „nu există niciun mod de a spune observatorului cum să distingă *apriori* o națiune de alte entități, așa cum să recunoască o pasăre sau să distingă un șoarece de o șopârlă”¹¹.

Autori consacrați, în încercarea lor de a delimita conceptual națiunea, au identificat două norme de bază pentru definirea ei: criteriile obiective și subiective. Criteriile obiective se referă la

⁸ Smith, A. *op. cit.*, p. 14.

⁹ Guyon, S. et al. *Des nations à la nation. Apprendre et conceptualiser*. Paris: INRP, 1993, p. 51.

¹⁰ Smith, A. *op. cit.*, p. 18.

¹¹ Hobsbawm, E. *Națiuni și naționalisme din 1870 până în prezent. Program, mit, realitate*. Trad. de Diana Stanciu. Chișinău: ARC, 1997, p. 7.

limba sau apartenența etnică, teritoriul comun, istoria și tradițiile culturale comune, iar cele subiective se referă la componenta volitivă, voința și consimțământul membrilor unei entități pentru o viață politică comună. Într-o primă accepțiune, reieșind din criteriile obiective, termenul de „națiune” desemnează un grup uman de aceeași origine, o comunitate care are o cultură, o limbă, tradiții și valori proprii. În altă accepțiune, subiectivă, națiunea este definită ca o comunitate de indivizi uniți prin necesități comune și dorința de a locui împreună.

Totuși, încercarea de a defini națiunea numai pe baza unor sau altor criterii s-a dovedit problematică. Același E. Hobsbawm, care identifică cauzele eșuării încercărilor de a defini națiunea în baza criteriilor obiective, arată că „odată ce numai anumiți membri ai unei clase de entități ce se potrivesc definiției pot fi descriși oricând drept «națiuni», excepțiile pot apărea oricând”. Acest lucru se datorează faptului că, în anumite cazuri, deși există componente obiective, națiunile nu există încă. În alte cazuri, deși există, ele „nu corespund criteriului sau combinației de criterii”. În altă ordine de idei, E. Hobsbawm subliniază că aceste elemente „obiective” de definire a națiunii sunt „difuze, schimbătoare și de mare ambiguitate”, iar alegerea lor drept reper înseamnă să ne orientăm „după formațiuni noroase în locul bornelor kilometrice”¹².

În același timp, încercările de a defini națiunea în lumina criteriilor subiective, exprimate în dorința indivizilor de a trăi împreună, nu sunt convingătoare. Mai mult decât atât, interpretarea statică a acestei definiții „ar putea să-i conducă pe imprudenți la voluntarismul extrem, la ideea că ajunge doar să vrei pentru a deveni sau redeveni o națiune [...]”¹³.

Cu toate acestea, când vorbim despre națiune, luăm în considerare două dimensiuni: culturală și politică. Dimensiunea culturală se referă la o comunitate identificată prin propria cultură, tradiții și limbă. Dimensiunea politică se referă la o comunitate socială care trăiește pe un anumit teritoriu și este organizată în stat. Un atribut important al națiunii este identitatea națională care integrează grupurile dispersate de indivizi și îi conferă coeziune.

În lucrările de specialitate, problema națiunilor și naționalismelor este analizată în perspectiva a două paradigme: **primordialismul**, în care **perennialismul** se distinge ca variantă, și **modernismul**.

În sensul **primordialismului** națiunea reprezintă un „organism cu caracter fix și de neșters, imprimat membrilor săi de la naștere și de care ei nu se pot desprinde niciodată”. Pentru

¹² Hobsbawm, E. *op. cit.*, p. 8.

¹³ *Ibidem*, p. 10.

primordialismul socio-biologic (Perre van den Berghe) națiunile „reprezintă un fenomen *sui generis* în ordinea naturală care a existat din timpurile cele mai vechi”. Fiind o extensie a familiei, națiunea este „un dat natural”¹⁴. Primordialismul cultural (Edward Shils), explică națiunile prin prisma „datului cultural”, punând accentul pe legăturile de rudenie, religie, ritualuri, simboluri etc ¹⁵.

Perenialismul consideră națiunea o comunitate politică etnoculturală „persistentă și imemorială, cu o istorie milenară și o patrie istorică”. Spre deosebire de primordialiști care afirmă că națiunile și grupurile etnice sunt „daturi” naturale, perenialiștii consideră că națiunea reprezintă un fenomen social și ideologic al epocii moderne sau „o versiune modernă a comunității etnice din timpurile imemorabile”¹⁶.

Modernismul este a doua mare paradigmă de conceptualizare a națiunii și naționalismelor. A apărut ca reacție la ideile primordialiștilor și perenialiștilor, căpătând o largă dezvoltare în anii 1960 în cadrul școlii „construirii națiunilor” (nation building). Adepții acestei școli, aducând ca exemple țările decolonizate din Asia și Africa, au explicat fenomenul național în lumina eforturilor elitelor politice de a „construi” națiuni unite din elemente etnice eterogene, subliniind importanța mobilizării și participării cetățenilor¹⁷. Teoretizările modernist-constructiviste capătă noi valențe, odată cu publicarea, la începutul anilor 1980, a lucrărilor unor politologi, sociologi, istorici¹⁸, care explicau apariția națiunilor prin prisma factorilor socioculturali, economici, politici și ideologici. Indiferent de factorii determinanți, ce stăteau la baza explicațiilor autorilor, trăsătura comună a acestor lucrări a constituit-o prezentarea națiunilor drept un „construct”, o comunitate politică „construită” mecanic din elemente eterogene în care statul și elitele au un rol cheie.

Unul dintre reprezentanții notorii ai acestui curent, Ernest Gellner, pleacă de la ideea că națiunile și naționalismele își au originile nu în tradițiile pre-moderne, ci în societatea industrială. Explicând geneza națiunilor, Gellner evidențiază tranziția de la „cultura populară” la „cultura înaltă”, înțeleasă ca una literară, standartizată, și rolul primordial în acest proces al elitelor și instituțiilor politice. În același context, autorul subliniază rolul sistemului de educație

¹⁴ Smith, A. *Naționalism și modernism. Un studiu critic al teoriilor recente cu privire la națiune și nationalism*. Traducere din engleză de Diana Stanciu. Chișinău: Epigraf, 2002, p. 154.

¹⁵ *Ibidem*, p. 159.

¹⁶ Lees, P. Autour de fondamentaux théoriques sur le concept de «nation». În: *La revue électronique du Centre de Recherches sur les Identités Nationales et Interculturalité*, 2014, nr. 7, p. 12.

¹⁷ Smith, A. *op. cit.*, p. 33.

¹⁸ Gellner, E. *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackweil, 1983; Hobsbawn, E., Ranger, T. *The Invention of Tradition*. Cambridge: University Press, 1983; Anderson, B. *Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*. Londra: Verso, 1983.

în transmiterea limbii literare „supervizată de academie” și „codificată prin cerințele unei comunicări birocratice și tehnologice destul de precise”¹⁹.

Eric Hobsbawm, consideră că „statele și naționalismele nu apar datorită națiunilor, ci invers”²⁰, națiunile sunt produsul naționalismelor, iar principalul scop al acestora este de a crea state-națiuni. Națiunea este o entitate socială „în măsura în care are legătură cu un anumit stat modern – statul-națiune”. Ca fenomen creat de instituțiile guvernamentale, bazându-se pe elite, națiunea presupune existența unor elemente „de artefact, invenție și inginerie socială”. Deși consideră că națiunile sunt construite „esențial de sus în jos”, recunoaște că acestea „nu pot fi înțelese dacă nu sunt analizate de jos în sus - adică în funcție de presupuneri, speranțe, dorințe și interese ale oamenilor obișnuiți [...]”²¹. Subliniind că națiunea este un fenomen specific epocii moderne, nu neagă influența elementelor „protonaționale”, populare în constituirea ei. În acest context, subliniază rolul limbii naționale în geneza modernă a națiunii pentru că „acolo unde există o limbă a elitelor, literară sau administrativă, oricât de puțini vorbitori ar folosi-o, ea poate să devină un element important al coeziunii protonaționale [...]”²².

Această perspectivă de analiză a națiunii ca un construct social, oferită de E. Hobsbawm, nu explică care sunt factorii determinanți. A. Smith arată că aceste încercări de „construire și fabricație” a națiunii „trebuie să se bazeze pe rețele sociale și culturale preexistente”. De aceea, nicio națiune nu se poate constitui fără existența „unui sentiment puternic al etnicității comune”²³.

Interpretări noi ale teoriei moderniste asupra națiunii sunt oferite de Benedict Anderson în cunoscuta sa lucrare, publicată în 1983, cu titlul „*Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*” („Comunități imaginate: reflecții asupra originii și extinderii naționalismului”). Ceea ce îl face pe Anderson celebru este sintagma sa de „comunitate politică imaginată” cu referire la națiune. Explicând de ce este imaginată, Anderson menționează că „membrii ei nu vor ști niciodată nimic despre ceilalți membri ai națiunii, nu-i vor întâlni și nici măcar nu vor auzi nimic despre majoritatea lor, dar «în mintea fiecăruia există imaginea

¹⁹Gellner, E. *Națiuni și naționalisme. Noi perspective asupra trecutului*. Traducere din limba engleză de R. Adam. București: Antet, 1997, p. 90.

²⁰Hobsbawm, E. *op. cit.*, p. 12.

²¹*Ibidem*, p. 12.

²²*Ibidem*, p. 61.

²³Smith, A. *op. cit.*, p. 140.

comunității»²⁴. Departe de a avea „un sens lămuritor”,²⁵ sintagma „comunitate imaginată” sugerează ideea că națiunile nu există în realitate, ci doar în mintea oamenilor.

Anthony Smith consideră că ideea privind comunitatea politică imaginată este aspectul cel mai problematic al operei lui Anderson, deoarece accentul pus de acesta pe imaginație, „ca cheie pentru apariția și răspândirea naționalismului, distrage atenția de la atașamentul și sentimentele colective”. Încercând să explice „cum poate ajuta accentul pus pe imaginație și comunitatea imaginată să înțelegem puterea națiunii și a naționalismului”, același A. Smith crede că „a descrie națiunea aproape exclusiv în acești termeni (ca produs al imaginației - n.n.) înseamnă să pierzi alte elemente importante care definesc conceptul și îl diferențiază de alte tipuri de comunități imaginate”. Deși nu neagă importanța narațiunilor istorice și lingvistice pentru supraviețuirea și renașterea comunităților naționale, el subliniază rolul altor elemente, precum: „simbolurile, miturile, valorile și memoriile, atașamentele, obiceiurile și tradițiile, legile, instituțiile și activitățile de zi cu zi, care alcătuiesc comunitatea complexă a unei națiuni”²⁶.

O altă perspectivă asupra națiunii și naționalismelor este cea oferită de **etnosimbolism**, care critică teoria modernistă pentru supraestimarea aspectelor subiective ale națiunii. Concepția își are originea în lucrarea lui John Armstrong „Nations before Nationalism” (Națiuni înainte de naționalism), publicată în 1982, care consideră etnicitatea și națiunea fenomene continue²⁷. A. Smith, fără a nega concepția moderniştilor despre națiune – „națiunea o creație modernă”, o consideră incompletă. Punctul central al analizei sale este axat pe studierea aspectelor obiective ale națiunii, în principal, pe conceptul de etnie. Studiind evoluția popoarelor, în plan istoric, A. Smith, la fel ca și alți cercetători, constată că la greci, armeni, evrei, perși, chinezi, japonezi a existat continuitate etnică, iar în cazul popoarelor din Etiopia, nordul Indiei, din Balcani a fost vorba de recurență etnică²⁸. În lumina acestor considerații, avansează ideea că națiunea modernă s-a dezvoltat în baza legăturilor premoderne, descoperind rolul miturilor, simbolurilor, amintirilor istorice, sentimentelor colective etc. în generarea atașamentelor etnice. În lucrările sale el elaborează conceptul de comunitate etnică (etnie). Acestea sunt definite ca „anumite populații umane cu mituri ale originii, istoriei și culturii comune, asociate unui anumit teritoriu și unui sentiment de solidaritate”²⁹.

²⁴ Smith, A. *op. cit.*, p. 141.

²⁵ Dungăciu, D. *Națiunea și provocările (post) modernității. Istorie, concepte, perspective*. București: Tritonic, 2004, p. 28.

²⁶ Smith, A. *op. cit.*, p. 147.

²⁷ *Ibidem*, p. 188.

²⁸ *Ibidem*, p. 198.

²⁹ *Ibidem*, p. 199.

Varietatea mare de abordări și de lucrări, înregistrate în ultimii 20-30 de ani, arată că problematica cercetării națiunii rămâne încă sub semnul controverselor. Acest paradox poate fi explicat prin faptul că „niciuna dintre teorii nu reușește să acopere marea majoritate a întrebărilor generale pe care cineva le poate pune despre fenomenele din acest domeniu”. Iar aceste întrebări, potrivit lui A. Smith, ar trebui să fie cele despre „originea și formarea etniilor, condițiile etnocentrismului, baza comunității etnice, precum și natura și semnificațiile identității etnice, originile și formarea națiunilor, natura și semnificațiile identității naționale, bazele sociale, culturale și politice ale națiunilor și modernitatea lor [...]”³⁰.

Două perspective asupra conceptualizării națiunii: națiunea civică și etnoculturală

În mod tradițional, viziunea care definește națiunea în termeni de criterii subiective este asociată cu ideea de națiune civică, iar cea care explică națiunea în termeni de criterii obiective – cu națiunea etnoculturală. Cele două mari direcții de definire ale națiunii sau tipuri ideale, civică și etnoculturală, este reprezentată de Ernest Renan (1823-1892), istoric și filozof francez și, respectiv, de Johann Gottfried Herder (1744-1803), lingvist și filozof german.

Viziunea lui Renan privind națiunea civică se reflectă în celebrul său discurs, ținut la Universitatea din Sorbona, în 1882, intitulat „Ce este o națiune?”. În acest discurs, Renan opune doctrinei naționale germane, „bazate pe legăturile de sânge și de limbă”, modelul său care afirmă „legitimitatea unei națiuni elective create prin adeziunea membrilor săi”³¹. Dezvoltând viziunea sa despre națiune, Renan menționează că o națiune este „un suflet, un principiu spiritual”, care se constituie din două dimensiuni de bază. Fără a le numi, Renan se referă la cele două aspecte ale națiunii: etnocultural și civic. „Unul este în trecut, altul în prezent. Unul este punerea în comun a unei averi legate de amintiri, altul este consimțământul actual, dorința de a trăi împreună, voința de a continua spre a spori valoarea moștenirii primite”. Subliniind că „națiunea ca și individul este rezultatul unui lung efort trecut, al sacrificiilor și devotamentelor”, Renan arată rolul memoriei colective, al trecutului istoric ca elemente pe care se poate construi o națiune, în special al cultului strămoșilor. Or, „strămoșii sunt cei care ne fac să fim ceea ce suntem”³². Pe de altă parte, în opinia lui Renan, națiunea este „o mare solidaritate constituită din sentimentul sacrificiilor făcute și a celor pentru care există dispoziție de a fi făcute. Ea presupune un trecut; ea se rezumă, totuși, în prezent la un fapt tangibil: consimțământul, dorința clar exprimată de a continua viața comună. Existența unei națiuni, susține Renan, este (scuzați-mi metafora) un

³⁰Smith, A. *op. cit.*, p. 229.

³¹ Hermet, G. *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa*. Trad. De Sivia Dram. Prefață de Al. Zub. Iași: Editura Institutul European, 1997, p. 143.

³² Renan, E. *Qu'est-que une nation?* Paris: Berg International, 2016, pp. 30-31.

plebiscit zilnic, așa cum existența unui individ este o afirmare perpetuă a vieții [...]”³³. În această parte a discursului său, Renan a dorit să sublinieze rolul factorilor subiectivi în construirea națiunilor: voința și consimțământul indivizilor de a se considera națiune.

A doua direcție de teoretizare a națiunii, cea etnoculturală, care provine din viziunea lui Herder, pune accentul pe originea etnică, limbă, tradiții și obiceiuri. În lucrarea „Idées sur la philosophie de l’histoire de l’humanité” (Idei privind filozofia istoriei umnității), publicată în anii 1784-1791, Herder formulează o serie de idei privind națiunea. Comparând națiunea cu o plantă naturală, el scrie: „Providența a separat admirabil națiunile, nu numai prin păduri sau munți, ci mai cu seamă prin limbă, gusturi și caractere, înainte ca opera despotismului să se pună în mișcare și ca cele patru părți ale lumii să devină prada unui singur stăpân”³⁴. În opinia istoricului și politologului francez Guy Hermet „în această ultimă frază se află tot ceea ce definește *Kulturation*-ul sau națiunea etnoculturală”³⁵, care se bazează pe limbă, tradiții și memorie istorică comună.

În prezent, în știința politologică și sociologică occidentală există opinii care apreciază națiunea civică drept una superioară națiunii etnoculturale³⁶, deoarece prima include toți cetățenii fără deosebire de limbă sau origine etnică, iar ultima doar pe cei de aceeași limbă, tradiții și etnicitate.

Oponenții acestui punct de vedere, la rândul lor, au avansat mai multe argumente în favoarea ideii că fiecare națiune conține atât elemente civice, cât și etnoculturale, care nu se exclud reciproc. Anthony Smith apreciază că cercetătorii fenomenului naționalismului, în lucrările lor, fac mai degrabă o distincție pur analitică și normativă între națiunea civică și etnoculturală. „Ea nu descrie tipuri particulare de naționalism și nici nu poate fi folosită pentru a stabili traiectoria naționalismului în general, căci chiar și cele mai „civice” și „politice” naționalisme se dovedesc a fi, la o analiză mai atentă, tot „etnice” și „lingvistice”; căci acesta este, desigur, cazul naționalismului francez în timpul revoluției și cu atât mai mult mai târziu, cu apelul său la „nos ancêtres, les galois”³⁷.

Când vorbim despre națiunea civică ca un model național superior națiunii etnoculturale și folosim modelul francez ca exemplu, nu luăm în considerare faptul că, în timpul revoluției franceze din 1789-1799, naționalismul francez s-a bazat pe elemente culturale și civice. Statul

³³ Renan, E. *op. cit.*, p. 31

³⁴ Hermet, G. *op. cit.*, p. 146.

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ Schnapper, D. *La communauté des citoyens. Sur l’idée moderne de nation*. Paris: Gallimard, 1994.

³⁷ Smith, A. *op. cit.*, p. 136.

francez modern, înfăptuind unificarea etnică, a recurs la impunerea limbii franceze în școli și în alte instituții de stat și culturale. Pe parcursul secolului al XIX-lea, în procesul de creare a națiunii franceze, au fost vehiculate lozinca egalității, fraternității și libertății cetățenilor, dar și elementele de naționalism lingvistic, „difuzând sentimentul de mândrie față de apartenența la cultura franceză”³⁸. Prin urmare, cele două idei naționale, subiectiv-politică a revoluției franceze și cea obiectiv-culturală a romantismului german, s-au completat reciproc, imprimând substanță fenomenului național modern.

Sociologul și politologul francez Vincent Geisser apreciază că asemenea interpretări (că națiunea civică este superioară celei etnoculturale) provin dintr-o serie de stereotipuri de gândire din știința politică, potrivit cărora cele două tipuri ideale de națiuni s-ar afla într-o relație antinomică³⁹. Criticând tendința unor autori de a absolutiza națiunea civică și a o considera formă ideală spre care ar trebui să aspire toate statele mai vechi sau mai noi în depășirea conflictelor etnice, același autor pledează pentru o relativizare, în plan sociologic, a dihotomiei *națiune civică / națiune etnică*. Fără a nega pledoariile pentru universalism și republicanism ale adeptilor națiunii civice, care din punct de vedere politic sunt corecte, Vincent Geisser arată că din punct de vedere sociologic o asemenea paradigmă universalistă a națiunii este greșită, propunând o abordare care ar reintroduce dimensiunea etnică în analiza națiuni⁴⁰.

Națiunea și proiectul identitar sovietic

Pentru a înțelege politica sovietică față de națiuni este necesar să clarificăm sensurile atribuite de către liderii bolșevici termenului de națiune. Este cunoscut faptul că prima definiție bolșevică a națiunii a fost formulată în articolul lui Stalin „*Național'nîi vopros i soșial-democratia*” (Problema națională și social-democrația). Publicat în 1913 în revista bolșevică „*Prosveșcenie*” (Învățământul), articolul va deveni în anii 1940 parte componentă a operelor lui Stalin, având titlul „*Marxismul și problema națională*”⁴¹. În accepția lui Stalin, o națiune reprezintă „o comunitate stabilă de oameni constituită istoric care presupune o limbă, teritoriu, viață economică, trăsături psihice și cultură comună”. În definiția formulată de Stalin toate

³⁸ Csurgai, G. *Les nations et ses territoires en Europe Centrale. Une approche géopolitique*. Bern: Peter Lang, 2005, p. 42.

³⁹ Geisser, V. Nation civic versus nation ethnique? Les faux semblants de l'universalisme republicain. În: *Annales de philosophie et des sciences humaines*. 2007, nr. 23, p. 60.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 61.

⁴¹ Фадеичева, М.А. Национальный вопрос – ключ к решению современных этнических проблем. În: *Философия и общество*. 2013, № 3, с. 80.

elementele enumerate erau importante, iar lipsa a cel puțin unuia dintre ele făcea imposibilă existența națiunii⁴².

Această definiție pe care Stalin o dă națiunii este departe de a fi una originală, fiind o compilație din diferite scrieri ale austromarxiștilor Otto Bauer, Karl Renner, Karl Kautski etc. Cu toate acestea, membrii mai sus menționați ai partidului marxist austro-ungar, adepți ai ideii autonomei culturale, nu legau națiunea de un anumit teritoriu, recunoscând că membri ai unei națiuni pot fi și cei ce trăesc în afara unui anumit stat, dar care se identifică cu națiunea acelui stat.

Istoricul și filozoful rus Iu. Semionov, care primul a descoperit mistificarea, consideră că Stalin a copiat de la K. Kautski ideile privind comunitatea de limbă, teritoriu, viață economică ca elemente definatorii ale națiunii, iar cele privind trăsăturile psihice și cultura comună au fost preluate de la O. Bauer⁴³.

Din definiția stalinistă reiese că acele caracteristici atribuite națiunii reprezintă, de fapt, trăsăturile etniei. Prin substituirea națiunii cu etnia, Stalin a creat confuzie în ceea ce privește termenii de „națiune”, „naționalitate” sau „popor”, pe care le folosește pe parcursul anilor 1920 ca sinonime fara a face vreo diferență de sens între acestea⁴⁴. În anii 1920 nu exista o imagine clară a ceea ce reprezenta „naționalitatea”. În timpul recensământului din 1926, etnografii sovietici raportau că popoarele ne-ruse, mai ales cele din regiunile periferice, „determinau identitatea lor pe baza referințelor la clan, trib sau locul de origine”⁴⁵. Ulterior între aceste noțiuni se face distincție, astfel că termenul de „naționalitate” desemnează, mai curând, apartenența la o etnie⁴⁶. În anii 1930, naționalitatea devine indicator al identității naționale (al națiunii)⁴⁷, după ce Consiliul Comisarilor Poporului din URSS adoptă, la 27 decembrie 1932, „Regulamentul privind pașapoartele”, care indica obligativitatea fixării într-o rubrică specială a naționalității titularului pașaportului. Naționalitatea, în general, a fost asociată cu limba maternă sau cu originea etnică a părinților. Acest lucru a dus la schimbarea, „într-un timp scurt, a termenului «naționalitate», de la ceva neobligatoriu și greu de înțeles la ceva foarte clar: o

⁴² Фадеичева, М.А. *op. cit.*, c. 80.

⁴³ Филиппов, Р. В. *Советская теория этноса. Историкографический очерк*. Москва: Институт Африки РАН, 2010, c. 14.

⁴⁴ *Ibidem*, c. 39.

⁴⁵ Huseynova, S. „L’histoire oublié” de la fin de l’URSS. Coopération interethnique lors du conflit du Haut-Karabagh. În: *Revue d’études comparatives Est-Ouest*. 2013, nr. 1, p. 28.

⁴⁶ Бромлей, Ю. В. *Очерки теории этноса*. Москва: Издательство Наука, 1983, c. 58.

⁴⁷ Huseynova, S. *op. cit.*, p. 28.

calitate pe care fiecare persoană o dobândește la naștere moștenită de la părinții săi”⁴⁸. Într-adevăr, după cum a remarcat istoricul și politologul francez Guy Hermet, „naționalitatea a devenit astfel un cadou limitat, o satisfacție estetică, uneori o mențiune reductibilă a unui act de identitate”⁴⁹.

Deși statul sovietic avea o structură etno-teritorială, în sensul că denumirea fiecărei republici coincidea cu denumirea „națiunii titulare”, totuși, naționalitatea se afla într-un raport de o relativă independență de teritoriu. Astfel, naționalitatea nu depindea de republica în care o persoană locuia, dar de descendența sa. Un armean, georgian, kazah, uzbek își păstra identitatea indiferent de republica în care locuia. În general, conceptul de naționalitate, cu sensul de apartenență la o etnie este o invenție sovietică, deoarece nicăieri în lume acest termen nu a avut o astfel de semnificație. În mod tradițional, în spațiul european, termenul de „naționalitate” înseamnă apartenența juridică și politică a unei persoane la un anumit stat și este sinonim cu cetățenia unui stat. În URSS, fiecare persoană avea un statut de dublă apartenență la statul sovietic: cea de cetățean sovietic și reprezentant al unei naționalități, echivalent cu etnia.

În perioada post-stalinistă, aceeași definiție a națiunii, înțeleasă ca o comunitate etnică⁵⁰, a fost menținută, cu toate încercările mediului academic din URSS, în anii 1966-1969, de a redefini vechiul concept stalinist. Astfel, printre etnografi (S. Tokarev, N. Ceboksarov) au existat puncte de vedere, care au pus la îndoială universalitatea celor patru caracteristici staliniste ale națiunii⁵¹. În mod similar, în anii 1970, în contextul creării „poporului sovietic”, noii „comunități de oameni”, unii istorici sovietici au încercat să definească națiunea, din perspectiva relațiilor sociale. M. Kulicenko considera că națiunea este o comunitate social-istorică stabilă caracterizată prin unitatea vieții economice și a coeziunii politice. Aceeași opinie privind națiunea ca o comunitate socială de oameni a fost susținută, de asemenea, de I. Țamerian⁵².

Proiectul sovietic de construire a națiunilor poate fi împărțit în două etape. În cadrul primei etape, care a coincis cu perioada de la fondarea URSS și până la sfârșitul primului deceniu postbelic, anii 1920-1930 ocupă un loc distinct. La acea vreme preocuparea era de a reorganiza popoarele pe principiul „un stat-națiune – o limbă”, indiferent de orice raționalitate

⁴⁸ Байбурын, А. Советские практики определения национальности в 1920-1930. În: *Советские нации и национальная политика в 1920-1950. Материалы VI международной научной конференции. Киев, 10-12 октября 2013 года*. Москва: РОССПЭН, 2014, с. 467.

⁴⁹ Hermet, G. *op. cit.*, p. 251.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 45.

⁵¹ *Ibidem*, p. 56.

⁵² Цамерьян, И. П. Некоторые актуальные вопросы теории нации и национальных отношений. În: *Научный коммунизм*. 1979, № 2, с. 29-43.

economică, geografică sau etnică⁵³. Construirea națiunilor sovietice (nation building) în anii 1920-1930 este un proces dirijat, o acțiune „sponsorizată de stat” care crează de la zero limbi și culturi naționale.

Organizarea federației sovietice pe principiul etno-teritorial este comparată de către istoricul american Iu. Slezkin cu un „apartament comunal”⁵⁴ în care fiecare etnie avea propria sa cameră. Una dintre primele măsuri a fost promovarea egalitarismului cultural printre popoarele sovietice. În acord cu această politică, la începutul anilor 1920, va fi pusă în practică politica de „indigenizare”, de promovare a cadrelor naționale în administrație și în instituțiile de stat de toate nivelurile. Expresia acestei politici este și apariția termenului de „națiune titulară”, folosit pentru desemnarea grupurilor etnice care au dat numele republicilor naționale. Promovarea egalitarismului cultural a avut ca scop câștigarea simpatiei și încrederii popoarelor ne-ruse față de noua putere, dar și dislocarea unor blocuri etnice puternice pentru a le spulbera solidaritățile particulare, cum era cazul popoarelor musulmane din Caucaz sau din Asia Centrală. În plus, încurajarea limbilor și culturilor popoarelor sovietice, chiar și a celor mai mici grupuri etnice, a trebuit să conducă, pe termen lung, la „epuizarea voinței naționale”⁵⁵ și la fuziunea lor într-o singură națiune. Contrar așteptărilor, această politică nu a redus sentimentele naționale ale popoarelor ne-ruse, ci le-a întărit. Prin urmare, în a doua jumătate a anilor 1930, Stalin va schimba linia în politica națională, recurgând la represiune, pentru a lichida elitele naționale și a suprima egalitarismul cultural.

Teoretic, între 1940-1950 a prevalat aceeași viziune etnoculturală a națiunii, iar autoritățile sovietice, ocupând noi teritorii în 1940 (Estonia, Letonia, Lituania, Basarabia), inițiază politica de „indigenizare” și de implementare a limbilor naționale, înfăptuiește „revoluții lingvistice” și creează culturi „naționale în formă și socialiste în conținut”.

În cea de-a doua perioadă (anii 1960 – mijlocul anilor 1980), odată cu lansarea, la începutul anilor 1960, a lozincii „apropierii și fuziunii” popoarelor sovietice, va fi pusă în aplicare concepția modernă despre națiune. Noua direcție a fost dictată de nevoia de a construi „poporul sovietic”. În această perioadă are loc intensificarea proceselor de omogenizare a societății sovietice; limbile naționale au pierdut supremația față de limba rusă, care, prin consolidarea statutului său, a devenit un fel de *lingua franca* în întreaga URSS.

⁵³ Roy, O. *Noua Asie Centrală sau fabricarea națiunilor*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2011, p. 104.

⁵⁴ Slezkine, Y. The URSS as a Communal Apartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism. În: *Slavic Review*. 1994, vol. 53, nr. 2, pp. 414-452.

⁵⁵ Carrère d'Encausse, H. *Imperiul spulberat. Revolta națiunilor în URSS*. Traducere în românește de Alina Ionescu. București: Remember, 1993, p. 263.

Potrivit istoricului francez H. Carrère d' Encausse, în prima etapă a politicii naționale sovietice a prevalat concepția est-europeană, „cea în care națiunile definite prin criterii precise au fost chemate să se dezvolte și să se afirme”. În etapa a doua, când are loc „integrarea” etniilor ne-ruse în poporul sovietic, este readusă pe primul plan concepția occidentală a națiunii civice⁵⁶.

Politologul german Klaus Menhert, compara, metaforic, modul în care a funcționat în URSS cele două proiecte de construcție identitară cu o aeronavă cu două motoare⁵⁷ ale căror decalaje a generat perturbări în buna funcționare a mecanismului.

Astfel, putem vedea că proiectul național sovietic a combinat cele două idei despre națiune – etnoculturală și civică. Pe lângă ambiguitatea ideii de națiune, politica față de naționalități, pe care au promovat-o liderii sovietici, a fost una contradictorie. Expresia acestui raport de discordanță a fost încercarea de a construi o comunitate supranațională denumită „poporul sovietic”, neglijând națiunile și naționalitățile. Acest lucru a dus, în cele din urmă, la reparația mișcărilor pentru renașterea națională și independența popoarelor din cadrul URSS de la sfârșitul anilor 1980.

1.2. Istoriografia construcției identitare în RSSM

Abordările istoriografiei sovietice

În general, istoriografia sovietică cuprinde o multitudine de lucrări care abordează „politica națională” sau „construcția național-culturală” din RSSM. De obicei, ele prezintă procesul creării „națiunii moldovenești” și înlăptuirii „revoluției culturale”. Producția istoriografică din anii 1940-1960, compusă din broșuri și articole elogiază „construcția statală” și „revoluția culturală” din RSSM prin unghiul indicilor cantitativi: al numărului instituțiilor de învățământ, instituțiilor de cultură, ziarelor și cărților, fără analiza aspectelor teoretice. În mod obligatoriu aceste studii erau însoțite de statistici care comparau situația de după 1940 cu perioada interbelică, afirmându-se, în termeni elogioși, că tot ce s-a realizat din punct de vedere național era un „triumf al politicii naționale leniniste”⁵⁸.

⁵⁶ Carrère d' Encausse, H. *op. cit.*, p. 264.

⁵⁷ Торбагов, И. „Осколки разбитого вдребезги”: Историческое поражение имперского проекта. În: *Ab Imperio*. 2011, nr. 4, p. 407.

⁵⁸ Грекул, А.В. *Формирование и развитие молдавской социалистической нации*. Кишинев: Картя Молдовепеяскэ, 1955; *Idem*, Социалистическая культура в Молдавии. În: *Развитие социалистической культуры в союзных республиках*. Сб. статей под ред. Г. Г. Карпова. Москва: Госиздат, 1962, с. 581- 611; Диордица, А.Ф. Триумф политический национале ленинисте [Кэтре аниверсаря а 50-а а Путерий Советиче]. În: *Блокнотул Ажитаторулуй*. 1967, № 14, п. 1-5; Лазарев, А.М. К вопросу о национальных отношениях в условиях переходу от социализма к коммунизму. În: *Коммунист Молдавии*. 1964, № 10, стр. 26-34; Шемяков, Д.Е., Яценко, Я.С. *Революция культуралэ ын Молдова Советикэ (1924-1967)*. Суб ред. Е.А. Исакова. Кишинэу: Картя Молдовепеяскэ, 1967.

Începând cu a doua jumătate a anilor 1960, în contextul programului de „construire a comunismului”, promovării ideii de „apropiere și fuziune” a națiunilor și popoarelor ne-ruse și de edificare a „poporului sovietic”, are loc diversificarea cercetărilor problematicii „construcției național-culturale” din RSSM. Această nouă paradigmă de cercetare a problemei naționale ia contururi noi după Congresul al XXIV-lea al PCUS (30 martie-9 aprilie 1971). În timpul congresului, liderul sovietic a declarat că în activitatea de construire a socialismului, în procesul muncii, duse în comun, s-au născut raporturi noi, armonioase între clasele și grupurile sociale, între națiuni și naționalități, relații de prietenie și colaborare, iar acestea au dus la apariția unei „noi comunități istorice – poporul sovietic”.

„Apropierea și contopirea” popoarelor sovietice, extinderea „rolului limbii ruse ca mijloc de comunicare interetnică”, promovarea „bilingvismului” ruso-național, amplificarea proceselor de „asimilare” și de „internaționalizare”, impuneau elaborarea unor lucrări noi.

Lucrarea „Înflorirea și apropierea națiilor sovietice”, semnată de D. Ursul, deși abordează probleme teoretice generale ale relațiilor dintre națiuni, totuși, conține și materiale referitoare la construcția națională în RSSM. Autorul explică esența celor „două tendințe ale relațiilor naționale”, subliniind că „înflorirea” națiunilor sovietice era o consecință a „lichidării disproporționalităților în nivelurile de dezvoltare economică și culturală între națiunile sovietice”⁵⁹, care s-a produs în urma „biruinței socialismului” la scară unională către sfârșitul anilor 1930. În RSSM acest proces, al „biruinței socialismului” și, implicit, al „înfloririi națiunii moldovenești”, s-a încheiat, în linii mari, la sfârșitul anilor 1950, determinând „lichidarea analfabetismului, reeducarea intelectualității vechi și formarea intelectualității noi, socialiste, provenite din rândurile muncitorilor și țăranilor; eliminarea ideologiei burgheze reacționare din domeniul culturii; transformarea ideologiei marxism-leninismului în ideologie a întregii societăți, însușirea critică a moștenirii culturale a trecutului, formarea literaturii și artei socialiste după conținut și naționale după formă”⁶⁰. La rândul lor, tendințele de „apropiere” din cadrul „națiunii socialiste moldovenești” au condus la creșterea „nivelului de cunoaștere” a limbii ruse de către moldoveni, „îmbogățirea limbii moldovenești” cu termeni tehnico-științifici, politici și economici din limba rusă, formarea tradițiilor și „a trăsăturilor spirituale comune” specifice tuturor „națiilor sovietice”⁶¹.

⁵⁹ Урсул, Д.Т. *Ынфлориря ши апропиеря нацилор советиче*. Кишинэу: Картя Молдовенеяскэ, 1971, п. 43-44.

⁶⁰ *Ibidem*, п. 74.

⁶¹ *Ibidem*, п. 187.

În aceeași paradigmă se înscrie și lucrarea „*Rașvet moldavskoi soșialisticeskoi nații*” (Înflorirea nației socialiste moldovenești), semnată de A. Grecul. În centrul analizei se află „internaționalizarea” vieții economice, politice și culturale din RSSM, rolul limbii ruse ca factor al proceselor de „apropiere și fuziune” a popoarelor sovietice. Autorul examinează politica culturală a regimului sovietic, elogiind „marca” culturii moldovenești, care era „socialistă în conținut și națională prin formă”, „internaționalistă prin definiție”⁶². Pe baza acestor fenomene, autorul concluzionează că „națiunea moldovenească” și „cultura moldovenească” au atins cele mai înalte niveluri de dezvoltare.

În broșura de propagandă „Înfăptuirea politicii național-leniniste a PCUS în Moldova la etapa actuală”, A. Repida și I. Rîbalko prezintă politica națională din RSSM, din punctul de vedere al „egalizării nivelurilor de dezvoltare economică a republicilor unionale”, ceea ce presupunea lichidarea diferențelor în dezvoltarea forțelor de producție, a deosebirilor din utilarea tehnică a întreprinderilor industriale, obținerea unor indici apropiați de productivitate a muncii, lichidarea deosebirilor în nivelul de trai al populației ca precondiții pentru „transformarea relațiilor naționale socialiste în relații comuniste”⁶³.

În lucrarea „*Voprosî național’noi politiki KPSS v usloviah razvitogo soșializma*” (Probleme ale politicii naționale ale PCUS în condițiile socialismului dezvoltat), semnată de A. Lisețki, autorul teoretizează pe marginea rolului „entităților statale și a națiunilor din cadrul federației sovietice”, politicii de „apropiere” a națiunilor sovietice, subliniind că fenomenul național nu va dispărea nici chiar după „disparița statelor naționale și formarea unui stat multinațional sovietic”⁶⁴. A. Lisețki relevă rolul schimbărilor în structura socială a RSSM și al „internaționalizării” clasei muncitoare în procesul consolidării așa-zisei „națiuni moldovenești”. Arată, de asemenea, că în RSSM, la începutul anilor 1970, ponderea orașenilor în structura populației era foarte scăzută, comparativ cu alte republici unionale, constituind 33 la sută⁶⁵. Acest fapt reprezenta un aspect negativ, care frâna apropierea satului de oraș și, implicit, „formarea caracteristicilor internaționaliste” ale „națiunii sovietice moldovenești”. La începutul anilor 1970, în ciuda eforturilor dirijate ale regimului comunist, procentul intelectualității naționale în structura populației din URSS era foarte scăzut, ocupând unul dintre ultimele locuri. Dacă în anul 1959 „moldovenii” constituiau 1 la sută din populația URSS, iar specialiștii cu

⁶² Грекул, А.В. *Расцвет молдавской социалистической нации*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1974, с. 242

⁶³ Репида, А.В., Рыбалко, И. Л. *Инфэптуиря политичий национале ленинисте а ПКУС ын Молдова ла етапа актуалэ*. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1977, п. 36.

⁶⁴ Лисецкий, А.М. *Вопросы ленинской национальной политики КПСС в условиях развитого социализма*. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1977, с. 67, 111.

⁶⁵ *Ibidem*, с. 119.

studii medii de specialitate și superioare din rândul etniei titulare constituau doar 0,4 la sută, atunci în 1970 acest indicator s-a majorat foarte puțin, până la 0,46 la sută⁶⁶. Autorul propunea să se revizuiască politica de promovare a cadrelor, insistând să se înlocuiască criteriul național cu cel al profesionalismului, pentru a evita o posibilă sursă a „carierismului și naționalismului”, încălcarea „principiului internaționalizării”⁶⁷.

Cartea „Dinamika kul’turnogo stroitel’stva v Sovetskoj Moldavii” (Dinamismul construcției culturale în Moldova Sovietică), semnată de D. Antoniuk, abordează problemele dezvoltării învățământului și științei, literaturii „moldovenești” în anii „construcției socialiste”. Ideea cheie a lucrării este că în cadrul societății socialiste „moldovenii” au devenit o parte organică a poporului sovietic multinațional, căruia, la fel ca și altor popoare din cadrul URSS, îi sunt caracteristice o serie de trăsături morale comune: „devotament nețărmurit față de cauza partidului leninist, idealurile comunismului, a patriei socialiste, internaționalismul proletar, respectul reciproc, disprețul și intoleranța față de orice formă de exploatare și asuprire”⁶⁸. În opinia autorului, faptul că „moldovenii” ca și alți oameni sovietici, indiferent de locul unde trăiau, aveau conștiința apartenenței la URSS ca la unica lor patrie, constituia „un rezultat important al cuceririlor pe linia rezolvării definitive a problemei naționale”⁶⁹.

Într-o lucrare colectivă, editată la Moscova, în 1980, sub coordonarea lui Iu. Arutiunian, sunt analizate „internaționalizarea modului de viață din RSSM” și „formarea unității poporului moldovenesc cu alte popoare sovietice”⁷⁰ în condițiile proceselor accelerate de formare a „poporului sovietic”. Lucrarea prezintă, pe baza anchetelor sociologice efectuate în RSSM, dinamica proceselor etno-demografice și sociale: contactele interetnice, mobilitatea socială și profesională, urbanizarea, căsătoriile mixte, nivelul bilingvismului și însușirea limbii ruse de către populația românofonă. Autorii au constatat ritmuri accelerate ale nivelului de însușire a limbii ruse de către populația băștinașă a republicii, inclusiv în rândurile copiilor din generația tânără. Acest indice era în continuă creștere, constituind printre copiii românofoni din localitățile urbane 90 la sută, iar în cele rurale 70 la sută⁷¹, fiind un semn al „internaționalizării vieții sociale și al proceselor de fuziune într-un popor sovietic”.

⁶⁶ Лисецкий, А.М. *op. cit.*, с. 135.

⁶⁷ *Ibidem*, с. 141.

⁶⁸ Антониук, Д. И. *Динамика культурного строительства в Советской Молдавии: опыт партийного руководства*. Кишинэу: Картя Молдовепеяскэ, 1984, с. 302.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Опыт этносоциологического исследования образа жизни. (По материалам МССР)*. Отв. ред. Ю.В. Арутюнян. Москва: Наука, 1980, с. 230.

⁷¹ *Ibidem*, с. 243.

Așadar, istoriografia sovietică analizează „construcția statală” și „revoluția culturală” din perspectiva indicilor cantitativi: al numărului instituțiilor de învățământ, instituțiilor de cultură, ziarelor și cărților. Aceasta elogiază PCUS fără o analiză critică a teoretizărilor și situației reale privind „politica națională” din RSSM.

Istoriografia română și occidentală postbelică

În perioada postbelică, problematica construcției identitare, de altfel, ca și istoria Basarabiei, în general, a constituit un subiect aproape inexistent în preocupările istoriografice din RSR. Pe parcursul primului deceniu postbelic când vechile interpretări ale istoriei românilor au fost „întoarse pe dos”⁷² de către „noua” istoriografie de tip stalinist, aservită URSS, nici nu se putea aduce în discuție asemenea teme. Abandonarea, după 1960, de către istoriografia RSR a vechilor abordări de inspirație stalinistă⁷³ a oferit istoricilor români posibilitatea reinterpretării temelor falsificate anterior în mod grosolan și apariției unor lucrări în care rolul slavilor cât și al Rusiei în istoria românilor să fie „privit într-un mod mai realist”⁷⁴. Volumul III al „Istoriei României”(1964), expresie al noului curent în istoriografie, îndrăznește, „pentru prima dată după 1948, să menționeze în scris existența unei probleme istorice basarabene”, specificându-se că „la 1812 teritoriul dintre Prut și Nistru și Prut a fost încorporat imperiului rus”⁷⁵.

Reconsiderarea discursului istoriografic din România, inclusiv în problema relațiilor ruso-române și sovieto-române, mai ales din a doua jumătate a anilor 1960, nu a însemnat și apariția unor lucrări care să abordeze probleme din istoria Basarabiei sau a RSSM. Războiul propagandistic, inițiat de URSS împotriva României în 1965, dublat de un război istoriografic și diplomatic, care a perpetuat până la căderea comunismului, nu a permis abordarea acestui subiect. Mai mult, în anii 1970 în contextul tensionării relațiilor sovieto-române, URSS a exercitat o presiune continuă asupra României de a recunoaște limba și națiunea „moldovenească” independentă. Era evident că orice referire la Basarabia în cercetările istoricilor români nu putea fi tolerată, fiind imediat taxată de oficialitățile și istoriografia URSS drept „pretenție teritorială”. În aceste condiții, studiul problemelor privind Basarabia și RSSM putea deveni o preocupare, aproape exclusivă, a cercetătorilor (istorici și lingviști) din SUA și din Europa Occidentală.

⁷² Platon, A.- F. Un manifest pentru libertatea istoriei (Vlad Georgescu, Politică și istorie. Cazul comuniștilor români (1944-1977).[citat:25.06.2020]. Disponibil: <http://www.contrafort.md/old/2009/171-172/1630.html>.

⁷³ Georgescu, V. *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români 1944-1977*. Munchen: Ion Dumitru-Verlag, 1981, p. 37.

⁷⁴ Papacostea, Ș. Clio în captivitate: istoriografia română în perioada comunistă. În: *Revista istorică. Serie nouă*. 1998, tomul IX, nr. 5-6 (mai-decembrie), p. 250.

⁷⁵ Georgescu, V. *op.cit.*, p. 38.

Marea majoritate a lucrărilor occidentale se concentrează pe aspecte ale politicii lingvistice din RSSM. Pe aceste coordonate se înscrie articolul „Limba și literatura română în Basarabia și Transnistria (Așa-numita limbă și literatură moldovenească)”, sub semnătura lingvistului german Klaus Heitmann. Considerat unul dintre cele mai importante studii occidentale postbelice privind politica lingvistică din RSSM, articolul a fost publicat în revista germană „Zeitschrift für Romanische Philologie” (Studii de filologie romanică), nr. 81 din anul 1965, iar în 1988 a apărut în versiune română ca parte a culegerii de studii „Limbă și politică în Republica Moldova”. În acest articol, K. Heitmann face o incursiune în istoria limbii române din Basarabia, RASSM și RSSM, încercând, cu argumente științifice concludente, să dezvăluie apariția teoriei sovietice a „limbii moldovenești” și modul în care a fost pusă în practică, precum și caracteristicile de bază ale politicii lingvistice de la o etapă la alta.

Studiul analizează evoluția politicii lingvistice din RSSM prin prisma dezbatelor academice privind grafia și vocabularul „limbii moldovenești” în anii „dezghețului”. El subliniază impactul acestor discuții asupra adoptării „Ortografiei limbii moldovenești” în 1957, care a apropiat „limba moldovenească” literară de limba română⁷⁶. Reputatul romanist arată că, deși în mediul academic existau opinii personale referitoare la identitatea „limbii moldovenești” cu limba română, oficialitățile nu doreau să recunoască acest adevăr, fiind alarmați de faptul că „renunțarea definitivă la ficțiunea privind așa-numita limbă moldovenească va conduce la irendentism”. Un alt aspect important al cercetării sale se referă la impactul „dezghețului” lui N. Hrușciiov asupra discursului academic privind moștenirea literară clasică din RSSM. Lucrările și studiile polemice, publicate în acea perioadă la Chișinău, i-au permis să descifreze semnificația controverselor literare din anii 1959-1963 din RSSM. Autorul subliniază că „reabilitarea clasicilor și liberalizarea vieții spirituale în genere au adus în prim-planul cercurilor intelectualilor moldoveni, conștiința națională mult timp înăbușită”⁷⁷.

Într-un alt studiu intitulat „Rumänisch: Moldauisch. Moldave” (Româna: Moldovenească), publicat în 1989⁷⁸ la Tübingen și reprodus, în traducere, în volumul menționat

⁷⁶Heitmann, K. Limba și literatura română în Basarabia și Transnistria (Așa-numita limbă și literatură moldovenească). În: *Limbă și politică în Republica Moldova*. Chișinău: ARC, 1998, p. 20.

⁷⁷*Ibidem*, p. 4.

⁷⁸*Idem*, Rumänisch: Moldauisch. Moldave. În: *Lexicon der romanistischen Linguistik (LRL). Herausgegeben von. Edité par Günter Holtus, Michael Metzeltin, Christian Schmitt. Band/ Volume III. Die einzelnen romanischen sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart Rumänisch, Dalmatisch/ Istroromanisch, Friaulisch, Ladinisch, Bündnerromanisch. Les différentes langues romanes et leur région d'implantation de la Renaissance à nos jours. Le roumain, Dalmatico/Istroromanzo, Friulano, ladino, Le romanche*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1989, s. 508-521.

mai sus⁷⁹, K. Heitmann analizează geneza teoriei „limbii moldovenești” deosebite de limba română și rolul „artizanului moldovenisticii sovietice M. V. Serghievski”⁸⁰. În studiul său, evidențiază eforturile lingviștilor de la Chișinău, din anii 1970-1980, de „reinnoire” a teoriei privind caracterul de sine stătător al „limbii moldovenești”; de identificare a deosebirilor dintre „limba moldovenească” și română prin invocarea slavismelor, „în special a unor rusisme specifice aici (în RSSM – n.n.) și absente în limba română standard”⁸¹.

Lucrarea lui M. Bruchis „One Step Back, Two Steps Forward: on the Language policy of the Communist Party of the Soviet Union in the National Republics. Moldavian, a Look Back, a Survey and Perspectives, 1924-1980” („Un pas înapoi, doi pași înainte: despre politica lingvistică a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice în republicile naționale. Republica Moldovenească: privire retrospectivă, bilanț și perspective, 1924-1980”), publicată, în SUA, în anul 1982, decodifică conținutul teoriei „limbii moldovenești”, a politicii lingvistice din RASSM și RSSM, dezvăluind fazele și caracteristicile sale. Explicând evoluțiile ulterioare ale politicii lingvistice, M. Bruchis evidențiază impactul broșurii lui Stalin „Marxismul și problemele lingvisticii”, editată în iunie 1950, asupra dezbaterilor academice privind „limba moldovenească”; rolul sesiunii din decembrie 1951 de la Instituul de Istorie, Limbă și Literatură a Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, care a dus la înfrângerea tezelor lingvistice proletcultiste privind caracterul independent al „limbii moldovenești”, inaugurând o etapă nouă, de apropiere treptată a „limbii moldovenești” din RSSM de limba română⁸². De asemenea, arată efectele destalinizării asupra politicii lingvistice și a acțiunii de identificare a „limbii moldovenești” cu limba română, apoi amplificarea în anii 1970-1980 a tendințelor de impunere a „limbii moldovenești” independente. Problema creșterii rolului limbii ruse în condițiile socialismului este tratată într-un capitolul „Funcțiile sociale ale limbii ruse”, în care evidențiază diminuarea funcțiilor sociale ale limbilor naționale ale popoarelor ne-ruse. Autorul notează că, în pofida ritmului diferit de „înlăturare” a limbilor naționale, tendința era aceeași pentru toate entitățile naționale din cadrul URSS⁸³.

⁷⁹Heitmann, K.. Româna: Moldoveneasca. În: *Limbă și politică în Republica Moldova*, Chișinău: ARC, 1998, p. 65.

⁸⁰*Ibidem*, p. 71.

⁸¹*Ibidem*, p. 74.

⁸²Bruchis, M. *One Step Back, Two Steps Forward: on the Language policy of the Communist Party of the Soviet Union in the National Republics. Moldavian, a Look Back, a Survey and Perspectives, 1924- 1980*. New York: Boulder Co., East European Monographs, 1982, pp. 97-145.

⁸³*Ibidem*, p. 22.

În altă lucrare a aceluiași autor, publicată în SUA în 1984⁸⁴, alături de analiza politicii naționale a URSS, un spațiu semnificativ este alocat aspectelor privind politica de rusificare a popoarelor ne-ruse, proceselor asimilative din cadrul URSS⁸⁵. Pe baza datelor prezentate, el afirmă că renunțarea de către reprezentanții etniilor ne-ruse la limba maternă în favoarea limbii ruse a avut drept consecință schimbarea afilierii etnice a acestora, ceea ce confirmă ipoteza că asimilarea lingvistică era o condiție pentru asimilarea etnică⁸⁶.

Cartea care a făcut vâlvă în istoriografia din RSSM și a dezlănțuit, de asemenea, critici vehemente la adresa „falsificatorilor burghezi”, a fost culegerea de studii „Aspects des relations soviète-roumaine, 1967-1971” (Aspecte ale relațiilor sovieto-române, 1967-1971), publicată la Paris în 1971. Studiul lui George Ciorănescu, „Politica de rusificare”, este una dintre temele cheie ale acestui volum, care abordează problema Basarabiei în lumina relațiilor sovieto-române. Acest studiu a fost integrat într-un volum, apărut în 2001⁸⁷, reunind textele elaborate și prezentate de autor în perioada când activa în cadrul postului de radio „Europa Liberă”. Analistul și istoricul occidental indică rolul guvernului sovietic, aparatului administrativ, Partidului Comunist în politica de rusificare și decodifică, de asemenea, adevăratul sens al politicii sovietice de încurajare dirijată a afluxului de cadre alogene în RSSM. Analizând indicele creșterii demografice a populației moldovenești de la acel moment (anul 1970 – n.n.), care era „de două ori superior indicelui rus”, G. Ciorănescu profetea, că, în perspectivă, era de așteptat ca URSS „să recunoască că rusificarea forțată o epuizează și nu face decât să exacerbeze sentimentul național al popoarelor neruse”. În plus, mai credea că URSS „nu va avea altă alegere decât acordarea de bunăvoie a autonomiei și a independenței națiunilor ne-ruse sau explozia violentă a naționalismelor lor”⁸⁸.

Istoriografia occidentală înregistrează, de asemenea, studii care se ocupă de aspecte ale problemei construcției identitare din RSSM dintr-o perspectivă non-lingvistică. În studiul „The theoretical Basis for Definition of the Moldavian Nationality” („Bazele teoretice pentru definirea naționalității moldovenești”), publicat în 1975, autorul american Walter Feldmann analizează „teoretizările” istoriografiei din RSSM în jurul conceptului „etnosului moldovenesc”,

⁸⁴Bruchis, M. *Nations, nationalities, peoples: a Study of the Nationalities Policy of Communist Party in Soviet Moldavia*. Boulder Co., New York: East European Monographs, 1984.

⁸⁵*Ibidem*, p. 27.

⁸⁶*Ibidem*, p. 28.

⁸⁷Ciorănescu, G. *Basarabia, pământ românesc disputat între Est și Vest*. Traducere din limba engleză de Matei Cazacu. București: Editura Fundației Culturale Române, 2001.

⁸⁸*Ibidem*, p. 245.

arătând că acestea au avut ca scop sublinierea deosebirilor între „moldoveni” și români⁸⁹. Drept bază pentru această analiză este luat un articol al lui V. Zelenciuk, publicat în numărul 10 al revistei „Comunistul Moldovei”⁹⁰ din anul 1972, în care erau evidențiate etapele dezvoltării „poporului moldovenesc”: apariția în secolele IX-XIII a „volohilor”, „strămoșii cei mai apropiați ai moldovenilor”, apoi a „poporației moldovenești”⁹¹, dar și „formele concrete ale colectivității etnice moldovenești” exprimate în „tradițiile moldovenești general naționale”⁹².

W. Feldmann examinează istoria provinciei dintre Prut și Nistru, încercând să clarifice „modul în care sovieticii caută să justifice existența RSSM și ce reprezintă moldovenii din punctul de vedere al naționalității”⁹³. El decodifică sensurile termenului „moldovean”, care a fost manipulat de istoriografia și propaganda sovietică, subliniind că acesta nu reflectă o realitate etnolingvistică, ci o realitate „spațială, geografică”⁹⁴. În același timp, subliniază că ideile despre caracterul distinct al identității „moldovenești” promovate de autoritățile de partid, guvern și instituțiile culturale au fost popularizate pentru a izola RSSM cultural și lingvistic de România.

Pe lângă aceste contribuții, există multe lucrări care, deși se ocupă de politica sovietică față de națiunile din cadrul URSS, oferă informații utile pentru cercetarea de față. Lucrarea colectivă „Soviet Nationalities Policy in Practice” („Politica față de naționalitățile sovietice în practică”), abordează evoluția conceptului națiunii, procesul de creare a națiunii sovietice. Potrivit lui R. Conquest, coordonatorul lucrării, politica de construire a națiunii sovietice în timpul perioadei staliniste a fost un efort ambiguu, constând din „măsuri pozitive (asimilative)” și „repressive (negative)” În cadrul măsurilor asimilative un rol important l-a avut linia spre „aliniera socialistă a culturilor”⁹⁵, care era un mijloc de rusificare și de contopire a națiunilor din cadrul URSS și de eradicare a manifestărilor de sentimente naționale. Printre „măsurile repressive (negative)” autorul evidențiază politica bolșevică de combatere a „naționalismului burghez” din republicile sovietice din anii 1930-1950.

În cartea „L'empire éclaté. La révolte des nations en URSS” (Imperiul spulberat. Revolta națiunilor în URSS), Hélène Carrère d'Encausse arată contradicțiile și limitele politicii sovietice

⁸⁹ Feldmann, W. The Theoretical Basis for Definition of the Moldavian Nationality. În: *The Soviet West: interplay between nationality and social organisation*, New York: Praeger, 1975, p. 46.

⁹⁰ Зеленчук, В.С. Ку привире ла партикуляритэциле карактеристиче але комунистэций етниче молдовенешть. În: *Комунистул Молдовей*. 1972, №.10, п. 29-37.

⁹¹ *Ibidem*, p. 30.

⁹² *Ibidem*, p. 34.

⁹³ Feldmann, W. *op. cit.*, p. 48.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 51.

⁹⁵ Conquest, R. (ed.). *Soviet Nationalities Policy in Practice*. New - York: Frederick A. Praeger, 1967, p. 62.

față de naționalități, prezintă evoluțiile etnice din cadrul URSS, politica de suprimare a diferențelor naționale și de contopire a națiunilor într-un popor sovietic. Autoarea afirmă că proiectul național sovietic a fost unul contradictoriu, fiind expresia ambiguității ideii de națiune, în care s-au împletit cele două paradigme despre națiune: una est-europeană, cu accent pe elementele permanente ale națiunii, cum sunt comunitatea de limbă și de cultură, și cealaltă occidentală - în cunoscuta definiție a lui Rénan, conform căreia „națiunea înseamnă voința de a trăi împreună”⁹⁶.

Într-o altă lucrare, publicată în 1990, aceeași autoare cercetează politica față de naționalitățile sovietice din perioada reformelor lui M. Gorbaciov și a „revoltei națiunilor” din anii 1988-1989⁹⁷. În acest context s-a referit la activitatea forului legislativ al RSSM de la sfârșitul lunii august 1989, care a adoptat legislația lingvistică. Fără a da detalii, despre modul în care au fost legiferați, autoarea subliniază limitele și caracterul de compromis al legilor lingvistice adoptate în lumina presiunilor manifestanților din fața clădirii legislativului, a greviștilor rusofoni și a liderului sovietic M. Gorbaciov. Apreciind că „votul final marchează triumful ideilor naționale”, autoarea subliniază că „limba moldovenească” a fost recunoscută drept limbă oficială, alfabetul latin l-a înlocuit pe cel chirilic și „ca un gest de concesie făcut Moscovei”, rusa a fost și ea recunoscută ca limbă de comunicare inter-etnică⁹⁸.

Printre contribuțiile occidentale pe diferite aspecte ale politicii lingvistice sovietice se numără și culegerea de studii „Language Planning in the Soviet Union” (Planificarea lingvistică în Uniunea Sovietică)⁹⁹. Bazate pe o documentare bogată, studiile inserate în acest volum scot la lumină o serie de aspecte mai puțin cunoscute la acea etapă. Studiul „Soviet Language Planning since 1953” (Planificarea lingvistică sovietică după 1953) a cercetătoarei Isabelle T. Kreindler abordează politica lingvistică a URSS din anii 1964-1984. Autoarea relevă esența conceptului privind „a doua limbă maternă” atribuit limbii ruse¹⁰⁰, impactul legii educației din 1958 asupra procesului de rusificare a popoarelor din cadrul URSS, creșterea rolului limbii ruse sub mandatul lui L. Brejnev.

⁹⁶ Carrère d'Encausse, H. *L'empire éclaté. La révolte des nations en U.R.S.S.* Paris: Flammarion, 1978, p. 271.

⁹⁷ *Idem*, *Triumful națiunilor sau sfârșitul imperiului sovietic*. Traducere de Sofia L. Oprescu. București : Remember-Sic Press Group, 1993, p. 158.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 159.

⁹⁹ Kirkwood, M. (ed.). *Language Planning in the Soviet Union*. London: Macmillan in association with the School of Slavonic and East European Studies, 1989.

¹⁰⁰ Kreindler, I. Soviet Language Planning since 1953. În: Kirkwood, M. (ed.). *Language Planning in the Soviet Union*, p. 47.

Așadar,, lucrările occidentale tratează aspecte ale construcției identitare din RSSM, evidențiind esența politicii lingvistice, etapele creării „limbii moldovenești”, procesele de deznaționalizare”, modul în care autoritățile sovietice au cautat să justifice existența RSSM și ce reprezintă „moldovenii”, din punct de vedere etnocultural.

Lucrări publicate în Republica Moldova și România

Slăbirea presiunilor ideologice ale partidului comunist și liberalizarea vieții politice, odată cu proclamarea independenței Republicii Moldova, au creat condițiile pentru reînnoirea discursului istoriografic, în special în ceea ce privește politica sovietică privind identitatea etnică. Istoriografia din Republica Moldova s-a concentrat pe studiul diverselor aspecte ale construcției identitare sovietice, cum ar fi politica etnolingvistică, cu accente pe elucidarea adevărului despre identitatea etnică și lingvistică de la răsărit de Prut, demontarea teoriei despre cele două limbi și națiuni diferite: moldovenească și română.

Printre autorii care au adus o contribuție valoroasă la clarificarea acestei problematici se numără reputatul lingvist și profesor universitar Nicolae Mățcaș. În articolul „Unitatea de limbă – unitatea de neam”, publicat în nr. 5-6 din 1994 al revistei „Limba Română”, demolează teoria celor două limbi și două națiuni diferite, realizând o incursiune în opera cronicarilor și clasicilor literaturii române, scriitorilor români din secolele XIX-XX privind unitatea limbii române.

Într-un alt articol, intitulat „O limbă – o națiune”, care reproduce textul comunicării prezentate la conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre” de la Chișinău, din 20-21 iulie 1995, Nicolae Mățcaș explică „de unde se ia numele poporului și a limbii noastre, care este diferența dintre limba literară și limba (sau vorbirea) neliterară (regională, locală), în ce măsură au contribuit la formarea limbii române literare intelectualii din cele două țări românești – muntenii și moldovenii – cine și din ce rațiuni a fost și este interesat în promovarea teoriei despre două limbi și două popoare romanice orientale”¹⁰¹.

Emblematic pentru istoriografia din Republica Moldova rămâne articolul „Simulacrul argumetului științific”, publicat în nr. 3 din anul 1994 al revistei „Limba română”. N. Mățcaș explică cum și de ce a fost inventat conceptul de „volohi” în istoriografia din RSSM, subliniind că „falsificatorii mai vechi sau mai noi ai istoriei poporului român și ai limbii române și-au dat bine seama că termenii roman - român - română demonstrează evident preeminența românilor pe propriile teritorii și continuitatea caracterului daco-roman al poporului român și al limbii, pe

¹⁰¹ Mățcaș, N. *Calvarul limbii române din Basarabia. Studii. Articole. Comunicări*. Selecție, coordonare și prefață de A. Bantoș. Chișinău: Serebia, 2011, p. 188.

când ei aveau nevoie de absolut altceva, și anume, să demonstreze caracterul romano-slav al românilor (care ar fi deci semiromani-semislavi) și al limbii acestora (care ar fi rezultatul unei „încrucișări dintre limbile latină a romanilor și idiomurile slave ale populației slave), dar mai cu seamă să execute „comanda de stat” – să-i nască pe moldoveni și limba acestora – limba moldovenească, să-i separe de români ca o comunitate etnică nouă și să separe de limba română inventata de ei limbă moldovenească drept o nouă limbă romanică”¹⁰².

Lucrarea „Basarabia sub regimul comunist 1940-1952”, semnată de cercetătoarea Elena Șișcanu, abordează, pe lângă alte aspecte ale instaurării și consolidării regimului totalitar bolșevic în RSSM, mecanismele deznaționalizării și erodării conștiinței naționale. Autoarea definește esența deznaționalizării, subliniind că politica națională sovietică a fost „mult mai subtilă, mai perfidă și cu putere de distrugere mult mai mare”¹⁰³. O fațetă a politicii de deznaționalizare a fost distrugerea sistematică a intelectualității basarabene cu studii din perioada interbelică. „Distrugerea intelectualității naționale, notează autoarea, nu a fost, numai decît fizică. De cele mai multe ori persoanele suspecte de eterodoxie erau blamate, desconsiderate public, și, în consecință, erau izolate. Alteori, sistemul «trata» persoana «căzută în dizgrație» așa încât aceasta era «frântă» și transformată într-o unealtă docilă a partidului”¹⁰⁴. Potrivit autoarei deznaționalizarea nu ar fi fost posibilă fără introducerea „limbii moldovenești” deosebite de limba română și substituirea alfabetului latin cu cel rusesc.

Lucrarea lui Gheorghe Ghimpu „Conștiința națională a românilor moldoveni” dezvăluie manipulările cu privire la noțiunile „moldovean”, „limbă moldovenească”. Autorul pune în circuit documente și materiale valoroase despre identitatea națională a românilor dintre Prut și Nistru și manifestările lor de rezistență în perioada sovietică¹⁰⁵.

În același registru tematic se înscrie și lucrarea „Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească”, semnată de Gheorghe Negru. Autorul analizează proveniența conceptului de „limbă moldovenească” și condițiile de impunere a acesteia în RASSM, apoi în Basarabia, reacția intelectualității basarabene la încercarea de a formaliza ca standard de limbă un idiom rusificat și ucrainizat. Un loc aparte este consacrat modului în care a fost impusă „limba moldovenească” în Basarabia în perioada primului deceniu postbelic, dar și opoziția

¹⁰² Mătcaș, N. *op. cit.*, p. 206.

¹⁰³ Șișcanu, E. *Basarabia sub regimul bolșevic 1940-1952*. București: Editura Semne, 1998, p. 117.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 118.

¹⁰⁵ Ghimpu, Gh. *Conștiința națională a românilor moldoveni*. Chișinău: Litera, 1999.

intelectualilor din RSSM față de politica lingvistică, calea sinuoasă a recunoașterii identității „limbii moldovenești” cu limba română și opoziția autorităților din RSSM.

Subiecte importante ale lucrării sunt cele privind falsificarea teoriei etnogenezei românilor de la est de Prut, a națiunilor „moldovenească burgheză” și „moldovenească socialistă”. Autorul explică modul în care savanții „au reușit” să răspundă la întrebarea „când și cum populația romanizată s-a schimbat în moldoveni și munteni și care sunt trăsăturile etnice de bază ce îi deosebesc pe unii de alții”¹⁰⁶ și inconsistența afirmațiilor savanților sovietici de la Chișinău privind identificarea elementelor care diferențiază cele două popoare – „moldovean” și român. De asemenea, sunt arătate preocupările unor savanți de la Institutul de Istorie al AȘ al RSSM de a elabora teoriile „națiunii burgheze moldovenești” și a „națiunii socialiste moldovenești”. Crearea conceptelor teoretice ale „națiunii moldovenești burgheze” și „națiunii moldovenești socialiste” indică faptul că „savanții din RSSM, în funcție de interesele lor politice au făcut concluzii diferite. Într-un caz, izolarea forțată a „moldovenilor” din Basarabia de peste Prut în urma rapturilor din 1812 și 1940 a fost pusă la temelie concepției existente a două națiuni moderne „independente”: „moldovenească” în Basarabia și „românească” în Moldova de peste Prut. În alt caz, separarea „moldovenilor” din RASSM și Basarabia, în 1918-1940, a servit drept explicație de ce în RASSM nu s-a putut forma „națiunea socialistă moldovenească” independentă¹⁰⁷.

În cercetările sale etnoculturale Igor Cașu, pornește de la ipoteza că națiunea „moldovenească” a fost mai întâi un „artefact ideologic”, evidențiind tentativele de modelare a identității „moldovenești” în RSSM. În lucrarea „Politica națională în Moldova Sovietică”, el analizează specificul politicii etnoculturale din RSSM în perioada sovietică și explică semnificația sloganului sovietic privind apropierea și fuziunea naționalităților care, în realitate, a vizat „lichidarea diferențelor etnice”, subliniind că „la sfârșitul anilor '60 – începutul anilor '70, criteriul de reprezentare proporțională a naționalităților în politica de cadre a fost abandonat. Moscova a decis ca principalul criteriu în selectarea cadrelor să fie cel profesional, și nu cel etnic (proporțional cu cota revenită fiecărei naționalități în parte)”¹⁰⁸. În opinia lui I. Cașu, în RSSM selectarea și promovarea cadrelor în baza acestui criteriu capătă coerență din 1963 și se menține și în anii următori, după ce Congresul al XI-lea al PCM a adoptat o hotărâre specială ce stabilea primatul principiului profesional și ideologic asupra celui național în politica de cadre. Autorul

¹⁰⁶ Negru, Gh. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*. Chișinău: Prut Internațional, 2000, p. 64.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 89.

¹⁰⁸ Cașu, I. „*Politica națională în Moldova Sovietică (1944-1989)*”. Chișinău: Cartdidact, 2000, p. 61.

afirmă că „în anii următori această politică a fost promovată cu perseverență, mai ales că „România în ultima perioadă a lui Gheorghiu Dej și în primii ani ai lui Ceaușescu a formulat, mai mult sau mai puțin explicit, pretenții asupra Basarabiei”¹⁰⁹. De fapt, substituirea principiului național cu cel profesional și ideologic în promovarea cadrelor din RSSM nu a fost determinată de evoluțiile relațiilor româno-sovietice. Primul secretar al CC al PCM, Z. Serdiuk, solicita, încă la Plenara a IX-a a CC al PCM din 22-23 septembrie 1959, aplicarea în practică a criteriului profesionalismului în detrimentul celui național. Cererea era o consecință a hotărârilor Congresului al XXI-lea al PCUS din 27 ianuarie -5 februarie 1959 privind necesitatea combaterii „șovinismului local” din republicile naționale. Prin urmare, schimbarea de optică în politica de cadre din RSSM nu s-a datorat apariției problemei Basarabiei. Teza potrivit căreia „România [...] a formulat pretenții asupra Basarabiei” nu reflectă o stare de fapt, fiind, mai degrabă, un clișeu de extracție sovietică, preluat și de unii autori occidentali din acea perioadă. Faptul că „liderii comuniști români, după 1964, s-au implicat în discuții cu sovieticii pe tema respectivă, reamintindu-le acestora nu numai de rădăcinile românești ale Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, dar și de dreptul istoric asupra provinciilor răsăritene răpite de URSS”¹¹⁰, nu înseamnă că „România a formulat pretenții teritoriale”. Documentele și lucrările recente arată că URSS a inițiat și menținut chestiunea Basarabiei pe agenda discuțiilor sovieto-române pentru a pune presiune pe România și a o determina să se alinieze la politica sovietică de formare a unei limbi și națiuni „moldovenești” independente, pe de o parte, și să renunțe la cursul de autonomie față de Moscova, pe de cealaltă parte¹¹¹.

O abordare diferită a cercetărilor privind construcția identitară în RSSM propune Iulian Frunțașu într-o lucrare consacrată analizei proiectelor etnopolitice din Basarabia pe parcursul a două sute de ani¹¹². Articulată în jurul unui concept de istorie politică, lucrarea prezintă proiectele național-ideologice din RASSM și RSSM, subliniind impactul terorii, ideologiei și culturii sovietice asupra formării statului și națiunii „moldovenești” după ocuparea, în iunie

¹⁰⁹ Cașu, I. *op. cit.*, p. 62.

¹¹⁰ Constantin, I. *Problema Basarabiei în discuțiile româno-sovietice din timpul războiului rece 1945-1989*. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2015, p. 30.

¹¹¹ Pentru detalii, c.f. Buga, V. *O vară fierbinte în relațiile româno-sovietice. Convorbirile de la Moscova din iulie 1964*. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2012; Negru, E., Negru, Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. *Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989). Studiu și documente*, vol.1 (1965-1975). Chișinău: Centrul Editorial Poligrafic USM, 2013; Negru, E., Negru, Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. *Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989). Studiu și documente*, vol. 2 (1976-1989). Chișinău: Tehnica-Info, 2016; Buga, V. *Pe muchie de cuțit. Relațiile româno-sovietice: 1965-1989*. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2013; Constantin, I. *Problema Basarabiei în discuțiile româno-sovietice din timpul războiului rece 1945-1989*. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2015.

¹¹² Frunțașu, Iu. *O istorie etnopolitică a Basarabiei 1812-2002*. Chișinău: Cartier, 2002.

1940, a Basarabiei de către URSS. Constituirea și dezvoltarea „protostatalității și protonațiunii moldovenești” sunt analizate din unghiul modernizării economice și sociale sovietice de expresie rusească, al „naționalizării comunismului” și al „intractibilității social-culturale a moldovenilor”¹¹³, pe care autorul o definește ca „incapacitate cronică a indivizilor de a-și asuma identitățile necesare pentru demararea și finalizarea proiectelor de edificare a națiunii, statului-națiune etc”¹¹⁴.

Relevantă pentru înțelegerea proceselor etnoculturale din URSS, de la înființarea și până la dezintegrarea sa, este lucrarea „Tratatul de Uniune Sovietică” de Gheorghe Cojocaru. În capitolul privind „Cadrul juridic și politic al evoluției federației sovietice”, sunt analizate principalele etape ale politicii naționale sovietice, structura statului sovietic bazată „pe o ierarhie rigidă a națiunilor și populațiilor”, care „nu prezenta altceva decât un etnonaționalism etatizat”. Acest fapt, potrivit lui Gh. Cojocaru, a determinat inventarea principiului „internaționalismului”, care reprezenta un instrument de „menținere a echilibrului intern”, dar și de promovare a celor „mai mari campanii de deznaționalizare și rusificare”. Evidențiind rolul statului sovietic în „construcția națională”, autorul arată că aceasta era o „strategie de forțare a evoluțiilor naționale”, prin care se dorea crearea unor entități naționale „dependente și controlate de metropolă”¹¹⁵.

În lucrarea „Cominternul și originile «moldovenismului». Studiu și documente”, Gheorghe Cojocaru dezvăluie contextul în care proiectul identitar în RASSM a fost discutat și implementat, „contradicțiile dintre cele două curente – al „moldovenizatorilor” și „românizatorilor” ca expresie a luptei „factorilor responsabili de la Harkov și Moscova, precum și de la vârfurile Cominternului și conducerii PC(d) R”. Pe termen, lung consecințele etnoculturale ale hotărârilor trasate de actorii politici din Ucraina, URSS sau Comintern au fost dezastruoase pentru populația românească nu numai din stânga Nistrului, dar și din Basarabia. Deciziile luate au marcat „dramatic evoluțiile din RASSM și, ulterior, din Basarabia, traumând limba, gândirea și spiritualitatea românească din acest spațiu, producând efecte nocive și efecte degradante care poluează spațiul public”¹¹⁶. Cercetarea mai evidențiază aspecte legate de apariția conceptului de „națiune moldovenească” în cabinetele liderilor bolșevici din Ucraina, în special rolul sesiunii Comitetului Executiv gubernial Odesa din 27 septembrie 1924, unde P. Zatonski,

¹¹³Fruntașu, Iu. *op. cit.*, p. 196.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 56.

¹¹⁵ Cojocaru, Gh. *Tratatul de Uniune Sovietică*. Chișinău: Civitas, 2005, p. 178.

¹¹⁶ *Idem*, *Cominternul și originile „moldovenismului”*. Studiu și documente. Chișinău: Civitas, 2009, p. 37.

reprezentant al Consiliului Comisarilor Poporului și al Comitetului Executiv Central din Ucraina, a lansat ideea despre „națiunea moldovenească divizată” de pe ambele maluri ale Nistrului.

Consacrată analizei reapariției problemei Basarabiei în contextul „dezghețului” hrușciovian, o altă lucrare a aceluiași autor¹¹⁷ prezintă campania de dezrădăcinare a marrismului în lingvistica sovietică „moldovenească” și rolul conferințelor științifice în problemele lingvistice de la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS din anii 1951, 1955 și 1961 pentru identificarea „limbii moldovenești” cu limba română. De asemenea, este evocată „anevoioasa întoacere la rădăcini” sau dezbaterile academice privind moștenirea literară clasică anii 1951-1962, precum și contraofensiva regimului totalitar comunist împotriva mișcării de înviorare națională din anii de relativă liberalizare politică și culturală hrușciovistă.

Eseul scriitorului Vladimir Beșleagă¹¹⁸ completează imaginea privind impactul „dezghețului” asupra vieții culturale din RSSM, în baza documentelor de arhivă. El descrie, pe de o parte, recuperarea valorilor naționale în perioada 1956-1963, a limbii române clasice și a patrimoniului literar, iar, pe de cealaltă parte, ofensiva autorităților sovietice de la Chișinău împotriva mișcării de renaștere națională reprezentată de scriitori, cercetători, profesori, studenți.

Anumite aspecte ale construcției identitare sunt reflectate în lucrarea „RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953)”, semnată de Valeriu Pasat. Autorul arată principalele mecanisme ale deconstrucției identității românești și de formare a noii identități „moldovenești”, subliniind rolul represiei. Ca adept al conceptului potrivit căruia în anul 1940 a avut loc „unirea Moldovei de pe malul stâng și de pe malul drept [al Nistrului]” și „a fost lichidată împărțirea artificială a țării și a poporului în două părți”, iar „reunirea într-un stat unic a constituit cea mai importantă etapă în autodeterminarea național-statală a poporului moldovenesc”¹¹⁹, autorul își începe analiza de la ideea „existenței independente a națiunii moldovenești și a statului său în afara României”¹²⁰. Având în vedere acest fapt, semnificațiile politicii de construcție identitară sunt descrise ambiguu și confuz. Astfel, deși susține că, după formarea RSSM, noua identitate „moldovenească” „nu s-a adaptat nici pe departe repede în mediul populației locale basarabene”, el consideră că acest lucru s-a datorat „luptei intense dintre principiul moldovenesc și cel românesc”¹²¹. Această afirmație este un eufemism, deoarece ceea

¹¹⁷ Cojocaru, Gh.. „*Dezghețul*” lui N. Hrușciov și problema Basarabiei. Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2014.

¹¹⁸ Beșleagă, V. *Conștiința națională sub regimul comunist totalitar (RSSM: 1956-1963)*. Chișinău: Cartier, 2008.

¹¹⁹ В. Пасат, Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950 -е гг., Москва, Терра, 1994, p. 9.

¹²⁰ Pasat, V. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953)*. Chișinău: Cartier, 2011, p. 9.

¹²¹ *Ibidem*, p. 510.

ce autorul numește „principiul moldovenesc” este, de fapt, regimul sovietic, care a promovat această politică de distrugere a elitelor, limbii și culturii române din RSSM. Prin practicarea unor astfel de metode, autoritățile sovietice au reușit să impună noua identitate „moldovenească” în locul celei românești. De aceea, potrivit autorului „dacă prima generație de țărani basarabeni continuau într-o mare măsură să se cheme români, apoi copiii lor trecuți prin școala sovietică și însușindu-și ideile construcției naționale sovietice, amestecate cu ideile internaționalismului, își legau tot mai mult soarta deja de Republica Sovietică Socialistă Moldovenească ca parte componentă a URSS”¹²². Cu toate acestea, el nu este de acord cu teza conform căreia „noua identitate etnică a luat pe deplin locul celei anterioare”, subliniind că „mișcarea destul de extinsă, pentru reunirea cu România, care s-a declanșat în Republica Moldova postsovietică în anii 90” este argumentul cel mai elocvent împotriva acestei opinii¹²³.

Lucrările filologului V. Bahnaru¹²⁴ prezintă dezbaterile în cadrul sesiunilor științifice comune ale Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS și ale Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a URSS din 3-7 decembrie 1951 de la Chișinău, precum și la conferința romaniștilor sovietici privind problema tipologiei similitudinilor și diferențelor limbilor apropiate genetic, desfășurată la Chișinău în perioada 30-31 octombrie 1972.

O altă contribuție istoriografică recentă la această temă este cartea cercetătorului Octavian Tâcu¹²⁵. Încadrată în schema conceptuală a analizei lui „homo soveticus”, lucrarea abordează originile lui „homo moldovanus sovietic” în RASSM precum și fațetele construirii identității în RSSM. Autorul prezintă, pe de o parte, rolul terorii în formarea identității „moldovenești”, dar și mișcarea de rezistență față de politica de modelare a lui „homo moldovanus sovietic”. Pe de altă parte, urmărește modul în care a fost implementat proiectul identitar, prin politica de inventare și introducere forțată a „limbii moldovenești”, de creare a culturii și elitelor naționale, de elaborare a istoriei. De asemenea, relevă mijloacele de formare a identității etnice din RSSM, cum ar fi propaganda și cenzura, sistemul de instruire și educație. Un alt aspect evidențiat în lucrare se referă la efectele „modernizării” asupra identității

¹²² Pasat, V. *op. cit.*, p. 556.

¹²³ *Ibidem*, pp. 556-557.

¹²⁴ Bahnaru, V. *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice. Studiu și documente*. Chișinău: Prolibra, 2016; Idem, *Limba română în Basarabia postbelică. (Conferința științifică „Tipologia similitudinilor și diferențelor în grupul de limbi apropiate genetic” din 30-31 octombrie 1972 - o tentativă de revenire la normalitate)*. Chișinău: Prolibra, 2017.

¹²⁵ Tâcu, O. *Homo moldovanus sovietic. Teorii și practici de construcție identitară în R(A)SSM (1924-1989)*. Chișinău: ARC, 2018.

„moldovenești”, în special, la rusificare și sovietizare¹²⁶. Cu toate acestea, O. Țăcu nu cercetează într-o evoluție diacronică toate aceste aspecte evidențiate în lucrare, ci le prezintă fragmentat, astfel încât nu reflectă modul în care a fost promovat acest proiect de modelare a identității „moldovenești” în toată complexitatea sa.

Dincolo de lucrările menționate mai sus, numeroasele materiale și studii publicate în ultimii ani completează „spațiile albe” ale istoriei Republicii Moldova în ceea ce privește construcția identitară în RSSM¹²⁷. Această tendință se datorează procesului de desecretizare, începând cu anul 2010, a documentelor de arhivă din Republica Moldova. Ca urmare, istoricii au diversificat câmpul cercetărilor academice, oferind studii care documentează deznaționalizarea, ideologizarea sistemului educațional și discursului istoric¹²⁸.

Autoarea acestei teze a publicat mai multe studii și articole în care a prezentat diverse aspecte ale construcției identitare din RSSM: instrumentalizarea patriotismului sovietic, destructurarea „naționalismului moldo-român” în primul deceniu postbelic, cultura națională din RSSM în anii „dezghețului” hrușciovist, suprimarea în RSSM a cărților și a presei din RSR în anii 1960-1970, limitarea contactelor între rudele din RSSM și RSR, mișcarea de eliberare națională din RSSM în anii 1988-1989 și bătălia pentru limbă și alfabet, dezvoltarea proiectului identitar sovietic în RASSM¹²⁹.

¹²⁶Țăcu, O. *op. cit.*, pp. 272-372.

¹²⁷Petrencu, A. *Un scurt popas necesar drumului*. Chișinău: S. n., 2014; Petrencu, A., Niculiță, I., et. al. *O istorie a Basarabiei*. Chișinău: Serebia, 2015.

¹²⁸A se vedea: Țăcu, O. „Moldovenismul” sovietic și politicile identitare ale URSS în RASSM și RSSM (1924-1991). În: *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*. Coord. S. Musteață, I. Cașu. Chișinău: Cartier, 2011, pp. 333-355; Musteață, S., Negură, P. Îndoctrinare, sovietizare și rusificare prin învățământ. În: *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*. Coord. S. Musteață, I. Cașu. Chișinău: Cartier, 2011, pp. 646-675; Rotaru, L. Construcția națională și socială a corpului studentesc postbelic al Universității de Stat din Moldova. În: *Studia Universitas Moldaviae. Seria Științe Umanistice*. 2018, nr. 4 (114), pp. 130-140; *Idem*, „Dezghețul” hrușciovist și rezbelul nationalist al studenților-filologi de la Universitate. În: *Studia Universitas Moldaviae. Seria Științe Umanistice*. 2020, nr. 4 (134), pp. 185-200; *Idem*, „Revoluția silențioasă”: revizuirea identității naționale în Moldova Sovietică la apogeul lui Hrușciov (1956-1957). În: *Plural. Istorie. Cultură. Societate*. 2015, vol. 3, nr. 1, pp. 103-126; *Idem*, Mișcarea de eliberare națională în RSSM (1989-1991): Unele contribuții. În: *Tirageția*. 2103, vol. XI, nr. 2, pp. 291-303; Dragnev, D., Parasca, P. Cum a fost inventat „punctual de vedere” al istoriografiei sovietice asupra istoriei noastre naționale. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2010, nr. 2 (66), pp. 40-55. *Ibidem*, nr. 3-4, pp.156-170; *Idem*, Campaniile ideologice staliniste în instituțiile științifice din RSS Moldovenească. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2018, nr. 1-2, pp. 134-156; Burlacu, V. *Știința istorică în sistemul de propagandă din RSSM (1960-1980)*. Chișinău: învățătorul modern, 2014.

¹²⁹Negru, E. Combaterea „naționalismului român-burghez” și epurarea cadrelor în RSS Moldovenească (1944-1953). În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2006, nr. 1, pp. 71-77; *Idem*. Cultivarea „patriotismului sovietic” și contracararea „naționalismului moldo-roman” în RSSM. În: *Revista de istorie a Moldovei*. 2011, nr. 3-4, pp. 83-91; *Idem*. Interzicerea circulației cărților din România în RSS Moldovenească (mijlocul anilor '60- anii '70 ai sec. XX). În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură*, 2012, nr. 1, pp. 90-101; *Idem*. Congresul III al Uniunii Scriitorilor din RSSM și campania autorităților împotriva intelectualilor (partea I). În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Aerie nouă*. 2011, nr. 2, pp.75-85; *Idem*. Congresul III al Uniunii

Revirimentul istoriografic din România post-comunistă, în ciuda numărului mare de lucrări privind Basarabia, nu cuprinde în mod special problema identitară în RSSM. Aceasta este reflectată indirect în culegerile de studii sau lucrările de sinteză. Menționăm, în primul rând, culegerea de studii, editată în anul 1993 de Adrian Pop, care se ocupă de aspectele rusificării, politicii lingvistice și culturale din RSSM¹³⁰.

Lucrarea lui Ion Constantin „Basarabia sub ocupația sovietică de la Stalin la Gorbaciov”, pe lângă alte subiecte, evidențiază principalele instrumente (Partidul Comunist, guvernul) și mecanisme ale politicii de rusificare în RSSM (deportările, colonizările). Dincolo de metodele administrative brutale de rusificare, este relevat rolul mijloacelor „mai subtile ce vizau substituirea limbii, culturii și civilizației populației majoritare autohtone cu cele rusești”¹³¹.

Referiri la anumite aspecte ale prezentei teme de cercetare se conțin și în alte lucrări ale lui Ion Constantin, ale lui Iulian Chifu, precum și în sinteza „Istoria Basarabiei”¹³², în cele două volume de studii ale reputatului politolog și sociolog român George Ciorănescu „Basarabia, pământ românesc”, editate la București în 2001 și 2002.

Culegerea „Basarabia. Dilemele identității” reunește un grupaj de studii ale participanților la simpozionul internațional „Republica Moldova în căutarea identității”, organizat de Institutul „A.D. Xenopol” din Iași, în anul 2001. Aceste studii tratează problematica identitară din spațiul dintre Prut și Nistru sub aspect istoric, politic, sociolingvistic începând din secolul XIX până în prezent. Anumite aspecte care au tangență cu cercetarea de față sunt studiile semnate de I. Cașu, A. Petrencu, S. Suveică, L. Crudu¹³³.

Scriitorilor din RSSM și campania autorităților împotriva intelectualilor (partea II). În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2011, nr. 3, pp. 40-56; *Idem*. Contracurarea naționalismului din RSS Moldovenească în primul deceniu postbelic. În: *In honorem Alexandru Moșanu. Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 575-588; *Idem*. Suprimarea presei periodice din România în RSS Moldovenească. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2012, nr. 2, pp. 106-116; *Idem*. Cultura națională din RSSM între „dezghețul” și „înghețul” hrușciovist. În: *Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept. Materialele sesiunii științifice anuale, 16 decembrie 2011, Chișinău*. 2012, pp. 268-280; *Idem*. Schimbul de turiști între RSSM și RSR ca instrument de propagandă sovietică (mijl. anilor 60- înc. anilor 80 ai sec. XX), *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2012, nr. 3, pp. 119-131; *Idem*. Bătălia pentru limbă și alfabet din RSSM în anul 1989. În: *Revista de istorie a Moldovei*. 2019, nr. 3-4, pp. 114-135; *Idem*. Fabricarea identității „moldovenești” în RASS Moldovenească (1924-1940): proiect și consecințe. În: *Materialele conferinței științifice internaționale „Minorități naționale inventate. Moldovenismul: politici, cauze, efecte”*. Cernăuți: Rodovid, 2019, pp. 224-254.

¹³⁰Sub povara graniței imperiale. *Români de dincolo de Prut de la ultimatumul anexării la proclamarea independenței*. Studii selectate și îngrijite de A. Pop. București: Editura Recif, 1993.

¹³¹Constantin, I. *Basarabia sub ocupație sovietică de la Stalin la Gorbaciov*. București: Editura Fiat Lux, 1994, p. 61.

¹³²*Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*. Ediția a III-a, revăzută și adăugită. Coord. Ioan Scurtu. București: Editura Institutului Cultural Român, 2003.

¹³³*Basarabia. Dilemele identității*. Volum editat de F. Solomon și A. Zub. Iași: Fundația Academică „A.D. Xenopol”, 2001.

Lucrarea „Românii, Basarabia și Transnistria”, semnat de Ioan Popa și Luiza Popa¹³⁴, tratează (în capitolul dedicat perioadei 1944-1964, precum și în cel privind anii 1965-1989 din istoria RSSM) aspecte ale problemei identitare din punctul de vedere al scrierii istoriei, al afirmării limbii și culturii „moldovenești”, al războiului propagandistic sovietic împotriva României.

Volumul colectiv intitulat „Panorama comunismului în Moldova Sovietică. Context, surse, interpretări”, publicat în 2019, sub coordonarea cercetătoarei și scriitoarei Liliana Corobca, de Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, include studii pe diverse teme legate de regimul comunist din RSSM¹³⁵. Printre acestea, trebuie menționat studiul cercetătoarei Lilia Crudu „Politica de cadre și elitele în RSSM între 1944 și 1991”, care analizează strategiile autorităților sovietice de rusificare prin cadrele pentru aparatul de partid și administrativ. Autoarea arată reprezentarea slabă a cadrelor locale în CC al PCM și în ministere până la mijlocul anilor 1960, încercarea de „corectare” a politicii de cadre pentru a crea un echilibru între ponderea „etniei titulare” în structura populației și gradul ei de reprezentativitate. Evoluțiile au fost mult mai complexe, după cum se subliniază în studiu, fiind cunoscute campaniile liderului PCM, I. Bodiul, de combatere a „naționalismului”¹³⁶. Aspecte ale procesului de creare și implementare a „limbii moldovenești”, de rusificare a învățământului sunt reflectate în studiul lui R. Șevcenco¹³⁷. Studiile semnate de O. Țăcu, D. Dragnev, I. Xenofontov tratează, pe baza unor documente noi, fațetele politicii identitare, evoluția istoriografiei¹³⁸. Studiul semnat de istoricul și criticul literar Eugen Lungu „Politica editorială”, abordează tangențial problema limbii și a clasicilor literaturii române în RSSM, iar scriitoarea M. Șleahțișchi în studiul „Literatura în comunism” se referă, printre altele, la impactul „dezghețului” hrușciovist asupra spiritului creator al scriitorilor și dezvoltării literaturii, în general¹³⁹.

În ansamblu, istoriografia din Republica Moldova și România din ultimii 30 de ani a înregistrat un număr mare de lucrări care abordează o varietate de subiecte privind construcția identitară. Scrise în baza unor documente inedite, acestea evidențiază evoluțiile etnoculturale,

¹³⁴ Popa, I., Popa, L. *Românii, Basarabia și Transnistria*. Ediția a II-a, revăzută și completată. Bucureși: Editura Nora, 2012.

¹³⁵ *Panorama comunismului în Moldova Sovietică: context, surse, interpretări*. Ed. L. Corobcă. Iași: Polirom, 2019.

¹³⁶ Crudu, L. *Politica de cadre și elitele în RSSM între 1944 și 1991*. În: *loc. cit.*, p. 395.

¹³⁷ Șevcenco, R. *Politica lingvistică în RSS Moldovenească*. În: *loc. cit.*, pp. 438-456;

¹³⁸ Țăcu, O. *Politica națională în RSSM*. În: *loc. cit.*, pp. 400-415; Dragnev, D., Xenofontov, I. *Istoricul din RSS Moldovenească între știință, poliică și ideologie*. În: *loc. cit.*, pp. 493-513; Idem, *Știința în RSS Moldovenească (1945-1991)*. În: *loc. cit.*, pp. 457-476.

¹³⁹ Șleahțișchi, M. *Literatura în comunism*. În: *loc. cit.*, pp. 531-556.

manipulările istoriografice și lingvistice, precum și dimensiunea represivă a politicii naționale din RSSM.

Repere istoriografice occidentale recente

În seria lucrărilor occidentale care abordează tematica construcției identitare în RSSM se înscrie sinteza cercetătorului olandez Wilhelmus Petrus van Meurs „Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă”, publicată în editura East European Monographs din SUA în 1994 și la Chișinău, tradusă în limba română, în 1996. În capitolul III – „Republica Moldovenească” autorul tratează, printre altele, și o serie de probleme de politică etnoculturală din RSSM după 1945. Analiza proceselor etnoculturale din RSSM începe cu o prezentare generală a evoluției conceptului de „națiune moldovenească”. Autorul arată că acest concept „a fost o invenție țaristă”, care capătă o mai mare consistență, în special după 1859, ca urmare a eșecului guvernului țarist de a preîntâmpina unirea principatelor. Aceste afirmații ale lui W. P. van Meurs nu sunt în întregime concludente, deoarece țarismul nu dorea să creeze națiuni noi ale căror identități să fie dezvoltate. Dimpotrivă, scopul politicii de rusificare a țarismului era anihilarea alogenilor de la periferiile imperiului și transformarea lor în „adevărați ruși”. În altă ordine de idei, el observă că până la 1859 oficialii țariști îi numeau pe locuitorii Basarabiei „români” sau „valahi”, iar după înfăptuirea în 1859 a Unirii Principatelor „denumirile au fost schimbate”, astfel că „români” erau cei care locuiau pe malul drept al Prutului, iar „moldoveni”- cei din stânga Prutului.

Autorul identifică motivele creării limbii și culturii în RASSM, subliniind că „scopurile inițiale funcționaliste și ideologice au trecut înaintea considerentelor naționale”¹⁴⁰. Dezvoltarea proiectului identitar în RSSM a fost determinat de condițiile specifice ale acestei republici unde „raportul dintre crearea statului și crearea națiunii este chiar mai complex, deoarece identitatea națională, cât și cea statală erau creații artificiale”¹⁴¹.

Concluzia autorului este următoarea: eforturile URSS de a crea o națiune și o conștiință „moldovenească” în cazul RSS Moldovenești au avut un „relativ succes”, mai bine zis un semieșec, deoarece sub raport etnic și lingvistic o națiune moldovenească independentă nu putea fi creată și prin urmare nu putea să existe¹⁴². Mai mult, în ciuda întregului arsenal de acțiuni propagandistice, coercitive, care urmăreau divizarea și separarea etnoculturală a celor două maluri ale Prutului, atât cultura cât și „patriotismul moldovenesc” aveau caracter românesc.

¹⁴⁰ Van Meurs, W. P. *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*. Chișinău: Editura ARC, Chișinău, 1996, p. 153.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 16.

¹⁴² *Ibidem*, p. 139.

„Prezența românilor înrudiți chiar dincolo de Prut, subliniază van Meurs, a accentuat contradicția dintre asimilare și separare: patriotismul sovietic avea accente clare de naționalism rus în vreme ce patriotismul moldovenesc avea, potențial, implicații românești”¹⁴³.

În articolul „Carving a Moldavian Identity out of history” („Fabricarea identității moldovenești fără de istorie”) același istoric olandez abordează problema eforturilor de construire a identității moldovenești în RSSM. Cercetarea evidențiază că sub regimul țarist locuitorii Basarabiei s-au autoidentificat ca „moldoveni”, dar acest termen a fost mai degrabă geografic decât etnic. Mai mult, administrația țaristă și cercurile academice din Rusia imperială nu „au depus eforturi consistente pentru a le asigura locuitorilor Basarabiei o identitate națională, o etnogeneză și o istorie națională proprie”¹⁴⁴. Autorul evidențiază esența „moldovenismului” în istoriografia și lingvistica RSSM în primul deceniu postbelic când predomina conceptul privind caracterul slav al națiunii și limbii moldovenești, relevând rolul reuniunii științifice din decembrie 1951 de la Chișinău cu participarea lingviștilor din instituțiile academice centrale, care a marcat „începutul fazei liberale în politica lingvistică” din RSSM. Deși mai târziu, cel puțin neoficial, a fost recunoscută identitatea lingvistică moldo-română, autoritățile au promovat și în deceniile următoare cu o „grijă mare” mitul vulnerabil despre caracterul independent al „limbii moldovenești”¹⁴⁵. În studiul său Wim van Meurs abordează și aspectul privind elaborarea etnogenezei „moldovenești”, a națiunii „moldovenești burgheze”, subliniind că noile abordări ale istoriografiei din anii 1960 puneau un accent tot mai mare pe ideea că separarea definitivă între moldoveni și români a avut loc după 1812.

Unele aspecte ale construcției identitare în RSSM sunt reflectate în lucrarea lui Charles King „Moldovenii. România, Rusia și politica culturală”. Interpretările sale referitoare la identitatea populației din fosta RSSM sunt incoerente sau chiar contradictorii. De exemplu, autorul nu neagă originea românească a „moldovenilor”, ale căror cultură, limbă și tradiții folclorice „provin incontestabil din aceleași rădăcini”, dar consideră că aceștia formează o identitate „specifică”. Încercând să explice acest lucru, afirmă că „moldovenii au fost multă vreme ținta unor proiecte intense de construire a națiunii, destinate fie să-i convingă de faptul că sunt o națiune separată față de români, fie, sub control românesc, de faptul că așa-zisa națiune separată este o ficțiune a propagandei rusești”¹⁴⁶. Cu alte cuvinte, King crede că atât Imperiul Rus și URSS cât și

¹⁴³ Van Meurs, W. P. *op. cit.*, p. 164.

¹⁴⁴ *Idem*, Carving a Moldavian Identity out of history. În: *Nationalities Papers: The journal of Nationalism and Ethnicity*. 1998, vol. 26, nr. 1, p. 39.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 51.

¹⁴⁶ King, Ch. *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*. Chișinău: Editura ARC, 2000, p. 6.

România, care au „schimbat granițele”, au promovat diferite proiecte culturale. De aceea, potrivit autorului, „straniul sentiment al identității specific moldovenilor de astăzi se datorează în egală măsură ambelor tipuri de schimbări”¹⁴⁷.

Din moment ce nu este sigur că „moldovenii” constituie o națiune aparte „din punct de vedere cultural”, el consideră că este imposibil să se ofere o „relatare lineară asupra evoluției națiunii moldovene”¹⁴⁸. În acest spirit, autorul face afirmații bizare în ceea ce privește politica sovietică de construcție identitară în RSSM. Astfel, recunoscând că proiectul sovietic de „construire a unei națiuni în Moldova (RSSM – n.n.) a eșuat”, Ch. King explică acest eșec nu prin „artificialitatea” proiectului, ci prin faptul că „după cel de-al doilea război mondial, nu a mai încercat nimeni”¹⁴⁹ să-l promoveze. Mai mult, susține că această „cultivare a unei culturi cu adevărat diferite a luat sfârșit odată cu anexarea de către Stalin a Basarabiei”¹⁵⁰. Afirmațiile respective sunt contrazise de faptele reale, ele demonstrează contrariul. Or, politica de deconstrucție identitară, de fabricare a limbii și istoriei, campaniile de epurări împotriva tuturor celor care se opuneau acestor politici cum pot fi calificate? Mai degrabă „artificialitatea” acestui proiect nu a produs rezultatele așteptate.

Apărută la Paris, lucrarea lui P. Negură intitulată „Ni héros, ni traîtres. Les écrivains moldaves face au pouvoir soviétiques sous Staline” („Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică sub Stalin”) prezintă procesul de sovietizare a culturii din RSSM, conturând o imagine a relației dintre scriitori, literatură și ideologia comunistă în primul deceniu postbelic din perspectiva structurii sociale și dinamicii grupurilor din cadrul Uniunii Scriitorilor. În același timp, evidențiază rolul scriitorilor din RSSM în cadrul disputelor din anii 1950 privind limba „moldovenească” și moștenirea literară clasică¹⁵¹.

În ultimul deceniu, în istoriografia occidentală au apărut mai multe lucrări despre criza identitară din Republica Moldova. Deși se ocupă în principal de problema identității în Republica Moldova, aceste lucrări abordează și aspectele politicii naționale sovietice a RASSM și a RSSM.

Astfel, într-o lucrare, publicată în 2010 la Paris și republicată în română la Chișinău în 2017, Matei Cazacu și Nicolas Trifon identifică rădăcinile crizei identitare, apariția teoriei

¹⁴⁷ King, Ch. *op.cit.*, p. 6.

¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 229.

¹⁵⁰ *Ibidem*.

¹⁵¹ Negură, P. *Ni héros, ni traîtres. Les écrivains moldaves face au pouvoir soviétiques sous Staline*. Paris: L’Harmattan, 2009.

„moldovenismului” odată cu fondarea RASSM. Autorii prezintă cronologia acestei teorii, începând cu formarea RSSM în 1940 și terminând cu anul 1989, când a dat faliment, insistând asupra reapariției sale după 1992¹⁵².

Cercetătoarea Angela Demian analizează aspectele legate de construcția identitară în RSSM într-o lucrare, consacrată studiului construcției naționale în Republica Moldova după proclamarea independenței. Ea a remarcat natura contradictorie a acestei politici în RSSM care, pe de o parte, a urmărit să creeze o identitate națională cu limbă și cultură proprie, iar pe de altă parte, să promoveze integrarea sa în societatea politică sovietică, care în cele din urmă nu a dus la rezultatele dorite¹⁵³.

Totodată în istoriografia occidentală, s-a încercat să se acrediteze ideea că proiectul identitar în RSSM nu a eșuat, ci a avut drept rezultat crearea unei identități moldovenești „particulare”, „specifice”. În srijul acestei teorii se înscrie și lucrarea autorului belgian Julien Danero Iglesias „Nationalisme et pouvoir en République de Moldavie” („Naționalism și putere în Republica Moldova”). El susține că cele „două proiecte naționale concurente” din interbelic, atât cel românesc din Basarabia, cât și cel sovietic din RASSM, au confirmat „dificultatea construcției naționale în această regiune”¹⁵⁴. Cu toate acestea, de-a lungul existenței RSSM, de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și terminând cu epoca lui Gorbaciov, politica națională a URSS a avut scop „formarea unei identități moldovenești particulare”. Factorii modelării acestei „identități moldovenești particulare” au fost procesele de omogenizare și rusificare a populației din RSSM, care au crescut, în special, în anii 1970-1980. Migrația generației tinere de la sat la oraș, căsătoriile mixte, au constituit mijloace importante ale rusificării populației băștinașe. Rusificarea și desconsiderarea limbii materne de către „moldoveni”, consideră același autor, va contribui la formarea a unei „mentalități particulare”. Se pretinde că purtătorii acestei „mentalități particulare” din care făcea parte „o bună parte a populației moldovenești” vedeau în românism „un pericol etnocultural și politic”. În același timp, limba rusă era considerată superioară limbii române, care pierduse funcțiile sociale.

¹⁵² Cazacu, M., Trifon, N. *Un état en quête de nation. La République de Moldavie*. Paris: Non Lieu, 2010; Idem. *Republica Moldova. Un stat în căutarea națiunii*. Chișinău: Cartier, 2017, pp. 163-183.

¹⁵³ Demian, A. *La nation impossible? Construction nationale en République de Moldova, et au-delà*. Preface par D. Schnapper. Paris: L’Harmattan, 2016, p. 155.

¹⁵⁴ Iglesias, J.D. *Nationalisme et pouvoir en République de Moldavie*. Bruxelles: Editions de l’Université de Bruxelles, 2014, p. 71.

Citându-l pe Iulian Frunțașu, autorul pretinde că în perioada sovietică s-a edificat o proto-statalitate și o proto-națiune moldovenescă¹⁵⁵.

Este greu să cădem de acord cu afirmația că „mentalitatea particulară” a unei părți a populației moldovenești ar fi contribuit la modificarea profilului identitar al unei comunități întregi. Faptul respectiv este îndoielnic nu numai din cauza că nu poate fi cuantificat, ci din simplul motiv că fenomenele legate de mentalitate sunt foarte schimbătoare și incerte, iar evenimentele ulterioare au demonstrat cu prisosință acest lucru. În plus, nu acea parte a populației cu „mentalitatea particulară” a creat valorile culturale. Se poate afirma că tot ceea ce a fost creat mai de valoare în domeniul culturii în RSS Moldovenească (literatură, muzică) a fost în limba română, iar autorii lor au fost purtători ai identității românești.

1.3. Sursele istorice ale cercetării

În elaborarea prezentului demers științific au fost utilizate, în principal, surse primare reprezentate de documente de arhivă, în mare parte, necunoscute cercetătorilor. Astfel, dosarele CC al PCM din fondul 51 al Arhivei Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova au constituit o sursă importantă de informare. Documente de referință utilizate pentru a scrie lucrarea sunt stenogramele congreselor și plenarelor, procesele verbale ale ședințelor Biroului CC al PCM. Acestea relevă modul în care autoritățile comuniste au elaborat politica în domeniul construcției identitare la diferite etape. Printre documentele referitoare la primul deceniu postbelic trebuie menționate, în primul rând, stenograma ședinței Biroului CC al PC(b)M din 23 septembrie 1940, care a adoptat hotărârea „Cu privire la trecerea scrisului moldovenesc de la grafia latină la cea rusească”¹⁵⁶. Importantă pentru cercetarea de față este stenograma Plenarei a III-a a CC al PC(b)M din 25-27 iunie 1944, în cadrul căreia au fost trasate direcțiile politicii de cadre postbelice în RSSM¹⁵⁷, precum și ședința Biroului CC al PC(b)M din 3 mai 1944, care a adoptat hotărârea „Cu privire la lucrul politic de partid și de agitație în masă”¹⁵⁸. Stenograma plenarei a VI-a a CC al PC(b)M din 11-13 noiembrie 1945¹⁵⁹ și materialele Congresului I al intelectualității din RSSM de pe 5-7 iunie 1945¹⁶⁰ evidențiază modul în care au fost luate deciziile privind anihilarea și distrugerea „naționaliștilor moldo-români”. Documente importante pentru cercetarea acestui aspect sunt materialele plenarei a XVII-a a CC al PC(b)M din 2-4

¹⁵⁵Iglesias, J.D. *op.cit.*, pp. 83-84.

¹⁵⁶AOSPRM, fond 51, inv. 1, dosar 7.

¹⁵⁷*Ibidem*, inv. 2, dosar 2.

¹⁵⁸*Ibidem*, inv. 2, dosar 8.

¹⁵⁹*Ibidem*, inv. 3, dosar 1.

¹⁶⁰*Ibidem*, dosar 250.

noiembrie 1948¹⁶¹, precum și cele ale Congresului II al PC(b)M din 5-8 februarie 1949¹⁶². Utile pentru cercetarea politicii de „moldovenizare” și „indigenizare” au fost materialele ședinței Biroului CC al PC(b)M din 7 iunie 1946¹⁶³, precum și rapoartele statistice privind componența numerică și națională a nomenclaturii de partid. Documentele în cauză au fost referințe cheie în analiza evoluției acestei politici în RSSM între 1944 și 1953.

Din fondul 51 al arhivei menționate mai sus au fost extrase, de asemenea, documente importante referitoare la fabricarea „limbii moldovenești”, la disputele lingvistice între susținătorii curentului slavizant și adepții unității lingvistice moldo-române. Printre aceste documente trebuie menționat, în primul rând, memoriul lui Em. Bucov, din 1 februarie 1949, „Despre substituirea limbii moldovenești constituite de-a lungul istoriei printr-o limbă artificială, creată în laborator, fapt care reprezintă o piedică serioasă pentru înfăptuirea muncii ideologice de educație comunistă a poporului moldovenesc”, adresat lui V.A. Ivanov, președinte al Biroului CC al PC(b) din URSS pentru RSSM¹⁶⁴. Alte documente, cum ar fi cele legate de traducerea „în limba moldovenească” a filmului „Lovitura a treia”¹⁶⁵ sau a romanului „Mitrea Cocor” al scriitorului român Mihail Sadoveanu¹⁶⁶, sunt, de asemenea, reprezentative pentru înțelegerea manipulărilor proiectului identitar din RSSM.

Principalele repere de referință documentare pentru studiul epocii „dezghețului” în RSSM, în special, în ceea ce privește ofensiva autorităților comuniste împotriva intelectualilor din RSSM, sunt materialele ședințelor Biroului CC al PCM din lunile iulie-decembrie 1959. Unul dintre aceste momente a fost ședința Biroului CC al PCM din 28 iulie 1959, în cadrul căreia conducerea revistei literare „Nistru” a fost aspru criticată pentru „greșelile politice grave” într-un articol de fond publicat în nr. 6/1959¹⁶⁷. Alte documente din această serie sunt procesele verbale ale ședințelor Biroului CC al P CM din 16 septembrie¹⁶⁸ și 8 decembrie 1959¹⁶⁹, în cursul cărora a fost criticată conducerea revistei „Chipăruș” și cea a organizației de partid a Uniunii Scriitorilor din RSSM. Dosarele referitoare la Plenara a IX-a din 22-23 septembrie 1959 conțin

¹⁶¹ AOSPRM, fond 51, inv. 7, dosar 19.

¹⁶² *Ibidem*, inv. 8, dosar 3.

¹⁶³ *Ibidem*, inv. 4, dosar 11.

¹⁶⁴ *Ibidem*, inv. 42, dosar 149.

¹⁶⁵ *Ibidem*, inv. 11, dosar 323.

¹⁶⁶ *Ibidem*, dosar 318.

¹⁶⁷ *Ibidem*, inv. 19, dosar 55.

¹⁶⁸ *Ibidem*, dosar 56.

¹⁶⁹ *Ibidem*, dosar 57.

materiale relevante pentru înțelegerea contextului în care a fost condamnat „naționalismul”, lansându-se ofensiva împotriva unor scriitori, cadre universitare, oameni de cultură¹⁷⁰.

De interes deosebit sunt dosarele privind ședințele Biroului CC al PCM din 1960 până în 1980, care evidențiază redefinirea proiectului identitar, începând cu anul 1965. Printre aceste documente se numără: hotărârea din 1 februarie 1966 „Despre literatura importată în republică din străinătate”; din 21 martie 1967 „Cu privire la măsurile CC al PCM despre studierea și interpretarea pe viitor a problemelor privind istoria RSS Moldovenești și a relațiilor româno-sovietice”; din 23 iulie 1968 „Despre importul și difuzarea în Moldova a unor tipărituri din străinătate”. Importantă în acest sens este ședința Biroului CC al PCM din 12 ianuarie 1976, la care s-a discutat hotărârea CC al PCUS „Cu privire la măsurile suplimentare în domeniul muncii ideologice în legătură cu intensificarea propagandei naționaliste române care lezează interesele URSS”¹⁷¹. Această ședință, prin deciziile adoptate, a pus începutul unei noi etape a războiului propagandistic antiromânesc, trasând o serie de acțiuni menite să contracareze „influența” românească și să izoleze cultural RSSM de RSR.

O altă categorie de documente din aceeași perioadă este corespondența secretă între CC al PCM cu CC al PCUS, ministere și departamente din RSSM cu factorii de decizie de la Moscova. Astfel, scrisorile secrete ale prim-secretarului CC al PCM, I. Bodiul, către CC al PCUS, din 16 septembrie și 29 noiembrie 1965¹⁷², au servit drept bază pentru suprimarea circulației literaturii române în RSSM și restricționarea contactelor între rudele din RSR și RSSM. „Memoriul privind difuzarea presei străine în RSSM”, semnat de ministrul telecomunicațiilor din RSSM”, V. Russu, din luna iulie 1968, precum și notele informative privind abonarea sau punerea în vânzare a ziarelor și revistelor din România în anii 1967-1968 constituie surse cheie pentru elucidarea fenomenului izolării culturale a RSSM față de RSR¹⁷³. În aceeași ordine de idei trebuie menționată corespondența strict secretă „Despre participarea RSS Moldovenești la schimbul de turiști între URSS ȘI RSR și reglementarea acestuia”, între secretarul CC al PCM, I. Calin și șeful Direcției principale pentru turismul străin de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS, S. Nikitin, din 26 decembrie 1978¹⁷⁴.

Impotante pentru înțelegerea atmosferei în care au fost discutate proiectele de legi lingvistice în vara anului 1989 sunt următoarele documente: stenograma consfăturii în problema

¹⁷⁰ AOSPRM, fond 51, inv. 19, dosar 12; inv. 42, dosar 64.

¹⁷¹ *Ibidem*, inv. 39, dosar 16.

¹⁷² *Ibidem*, inv. 25, dosar 101.

¹⁷³ *Ibidem*, inv. 29, dosar 176.

¹⁷⁴ *Ibidem*, inv. 47, dosar 4.

examinării proiectului legii cu privire la trecerea „limbii moldovenești” la grafia latină, elaborat de Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM din 5 mai 1989¹⁷⁵; Stenograma Biroului CC al PCM din 27 iulie 1989 care a dezbătut proiectul de lege privind grafia latină¹⁷⁶.

În Arhiva Științifică Centrală a AȘM se păstrează documente care reflectă promovarea politicii lingvistice, disputele academice privind crearea „limbii moldovenești”, recuperarea moștenirii literare clasice. Astfel, din fondul 3, inventarul 1 (Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei, apoi al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS) au fost identificate materiale privind ședințele Consiliului științific, care pun în lumină controversa dintre susținătorii și oponenții curentului slavizant al limbii și culturii „moldovenești” din primul deceniu postbelic, eforturile de recuperare a limbii și literaturii române în anii „dezghețului” hrușciovist. Deosebit de importante pentru cercetarea de față sunt dosarele 6 și 137, care reflectă stenogramele sesiunilor științifice ale Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS, din 3-7 decembrie 1951 și din 17-19 octombrie 1955, în cadrul cărora a fost discutată problema „limbii literare moldovenești”.

Pentru a completa baza documentară, au fost cercetate fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova, în mod deosebit, cele ale Consiliului de Miniștri al RSSM (2848), din care au fost adunate informații privind diverse aspecte ale politicii etnoculturale. Un document reprezentativ în acest sens este stenograma consfăturii de la Comisariatul Poporului pentru Învățăământul Public al RSSM, din 10-11 martie 1940¹⁷⁷, cu reprezentanții corpului didactic, redactorilor, lucrătorilor de la edituri, oamenilor de cultură, în cadrul căreia s-a discutat problema „limbii moldovenești” în scopul identificării soluțiilor pentru dezvoltarea sa ulterioară. În același fond au fost identificate o serie de documente care evidențiază procesul de recuperare a operelor classicilor literaturii române din anii dezghețului hrușciovist¹⁷⁸. În plus, au fost depistate o serie de materiale legate de politica de cadre, în special componența națională și numerică a conducerii ministerelor și departamentelor din RSSM în primul deceniu postbelic¹⁷⁹.

Informații prețioase au fost culese din fondul Comitetului de Stat pentru Tipărituri de pe lângă Consiliul de Miniștri al RSSM, al Arhivei Naționale a Republicii Moldova, în care se păstrează și documente privind circulația literaturii și presei din RSR în RSSM. Între acestea trebuie menționate o serie de note, informări adresate CC al PCM referitoare la modul în care au

¹⁷⁵ AOSPRM, fond 51, inv. 71, dosar 524.

¹⁷⁶ *Ibidem*, dosar 447.

¹⁷⁷ ANRM, fond 2848, inv. 1, dosar 11.

¹⁷⁸ *Ibidem*, inv. 4, dosar 57.

¹⁷⁹ *Ibidem*, inv. 10, dosar 796, 824; inv. 20, dosar 3.

fost luate deciziile privind restricționarea cărților și presei periodice din România, începând din a doua jumătate a anilor 1960. Un interes deosebit reprezintă „Nota privind totalurile săptămânii difuzării literaturii din Republica Populară România” în RSSM din septembrie 1964, care atestă o cerere sporită pentru literatura română¹⁸⁰. Un alt document util, care scoate în evidență amploarea acțiunilor de restrângere în RSSM a literaturii și presei din RSR, este nota de informare, datată 8 decembrie 1968, „Despre furnizarea și difuzarea în Moldova a unor tipărituri din străinătate”, adresată CC al PCM de E. Jmerenețkaia, președintele Comitetului de Stat pentru Tipărituri din RSSM¹⁸¹, care dezvăluie acțiunile organelor de partid privind interzicerea importului în RSSM a cărților, ziarelor și revistelor românești, după condamnarea de către România a invaziei sovietice a Cehoslovaciei în august 1968.

În fondurile Agenției „Presa unională” din cadrul Comitetului de Stat pentru Tipărituri de pe lângă Consiliul de Miniștri al RSSM au fost culese informații care indică restricționarea presei din România și izolarea culturală a RSSM. Documentele, care conțin date privind numărul de abonamente la presa românească, colectate în același fond, arată o scădere a numărului de publicații din RSR¹⁸², ca urmare a politicii drastice de restricționare lansate în august 1968 de autoritățile comuniste din RSSM.

O altă sursă importantă de documentare a fost fondul URSS al Arhivei Ministerului Afacerilor Externe al României din care au fost extrase informații despre politica națională sovietică, acțiunile propagandistice interne și externe ale RSSM și URSS cu privire la istoria și cultura „poporului moldovenesc”. Telegramele și alte documente ale misiunilor diplomatice române din străinătate oferă informații prețioase despre acțiunile propagandistice ale Direcției Presei a MAE sovietic, a ambasadelor sovietice din străinătate în legătură cu RSSM, începând cu 1968¹⁸³. O telegramă a misiunii române la Moscova, adresată centralei de la București, datată 28 octombrie 1975, prezintă o astfel de vizită de documentare în RSSM a reprezentanților corpului diplomatic acreditat la Moscova și modul în care au fost organizate acțiunile de „familiarizare cu realizările economice și culturale ale poporului moldovenesc”¹⁸⁴. În aceeași arhivă au fost depistate documente relevante referitoare la diverse aspecte ale vieții interne din URSS: structura socială, relațiile naționale și dezvoltarea culturală¹⁸⁵.

¹⁸⁰ ANRM, fond 3231, inv. 2, dosar 16.

¹⁸¹ *Ibidem*, dosar 250.

¹⁸² *Ibidem*, dosar 49, 56.

¹⁸³ AMAER, fond 220/1969, URSS-RSR, dosar *Aspecte ale relațiilor politice dintre România și URSS*.

¹⁸⁴ *Ibidem*, fond 220/1975, URSS-RSR, dosar 5127.

¹⁸⁵ *Ibidem*, fond 210/1967, URSS-RSR, dosar *Materiale privind unele probleme interne din URSS*; fond 210/1979, dosar 2192; fond 210/1984, dosar 2702; fond 210/1984, dosar 1821.

Dincolo de sursele documentare primare inedite, au fost utilizate și surse editate, reprezentate de culegeri de documente, studii și articole științifice legate de problemele abordate în această cercetare. Cele două volume de documente și studii „«Cursul deosebit» al României și supărarea Moscovei”¹⁸⁶, editate în colaborare cu autoarea acestei teze, reflectă campaniile propagandistice antiromânești ale PCUS și PCM din a doua jumătate a anilor 1960. Pe lângă alte aspecte, ele reflectă și redimensionarea proiectului identitar în RSSM din a doua jumătate a anilor 1960, în special, neutralizarea „influenței românești” și izolarea culturală a RSSM de RSR. În ansamblu, ele reprezintă stenogramele ședințelor Biroului CC al PCM, corespondența secretă între CC al PCM cu CC al PCUS, notele de informare, memoriile instituțiilor de partid, guvernului din RSSM către CC al PCUS, care oglindesc politica etnoculturală și operațiunea propagandistică antiromânească din RSSM.

Lucrarea „Partidul și oamenii de litere și arte din RSS Moldovenească (1961-1963). Studiu și documente”, semnată de V. Bahnaru și Gh. Cojocaru (2013), inserează 13 documente, reproducând stenogramele întrunirilor oficialităților responsabile de domeniul ideologic al CC al PCM cu reprezentanții intelectualității de creație în anii anii 1961-1963. Din documentele respective aflăm modul în care a fost instituit controlul ideologic al partidului asupra creației literare și artistice și suprimat „liberalismul” cultural din RSSM în ultima perioadă a „dezghețului” hrușciovist.

Volumul intitulat „Cazul revistelor «Zvezda» și «Leningrad» și ecourile lui la Chișinău. Studiu și documente. 1946-1948” (2018), semnat de aceiași autori, oferă un ansamblu de documente privind campania ideologică a PC(b)M împotriva scriitorilor „sovietici moldoveni” pentru înrădăcinarea „marxism-leninismului” și distrugerea „naționalismului moldo-român” din literatură și arta RSSM.

Un material de referință important pentru subiectul investigat este lucrarea lui V. Bahnaru „Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice. Studiu și documente de arhivă” (2015), care prezintă stenogramele sesiunii științifice comune a Institutului de Istorie Limbă și Literatură al Filialei moldovenești al Academiei de Științe a URSS și Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a URSS de la Chișinău, din 3-5 decembrie 1951, și a ședinței Sectorului de limbă și literatură a IILL al Filialei moldovenești a AȘ a URSS, din 17 decembrie 1954. În

¹⁸⁶Negru, E., Negru, Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989). Studiu și documente, vol. 1 (1965-1975). Chișinău: Centrul Editorial Poligrafic USM, 2013; Idem, „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989). Studiu și documente, vol. 2 (1976-1989). Chișinău: Tehnica-Info, 2016

cadru acestor reuniuni științifice, teoria „încrucișării” și a caracterului de sine stătător al „limbii moldovenești” a fost invalidată, permițând în același timp recunoașterea originilor sale latine.

Sursele editate utilizate includ și volumul „Cultura Moldovei Sovietice în documente și materiale, 1944-1991” (2012), coordonată de V. Ursu. Colecția conține documente de arhivă și articole de presă de la acea vreme cu privire la diferite aspecte ale politicii PCM în domeniul literaturii, artei și educației pe toată durata RSSM.

Volumul de documente „Republica Moldova de la Perestroikă la independență: 1989-1991. Documente secrete din arhiva CC al PCM” (2011), îngrijit de Igor Cașu și Igor Șarov, pun în valoare, împreună cu alte aspecte, amplitudinea mișcării de renaștere națională din RSSM în 1989, adoptarea legislației lingvistice și reacția autorităților comuniste la aceste evenimente.

Culegerea „Istoricul an 1989” (1991), care reunește articole selectate din presa periodică privind lupta pentru limbă și alfabet în RSSM, începând cu inaugurarea activității Comisiei interdepartamentale privind studierea istoriei și problemelor limbii moldovenești din 28 decembrie 1988 și terminând cu ședința Sesiunii a XIII-a a Sovietului Suprem a RSSM din 29-31 august 1989, a fost, de asemenea, utilizată în procesul scrierii tezei.

Cartea lui Ion Dumeniuc și Nicolae Mățaș „Coloana infinită a graiului matern” (1990) este o sursă de documentare importantă pentru cercetarea evenimentelor din anii 1988-1989, care au dus la adoptarea la sfârșitul lunii august 1989 a legislației lingvistice și demolarea mitului „limbii moldovenești”. Autorii, în calitate de participanți activi ai mișcării pentru limbă și alfabet, prezintă cronica evenimentelor, modul în care au fost dezbătute și luate deciziile respective în cadrul Comisiei interdepartamentale, argumentele lor ca lingviști privind necesitatea adoptării legilor lingvistice.

Culegerea de articole „Povară sau tezaur sfânt”(1989) constituie o sursă importantă pentru cercetarea bătăliei lingvistice din anii 1988-1989. Volumul include cele mai reprezentative articole publicate în presa acestor ani, care au contribuit la demontarea teoriei „limbii moldovenești” de origine stalinistă. În această linie de idei, trebuie să menționăm, în primul rând, articolele „Veșmântul ființei noastre”, de Valentin Mândăcanu, „Limba literară și alfabetul” de Raimond Piotrovski, „O limbă maternă – un alfabet” de Ion Buga, „Alfabetul și manipularea opiniei”, de Ion Dumeniuc ș.a.

O sursă secundară de folos la reflectarea evenimentelor din anii renașterii naționale este lucrarea „1989 la est de Prut” (2001), a lui Gheorghe Cojocaru, care reprezintă o cronică

documentată asupra evoluțiilor interne din RSSM. Autorul evocă atitudini, decizii politice privind mișcarea de renaștere națională și adoptarea legilor lingvistice, reflectate în presa timpului.

Memoriile unor lideri de partid, oameni politici din RSSM și din Republica Moldova au fost, de asemenea, consultate în procesul scrierii tezei.¹⁸⁷

Articolele de presă ale vremii, inclusiv cele inserate în revistele „Octombrie” și „Nistru”, „Voprosi literaturî”, în ziarele „Sovetskaia Moldavia” și „Moldova Socialistă”, care reflectă polemica privind „construcția lingvistică” și valorificarea moștenirii literare din anii 1950, au jucat, de asemenea, un rol edificator în procesul de documentare. O sursă prețioasă de informare a fost săptămânalul „Literatura și Arta”, din care au fost extrase materiale referitoare la mișcarea de renaștere națională, bătălia pentru limba română și alfabetul latin, adoptarea legislației lingvistice în anul 1989.

1.4. Concluzii la capitolul 1

Națiunea, ca idee istorică și realitate, rămâne un concept vag și ambiguu ce suscită controverse în rândul teoreticienilor națiunilor și naționalismului. Cu toate că o definiție general recunoscută nu există, cercetătorii fenomenului național au identificat două criterii în definirea națiunii: obiective și subiective. Criteriile obiective se referă la limbă sau apartenența etnică, teritoriul comun, istoria și tradițiile culturale comune, iar cele subiective se referă la componenta volitivă, voința și consimțământul membrilor unei entități pentru o viață politică comună. În mod tradițional, viziunea care definește națiunea prin prisma criteriilor subiective este asociată cu ideea de națiune civică, iar cea care explică națiunea sub unghiul de vedere al criteriilor subiective – cu națiunea etnoculturală. În prezent, există opinii în știința politologică și sociologică occidentală care consideră națiunea civică drept una superioară națiunii etnoculturale, deoarece prima include toți cetățenii fără deosebire de limbă sau origine etnică, iar ultima - doar pe cei de aceeași limbă, etnie și cu aceleași tradiții. Adversarii acestei opinii, la rândul lor, aduc mai multe argumente care dovedesc că fiecare națiune conține deopotrivă elemente civice și etnoculturale ce nu pot fi contrapuse. Un al treilea grup de autori, în acord cu paradigma etnosimbolismului reprezentat de Anthony Smith, consideră că cercetătorii fenomenului naționalismului, în lucrările lor, fac mai degrabă o distincție pur analitică și normativă între națiunea civică și etnoculturală. Ei cred că cele două idei naționale, subiectiv-

¹⁸⁷ Бодюл, И.И. *Дорогой жизни: время, события, раздумья. Воспоминания. Книга 2-я*. Кишинев: Кушнир & К°, 2001; Eremei, G. *Fața nevăzută a puterii*. Chișinău: Litera, 2003; Lucinschi, P. *Moldova și moldovenii. De ce țara noastră este mereu la răscruce?: încercare de răspuns la întrebare*. Chișinău: Cartea Moldovei, 2007.

politică a revoluției franceze și cea obiectiv-culturală a romantismului german s-au completat reciproc și au dat substanță fenomenului național modern. Acesta este motivul pentru care subliniază necesitatea unei abordări care reintroduce și dimensiunea etnică a națiunii.

Definiția sovietică a națiunii a fost una eclectică, combinând o serie de criterii difuze și ambigue. Pentru Stalin națiunea reprezenta „o comunitate stabilă de oameni constituită istoric care presupune o limbă, teritoriu, viață economică, trăsături psihice și cultură comună”. Așa cum observă cercetătorii ruși, prin această definiție, Stalin a substituit națiunea cu etnia, creând confuzie în ceea ce privește sensul termenilor de „națiune”, „naționalitate” sau „popor”, pe care îi folosește, pe parcursul anilor 1920, ca sinonime.

Proiectul sovietic de construire a națiunilor poate fi divizat în două etape. În cadrul primei etape, ce coincide cu perioada de la fondarea URSS și până la sfârșitul primului deceniu postbelic, anii 1920 - 1930 ocupă un loc important. În această perioadă a predominat viziunea etnoculturală a națiunii. Teoretic, între 1940-1950 a prevalat aceeași viziune etnoculturală a națiunii, iar autoritățile sovietice, ocupând noi teritorii în 1940 (Estonia, Letonia, Lituania, Basarabia), inițiază politica de „indigenizare” și de implementare a limbilor naționale, înfăptuiește „revoluții lingvistice” și creează culturi „naționale în formă și socialiste în conținut”. În cea de-a doua perioadă, (începutul anilor 1960 – mijlocul anilor 1980), odată cu lansarea, la începutul anilor 1960, a lozincii „apropierii și fuziunii” popoarelor sovietice, este implementată concepția modernă despre națiune. Astfel, se poate constata, că proiectul național sovietic a combinat cele două idei despre națiune: etnoculturală și civică.

Istoriografia sovietică vorbește despre procesul creării „națiunii moldovenești” și a „revoluției culturale” în termeni cantitativi, comparându-l cu perioada interbelică. Din anii 1960, aria cercetărilor fenomenului național din RSSM se diversifică, iar autorii se concentrează asupra proceselor de „apropiere și fuziune”. Lucrările autorilor occidentali din timpul războiului rece analizează, în principal problemele legate de evoluția „limbii moldovenești”, politica lingvistică și procesele de rusificare din RSSM.

Proclamarea independenței Republicii Moldova, a creat condițiile pentru reînnoirea discursului istoriografic, accentul fiind pus pe elucidarea adevărului despre identitatea etnică și lingvistică, demontarea mitului „limbii moldovenești”. Istoriografia din Republica Moldova din primul deceniu după proclamarea independenței se focalizează pe aspectele etnolingvistice. Din 2010 are loc o diversificare a câmpului cercetărilor academice, oferind studii care documentează deznaționalizarea, ideologizarea sistemului educațional și discursului istoric. Istoriografia din

România după căderea comunismului examinează tangențial problematica în cauză, în contextul analizei diverselor aspecte ale istoriei RSSM sau ale Republicii Moldova, evidențiind în principal procesele de deznaționalizare. Istoriografia occidentală recentă notează natura „specifică” a proiectului identitar din RSSM, oferind o interpretare ambiguă. Unii autori, pe baza proceselor de rusificare și a mentalității sovietice, încearcă să acrediteze nefondat ideea potrivit căreia în perioada sovietică în spațiul dintre Prut și Nistru s-ar fi creat o „identitate națională particulară”.

În general, deși istoriografia recenă a extins câmpul cercetărilor cu noi teme legate de problema construcției identitare în RSSM, oferind noi perspective de analiză, ea nu a reușit să evidențieze fenomenul în cauză în toată complexitatea sa. Astfel, marea majoritate a autorilor din Republica Moldova se concentrează asupra cercetării secvențiale, nereușind să identifice etapele și caracteristicile proiectului identitar pe toată durata existenței RSSM.

În elaborarea prezentului demers științific au fost utilizate, în principal, surse primare reprezentate de documente de arhivă, în mare parte, necunoscute. Au fost folosite și surse secundare, reprezentate de colecții de documente editate, culegeri de studii, și diverse publicații periodice.

2. TRANSPUNEREA PROIECTULUI IDENTITAR „MOLDOVENESC” DIN RASSM ÎN RSSM (1940-1941, 1944-1953)

2.1. Concepția națională sovietică în anii războiului și a stalinismului postbelic

În prima jumătate a anilor 1930, Stalin și anturajul său procedează la suprimarea relativului liberalism cultural din anii 1920, considerând că acesta nu contribuie la apariția „omului nou” și „culturii naționale prin formă și socialiste prin conținut”, la întărirea coeziunii statului sovietic, ci, dimpotrivă, stimulează renașterea „tendențelor localiste” și a „naționalismului”. Potrivit liderilor sovietici, cadrele băștinașe din republicile ne-ruse, crescute și formate în condițiile puterii sovietice, ca și cele vechi burgheze, s-au dovedit „contaminate” de același „spirit naționalist”.

În anii 1933-1934, Moscova și-a îndreptat atacul împotriva „naționalismului burghez ucrainean”, decapitând elita politică și culturală națională, înrădăcinată în anii „indigenizării”. În aceeași perioadă sunt descoperite „centre naționaliste” în Bielorusia și Asia Centrală, cărora li se impută „lupta pentru răsturnarea puterii sovietice și restaurarea statului burghez”. După cazul „naționaliștilor ucraineni” din anii 1933-1934, Stalin nu mai considera drept „pericol principal” pentru existența URSS „șovinismul velicorus”, ci „naționalismul burghez local”. Drept urmare, a fost declanșată o politică de lichidare a elitelor politice și culturale naționale din republicile ne-ruse, făcând loc unor elite rusificatoare. În anii Marii Terori din 1937-1938, valul de represiuni împotriva „naționaliștilor” a atins cote paroxistice. În RASSM, în urma „operațiunii române” din vara anului 1937 – toamna anului 1938 aproape întreaga elită culturală și politică a fost decimată¹⁸⁸.

În ajunul declanșării războiului sovieto-german, politica națională a fost orientată spre dezvoltarea patriotismului sovietic. Chiar dacă bolșevicii au avut o atitudine negativă față de sentimentul patriotismului, considerându-l o ideologie reacționară, în 1939 Stalin aprecia patriotismul drept catalizatorul de bază al societății sovietice.

În cadrul unei întrevederi din 27 februarie 1941 a lui A. Andreev, Gh. Malenkov (membri ai Biroului Politic al CC al PC(b) din toată Uniunea), Gh. Dimitrov (secretar general al

¹⁸⁸ Pentru detalii, c.f. Negru, Gh., Tașcă, M. Represiunile politice din RASSM în anii 1937-1938 („Operațiunea culăcească” și „operațiunea română”). În: *Destin românesc Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*, 2010, nr. 1, pp. 40-60; Negru, E. *Decimarea elitei politice din RASSM: cazul Grigore Starii*. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*, 2010, nr. 2, pp. 58-68.

Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste) cu A. Jdanov, secretar al CC al PC(b) pentru ideologie, acesta din urmă a denunțat neglijarea de către instituțiile ideologice a rolului sentimentelor naționale în educația oamenilor, anunțând că de acum înainte era necesar „de îmbinat internaționalismul proletar cu naționalismul”¹⁸⁹.

Narațiunea patriotică este exaltată odată cu începerea la 22 iunie 1941 a războiului sovieto-geman. Pe 3 iulie 1941, în mesajul rostit la radioul central, Stalin a venit cu lămuriri privind natura războiului pe care l-a calificat drept unul „patriotic” și „national”. Cuvintele „frați și surori”, „cetățeni”, „tovarăși” din formulele de adresare veneau să sublinieze importanța atribuită ideii de patrie comună și necesității unirii eforturilor în lupta împotriva dușmanului¹⁹⁰. După înfrângerile suferite de armata sovietică în etapa inițială a războiului (lunile iunie-noiembrie 1941), discursurile lui Stalin vor fi centrate pe dezvoltarea atașamentului față de patria sovietică în rândurile cetățenilor, iar sloganurile de clasă vor fi înlocuite cu cele ce cultivă sentimentele patriotice. O directivă a Direcției politice principale a armatei roșii, din 10 decembrie 1941, a cerut eliminarea inscripției „Proletari din toate țările, uniți-vă!” de pe frontispiciul ziarelor sau de pe drapelele unităților militare sovietice și înlocuirea cu sloganul „Moarte ocupanților germani!”¹⁹¹.

Noua paradigmă, care prescrie utilizarea retoricii patriotice în ideologia comunistă, poate fi urmărită în chiar discursul lui Stalin cu ocazia paradei militare din Piața Roșie din 7 noiembrie 1941. De data aceasta, adresându-se cetățenilor sovietici, liderul sovietic a făcut referire la memoria istorică și la „marii înaintași” ai „marelui” popor rus. Acesta, recurgând la tradiția patriotică imperială, a îndemnat ostașii sovietici să se inspire din faptele eroice ale lui Alexandr Nevski, Dmitri Donskoi, Kuz'ma Minin, Dmitri Pojarski, Alexandr Suvorov, Mihail Kutuzov¹⁹².

În anii 1941-1943 are loc reanimarea valorilor culturale și tradițiilor rușești din perioada țaristă. La 29 iulie 1942 a fost emis un decret privind instituirea a trei ordine militare în cinstea generalilor ruși: A. Suvorov, M. Kutuzov și A. Nevski. Acest decret a fost urmat de alte două decrete, din 10 octombrie 1943 și din 3 martie 1944, privind instituirea ordinelor B. Hmelnițki și respectiv F. Ușakov și P. Nahimov. În ianuarie 1943 a fost introdusă uniforma militară cu epoleta asemănătoare celei din armata țaristă. În același timp, în vara anului 1943, asistăm la o

¹⁸⁹Вдовин, А. *Великая Отечественная война и новая национальная политика*. [citat 15.10. 2021]. Disponibil: http://www.intelros.ru/pdf/svobodnaya_mysl/2015_06/6.pdf, c. 96.

¹⁹⁰ Выступление по радио Председателя Государственного Комитета Обороны И. В. Сталина. În: *Правда*, 1941, 3 июля, с. 1.

¹⁹¹ Вдовин, А. *op. cit.*, с. 100.

¹⁹² Речь И. В. Сталина на параде Красной Армии на Красной Площади в Москве 7 ноября 1941. În: *Сталин И. В. о Великой отечественной войне Советского Союза*. Москва: Госполитиздат, 1952, с. 40.

amplificare a acțiunilor propagandei sovietice pe fronturile armatei de cultivare a patriotismului sovietic pe baza modelelor din „trecutul glorios al poporului rus”¹⁹³. Toate aceste elemente certifică că patriotismul sovietic era un concept eclectic, care îmbina în sine ideile naționalismului și ale comunismului rus¹⁹⁴. Mai mult de atât, sub paravanul acestei retorici se resuscitează naționalismul rus și ideea de „frate mai mare”¹⁹⁵.

Politica națională a URSS, în perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial, a avut ca laitmotiv pedepsirea și „educarea” „popoarelor rele”¹⁹⁶ și „strângerea rândurilor popoarelor neruse și alinierea lor în jurul marelui popor rus”¹⁹⁷.

La 24 mai 1945, la Kremlin a fost organizată o recepție, cu ocazia decorării cu ordenul „Pobeda” a mareșalilor URSS Gh. Jukov, I. Konev, Gh. Rokosovski, R. Malinovski, F. Tolbuhin. În toastul său final, I. Stalin a fundamentat ideea dreptului poporului rus de a fi considerat „frate mai mare”. Acesta, în opinia sa, avea calități și merite deosebite în comparație cu toate celelalte popoare din cadrul URSS: era „cea mai remarcabilă națiune” cu „o minte clară, un caracter puternic și răbdare [...]”¹⁹⁸.

În editorialele publicate de ziarul „Pravda” în următoarele zile de la recepția amintită – „Faptă fără seamăn a poporului în apărarea Patriei”¹⁹⁹ și, mai ales, „Marele popor rus”²⁰⁰ – aceste elogii ale lui I. Stalin – „cel mai mare conducător de oști din toate timpurile” – la adresa poporului rus au fost dezvoltate și îngroșate la maximum. Poporul rus era caracterizat nu doar ca un frate mai mare al popoarelor din cadrul URSS, ci și ca un mesia eliberator al popoarelor din Europa”²⁰¹. Se aprecia că poporul rus a adus lumii „idealuri înalte”, cele mai „nobile, luminoase și eliberatoare” idei, a dezvoltat leninismul – „cea mai înaltă realizare a culturii ruse, care are importanță mondială”, a efectuat „Marea revoluție socialistă din octombrie”, „cucerind libertatea pentru sine și pentru toate celelalte popoare ale țării noastre”, ajutând „popoarelor subdezvoltate din Rusia să se ridice din sărăcia seculară și să-și dezvolte cultura și statul”, a creat

¹⁹³ Вдовин, А. *op. cit.*, с. 102-103.

¹⁹⁴ Werth, A. La mentalité du peuple soviétique. În: *Politique étrangère*. 1949, nr. 5 (14), pp. 456-457.

¹⁹⁵ Carrère d' Encausse, H. Communisme et nationalisme. În: *Révue française de science politique*. 1965, nr. 3(15), p. 489.

¹⁹⁶ *Idem*, *Imperiul spulberat*. București: Remember, 1993, p. 30.

¹⁹⁷ Барсенков А.С., Вдовин А.И. *История России 1917- 2004*. Москва: Издательство Аспект Пресс, 2005, p. 404.

¹⁹⁸ Беспремерный подвиг народа в защите Родины. În: *Правда*. 1945, 25 мая, с. 1.

¹⁹⁹ *Ibidem*, с. 1.

²⁰⁰ Великий русский народ. În: *Правда*. 1945, 26 мая, с. 1.

²⁰¹ *Ibidem*.

statul sovietic, „cel mai democratic din lume”, determinând „progresul”, „libertatea”, „democrația”, „egalitatea în drepturi”²⁰².

Mesajul lui Stalin anunța, pe de o parte, redimensionarea rolului naționalismului velicorus și a politicii de centralizare a statului sovietic, iar pe de altă parte, sublinia dorința de acțiune împotriva națiunilor „rele”, care, în timpul războiului, „au avut o atitudine pasivă și nu au opus rezistență cotropitorilor germano-fasciști”. Printre popoarele „rele” se numărau ucrainenii, estonienii, letonii, lituanienii, românii din Basarabia²⁰³.

„Patriotismul sovietic”, implantat cu obstinație de aparatul ideologic sovietic, era mai degrabă un „naționalism rusesc” sau „naționalism de mare putere” („velikoderjavie”)²⁰⁴. Promotorii „patriotismului sovietic”, secretarii CC al PC(b) din toată Uniunea, A. Jdanov și succesorul său A. Suslov, și șefii Direcției propagandă și agitație, G. Alexandrov și D. Șelepîn, mobilizau scriitorii, ziariștii pentru a răspândi ideile patriotismului sovietic în paginile ziarelor și revistelor: „mândria față de apartenența la URSS”, „loialitatea necondiționată față de statul sovietic și conducătorii lui”, „munca plină de abnegație pentru prosperitatea și înflorirea statului sovietic”²⁰⁵.

Atât naționalismul, care în accepția bolșevică însemna „contrapunerea intereselor proprii națiunii intereselor altor națiuni”, cât și cosmopolitismul, adică „atitudinea de indiferență și dispreț față de patrie”, erau considerate ideologii în totală opoziție cu „patriotismul sovietic” și „internaționalismul proletar”. Cu alte cuvinte, „naționaliștii” și „cosmopoliții”, agenți ai imperialismului burghez, trebuiau distruși.

Primele semnale ale campaniei împotriva cosmopolitismului în URSS au fost date la 14 august 1946, odată cu publicarea hotărârii CC al PC(b) din toată Uniunea „Cu privire la revistele «Zvezda» și «Leningrad»”, care avea drept scop intimidarea și educarea scriitorilor nonconformiști, liber-cugetători, ce promovau „pesimismul”, „apolitismul”, „decadentismul” și „ploconirea în fața culturii burgheze a Occidentului”.

Impunerea doctrinei „patriotismului sovietic” (și a elementului său cheie – naționalismul rusesc), care s-a declarat drept „internaționalist” și, deci, prin definiție, superior celorlalte ideologii, s-a produs prin contrapunere cu „naționalismul” și „cosmopolitismul”, prin crearea „chipului dușmanului” și cultivarea sentimentelor de ostilitate și ură față de aceștia, ceea ce

²⁰² Великий русский народ. În: *Правда*. 1945, 26 мая, с. 1.

²⁰³ Барсенков А. С., Вдовин А. И. *op.cit.*, p. 405.

²⁰⁴ Фатеев, А. *Образ врага в советской пропаганде. 1945-1954*. Москва: Институт Истории РАН, 1999. с. 229.

²⁰⁵ *Ibidem.*, pp. 69-70; 75.

submina orice posibilitate de dezvoltare a propriilor culturi și identități ale numeroaselor popoare din URSS.

Educarea popoarelor ne-ruse în spiritul patriotismului sovietic impune revizuirea istoriilor republicilor naționale, în special a temelor referitoare la semnificația anexării de către Rusia țaristă a teritoriilor ne-ruse, cât și a mișcărilor naționale din aceste teritorii împotriva regimului țarist. În republicile unionale, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, anexarea de către Rusia țaristă a teritoriilor ne-ruse continua să fie considerată un „rău absolut”, iar mișcărilor de eliberare națională împotriva țarismului din secolul al XIX-lea – să fie glorificate. De exemplu, istoricul din Osetia, D. Djanaev, vorbea despre rezistența caucazienilor împotriva armatei țariste, iar un istoric din Azerbaidjan, G. Mekhtiv, în lucrarea „Unirea Azerbaidjanului cu Rusia și importanța sa istorică”, aprecia că „nu se poate vorbi de caracterul progresist al anexării Azerbaidjanului de către Rusia”²⁰⁶.

Din vara anului 1944 atitudinea autorităților sovietice în ceea ce privește semnificația acestor evenimente se va schimba, iar istoricii din republicile naționale nu vor mai avea voie să scrie istoriile lor în asemenea cheie. La 9 august 1944, a fost adoptată o hotărâre a CC al PCUS în care erau blamați istoricii din RASS Tatară pentru greșelile „cu caracter naționalist”, comise în istoria tătarilor²⁰⁷.

După această hotărâre, atacurile au fost orientate împotriva istoricilor din RASS Bașkiră, iar în 1947 – împotriva școlii „naționaliste” a profesorului ucrainean Hrușevski²⁰⁸. În același timp, are loc o reevaluare a problemei mișcării naționale din secolul al XIX-lea a popoarelor ne-ruse. Această nouă orientare în istoriografia sovietică va fi prefigurată de retragerea, în anul 1950, a premiului „Stalin”, acordat în 1949 istoricului azer Geidar Guseinov, pentru lucrarea „Din istoria gândirii sociale și filozofice din Azerbaidjan în secolul al XIX-lea”. Motivul retragerii acestui premiu a fost că autorul a „evaluat incorect semnificația mișcării conduse de Șamil” (lider al popoarelor din Caucazul de Nord care, în anii 1834-1859, a luptat împotriva ocupației țariste). Potrivit noii viziuni, mișcarea națională de sub conducerea lui Șamil urma să fie considerată „naționalistă și reacționară”. Caracterul „reacționar” a fost determinat și de faptul că această mișcare ar fi servit intereselor „capitalismului englez și sultanului turc”²⁰⁹.

²⁰⁶ Carrère d' Ecausse, H. *L'empire éclaté. La revolte de nations en URSS*. Paris: Flammarion, 1978, p. 80.

²⁰⁷ *Ibidem*, p. 81.

²⁰⁸ *Ibidem*.

²⁰⁹ *Ibidem*, p. 79.

În anul 1951, în cadrul Institutului de Istorie al AȘ a URSS, au avut loc discuții în legătură cu teoria „răului cel mai mic”, iar după 1952, odată cu dezavuarea acestei teorii, istoricii sovietici au început să scrie doar despre rolul benefic al anexărilor teritoriilor ne-ruse. În consecință, toți conducătorii mișcărilor naționale din teritoriile anexate de Rusia țaristă trebuiau considerați „reacționari” și excluși din manualele de istorie. Din trecutul acestor popoare a fost permis să se menționeze acele momente care se referă la „legătura cu marele popor rus”, „apropierea de Rusia”. Astfel, lipsite de trecutul lor, popoarele non-ruse, pur și simplu, au trebuit să se „identifice, din punct de vedere istoric, cu poporul rus”²¹⁰.

Așadar, politica națională sovietică din anii războiului și în perioada primului deceniu postbelic a urmărit obiectivul impunerii patriotismului în rândul popoarelor sovietice și pedepsirii „popoarelor rele”, exprimată prin ample operațiuni de deportare din locurile de baștină în zonele îndepărtate din Asia Centrală sau Siberia. În același timp, educarea popoarelor ne-ruse în spiritul patriotismului sovietic a impus o revizuire a istoriilor republicilor naționale, implementarea reformelor limbilor naționale ce comportau măsuri de standartizare, de creare a noilor gramatici, după o amplă „purificare” de influențele „burghezo-naționaliste”. În toate republicile unionale sunt impuse aceleași linii directoare ce prevedeau îmbogățirea limbilor prin cuvine rusești, excluzând împrumuturile din limbile străine sau din limbile înrudite.

2.2. Strategii de construcție și deconstrucție identitară în RSSM

După ocuparea Basarabiei de către armata roșie, pe 28 iunie 1940, în fosta provincie românească dintre Prut și Nistru începe acțiunea de sovietizare. Prima etapă al acestui proces a fost organizarea administrației sovietice și instituționalizarea puterii partidului bolșevic. La 3 iulie 1940, în Basarabia au sosit emisarii Moscovei N. Hrușciiov, membru al Biroului Politic al CC al PC(b) din toată Uniunea, prim-secretar al CC al PC(b) din Ucraina, mareșalul S. Timoșenko, comisar al poporului pentru apărare al URSS și L. Mehlis, șef al Direcției politice principale a armatei roșii pentru a dirija procesul de constituire a structurilor administrative ale regimului bolșevic. Acțiunile lor au fost în conformitate cu hotărârea ședinței Biroului Politic din 2 iulie 1940 (cu participarea lui I. Stalin, V. Molotov, M. Kalinin, L. Kaganovici, A. Jdanov, A. Mikoian, A. Andreev), care a autorizat conducerea din Ucraina să creeze structurile de partid și administrative în județele Basarabiei, inclusiv în județele Akkerman, Ismail, Hotin și Cernăuți²¹¹.

²¹⁰ Carrère d' Ecausse. *op. cit.*, p. 32.

²¹¹ Moraru, A. *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria. 1812-1993*. Chișinău: AIVA, 1995, p. 321; Petrencu, A. *Basarabia în timpul celui de-al doilea război mondial (1939-1945)*. Chișinău: Prut Internațional, 2006, p. 30.

La scurt timp, în toate județele Basarabiei au fost instalate în poziții de conducere cadre trimise de către CC al PC (b) din toată Uniunea și CC al PC(b) din Ucraina, compuse, în principal, din ruși și ucraineni. Trebuie remarcat faptul că la acea vreme, Basarabia a fost inclusă în componența RASSM, care, la rândul său, făcea parte din componența RSS Ucrainene. Prin urmare, puterea politică, legislativă și executivă a RASSM s-a extins și pe teritoriul dintre Nistru și Prut. Organizația de partid, instituțiile de stat din RASSM erau subordonate celor din RSS Ucraineană. De aceea, toate deciziile privind fosta provincie românească a Basarabiei vor fi luate de conducerea bolșevică de la Kiev.

Această situație va continua după crearea RSSM, la 2 august 1940, deoarece acțiunea legislației RSS Ucrainene a fost extinsă și pe teritoriul noii republici sovietice dintre Prut și Nistru²¹². Liderul bolșevic ucrainean N. Hrușciiov, cu susținerea lui Stalin, va avea mâna liberă să numească și să pună oamenii săi în poziții cheie și să promoveze sovietizarea Basarabiei. Cercetătorii regimului bolșevic din RSSM susțin că toate cadrele structurilor puterii bolșevice din acest teritoriu au fost formate de sovietici „din oameni aleși special dincolo de limitele Basarabiei și chiar a fostei RASSM” și aduse în Basarabia odată cu intrarea armatei roșii la 28 iunie 1940²¹³. Astfel, cele 75 de cadre ale comitetelor executive județene din Basarabia, confirmate de Prezidiul Sovietului Suprem al RSS Ucrainene la 4 iulie 1940, erau formate din 71 ruși și ucraineni și 3 moldoveni, reprezentanți ai conducerii RASSM (T. Constantinov, S. Zelenciuk, N. Salogor)²¹⁴. Cu toate acestea, pentru a menține aparența recunoașterii „meritelor” RASSM în formarea RSSM, autoritățile sovietice vor permite, cel puțin la etapele inițiale, ca nucleul conducerii de partid al noii republici sovietice să fie reprezentat și de foștii activiști ai Comitetului moldovenesc regional de partid.

La 14 august 1940, la nici două săptămâni de la constituirea RSSM, în cadrul sesiunii a VII-a a Sovietului Suprem al URSS, din 2 august 1940, printr-o hotărâre a CC al PC(b) din toată Uniunea, Comitetul moldovenesc regional din RASSM a fost transformat în PC(b)M, fiind, totodată, formate noile organe de conducere ale RSSM. Astfel, P. Borodin, care anterior a deținut funcția de prim-secretar al Comitetului moldovenesc regional de partid al CC al PC(b) al Ucrainei, devine prim-secretar al PC(b)M, N. Salogor – secretar II, iar S. Zelenciuk – secretar pentru propagandă. Ultimii doi, de asemenea, au activat în cadrul structurilor puterii bolșevice din RASSM: N. Salogor a fost, din 1939, președinte al comitetului executiv al sovietului de

²¹² Șișcanu, I. *Raptul Basarabiei. 1940*. Ploiești: Libertas, 2012, p. 91.

²¹³ Șișcanu, E. *op. cit.*, p. 45.

²¹⁴ Moraru, A. *op. cit.*, p. 324.

deputați din raionul Slobozia, iar S. Zelenciuk – secretar II al comitetului moldovenesc regional de partid. În același timp, au fost formate și organele de conducere ale Consiliului Comisarilor Poporului și cele ale Sovietului Suprem. Președinte al CCP din RSSM a fost desemnat T. Constantinov, fost președinte al Comitetului Executiv Central al RASSM, iar președinte al Prezidiului Sovietului Suprem – F. Brovko, ex-președinte al Consiliului Comisarilor Poporului din RASSM. Biroul CC al PC(b)M a fost constituit din reprezentanți ai fostei conduceri a RASSM, dar și din persoane sosite din alte zone ale URSS. Componența comitetelor de partid, comitetelor executive orășenești și raioanele, comisariatelor au fost aproape în întregime compuse din personal de „import”, inclusiv funcționari politici din cadrul armatei, reprezentanți ai NKVD-ului, serviciului de spionaj sovietic. După unele estimări, în cursul anului 1940 în RSSM au sosit aproximativ 5 000 de persoane din aceste categorii de funcționari²¹⁵.

În ceea ce privește percepția dominantă a mentalului colectiv din Republica Moldova că regimul bolșevic din Basarabia a fost stabilit prin transplantul de cadre bolșevice din RASSM este necesară o clarificare. Este adevărat că o mare parte a cadrelor din aparatul de partid, din domeniul culturii, al educației „naționale” a venit din RASSM, toți participând ca agenți culturali la „deromânizare” și instaurarea limbii și culturii „moldovenești” în RSSM. Cu toate acestea, majoritatea hotărârilor erau luate de factorii de decizie de la Moscova sau de structurile bolșevice special fondate în RSSM. Este bine cunoscut faptul că Moscova a manifestat neîncredere nu numai față de românii din Basarabia, dar și față de „moldovenii” originari din RASSM, preferând să-i înlocuiască pe aceștia cu „moldoveni” rusificați, originari din alte zone ale URSS. Această strategie în politica de cadre nu era o noutate și a fost practică și în republicile baltice. Astfel, în anii 1959-1962, când în Letonia a început campania de distrugere a naționalismului leton și a comuniștilor naționali din conducerea acestei republici, Moscova va continua „indigenizarea” aparatului de partid și administrativ prin recrutarea cadrelor naționale, preferându-i pe letonii rusificați („latovichi”) din întreg cuprinsul URSS în detrimentul celor băștinași²¹⁶. În conformitate cu această strategie, autoritățile centrale vor demara acțiuni de identificare a „moldovenilor” devotați noului regim, care erau risipiți pe întreg cuprinsul URSS, pentru a-i trimite în RSSM. Dovada este, de asemenea, că în 1940 toți cei 13 „moldoveni”, membri ai CC al PC(b)M, erau originari din regiunile Kirovograd, Odesa, Nikolaev²¹⁷. Prin urmare, aceste categorii de „moldoveni”, străini de limba română și de tradițiile locale, vor

²¹⁵Moraru, A. *op. cit.*, p. 324.

²¹⁶ Loader, M. Beria and Khroushchev: Power Struggle over Nationality Policy and the Case of Latvia. În: *Europe-Asia Studies*. 2016, vol. 68, p. 1770.

²¹⁷ Șișcanu, E. *op. cit.*, p. 46.

constitui cadrele „naționale” pentru toate structurile de partid, administrative și economice din cadrul RSSM.

În plus, Moscova va impune un control absolut asupra RSSM, înființând instituția împuternicitului CC al PC(b) din toată Uniunea pentru RSSM, care a acționat în calitate de supraveghetor și organizator al noii republici. Formată la 25 aprilie 1941, printr-o hotărâre a CC al PC(b) din toată Uniunea, această instituție, condusă de S. Goglidze, avea competențe largi: de promovare a politicii de cadre, a politicii naționale, de stabilire a relațiilor cu organele de conducere ale armatei dislocate pe teritoriul RSSM, de exercitare a controlului în ceea ce privește îndeplinirea hotărârilor autorității superioare de partid etc.²¹⁸.

Programul de demolare a identității românești din Basarabia s-a axat pe ostracizarea grafiei latine și a limbii române din școli, presă, instituții culturale și introducerea forțată a „limbii moldovenești” din stânga Nistrului înșesată cu rusisme, distrugerea sistemului educațional, a instituțiilor de cultură românești și înlocuirea lor cu cele sovietice.

La 12 august 1940, Consiliul Comisarilor Poporului din RASSM și Comitetul moldovenesc regional de partid al PC(b) din Ucraina au adoptat hotărârea nr. 23, care prevedea organizarea instruirii după modelul sovietic, inclusiv obligativitatea studierii limbii și literaturii ruse ca discipline de studiu în școlile de toate treptele. Conform hotărârii, elevii claselor I-IV ai școlilor românești au trebuit să repete aceleași clase, iar cei din clasele gimnaziale (V-VI) au devenit elevi ai clasei a IV-a a școlii sovietice²¹⁹. Școlile românești secundare de toate treptele – gimnaziile, liceile, școlile eparhiale, la fel ca și cele superioare românești, au fost lichidate. Conform hotărârii Biroului CC al PC(b)M și Consiliului Comisarilor Poporului din RSSM din 23 august 1940, în RSSM a fost deschis Institutul Pedagogic din Chișinău și o serie de școli pedagogice (la Chișinău, Orhei, Bălți, Soroca, Tighina). Filiala din Chișinău a Facultății de Agronomie a Universității din Iași a fost lichidată și în locul acesteia a fost fondat Institutul Agricol „M.V. Frunze”.

Instrucțiunea „Cu privire la organizarea școlilor din Basarabia sovietică” a Comisariatului Poporului pentru Învățământul Public al RSSM din 15 august 1940 prevedea introducerea învățământului în „limba moldovenească” și a alfabetului rusesc în școli, începând cu clasa I. Pentru a implementa educația sovietică, în vara anului 1940 în Basarabia, au sosit din diverse regiuni ale URSS, inclusiv din fosta RASSM, circa 1 000 de învățători și au fost

²¹⁸ Pasat, V. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953)*, pp. 43-44.

²¹⁹ Țaranu, M. *Moldova de la est de Prut în timpul primei ocupații sovietice (1940-1941)*: Sibiu: Editura Asociațiunii Astra, 2010, p. 79.

organizate cursuri de recalificare pentru un număr de peste 2 500 de învățători pentru clasele primare²²⁰.

La 23 septembrie 1940, Biroul CC al PC(b)M a adoptat hotărârea „Cu privire la trecerea scrisului moldovenesc de la grafia latină la cea rusească” prin care: a) hotărârea din 13 august 1940 a Comitetului Regional Moldovenesc al CC al PC(b) din Ucraina „Cu privire la păstrarea grafiei latine pentru editarea în limba moldovenească a manualelor și a altor materiale pentru școala din Basarabia în anul de învățământ 1940-1941” era anulată; b) scrisul moldovenesc era trecut la alfabetul rusesc; 3) Comisariatul Poporului pentru Învățământ din RSSM (comisar - V. Forș) și Editura de Stat (președinte - P. Cernat) au fost obligate „să asigure în timpul apropiat editarea manualelor și a materialelor didactice moldovenești cu caractere rusești”; 4) CC al PC(b) din toată Uniunea era rugat să aprobe respectiva hotărâre²²¹.

În urma acestei „rugăminți”, Consiliul Comisarilor Poporului al URSS a aprobat la 11 noiembrie 1940 hotărârea „Cu privire la trecerea scrisului moldovenesc și a alfabetului latin din noile regiuni ale RSS Moldovenești (Basarabia) la cel rusesc”. CCP al RSSM a fost obligat să organizeze o comisie guvernamentală mandatată să facă tranziția la alfabetul rusesc, din ianuarie 1941²²². La 2 decembrie 1940, Biroul CC al PC(b)M a hotărât constituirea „Comisiei guvernamentale privind trecerea scrisului moldovenesc de la alfabetul latin la cel rusesc”²²³, iar sesiunea I-a a Sovietului Suprem a RSSM, în cadrul sesiunii din 10 februarie 1941, a validat „Legea privind trecerea scrisului moldovenesc la alfabetul rusesc”.

O sarcină de mare acuitate era problema „limbii moldovenești”, care urma să fie elaborată și introdusă în școli, instituții de cultură și presă. De aceea, în zilele de 10-11 martie 1941 Comisariatul Poporului pentru Învățământul Public din RSSM a convocat o reuniune a reprezentanților corpului didactic, redactorilor, lucrătorilor de la edituri, oamenilor de cultură pentru a discuta problema „limbii moldovenești” și a identifica soluții pentru dezvoltarea sa ulterioară. Printre participanți se numărau intelectualii basarabeni – N. Costenco, Em. Bucov, R. Portnoi, V. Anghel, A. Căndea, E. Ganea, N. Moroșanu, M. Curicheru și activiștii culturali din RASSM – I.D. Ceban, S. Zelenciuk, V. Forș, L. Barski, L. Cornfeld, reprezentanți ai forurilor științifice de la Moscova, M. Serghievski, teoreticianul „limbii moldovenești” independente, și V. Petrosean, directorul Institutului limbilor popoarelor sovietice de la Moscova. A fost vorba, de fapt, de o primă confruntare între reprezentanții „limbii

²²⁰ Șișcanu, E. *op. cit.*, p. 120; Țaranu, M. *op. cit.*, p. 80.

²²¹ AOSPRM, fond 51, inv. 1, dosar 7, fila 2.

²²² *Ibidem*, dosar 38, fila 36.

²²³ *Ibidem*, dosar 19, fila 150.

moldovenești” inventate la Tiraspol, care doreau să „dezvolte” în aceeași manieră „limba moldovenească” și să o introducă și în Basarabia, și cei care, deși susțineau regimul bolșevic, înțelegeau, totuși, absurditatea noii limbi și imposibilitatea de a o transforma într-o limbă viabilă a științei și culturii. Discuția a constituit un fel de „hârtie de turnesol” *sui generis* care a dezvoltat potențialii adversari ai noii limbi și culturi proletare. În următoarele două luni de la eveniment unii dintre participanți au fost arestați și deportați în Siberia sau Orientul Îndepărtat Rus. Comisarul Poporului pentru Învățământ al RSSM, Valentin Forș, arăta că scopul discuției era de a aduce „îmbunătățiri limbii moldovenești”, de a identifica o opinie comună privind „dialectul” în baza căruia să fie edificată „limba moldovenească”. Majoritatea vorbitorilor din cadrul consfătuirii, originari din Basarabia, cu studii în diverse instituții românești, respingeau „noua limbă moldovenească” de peste Nistru promovată în presă, radio și teatru.

Un participant la consfătuire, Câdea, traducător la Editura de Stat, critica tendința creării unei limbi moldovenești „norodnice”, subliniind că în RASSM s-au făcut asemenea experimente care „au dat cele mai proaste rezultate, cel mai jalnic faliment”. Deoarece acea limbă nu era înțeleasă de popor „s-a născut un proces de deznaționalizare, iar copiii erau trimiși în școli rusești și ucrainești”. De aceea el atenționa că „la asemenea greșeli nu trebuie să ajungem niciodată”, iar limba nu trebuie să fie creată pentru „o anumită pătură”, ci „poporul trebuie ridicat prin felul în care se scrie”²²⁴. Întrebând retoric dacă problema limbii este „atât de adâncă” până la punctul de a o „preface din temelii”, vorbitorul aprecia că „nu era nevoie de aruncat câteva mii de cuvinte” de origine latină, ci era nevoie de cunoscători buni ai limbii scrise și vorbite, capabili să modernizeze și graiul popular moldovenesc.

În aceeași cheie și-a început discursul și poetul Emilian Bucov, care a menționat „că o limbă lipsită de comoara strânsă în decursul veacurilor este o limbă săracă, artificială; o limbă lipsită de nuanțele ei e ca un copac căruia i s-au tăiat crengile, florile”. Acesta era indignat de acțiunile promotorilor „limbii moldovenești” din RSSM de a „șterge cu buretele” felul de a fi al limbii create de veacuri de cărturarii români.

N. Costenco, șef al secției literare la Teatrul moldovenesc, și-a exprimat indignarea față de strategiile noii puteri de a denatura limba română și a-i obliga pe scriitori, traducători să folosească „o formă curat populară”, contestând „cuvântelnicul orforgrafic”, editat la Tiraspol de I.D. Ceban, căruia i se atribuia rolul de „biblie” pentru învățători, traducători, scriitori. „Ne-ați

²²⁴ ANRM, fond 2848, inv. 1, dosar 11, filele 17-22; *Apud* Botezatu, G. Stenograma consfătuirii convocate de Comisariatul Învățământului din RSS Moldovenească de pe data de 10 martie 1941. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2006, nr. 1 (45), p. 143.

stricat limba”, le reproșă Costenco celor din RASSM, aducând mai multe exemple de fraze anapoda, cum ar fi „merjem cu sâlili (forțele armate - n.n.) noastre și vom doborî pe dușman”.

I.D. Ceban a explicat cum s-a creat „limba moldovenească”, s-a referit la activitatea celor „două curente dușmănoase” (a „originaliștilor” și a „românizatorilor”) din RASSM. A condamnat tendința activiștilor culturali din anii 1932-1937 de apropiere a „limbii moldovenești” de limba română, afirmând că „trebuie să ne ferim de cuvintele lor (românești-n.n.)”. În acest context, a subliniat că îl „sperie cuvintele susceptibil, intangibil, irascibilitate, promptitudine, palpabil, emotivitate, eminamente, conciliabil” și le-a reproșat oamenilor de cultură că nu cunosc „limba norodului din Basarabia”.

Ziaristul din fosta RASSM, L. Barski (consătean cu I.D. Ceban) era contrariat că „o parte dintre tovarăși s-au ridicat împotriva limbii de la Tiraspol”, îndrăznind să discute „despre ce a fost și ce n-a fost bun la Tiraspol”. Acesta a criticat tendința unor vorbitori de a căuta greșeli gramaticale prin cărți și de a afirma pe baza lor „că nu-i o limbă moldovenească”, precizând că „pentru Tiraspoli limba a fost bună”. În noile condiții, în opinia lui Barski, era necesar să fie dezvoltată această limbă pe care „s-o înțeleagă atât moldovenii de dincolo de Prut, cât și cei de dincolo de Nistru”.²²⁵

Aceeași opinie a fost enunțată de învățătoarea din stânga Nistrului, Zalevskaia, care puncta: „Să ne unim cu cei de la Tiraspol, să dăm o limbă frumoasă care să fie răspândită pentru că are să fie momentul când Uniunea Sovietică va trece și dincolo (de Prut – n.n.) și trebuie să fie o limbă frumoasă, curat moldovenească”²²⁶.

În urma discuțiilor purtate la Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice, la 28 aprilie 1941, Biroul CC al PC(b)M a aprobat „Proiectul modificărilor la ortografia limbii moldovenești”²²⁷, iar la 16 mai 1941 Consiliul Comisarilor Poporului al RSSM a legiferat „Noua ortografie a limbii moldovenești”. Din moment ce limba română, care a funcționat în Basarabia până la 1940, a fost considerată „burgheză”, „antipopulară”, ea nu putea fi luată ca model și trebuia eliminată. Pe de altă parte, „limba moldovenească”, care urma să fie fabricată, prevedea și noi reguli de ortografiere a cuvintelor în funcție de particularitățile graiului popular.

Instrumentalizarea urii împotriva „ocupantului româno-fascist” și a „naționaliștilor moldo-români”

²²⁵Botezatu, G. *loc. cit.*, pp. 164-165.

²²⁶*Ibidem*, p. 167.

²²⁷AOSPRM, fond 51, inv. 1, dosar 7, fila 34.

La 3 mai 1944, Biroul CC al PC(b)M a discutat chestiunea „Cu privire la efectuarea lucrului politic de partid și de agitație în masă”, subliniind că demascarea „crimelor sângeroase” comise de „ocupanții germano-români” trebuia să devină prioritatea fundamentală a întregii munci propagandistice din RSSM. În hotărârea pe marginea acestei teme s-a afirmat: „În activitatea de propagandă și de agitație, este necesar să se folosească faptele de crime sângeroase, săvârșite de ocupanții germano-români împotriva poporului moldovenesc, trimițând poporul sovietic în robie. Aceste fapte trebuie să fie cunoscute întregii populații, pentru a provoca ură în rândul maselor față de ocupanții germano-români”. Comitetele orășenești și raionale de partid aveau sarcina să „explice oamenilor muncii că eliberarea Moldovei sovietice a fost rezultatul luptei comune împotriva fasciștilor germano-români, a tuturor popoarelor sovietice și, mai presus de toate, al poporului rus”. Presa și propaganda erau obligate să popularizeze în rândul locuitorilor RSSM ideea „privind ajutorul acordat de către guvernul sovietic raioanelor eliberate” și să utilizeze materialele despre „ororile comise de către cotropitorii germano-români, despre distrugerile provocate, înjosirea și urgia suportată, să popularizeze lupta eroică a partizanilor sovietici”²²⁸.

În vara anului 1944, conducerea de la Moscova a trimis în RSSM un grup de propagandiști format din colaboratori ai Direcției agitație și propagandă a CC al PC(b) din toată Uniunea. Grupul, în conformitate cu hotărârea din 14 iunie 1944 a CC al PC(b) din toată Uniunea „Cu privire la măsurile de îmbunătățire a lucrului de iluminare culturală”, avea misiunea răspândirii tezelor despre „crimele sângeroase săvârșite de ocupanții germano-fasciști împotriva poporului sovietic”. Într-un memoriu, conducătorul grupului, un anume Ghililov, îl informa pe superiorul său de la Moscova, Gh. Alexandrov, că hotărârea CC al PC(b) din toată Uniunea din 14 iunie nu se îndeplinea. Acesta remarcă că materialele despre crimele sângeroase nu erau generalizate și nu erau utilizate de către propagandiștii din RSSM în munca lor practică. Materialele pentru activitatea de agitație și propaganda în „limba moldovenească” lipseau, ceea ce era „un mare neajuns pentru RSSM, unde majoritatea cadrelor de propagandiști nu cunoșteau limba moldovenească”²²⁹.

La Plenara a III-a a CC al PC(b)M, din 25-27 iunie 1944, F. Brovko, președintele Prezidiului Sovietului Suprem, a arătat că, în ciuda calităților pozitive care caracterizează „poporul moldovenesc” (muncitori, supuși, ascultători), nu trebuie uitat că în Basarabia au

²²⁸ AOSPRM, fond 51, inv. 2, dosar 8, filele 66-68.

²²⁹ *Ibidem*, inv. 1, dosar 9, vol. II, filele 309-340. (Anexă la procesul - verbal al ședinței Biroului CC al PC(b)M din 12-13 septembrie 1944).

existat numeroase partide fasciste și profasciste, cuziști, țărăniști etc. care, într-o formă sau alta, au avut influență asupra populației în spirit antisovietic [...]. Chiar dacă populația se supune și merge la construcția drumurilor, se înrolează în armată, aceasta nu înseamnă că în rândurile populației noastre nu sunt ticăloși, trădători. Noi nu trebuie să pierdem din vedere acest lucru pentru că ne putem împotmoli”²³⁰.

Pornind de la teza lui Stalin despre „popoarele exemplare” și „popoarele rele”⁹, locuitorii teritoriului dintre Prut și Nistru trebuiau aspru pedepsiți pentru comportamentul „lipsit de curaj” din anii 1941-1944. Diverse categorii sociale care, în opinia autorităților bolșevice, „se aflau în afara istoriei”, cu alte cuvinte manifestau sentimente de simpatie față de vechiul regim din România interbelică, trebuiau identificate și distruse. Autoritățile sovietice, prin propagandă, au difuzat narațiuni conform cărora răul cel mai mare venea de la așa-ziișii dușmani ai puterii sovietice, reprezentați de „naționaliștii burghezi”, „colaboraționiști”, „culaci” etc. „Poporul moldovenesc”, după cum se inocula, va avea un trai fericit doar atunci când vor fi demascate și distruse toate acele categorii care „împiedică mersul înainte”. Această linie politică pe care o promovau autoritățile sovietice în RSSM era în deplin acord cu ideologia marxistă „care introduce ura într-o ecuație a fericirii”²³¹.

La 28 februarie 1945 CC al PC(b) din toată Uniunea a adoptat hotărârea „Cu privire la starea și măsurile de îmbunătățire a lucrului politic în rândurile populației din RSSM”²³², care cerea organizarea unor reuniuni ale elitelor de la sate (pedagogi, medici și asistenți, agronomi, ingineri), ale tineretului comsomolist, țăranilor pentru a pune în discuție cele mai „arzătoare” probleme politice, între care blamarea „ocupantului” și a complicilor să ocupe locul principal. În cadrul acțiunilor propagandistice „ocupanții germano-români”, întruchipați de funcționarii administrației românești interbelice, erau prezentați drept niște „neoameni”, „barbari”, care schingiuiu populația Basarabiei.

În a doua jumătate a lunii mai 1945 în județele RSSM au avut loc întruniri ale lucrătorilor frontului ideologic și cultural, care au trasat sarcinile intelectualității moldovenești privind lichidarea consecințelor dominației ocupanților „româno-fasciști”.

C. Kuznețov, secretar cu propaganda al Comitetului județean Bender al CC al PC(b)M, vorbind la adunarea intelectualității din județul Bender din 27-28 mai 1945, a acuzat foștii membri ai partidelor politice, ai asociațiilor, organizațiilor profesionale și de tineret din

²³⁰AOSPRM, fond 51, inv. 2, dosar 2, fila 86.

²³¹ Liiceanu, G. *Despre ură*. București: Humanitas, 2007, p. 67.

²³² AOSPRM, fond 51, inv. 3, dosar 217, fila 15.

Basarabia interbelică, adică „naționaliștii moldo-români”, de cele mai sinistre fapte, de complicitate la „înrobirea” și trădarea „poporului moldovenesc”. A adus exemple ale activității „dușmănoase” a rămășițelor diveselor organizații profesioniste ale corpului didactic, ale tineretului din interbelic. A nominalizat o serie de cadre didactice din județ, condamnate pentru asemenea acțiuni, printre care directorul școlii din Fârlădeni, raionul Căușeni. Având în vedere aceste circumstanțe, potrivit înaltului demnitar bolșevic, erau necesare acțiuni sistematice de „lămurire” în rândurile țăranilor a „atrocităților comise de cotropitorii germano-români”²³³. Trebuiau adunate dovezi ale crimelor comise în satele și raioanele județului de către „ocupanți”, care să fie afișate pe panouri special amenajate pentru a familiariza toți locuitorilor acestor localități. De aceea amplificarea acțiunilor propagandistice de educare a „activismului politic, patriotismului, devotamentului și dragostei față de puterea sovietică”²³⁴ prin lecții și discuții publice erau de importanță capitală.

Discursurile celorlalți vorbitori de la adunarea intelectualității din județul Bender s-au axat, la fel, pe ura față de „ocupanții” români și față de „naționaliștii moldo-români”. Directorul școlii medii incomplete din s. Chițcani, Ia. Ceaikovski a susținut ideea „debarasării” de „complicii ocupanților”, afirmând că „cine nu este cu noi, este împotriva noastră”²³⁵. În aceeași cheie a pledat L. Tetrarov, directorul școlii medii incomplete din s. Gâsca, care considera că antidotul împotriva „naționaliștilor” nu putea fi altul decât demascarea și persecutarea.

Congresul I al Intelectualității din RSSM, care și-a desfășurat lucrările în zilele de 5-7 iunie 1945, a avut pe agenda de lucru două subiecte majore: 1. „Sarcinile intelectualității sovietice moldovenești cu privire la lichidarea consecințelor dominației ocupanților germano-români în domeniile economiei naționale, culturii și ideologiei” și 2. „Imperialiștii români și complicii lor - naționaliștii moldo-români - dușmani înverșunați ai poporului moldovenesc”.

În „Apelul Congresului I al Intelectualității” se arăta că „sarcina fiecărui intelectual, patriot înflăcărat al patriei socialiste, este de a demasca prin fapte și exemple concrete atrocitățile comise de cotropitorii germano-români și de complicii lor - naționaliștii moldo-români”. Învățătorii erau îndemnați să educe elevii, „viitorii tineri cetățeni ai URSS”, în spiritul „dragostei și respectului față de fratele mai mare, marele popor rus”, altoindu-le, în același timp,

²³³ AOSPRM, fond 51, inv. 3, dosar 250, fila 24.

²³⁴ *Ibidem*, fila 25.

²³⁵ *Ibidem*, fila 32 verso.

„ura năprasnică față de dușmanii de veacuri - cotropitorii germano-români și complicii lor, naționaliștii moldo-români”²³⁶.

Atmosfera din societate, relațiile dintre noii veniți în Basarabia și localnici, erau departe de a fi „prietenești”, cum pretindeau autoritățile sovietice. Iată ce relatează, la Plenara a IV a CC al PC(b)M din 25-27 ianuarie 1945, Nichita Salogor, prim-secretar al CC al PC(b)M, cu referire la acest aspect al relațiilor interpersonale și al percepției celuilalt : „În unele școli nu este totul așa cum ar trebui să fie în privința educației copiilor. Printre copii și printre maturi există elemente cu caracter șovinist de genul „noi” – „voi”. Cuvântul „moldovean”, în „moldovenește” sună cu ironie. Este incomod să vorbești despre copilul tău, dar când îl asculți ce aduce el de la școală, cu durere ești nevoit să îl asculți și să te miri, dar faptul rămâne fapt. Iar ei spun: „Tată, acest moldovean parșiv”. Care-i problema? „Ei spun că voi, rușii, ați venit de acolo [din Rusia] și începeți să impuneți regulile voastre în școală, iar noi suntem localnici”. Și cum procedați cu aceștea? „Noi le-am dat [peste gură]” (râsete). Eu întreb: Și ce-a zis învățătoarea ? „Învățătoarea este din partea locului, ea pare-se că este la fel fascistă (râsete)”. Iată vedeți cum stau la noi lucrurile în școală?”²³⁷.

A acțiunile de blamare a „ocupantului român” au dus la segregarea populației după principiul „buni – răi”, „ai noștri – ai voștri”, astfel încât, după reinstalarea autorităților sovietice în Basarabia, într-o perioadă scurtă de timp, la nivelul mentalității colective a noilor veniți din diferite zone ale Rusiei se vor crea o serie de stereotipuri negative atribuite basarabenilor, care erau identificați cu „fasciștii” și „naționaliștii”.

Ura față de „ocupantul” roman, așa cum a fost sădită în mentalul colectiv de către propaganda sovietică în primul deceniu postbelic, va constitui bază stereotipurilor românofobe din deceniile următoare, contribuind la alterarea conștiinței naționale a populației românești din RSSM.

Anihilarea „naționalismului moldo-român”

Autoritățile sovietice au identificat printre locuitorii din RSSM câteva grupuri care urmau să fie pedepsite. A fost vorba, în primul rând, de intelectualitate sau, în general, de toate persoanele formate în cadrul școlilor românești. Cel de-al doilea grup era format din țărani înstăriți, numiți de autorități „culaci”, care nu doreau să accepte noile forme sovietice de proprietate. Atât intelectualitatea, care nu a trecut prin școala „călirii ideologice sovietice”, cât și

²³⁶ AOSPRM, fond 51, inv. 3, dosar 250, fila 71.

²³⁷ *Ibidem*, dosar 1, fila 390.

țărani, care nu au vrut să renunțe la proprietatea privată în favoarea colhozurilor, au fost stigmatizați cu eticheta „naționaliști”, „elemente burghezo-naționaliste” și, la diferite etape, supuși represiunilor.

Startul ofensivei PC(b)M împotriva „naționalismului moldo-român” a fost dat de hotărârea CC al PC(b) din toată Uniunea „Cu privire la starea și măsurile privind îmbunătățirea lucrului politic în rândurile populației din RSSM”, din 28 februarie 1945.

Plenara a V-a a PC(b)M din 20 mai 1945 a pus în discuție hotărârea sus menționată, caracterizată de N. Salogor drept „program de luptă”, trasându-se măsurile ce se impuneau pentru realizarea ei. Forul de partid a definit caracteristicile de bază ale „naționalismului moldo-roman” și a formulat sarcinile instituțiilor ideologico-propagandistice în vederea distrugerii acestor elemente „dușmănoase”.

Hotărârea plenarei a VI-a a CC al PC(b)M din 11-13 noiembrie 1945 privind intensificarea „luptei necruțătoare împotriva naționaliștilor moldo-români”, cerea „expulzarea” tuturor președinților și secretarilor sovietelor satești, suspectați de a fi purtători ai acestei ideologii. Amploarea acestei campanii este evidentă, având în vedere că 95% din autoritățile satelor, potrivit lui N. Salogor, erau compuse din „elemente care s-au aflat pe teritoriul ocupat și au fost supuse ideologiei inamice”²³⁸.

Un rol important în identificarea și arestarea „dușmanilor” din RSSM a fost jucat de poliția secretă și civilă – Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului și, respectiv, de Comisariatul Poporului al Afacerilor Interne. Potrivit unui raport privind activitatea operativă de agentură al comisarului poporului pentru securitatea statului, I. Mordoveț, din octombrie 1946, în perioada care a urmat după reocuparea Basarabiei, în august 1944, și până la 1 septembrie 1946, numărul persoanelor arestate în RSSM pe linia acestui minister a constituit 5 402 persoane²³⁹. La rândul său, Comisariatul Poporului al Afacerilor Interne, a arestat 2 911 persoane între aprilie 1944 și mai 1945 pentru „colaboraționism”. În total, din cele 2 546 de persoane arestate de către organele afacerilor interne pe parcursul anului 1945, 1 682 de persoane erau acuzate de „tradare” și „colaboraționism”²⁴⁰. Tot în perioada 1944-1945 au fost arestate mai multe cadre didactice, majoritatea dintre care au fost condamnate în dosarele „Asociației cadrelor didactice” și „Astra” sub acuzația de „colaboraționism” sau de „nationalism moldo-român”.

²³⁸ AOSPRM, fond 51, inv. 3, dosar 1, filele 13, 222.

²³⁹ Pasat, V. *op. cit.*, p. 195.

²⁴⁰ *Ibidem*, p. 198.

La Plenara a IV-a a CC al PC(b)M din 25-27 ianuarie 1945, secretarul comitetului de partid județean Bălți, N. Korneev arăta că pe teritoriul acestui județ organele Comisariatului Poporului pentru Securitatea Statului au identificat și lichidat mai multe organizații din perioada interbelică: „Muncă și instruire”, „Mobilizarea națiunii și a teritoriului”, „Fundația culturală regală *Mihai I*”, „ASTRA”, „Uniunea femeilor creștine române”, „Uniunea populară a învățătorilor” etc²⁴¹. În cadrul Plenarei a V-a a CC al PC(b)M din 20 mai 1945, N. Salogor sublinia că în județul Orhei au fost identificate mai mult de 600 de persoane care „au desfășurat acțiuni conspirative și de spionaj în folosul ocupanților”²⁴².

Secretarul CC al PC(b)M pentru cadre, I. Zîkov, sublinia, într-un raport din 20 august 1946, că organele de partid și sovietice au făcut un lucru imens pentru „epurarea sovietelor sătești de elementele străine de clasă, ele fiind fortificate cu cadrele cele mai devotate puterii sovietice din rândul țăranilor”²⁴³. Din același raport aflăm că numai pe parcursul a opt luni ale anului 1946 au fost scoși din funcții 64 de președinți și 44 de secretari ai sovietelor sătești din RSSM²⁴⁴.

În vara anului 1948, în contextul campaniei împotriva cosmopolitismului din URSS, scriitorii transnistreni, cu acordul conducerii de partid, decid să atace scriitorii basarabeni pentru a-i înlătura din viața culturală a RSSM, acuzându-i de „naționalism”. La 25 septembrie 1948, ziarul „Sovetskaia Moldavia” publica articolul „Do konța iskorenit burjuaznîi naționalizm v tvorcestve moldavskih pisatelei” („Să stârpim până la capăt naționalismul burghez din creația scriitorilor moldoveni”), semnat de scriitorii I. Ceban, I. Canna și V. Egorov. În introducerea acestui articol, autorii afirmă că „edificarea culturii sovietice la noi în Moldova nu se desfășoară pașnic și ușor, fără greutate, fără luptă, din cauza rămășițelor claselor exploatare din trecut, care, în scopuri dușmănoase, ațâță naționalismul burghez”. Potrivit autorilor, activitatea „naționalismului moldo-român” se manifesta „foarte activ pe frontul ideologic, răspândindu-și influența dăunătoare în literatura și limba literară”²⁴⁵.

În același timp, la Institutul Pedagogic din Chișinău a început o campanie de epurări în rândul cadrelor didactice care „nu inspirau încredere politică”. Această categorie a constat, în principal, din cadre didactice, de diferite origini etnice, formate în centre universitare românești

²⁴¹ AOSPRM, fond 51, inv. 3, dosar 1, fila 241.

²⁴² *Ibidem*, dosar 7, fila 31.

²⁴³ *Ibidem*, dosar 3, fila 176.

²⁴⁴ *Ibidem*, inv. 4, dosar 79, fila 12.

²⁴⁵ Канна, И., Чебан, И., Егоров, В. До конца искоренить буржуазный национализм в творчестве молдавских писателей. În: *Советская Молдавия*. 1948, 25 сентября, с. 2; c.f. Bahnaru, V., Sojocar, Gh. *Cazul revistelor „Zvezda” și „Leningrad” și ecurile lui la Chișinău. Studiu și documente (1946-1948)*. Chișinău: Cartdidact, 2018.

interbelice (Iași, București, Cluj) sau în alte „țări burgheze”. După cum se poate observa din nota de informare din 1 august 1948, a instructorului secției cadre a CC al PC(b), M. V. Kulakov, „Cu privire la completarea catedrelor Institutului Pedagogic cu cadre didactico - profesionale”, 25 din cei 66 de profesori ai instituției respective erau absolvenți ai diverselor universități din URSS, 22 – ai Institutului Pedagogic din Tiraspol (din fosta RASSM), 13 – ai universităților din România, 5 – ai Institutului Pedagogic din Chișinău și 2 – ai Universității din Viena²⁴⁶.

Plenara a XVII-a a CC al PC(b)M, care și-a desfășurat lucrările între 2-4 noiembrie 1948, a dezbătut chestiunea „Cu privire la hotărârea CC al PC(b) din toată Uniunea «Despre raportul Biroului CC al PC(b) din URSS pentru RSS Moldovenească» din 4 octombrie 1948”. În raportul președintelui Biroului CC al PC(b) din Uniunea Sovietică pentru RSSM, V. Ivanov, au fost formulate sarcinile organizației republicane de partid față de scriitorii sovietici moldoveni. Aceștia „trebuiau ajutați să se elibereze de povara vechilor greșeli” și orientați „în direcția studierii culturii și limbii ruse progresiste, educării intransigenței față de ideologia burgheză dușmănoasă poporului sovietic, față de dușmanul cel mai înverșunat al culturii moldovenești - naționalismul burghez și manifestările lui”²⁴⁷. Subliniind că sarcina principală a organizației de partid rezidă în „lichidarea înapoierii economice și culturale a republicii”, care nu putea fi realizată fără „dărâmarea vechiului sistem economic la sat și modificarea psihologiei și conștiinței maselor”, reprezentantul Moscovei chema la „luptă hotărâtă împotriva activității dușmănoase a elementelor culăcești-naționaliste”²⁴⁸.

La unison cu ideile prezentate de V. Ivanov, secretarul CC al PC(b)M, N. Koval, a reafirmat: „Organizația de partid nu trebuie să uite niciodată faptul că în republică există rămășițe ale elementelor naționaliste, că peste hotare a rămas un număr considerabil de emigranți moldoveni în frunte cu naționaliștii notorii. Această clică, într-o anumită măsură, alimentează aspirațiile naționaliste ale dușmanilor fățiși și mascați ai puterii sovietice și ale elementelor lipsite de convingere. Iată de ce CC al PC(b) din Uniunea Sovietică ne obligă pe noi să intensificăm lupta împotriva activității dușmănoase a elementelor naționaliste și să le demascăm la timp”. În acest sens el a subliniat rolul și importanța comuniștilor moldoveni în demascarea și eliminarea naționalismului „moldo-român” de pe scena publică. „În legătură cu aceasta, menționa N. Koval, comuniștilor moldoveni le revine o responsabilitate deosebită. În primul rând, anume ei trebuie să demaște orice manifestare de naționalism. Subliniez responsabilitatea

²⁴⁶AOSPRM, fond 51, inv. 7, dosar 315, filele 5-26.

²⁴⁷ *Ibidem*, dosar 19, filele 33-34.

²⁴⁸ *Ibidem*, fila 36.

deosebită a comuniștilor moldoveni, deoarece lupta împotriva naționalismului poate fi mai eficientă atunci când ea este promovată de către oamenii de frunte ai aceleiași națiuni”²⁴⁹.

La Congresul al II-lea al PC(b)M din 5-8 februarie 1949, prim secretarul N. Koval s-a referit la „activitatea dușmănoasă a elementelor culăcești naționaliste” și a chemat activiștii de partid să demareze „lupta decisivă și necruțătoare” împotriva acestora, apreciind că „cu cât mai hotărâtă va fi această luptă, cu atât mai reușită va fi colectivizarea”²⁵⁰.

În cadrul ședinței Biroului CC al PC(b)M din 5 mai 1949, a fost discutată chestiunea privind îndeplinirea hotărârii CC al PC(b) din toată Uniunea din 9 aprilie 1949 „Cu privire la rezultatele verificării cererilor sosite din RSSM la CC al PC(b) din toată Uniunea” în care CC al PC(b)M era acuzat că tergiversează „demascarea și lichidarea acțiunilor elementelor antisovietice”. Hotărârea Biroului CC al PC(b)M adoptată la ședință, cerea conducătorilor organelor de partid și administrative „să demaște și să supprime activitatea dușmănoasă a elementelor naționalisto-culăcești”, antrenând în aceste acțiuni țărani săraci și mijlocași²⁵¹. Miniștrii de interne (F. Tutușkin), al securității de stat (I. Mordoveț), cel al justiției (V. Bondarenko) și procurorul RSSM (S. Kolesnic) erau obligați „să intensifice lupta împotriva elementelor naționalisto-culăcești și a altor elemente dușmănoase, mai ales în raioanele de frontieră”²⁵².

Operațiunea de deportare din RSSM din noaptea de 5 spre 6 iulie 1949 a lovit în cel mai numeros grup social, reprezentat, cu precădere, de locuitorii satelor basarabene, a țăranilor gospodari, numiți pe nedrept „culaci” (chiaburi, pe care regimul bolșevic îi suspecta de activitate „dușmănoasă” împotriva noii orânduiri. Având în vedere opoziția față de colectivizare și simpatiile pentru vechiul regim românesc, aceștia erau asimilați elementelor „naționaliste”. În rândul celor deportați se mai numărau „foștii moșieri”, „colaboraționiștii”, membrii partidelor politice, alte elemente „dușmănoase”. Din cele peste 11 000 de familii sau 35 000 de persoane deportate „chiaburii”, „comercianții” și „foștii moșieri” era categoria cea mai numeroasă, constiuind, în total, 7 344 de familii sau 23 056 de persoane. Categoria „colaboraționiștilor” număra 3 805 de familii, totalizând peste 12 000 de persoane²⁵³, între care 354 cadre didactice²⁵⁴.

²⁴⁹ AOSPRM, fond 51, inv. 7, dosar 315, filele 82-83.

²⁵⁰ *Ibidem*, dosar 3, fila 38.

²⁵¹ *Ibidem*, dosar 32, fila 5.

²⁵² *Ibidem*, fila 6.

²⁵³ Pasat, V. *Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldovenești 1940-1950*. Moscova: ROSSPEN, 2006, p. 272.

²⁵⁴ *Ibidem*, p. 480.

Împuternicitul CC al PC(b) din toată Uniunea pentru RSS Moldovenească, M. Turkin, într-o corespondență adresată secretarului CC al PC(b) din Uniunea Sovietică, Gh. Malenkov, din 12 ianuarie 1950, semnala existența unui număr mare de „elemente dușmănoase” în rândul corpului didactic al școlilor de cultură generală și universităților. Potrivit datelor deținute de Turkin, numai în școlile și instituțiile medicale din 8 raioane ale RSSM (Orhei, Bălți, Rezina, Nisporeni, Chișinău, Bender, Râșcani și Olănești) activau 155 persoane din rândul „complicilor ocupanților româno-fasciști”, membrilor „partidelor burgheze naționaliste”, „descendenților claselor exploatoare, care nu inspirau încredere politică”. De aceea, solicita CC al PC(b)M să ia măsuri în vederea epurării instituțiilor de învățământ de cadrele străine, dușmănoase, dubioase din punct de vedere politic, care nu inspirau încredere politică”²⁵⁵.

După șapte ani de epurări sistematice, la Congresul al IV-lea al PC(b)M din 18–21 septembrie 1952, prim-secretarul L. Brejnev s-a arătat nemulțumit de acțiunile de demascare a „naționaliștilor moldo-români”, criticând istoricii, cadrele didactice pentru că nu se implicau activ în scoaterea în vileag a „trădătorilor”, „naționaliștilor burghezi moldo-români–dușmanii înverșunați ai poporului moldovenesc”²⁵⁶.

Documentele arată că în RSSM, între 1946-1953, numărul celor reprimății pentru „colaboraționism”, „naționalism”, a atins niveluri catastrofale, deoarece numai între 1946 și prima jumătate a anului 1948, 44 160 de persoane au fost condamnate pentru astfel de acuzații²⁵⁷. Miza campaniilor represive continue împotriva intelectualității și țăranilor a fost eradicarea purtătorilor celor mai de seamă ai conștiinței naționale românești și impunerea, prin intermediul instituțiilor propagandei și a măsurilor coercitive, a unei identități noi „moldovenești”.

2.3 Retorica „moldovenizării” și „indigenizării” cadrelor ca expresie a rusificării

După ocuparea Basarabiei de către URSS (la 28 iunie 1940) și formarea RSSM (la 2 august 1940) a început să se manifeste un fenomen oarecum ciudat, dar explicabil. În RSSM se discuta despre necesitatea însușirii „limbii moldovenești” de către conducerea de partid și de stat (vorbitoare de limbă rusă) și despre „indigenizare”, în contextul introducerii limbii ruse în toate sferile de activitate ale republicilor sovietice (proces inițiat încă în primăvara anului 1938), al glorificării rolului limbii, culturii și poporului rus în viața socială (în anii imediat postbelici). Nu

²⁵⁵ AOSPRM, fond 51, inv. 9, dosar 3, filele 47, 53.

²⁵⁶ *Ibidem*, inv. 11, dosar 1, filele 210-212.

²⁵⁷ Postică, E. *Rezistența antisovietică în Basarabia 1944-1950*. Chișinău: Întreprinderea Editorial-Poligrafică „Știința”, 1997, p. 29.

era vorba de o inițiativă la nivel local, ci de o decizie a Biroului CC al PC(b) din toată Uniunea, validată prin hotărârea „Cu privire la învățarea de către lucrătorii de partid și sovietici, care lucrează în republicile unionale și autonome, a limbii republicilor unionale și autonome respective”, din 6 septembrie 1940. Confruntată cu realitățile de la „periferie”, cu necesitatea comunicării directe cu populația indigenă, necunoscătoare a limbii ruse și a extinderii „lucrului propagandistic”, conducerea bolșevică a preferat să-și mascheze politica de rusificare prin afișarea unei retorici despre „moldovenizare”. Pusă în situația de a-și limita benevol puterea și influența, de a depune eforturi suplimentare pentru însușirea limbii populației locale, nomenclatura de partid și sovietică din RSSM (străină în cea mai mare parte, dar compusă și din moldoveni care au lucrat în fosta republică autonomă din stânga Nistrului, în mare parte necunoscători ai limbii române și rusificați), a ales (ca și nomenclatura din anii 1920-1930 din RASSM²⁵⁸) simularea unei activități în acest sens.

Astfel, în cadrul ședinței din 9-10 septembrie 1940 a activului de partid, secretarul de atunci al CC al PC(b)M, Stepan Zelenciuk, declara că „economia este absolut inseparabilă de politică” și că nicio altă activitate nu e posibilă fără „eforturi serioase de educare politică a maselor truditoare”. „Acum, sublinia acesta, CC al partidului întreprinde acțiuni pentru a trimite în teritoriu oameni care pot să lucreze printre populație. Aceștia, desigur, nu pot refuza, sub motiv că noi, chipurile, nu cunoaștem limba moldovenească. Nu este corect, pentru că limba moldovenească poate fi însușită de fiecare din tovarășii prezenți aici, fiind necesar doar un singur lucru – dorința. Trebuie să spun, cu titlu de critică, că la noi, în fosta Republică Autonomă Moldovenească, tovarășii lucrau câte șapte ani, dar nu învățau limba, nu pentru că nu puteau, dar pentru că nu voiau. Eu, de exemplu, cunosc tovarăși care au fost mobilizați în Kazahstan, au lucrat un an-doi și au revenit vorbind fluent limba kazahă. De ce oare tovarășii care vin în Moldova nu pot învăța limba moldovenească?”²⁵⁹.

În cadrul ședinței din 20 septembrie 1940 a Biroului CC al PC(b)M s-a examinat chestiunea „Cu privire la studierea de către lucrătorii de partid și sovietici a limbii moldovenești” și, în baza hotărârii Biroului CC al CC al PC(b) din toată Uniunea, adoptate la 6 septembrie, s-a decis ca toți funcționarii partidului și sovietelor, instituțiilor economice să studieze „limba moldovenească” în cadrul cursurilor. Comisarul poporului pentru învățământul public din RSSM era obligat să elaboreze, până la 15 octombrie, planul de învățământ pentru

²⁵⁸ Negru, E. *Politica etnoculturală în R. A.S.S. Moldovenească 1924-1940*. Chișinău: Prut Internațional, 2003, p. 44, 66.

²⁵⁹ AOSPRM, fond 51, inv. 1, dosar 2, filele 145-146.

studierea „limbii moldovenești”, iar Editura de Stat din RSSM să publice, până la 1 noiembrie 1940, „Dicționarul ortografic moldovenesc” și „Abecedarul pentru maturi”²⁶⁰.

La începutul anului următor, membrii CC al PC(b)M constatau că activul de partid din RSSM încă nu începuse studiarea „limbii moldovenești”. Despre eschivarea cadrelor de conducere din RSSM de la studiarea „limbii moldovenești” s-a discutat și la Congresul I al PC(b)M, din 6-8 februarie 1941. Redactorul ziarului „Moldova Socialistă”, P. Tereșcenko, concretiza în acest sens: „Activul de partid, așa cum cere hotărârea CC al partidului, trebuie să studieze limba moldovenească pentru a comunica fără dificultate cu masele, pentru a afla dispoziția maselor, pentru a le conduce mai ușor. În organizația de partid sunt puțini moldoveni, procentul lor este nesemnificativ, dar sunt mulți ruși, ucraineni care nu cunosc limba moldovenească. Acest fapt complică lucrul nostru. Eu cunosc câteva exemple când tovarășii veniți de peste Prut după o lună-două comunică deja în limba rusă, iar la noi unii tovarășii lucrează zeci de ani în Moldova și nu cunosc limba moldovenească. Luați cazul tov. N. Smorigo și tov. [Ivan] Alioșin, care s-au aflat permanent în poziții importante de conducere în organele de partid din Moldova. Oare chiar până acum nu a fost posibil să învețe limba moldovenească, să vorbească această limbă? Acest lucru nu s-a întâmplat și cred că este un eșec major în munca noastră. E și mai rău, avem comuniști moldoveni care nici măcar nu cunosc limba moldovenească. Un exemplu este tov. [Stepan] Țaranov, tovarăș instruit, cu studii superioare, moldovean, dar care nu poate ține un discurs sau o lecție în limba moldovenească. Oare chiar nu poate însuși limba moldovenească la perfecție, ca să fie moldovean, cunoscător al limbii moldovenești? Poate. Avem tovarășii care nu cunosc perfect nici rusa, nici ucraineana, nici moldoveneasca. Ei știu ceva din toate limbile, dar nu posedă nici o limbă perfect. Voi aduce încă un exemplu. Tov. [P.] Rozovețki lucrează secretar al Prezidiului Sovietului Suprem. Cunoaște el la perfecție măcar o limbă? Nu cunoaște. Dar tov. [P] Poloz – se află în prezidium (la congres – n. n.), care, de asemenea, nu se distinge prin cunoașterea limbilor rusă și moldovenească. Consider că în activul de partid sunt încă multe asemenea persoane. Aș dori ca activul nostru să se dezvolte nu doar din punct de vedere politic și teoretic, dar și să se manifeste prin asemenea trăsături ale nivelului de cultură, cum ar fi cunoașterea la perfecție măcar a unei limbi. Activul de partid trebuie să studieze limba moldovenească. Este hotărârea CC a partidului și noi trebuie s-o realizăm. Această dificultate poate fi depășită și peste trei, patru, cinci luni noi vom fi în stare să

²⁶⁰ AOSPRM, fond 51, inv. 1, dosar 6, filele 98-99.

comunicăm cu populația moldovenească, să gestionăm mai bine activitatea în industrie, agricultură, în construcția națională și culturală”²⁶¹.

Remarcăm în aceste declarații despre necesitatea învățării „limbii moldovenești” de către rușii, ucrainenii, moldovenii (necunoscători ai propriei limbi) din activul de partid din RSSM un fapt hilar, caracteristic pentru RSSM, întâlnit și în RASSM. Astfel, P. Tereșenko l-a criticat pe N. Smorigo pentru faptul că lucra de mai mult timp în posturi importante de partid „din Moldova”, dar n-a învățat „limba moldovenească”. Acesta din urmă, cu o lună mai devreme, la adunarea republicană a activului de partid a vorbit la rândul său despre „studierea nesatisfăcătoare” a „limbii moldovenești” de către conducerea superioară a partidului. Un caz „clasic” de mimare a pledoariei pentru învățarea de către noua administrație a limbii localnicilor din RSSM.

Fiodor Brovko, președintele Prezidiului Sovietului Suprem din RSSM, s-a referit în cadrul aceluiași for la problema studierii „limbii moldovenești”, care, „în condițiile republicii noastre, are o însemnătate politică enormă, dar încă nu se realizează”. F. Brovko îl criticase subtil, pe Piotr Borodin (secretarul CC al PC(b)M) care evitase să vorbească despre faptul că membrii activului de partid și sovietic refuză să studieze „limba moldovenească”. „Noi, la congres, menționa F. Brovko, (am pus în discuție această problemă – n. n.) nu pentru că tov. Borodin nu a operat cu aceste date [nu a relatat] cum are loc studierea limbii moldovenești, ci pentru că nimeni, nici în raioane, nici în centrul regional, nu este preocupat de problema studierii limbii moldovenești”²⁶². Continuând discursul, menționa: „La noi oamenii trăiesc de câțiva ani și nu pot spune niciun cuvânt în limba moldovenească. Vreau să spun că, dacă omul vrea, el nu are nevoie de zece ani pentru a învăța limba moldovenească. De exemplu, tineretul din Chișinău nu cunoștea limba rusă, pentru că aici s-a predat în limba română. În același timp, pe stradă și la adunări noi auzim că ei vorbesc în limba rusă. Așadar, limba moldovenească poate fi învățată, trebuie doar să vrei”²⁶³.

Problema studierii „limbii moldovenești” de către funcționarii de partid din sistemul administrativ sovietic, central și local a fost readusă în discuție în vara anului 1944. În discursul rostit la Plenara a III-a a CC al PC(b)M (25-27 iunie 1944), F. Brovko a vorbit despre deficiențele în activitatea instituțiilor administrației de stat, lipsa legăturilor dintre instituțiile respective și populația locală, menționând printre cauzele importante și necunoașterea „limbii moldovenești” de către președinții comitetelor executive, secretarii comitetelor de partid din orașele și raioanele RSSM și utilizarea traducătorilor în lucrul propagandistic de la sate.

²⁶¹ AOSPRM, fond 51, inv. 1, dosar 40, filele 52-54.

²⁶² *Ibidem*, fila 136.

²⁶³ *Ibidem*, fila 137.

Demnitarul cerea soluționarea „cât mai urgentă” a acestei probleme „complicate”. Deoarece majoritatea cadrelor de conducere erau „tovarăși ruși, trimiși [...] din toată Uniunea”, F. Brovko, recomanda acestora să studieze și să însușească „limba moldovenească”. „Avem tovarășii care trăiesc în Moldova de mai bine de un an și jumătate și nu cunosc limba moldovenească. Limba moldovenească, insista Brovko, trebuie studiată nu pentru mine sau pentru alții, ci pentru cauza comună, pentru a transmite, a propaga toate hotărârile partidului în rândul maselor”²⁶⁴.

La ședința Biroului CC al PC(b)M din 7 iunie 1946 (la care au participat I. Zîkov, G. Kvasov, I. Mordoveț, N. Salogor, S. Țaranov, F. Butov ș.a.) s-a discutat despre necesitatea studierii „limbii

moldovenești” de către lucrătorii de partid și ai administrației de stat. În preambulul documentului se menționa că nu se îndeplineau prevederile „hotărârii Plenarei a IV-a și indicațiile repetate a CC al PC(b)M privind studierea limbii moldovenești de către lucrătorii de partid, din soviete, comsomol și sindicate, care nu cunosc limba moldovenească”; că „mulți conducători din aparatul de partid și din administrație au o atitudine de desconsiderare față de această problemă, nu au înțeles însemnătatea politică și de stat deosebită a cunoașterii limbii populației autohtone pentru legăturile directe și comunicarea cu masele largi de muncitori, țărani, intelectuali; nu studiază limba moldovenească și nu asigură controlul asupra studierii limbii de către comuniști”²⁶⁵.

Pentru a remedia situația, Biroul CC al PC(b)M a elaborat un plan de activități, instituindu-se „cursuri obligatorii” de studiere a limbii, de două ori pe săptămână (în zilele de marți și joi). Astfel, pentru funcționarii de rang înalt din nomenclatura de partid, din ministere și organizații²⁶⁶, aceste cursuri urmau să aibă loc între orele 8.00 și 11.00, iar pentru funcționarii de rang mediu și inferior²⁶⁷ – la sfârșitul zilei de muncă.

²⁶⁴ AOSPRM, fond 51, inv. 2, dosar 2, filele 85-86.

²⁶⁵ *Ibidem*, inv. 4, dosar 11, filele 293-294.

²⁶⁶ Lista nr. 1 includea membrii Biroului CC al PC(b)M, miniștrii, șefii de secții ale CC a PC(b)M, șefii de direcții de pe lângă Consiliul de Miniștri al RSSM, lucrătorii de conducere a Sovietului Suprem din RSSM, secretarii și șefii de secții ale comitetelor județene, orășenești și raionale a PC(b)M; președinții comitetelor executive județene, orășenești și raionale, adjuncții lor și șefii de secții; secretarii CC al UTLCM, ai comitetelor județene orășenești și raionale a comsomolului, directorii de trusturi, fabrici și uzine, lucrătorii cu funcții de conducere ai organizațiilor republicane de achiziții și împuterniciții pentru achiziții din județe, orașe și raioane, membrii Prezidiului Uniunii Cooperăției de Consum republicane și a organizațiilor cooperăției de consum județene, directorii stațiilor de mașini și tractoare și ai sovhozurilor.

²⁶⁷ Lista nr. 2 includea adjuncții miniștrilor, șefii de direcții de pe lângă ministere, adjuncții șefilor de secții, adjuncții de sectoare și instructorii secțiilor CC al PC(b)M, adjuncții șefilor de direcții de pe lângă Consiliul Miniștrilor din RSSM, aparatul Sovietului Suprem din RSSM, instructorii comitetelor județene, orășenești și raionale ale PC(b)M, instructorii comitetelor executive județene, orășenești și raionale, aparatul de conducere a sindicatelor, aparatul republican, județean și raional al organizațiilor de achiziții, adjuncții secțiilor agricole din

Hotărârea Biroului CC a PC(b)M din 7 iunie 1946 reprezintă prima decizie oficială a forului suprem de partid din RSSM care, pe de o parte, condamnă clar și ferm atitudinea disprețuitoare a cadrelor de conducere din RSSM, în proporție covârșitoare compusă din ruși și ucraineni, față de „studierea limbii moldovenești”. În fapt, era vorba nu de desconsiderarea „studierii”, ci, în general, de desconsiderarea „limbii moldovenești” și a „națiunii titulare”.

Suportul logistic și financiar stabilit prin această decizie politică trebuia să contribuie în mod radical la promovarea „moldovenizării”. Din păcate, acest lucru nu s-a întâmplat și nici nu s-a putut întâmpla din două motive evidente. În primul rând, pentru că activul de partid și cadrele de conducere din RSSM nu doreau să se „moldovenizeze”. Rușii și ucrainenii, trimiși de Moscova cu misiunea de a curăța Basarabia de „fasciștii români” și de a instaura regimul bolșevic, nu au luat niciodată în serios posibilitatea învățării cu adevărat a limbii unei populații „eliberate”. În al doilea rând, nici elitele comuniste locale nu aveau curajul, insistența și dorința necesară de a convinge partenerii (de care erau dependenți și care se puteau supăra și răzbuna dacă liderii respectivi ar fi manifestat prea multă insistență) să le învețe limba. O atitudine tranșantă, principială a comuniștilor moldoveni față de problema studierii „limbii moldovenești” de către străinii de la conducere ar fi generat, bineînțeles, un conflict între cadrele locale de conducere și cele sosite de pe aiurea în problema limbii, lucru greu de imaginat în cazul unei atitudini obediente, de care a dat dovadă pretinsa elită comunistă „moldovenească”.

Despre modul în care a evoluat situația după adoptarea hotărârii Biroului CC al PC(b)M din 7 iunie 1946 aflăm din demersul ministrului învățământului din RSSM, Artiom Lazarev, expediat la 5 iunie 1947 secretarului CC al PC(b)M, M. Radul. Astfel, A. Lazarev informa că Ministerul Învățământului a deschis 258 de cercuri pentru studierea „limbii moldovenești”, cu un contingent de 4 398 de oameni. Cercurile erau asigurate cu manuale și profesori calificați, iar pentru învățământul individual al lucrătorilor de conducere au fost desemnați 250 de profesori. Dar, în pofida acestor eforturi, sublinia A. Lazarev, „controalele repetate ale ministerului și verificările de probă ale cercurilor în luna ianuarie au arătat că studierea limbii moldovenești în marea majoritate a județelor și raioanelor nu a avut loc. Din datele parvenite din județe, orașe și raioane rezultă că în ultimele trei luni lucrătorii de partid și de stat nu au studiat limba moldovenească. Așa, de exemplu, în șase din nouă raioane din jud. Bender studierea limbii moldovenești a încetat încă în decembrie 1946. În ultimul timp, în jud. Bălți nu s-au prezentat la

județe și aparatul lor, aparatul ministerelor, aparatul Uniunii Cooperăției de Consum, al organizațiilor cooperăției de consum din județe și raioane, inginerii principali și aparatul de conducere a trusturilor uzinelor și fabricilor, agronomii superiori și de sector din cadrul stațiilor de mașini și tractoare și al sovhozurilor.

studii 749 de oameni, iar în jud. Chișinău – 243 de oameni. Aceeași situație se remarcă și în celelalte județe. În timpul de față, studierea limbii moldovenești nu are loc pretutindeni. Din listele nominale, expediate Ministerului Învățământului, se vede că, începând cu secretarii de județe a PC(b)M, președinții comitetelor executive județene și terminând cu lucrătorii de partid și soviete din organizațiile raionale, de problema studierii limbii moldovenești nimeni nu se preocupă și hotărârea Biroului CC al PC(b)M nu se îndeplinește”. „Ministerul Învățământului, s-a plâns demnitarul, nu are dreptul să-i impună pe lucrătorii de răspundere din organele de partid și soviete să învețe limba populației autohtone, deși a făcut și face tot posibilul ca să îndeplinească hotărârea”²⁶⁸..

Având în vedere această situație și faptul că lucrătorii de răspundere erau „totalmente ocupați”, ministerul propunea sistarea studierii limbii moldovenești pentru perioada 1 iunie - 1 septembrie 1947. A. Lazarev solicita „încetarea studierii limbii moldovenești pentru perioada de vară” și „luarea de măsuri pentru frecventarea necondiționată a cursurilor de către lucrătorii de partid și sovietici cu funcții de răspundere de la 1 septembrie 1947”²⁶⁹.

După ce primise demersul ministrului învățământului, Biroul CC al PC(b)M a elaborat un proiect de hotărâre „Cu privire la activitatea cercurilor activului de partid și sovietic pentru studierea limbii moldovenești”. Documentul, din iunie 1947, urma să fie semnat de secretarul CC al PC(b)M N. Koval, dar, după cum se pare, nu a mai fost adoptat. În proiectul înaltului for de partid din RSSM se propuneau următoarele: „1) În legătură cu faptul că activul de partid și sovietic este în totalitate ocupat cu pregătirea și desfășurarea recoltării roadei, studierea limbii moldovenești în lunile de vară, de la 1 iulie până la 1 septembrie a. c., să fie întreruptă; 2) Comitetele județene, orășenești și raionale ale partidului sunt obligate să înceapă din 1 septembrie a. c., pretutindeni, activitatea în cercurile de studiere a limbii moldovenești și în activitatea acestora să fie antrenat tot activul de partid și sovietic care nu cunoaște limba populației autohtone. Activitatea cercurilor să fie organizată în conformitate cu hotărârea Biroului CC al PC(b)M din 7 iunie 1946; 3) Lucrătorii de partid și sovietici, care nu posedă limba moldovenească și nu o studiază, urmează a fi informați că CC al PC(b)M va adopta măsuri drastice de influențare în raport cu cei care neglijează studierea limbii moldovenești”. Împuternicirea de a informa, o dată la trei luni, Biroul CC al PC(b)M despre mersul studierii limbii moldovenești de către activul de partid și sovietic era încredințată secției cadre a CC al PC(b)²⁷⁰.

²⁶⁸ AOSPRM, fond 51, inv. 5, dosar 452, fila 28.

²⁶⁹ *Ibidem*, fila 29.

²⁷⁰ *Ibidem*, fila 30.

La Plenara a XIII-a a CC al PC(b)M, convocată la 27-28 august 1947, adică în ajunul preconizatei reluări a activității cercurilor de studiere a „limbii moldovenești” de către conducerea de partid și sovietică, au fost examinate chestiuni ce vizau direct cunoașterea limbii localnicilor de către funcționarii străini din structurile de partid și de stat („Cu privire la situația și sarcinile activității ideologice în RSS Moldovenească”, „Cu privire la situația și măsurile de îmbunătățire a lucrului cu cadrele în republică”)²⁷¹. Dar nimeni nu mai amintea de hotărârea Biroului CC al PC(b)M, din 7 iunie 1946, care nu ar fi fost ignorată, dacă proiectul Biroului CC al PC(b)M, din iunie 1947, ar fi fost acceptat de cel mai înalt for de partid din RSSM. Brusc, ca la comandă, toți au uitat de prejudiciile politice aduse partidului de cadrele care, „desconsiderând limba moldovenească”, nu puteau să comunice și să explice direct „oamenilor muncii” „obiectivele partidului”; că erau neglijate și nu se respectau indicațiile și hotărârile CC al PC(b)M până atunci obligatorii.

Nici la ședințele ulterioare ale forurilor superioare de partid nu a fost pusă în discuție problema studierii limbii de către nomenclatura de partid și de stat din RSSM. Nu cunoaștem dacă a existat o decizie oficială sau anumite indicații neoficiale în acest sens. Însă faptul că, treptat, începând din toamna anului 1947 și, în mod special, de la sfârșitul anului 1948 atenția principală a organelor de partid s-a concentrat (cum s-a întâmplat și în RASSM în anii 1937-1938) asupra studierii limbii și culturii ruse de către noile cadre bolșevice „moldovenești” (recrutate din rândul populației locale) și asupra luptei cu „naționalismul moldo-român” (reprezentat, din oficiu, nu doar de intelectuali, dar și de așa-ziii „culaci” și diverse culte religioase) constituie un indiciu clar. A continua să insiști asupra necesității însușirii „limbii moldovenești” de către conducerea instituțiilor de partid și de stat din RSSM însemna, implicit, o sfidare a Moscovei și a cadrelor trimise de aceasta, o manifestare clară de „naționalism moldo-român”.

În general, atât în RASSM, cât și în RSSM, directivele care prescriau necesitatea învățării „limbii moldovenești” de către conducerea stăină și promovarea cadrelor locale în funcțiile de conducere erau în contradicție cu cele care prevedeau lupta împotriva „naționaliștilor” de tot felul. Din acest motiv, începând cu toamna anului 1947, în RSSM nu s-a mai pus problema învățării limbii de către cadrele moscovite, ci, invers, în condițiile forțării colectivizării și pregătirii deportării categoriilor sociale considerate ostile regimului, comuniștii „moldoveni” cu funcții de conducere și întreaga populație românofonă din RSSM este obligată să studieze limba rusă. Se puneau bazele necesare pentru dezvoltarea în viitor a așa-zisului

²⁷¹AOSPRM, fond 51, inv. 5, dosar 13, filele 319- 471.

bililingvism moldo-rus, cea ce însemna, *de facto*, cunoașterea limbii ruse de către românii din RSSM și ignorarea ei de către rușii trimiși de conducerea de la Moscova.

În discursul prezentat la congresul II al PC(b)M (5-8 februarie 1949), N. Koval a subliniat „importanța excepțională a studierii de către toată intelectualitatea și tineretul moldovenesc a tezaurului nesecat al culturii, științei și artei al marelui popor rus. Marele popor rus a dat lumii cele mai valoroase și cele mai grandioase opere ale gândirii umane, o pleiadă întreagă de corifei ai științei și tehnicii, scriitori și poeți de vază, maeștri inegalabili ai artei, cea mai progresistă, cea mai avansată știință și cultură socialistă. În timpurile noastre, niciun popor nu poate să-și dezvolte cu succes cultura fără să se familiarizeze cu toate realizările culturii, științei și artei marelui popor rus. Pentru aceasta este necesară studierea limbii ruse. Aceasta este limba fratelui nostru mai mare, a marilor noștri învățători Lenin și Stalin, a întregii umanități progresiste. Cunoașterea limbii ruse constituie un mijloc important de redresare a culturii, științei și artei republicii noastre. Iată de ce, rezuma Koval, toată intelectualitatea, tot tineretul, cadrele noastre trebuie să studieze cu devotament și perseverență și să însușească cât mai repede limba rusă”²⁷².

Deși existau hotărâri ale organelor centrale, care prevedeau promovarea cadrelor băștinașe, conducerea bolșevică din RSSM avea opinii diferite în această privință. Unii erau de părerea că românii basarabeni nu trebuiau promovați în funcții de conducere din motiv că nu aveau pregătire teoretică și ideologică corespunzătoare, cunoșteau prost limba rusă, s-au aflat mult timp sub influența regimului burghezo-moșieresc român. Conducerea bolșevică din RSSM considera că toate cadrele din administrație (fapt relevat de Tihon Konstantinov, președinte al Consiliului Comisarilor Poporului din RSSM, în luarea de cuvânt la Plenara a III-a a CC al PC (b) M din 25-27 iunie 1944) trebuiau aduse fie din Rusia, fie din alte regiuni ale URSS²⁷³. În vara anului 1944, în RSSM au fost detașați pe linia ministerelor din diferite orașe ale URSS peste 5 500 de funcționari²⁷⁴. Alți demnitari, chiar dacă îi considerau pe românii basarabeni incapabili să ocupe o funcție de conducere, susțineau promovarea lor în diferite posturi secundare din cadrul comitetelor executive raionale, sovietelor satești, organizațiilor economice. Studiind bazele marxism-leninismului și prin îndoctrinare sistematică, cadrele autohtone puteau deveni sprijin de încredere pentru noul regim.

²⁷² AOSPRM, fond 51, inv. 8, dosar 3, fila 69.

²⁷³ *Ibidem*, inv. 2, dosar 2, fila 146.

²⁷⁴ *Ibidem*, dosar 109, filele 56, 68, 72, 73, 85.

Conducerea RSSM, cel puțin în primele două decenii postbelice, a fost circumspectă în privința cadrelor băștinașe, suspectându-le de atitudine ostilă față de regimul bolșevic. Absolvenții școlilor românești erau etichetați cu calificativele „trădători”, „gardiști”, „fasciști” etc. La Plenara a III-a a CC al PC(b)M (din 25-27 iunie 1944), F. Brovko reitiera „fobia” autorităților bolșevice din RSSM față de cadrele din fosta Basarabie. „E de la sine înțeles, susținea acesta, că orice colhoznic din Uniunea Sovietică, care a trăit timp de 26 de ani sub Puterea Sovietică, poate fi plasat în orice funcție. Dar aici, cu noile cadre, va trebui să muncim mult, vom avea mult de furcă. Este absolut incorect când tovarășii pun întrebarea, ce-i de făcut, pentru că cei promovați din rândul indigenilor nu cunosc limba rusă. Eu pot să spun că este ceea ce trebuie. Odată ce cunoaște limba moldovenească, va învăța și limba rusă. Va trebui să-l educăm și astfel va deveni un lucrător bun”²⁷⁵.

Înfăptuirea politicii de sovietizare nu putea fi dusă la bun sfârșit fără sprijinul țăranilor basarabeni. Pentru a-i putea manipula, autoritățile sovietice au pus în aplicare strategia de atragere a băștinașilor în diverse funcții (președinți și secretari ai sovietelor satești, președinți de colhoz, brigadierii, pontatori, șefii de unități comerciale etc.). În raportul „Cu privire la fortificarea organelor sovietice și educarea activului sătesc”, prezentat la Plenara a VI-a a CC al PC(b)M (din 11-13 noiembrie 1945), N. Koval sugera că promovarea cadrelor naționale are o importanță majoră. Cu toate acestea în anul 1945 o bună parte dintre ministerele din RSSM erau dominate în totalitate de cadrele de alogeni, iar în unele apare și câte un reprezentant al „națiunii titulare” (a se vedea tabelul nr. 5).

Dat fiind că activul sătesc reprezenta acea „verigă de bază, care traducea în viață hotărârile partidului bolșevic”, se impunea promovarea țăranilor săraci din rândul băștinașilor în administrația sătească. Rezoluția adoptată la plenară obliga comitetele de partid și executivale județene și raionale să consolideze sovietele satești cu persoane verificate, devotate puterii sovietice, în principal, din rândul țăranilor săraci și a ostașilor demobilizați din armata sovietică²⁷⁶.

Pe parcursul anului 1945, a fost promovat un număr considerabil de secretari și președinți de soviete satești, activiști de partid, președinți de colhozuri din rândul „celor mai devotați moldoveni”. La mijlocul anului 1946, din totalul de 1 213 președinți și 1 207 secretari ai sovietelor satești, 673 și respectiv 687 erau din rândul etnicilor români. În anul 1946, din rândul localnicilor au fost formați și promovați la posturile de președinți de colhozuri, pontatori,

²⁷⁵ AOSPRM, fond 51, inv. 2, dosar 2, filele 86-87, 174.

²⁷⁶ *Ibidem*, inv. 3, dosar 3, fila 176.

brigadieri, șefi de ferme, în total, peste 300 de persoane care au urmat cursurile de scurtă durată de 2-3 luni²⁷⁷. În schimb, întreprinderile industriale, de transport, organizațiile financiar-economice erau dominate de reprezentanții altor etnii. În 1946, în RSSM existau 553 întreprinderi industriale, 38 fiind de subordonare unională. Din cele 5 062 funcții de răspundere din întreprinderi întreprinderi, 481 au fost deținute de moldoveni (români), 2 370 – de ruși, 843 – de ucraineni, 1 005 – de evrei, 447 – de reprezentanții altor etnii. În anul 1946, în ministerele justiției, afacerilor interne, securității de stat, în procuratură activau 24 de „moldoveni” (3,8% din totalul funcționarilor)²⁷⁸.

În cadrul Plenei a XIII-a a CC al PC(b)M din 27-29 august 1947, împluternicul CC al PC(b) din toată Uniunea pentru RSSM, F. Butov califica intensificarea măsurilor de recrutare a cadrelor din rândul populației băștinașe în instituțiile de stat și economice drept sarcină politică de importanță majoră²⁷⁹. Referindu-se la măsurile de îmbunătățire a lucrului cu cadrele, secretarul al CC al PC(b)M, S. Afteniuk, a criticat, în cadrul aceluiași for, tendința anumitor conducători din RSSM de a invita cadre din alte zone ale URSS. „Unii conducători, menționa acesta, au înțeles incorect sprijinul în privința cadrelor acordat de către CC al PC(b) din toată Uniunea în anii 1944-1946 și consideră că încoace vor fi trimiși în mod continuu funcționari, iar ei nu vor face nimic pentru formarea și promovarea pe loc a cadrelor”²⁸⁰. „Secția cadre a CC al PC(b)M, sublinia Afteniuk, nu a reușit să devină cu adevărat un centru de organizare a întregului lucru cu cadrele”, nu a pus capăt fobiei și desconsiderării importanței promovării cadrelor „din rândurile naționalității băștinașe în funcții de răspundere”²⁸¹.

Deși administrația rurală era formată, în mare parte, din cadre locale, în organizațiile economice raionale și republicane români erau în inferioritate numerică față de alte etnii. În anul 1944, aparatul CC al PC(b)M totaliza 70 de posturi, dintre care 46 erau ocupate de ruși, 18 – de ucraineni, 6 – de moldoveni, care activaseră în cadrul comitetului regional de partid din fosta RASSM²⁸². La 1 iulie 1946, nomenclatura CC al PC(b)M număra 2 211 poziții, dintre care 255 reveneau moldovenilor, ceea ce constituia 12,1%. Marea majoritate a funcțiilor, 1 165 sau 52,7%, au fost ocupate de etnici ruși, urmași de ucraineni, cu 448 funcții sau 22,1%.²⁸³

²⁷⁷AOSPRM, fond 51, inv. 2, dosar 2, fila 87.

²⁷⁸*Ibidem*, dosar 79, fila 20.

²⁷⁹*Ibidem*, inv. 4, dosar 2, fila 241.

²⁸⁰*Ibidem*, inv. 5, dosar 28, fila 5.

²⁸¹*Ibidem*, fila 20.

²⁸²*Ibidem*, inv. 3, dosar 57, filele 1-5.

²⁸³*Ibidem*, inv. 4, dosar 79, fila 4.

Conducerea de partid din RSSM, care includea președintele Biroului CC al PC(b)M, secretarii I și II, șefii de secții, număra 21 de ruși, 8 ucraineni, 5 moldoveni (din fosta RASSM).

Comitetele raionale de partid erau și ele dominate de străini. De exemplu, din cei 54 prim-secretari ai comitetelor raionale de partid, 27 erau ruși, 15 ucraineni și 10 moldoveni. Din cele 104 posturi de răspundere din cadrul comitetelor orașenești și raionale de partid, 74 posturi erau ocupate de ruși, 16 - de ucraineni, 10 - de reprezentanții altor minorități etnice și doar 4 - de moldoveni²⁸⁴. Comitetele orașenești de partid din Bălți și din Bender erau conduse aproape în totalitate de ruși, ucraineni și reprezentanții altor etnii; nici în componența aparatului de conducere al comitetelor raionale Leova, Lipcani, Ocnîța, Orhei nu erau moldoveni (români)²⁸⁵. Astfel, numărul cadrelor de conducere de etnie română era minim în aproape toate raioanele.

Autoritățile sovietice diferențiau populația indigenă în „moldoveni din stânga Nistrului” și „moldoveni din dreapta Nistrului”. În primii ani de după război, nomenclatura de partid era masiv completată cu „moldoveni” originari din RASSM sau din alte regiuni ale URSS. „Moldovenii din dreapta Nistrului”, fiind bănuși de atitudine ostilă față de regimul sovietic, nu erau promovați în funcții înalte de conducere, ci doar în verigile inferioare ale puterii. Această tendință de discriminare a persoanelor originare din Basarabia a continuat pe parcursul primului deceniu postbelic. Simplul fapt că până la începutul anilor 1950 titlurile de Erou al Muncii Socialiste pentru merite în agricultură au fost atribuite doar reprezentanților din raioanele din stânga Nistrului, este o dovadă concludentă a circumspecției autorităților sovietice față de populația locală²⁸⁶.

În anii 1950, ministerele și departamentele continuau a fi dominate de ruși și ucraineni. În 1952, de exemplu, printre cei 235 de funcționari ai principalelor ministere, care făceau parte din nomenclatura secției administrative a CC al PC(b)M, erau doar 31 de „moldoveni”. În ministerele afacerilor interne, la securitatea statului, la justiție, controlul de stat, asistența socială, procuratura republicană activau doar câte 1-2 funcționari „moldoveni”²⁸⁷. În 1953, în ansamblul ministerelor din RSSM, „moldovenii” constituiau circa 11,6 %, iar într-o serie din aceste instituții ponderea lor era foarte scăzută, constituind 1,65% la Ministerul Construcțiilor Civile, 2,9% la cel al Industriei Forestiere și 3,5% la Ministerul Agriculturii (a se vedea tabelul nr. 8).

²⁸⁴ AOSPRM, fond 51, inv. 4, dosar 79,, fila 5.

²⁸⁵ *Ibidem*, inv. 5, dosar 330, fila 11.

²⁸⁶ *Ibidem*, inv. 10, dosar 258, filele 82-83.

²⁸⁷ *Ibidem*, dosar 224, fila 8.

La începutul anilor 1950, promovarea cadrelor indigene rămânea, formal, o prioritate a regimului comunist din RSSM. În realitate, conducătorii instituțiilor de partid și de stat nu acordau suficientă atenție și sabotau hotărârile privind „indigenizarea”. Drept explicație pentru această politică poate servi faptul că la sfârșitul anilor 1950 liderii de partid din RSSM nu mai considerau originea etnică drept criteriu în selectarea și promovarea cadrelor, punând accent doar pe așa-zisele calitățile profesionale, în fapt, fiind vorba de criterii politice, ideologice. Situația privind ponderea cadrelor autohtone în organele de partid din RSSM s-a schimbat abia la mijlocul anilor 1960, când în nomenclatura CC al PCM au fost admiși și reprezentanți ai „malului drept”, iar universitățile și instituțiile de cultură au fost completate cu cadre născute în fosta Basarabie. În structurile de stat republicane, situația s-a schimbat mult mai târziu și mai anevoios.

Așadar, retorica despre necesitatea învățării „limbii moldovenești” de către funcționari din RSSM constituie o reluare a politicii de „moldovenizare” și „indigenizare” din RASSM. Aceste episoade ale politicii naționale din RASSM și RSSM sunt, la rândul lor, similare, în multe privințe, scenariului prin care au trecut provinciile autonome ne-ruse din cadrul Imperiului Rus. Imediat după anexare, provinciile respective au căpătat o serie de „privilegii” lingvistice și administrative care treptat, pe măsura creării unui sistem administrativ imperial funcțional, au fost anulate. După lichidarea autonomiilor provinciilor ne-ruse a fost promovată o politică bazată pe metode dure, combinată cu metode mai flexibile de rusificare a popoarelor indigene și din a doua jumătate a sec. XIX a fost pusă în aplicare o politică de rusificare relativ unitară și total restrictivă²⁸⁸. Din această perspectivă istorică, politicile de „moldovenizare” și „indigenizare” din RASSM și RSSM reprezintă instrumente specifice de tip imperialist, adaptate teoriei marxiste și ideologiei sovietice din această perioadă. Scopul lor era de a asigura o conexiune mai strânsă între conducerea bolșevică din RASSM, și după 1940, din RSSM, cu elitele și populația indigenă, pentru a instala aici o administrație „ascultătoare și docilă” în relațiile cu centrul, contribuind la înglobarea rapidă și eficientă a acestor entități în cadrul imperiului sovietic și la realizarea cu succes a sovietizării și rusificării. Atât politica de „moldovenizare” și „indigenizare” din RASSM și RSSM, cât și politica autonomiilor a Imperiului Rus, au fost concepute pentru a masca, în fazele inițiale de integrare în cadrul imperiului, dominația asupra popoarelor „eliberate”. Odată ce sistemul administrativ-imperial era finalizat, iar teritoriul ocupat

²⁸⁸ Negru, Gh. Constituirea statului roman modern și schimbarea paradigmei politicii naționale a Imperiului Rus în Basarabia. De la politica „cedărilor tactice” la politica națională exclusiv restrictivă (anii 1860. În: *Centenar Sfatul Țării, 1917-1918. Materialele conferinței științifice internaționale Chișinău, 21 noiembrie 2017*. Coord. Gh. Cliveti et. al., Chișinău: Lexon Prim, 2017, pp. 219-232.

ferm ancorat în imperiu, odată ce toate organizațiile politice antisovietice și cele național-culturale proromânești erau lichidate, iar toate categoriile sociale „ostile” și toți „dușmanii” regimului (în mod special „naționaliștii moldo-români”) deveniseră victime ale represiunilor, a fost ușor să se treacă la faza următoare, când noua administrație nu mai aborda problema învățării limbii localnicilor ci, dimpotrivă, promova învățarea limbii ruse de către populația locală.

2.4 Elaborarea fundamentelor etnoculturale ale noii identități

Teoria etnogenezei și conceptele cheie ale istoriei „poporului moldovenesc”

După reocuparea sovietică a Basarabiei, în august 1944, istoriografia din RSSM, la unison cu propaganda sovietică, afirma că moldovenii reprezintă un popor de origine slavă. În revista „Sovetskaia nauka” („Știința sovietică”), 1940, nr. 12, academicianul N.S. Derjavin publica articolul „Proishojdenie moldavskogo naroda” („Originea poporului moldovenesc”), în care încerca să demonstreze preeminența elementului slav în etnogeneza românească și formarea limbii române, negând continuitatea românească nu numai la est de Carpați, ci și în teritoriul din fosta provincie romană Dacia. Potrivit academicianului sovietic, slavii erau prezenți pe meleagurile Daciei „înainte de cucerirea romană”²⁸⁹, având rolul de factor civilizator. N.S. Derjavin pretindea că, în pofida valurilor de migratori, slavii au dăinuit continuu pe teritoriul actual al României până în secolul al XIII-lea, iar pe teritoriul Basarabiei – „până în prezent”. „După plecarea de aici (din Dacia – n.n) a romanilor, menționa N.S. Derjavin, slavii au locuit aici (în Dacia – n.n.) până la colonizarea românească a Daciei în secolul al XIII-lea, iar pe teritoriul Basarabiei până în zilele noastre, înfruntând cu bine numeroasele incursiuni ale barbarilor estici – ale goșilor, hunilor, bulgarilor și avarilor ș.a. – în primele secole ale erei noastre, iar mai târziu, în evul mediu – ale ungarilor, pecenegilor, cumanilor și tătarilor”²⁹⁰. Cu alte cuvinte, era reluată teoria roesleriană potrivit căreia românii nu erau băștinași, ci s-au format la sud de Dunăre și de abia în secolul al XIII s-au stabilit în zona nord-dunăreană.

În opinia lui N.S. Derjavin, etnonimul „moldovean” ar fi provenit de la „un grup de triburi care au organizat prima formațiune moldovenească în bazinul râului Moldova și a Bucovinei de sud”. Această explicație se baza pe presupuneri, și nu pe dovezi științifice. Academicianul sovietic pornea de la premisa caracteristică apariției popoarelor slave. La cehi, polonezi, sârbi numele țării și al poporului a provenit de la numele unuia dintre triburile

²⁸⁹ Державин, Н.С. Происхождение молдавского народа. În: *Советская наука*. 1945, № 12, с. 14.

²⁹⁰ *Ibidem*, с. 14.

dominante. În cazul românilor, situația a fost alta, deoarece aici numele vechi, initial, al poporului – roman/român – s-a păstrat și a dat denumirea primului stat medieval al românilor – Țara Românească. Pe de altă parte, românii, spre deosebire de popoarele slave, au format două state medievale. Cel de-al doilea stat românesc – Moldova – a provenit de la numele râului Moldova, dar nu de la un trib al moldovenilor, cum susținea N.S. Derjavin. Însă, după cum a subliniat P.P. Panaitescu, și aici „domnii și poporul aveau o conștiința că aceasta țară era românească, era o Moldovă românească”²⁹¹. Atât în hrisoavele domnești, cât și în inscripțiile în slavonă de pe broderiile sau tablourile votive ale secolului al XV-lea „numele țării este, adesea, nu Moldova, ci Moldovlahia”, ceea ce însemna „România moldovenească, țara vlahilor (românilor) din părțile Moldovei”²⁹².

Derjavin a mai afirmat că istoriografia sovietică nu dispune „de niciun fel de dovezi istorice sau etnografice” care să confirme că la baza „poporului moldovenesc” s-ar afla „alt popor decât cel slav”. De aceea, el considera că moldovenii dintre Carpați și Prut, de pe teritoriul RSR, ca și moldovenii din RSSM sunt, „din punct de vedere etnografic, urmașii direcți ai populației slave băștinașe străvechi”²⁹³, iar românii – vlahi balcanici, urmași ai tracilor romanizați și slavizați, care au imigrat din peninsula Balcanică pe teritoriul actual al României în secolele XII-XIII²⁹⁴.

În august 1945, în cadrul unei sesiuni științifice a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei Moldovenești a AȘ a URSS, A.D. Udalțov, membru corespondent al AȘ al URSS, a ținut un referat privind bazele teoretice ale cercetărilor etnogenetice²⁹⁵. Istoricul sovietic sublinia necesitatea „demascării și lichidării ideologiei fasciste, în special a falsificărilor etnogenetice fasciste” și dezvoltării cercetărilor în domeniul etnogenezei „poporului moldovenesc” prin reunirea eforturilor istoricilor, lingviștilor, etnografilor etc.

Potrivit „dialecticii” staliniste, etnogeneza unui popor reprezenta un proces „ciclic” ce presupunea „posibilitatea apariției, la un anumit stadiu”, a unor popoare noi. A.D. Udalțov sublinia că în cadrul genezei unui popor, de rând cu procesele de „integrare etnică”, se produce și procesul invers de „diferențiere etnică”, de destrămarea a unor popoare, etnii și formarea altor

²⁹¹ Panaitescu, P. P. *Romanitatea românilor*. Ediția a II-a. Postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei și Magdalena Szekely. București: Editura Enciclopedică, 1994, pp. 73, 81.

²⁹² *Ibidem*, p. 82.

²⁹³ Державин, Н.С. *op. cit.*, c. 27.

²⁹⁴ *Ibidem*.

²⁹⁵ Удальцов, А.Д. Теоретические основы этногенетических исследований, În: *Ученые записки Молдавской Научно- Исследовательской Базы АН СССР*. 1948, Том I.

popoare în urma „încrucișării”, „aculturației”²⁹⁶. În articol erau aduse exemple ale unor asemenea procese caracteristice pentru popoarele antice: a venezilor, a unei părți a ilirilor, tracilor, sarmaților, care „pe măsura dezvoltării lor etnico-culturale, încrucișărilor și aculturațiilor s-au apropiat tot mai mult, transformându-se în slavi”²⁹⁷. Pretinzând că aceste procese de „încrucișare” constituie o „legitate” a etnogenezei tuturor popoarelor, A.D. Udalțov concluziona că „poporul moldovenesc s-a format în linii mari în urma apropierii frățești a elementelor romanice de vest cu slavii de răsărit”²⁹⁸.

„Cursul de istorie a Moldovei”, elaborat și editat la Chișinău în 1949, trata problema „etnogenezei moldovenilor” din perspectiva teoriei continuității. Potrivit autorilor manualului, „populația romanizată nu este un popor venit de undeva, ci reprezintă trăitorii băștinași ai pământurilor carpato-dunărene”. În același timp, elementul slav era considerat, o „componentă creativă” în formarea „poporului” și a „statului moldovenesc”, al căror istorie era strâns legată de istoria statelor slave – Rusia Kieveană și Galiția²⁹⁹.

Abordarea etnogenezei de pe pozițiile autohtonismului a fost aspru criticată de către istoricii de la Moscova și Kiev. În procesul discutării manualului, istoricul ucrainean Ermolenko i-a acuzat pe autorii de la Chișinău că „nu s-au debarasat, întru totul, de influența istoriografiei burgheze românești în problema provenienței poporului moldovenesc”, deoarece au „dedus această autohtonitate” nu de la slavi, care au fost strămoșii poporului moldovenesc, ci de la „volohi”. „De ce, să nu ne situăm pe poziția că slavii au fost elementul autohton inițial al strămoșilor poporului moldovenesc, menționa Ermolenko, iar volohii au venit mai târziu, ieșind din Carpați, de unde au fost împinși de colonizarea ungară intensă: o parte din volohi s-au stabilit în Valahia, iar alții s-au mișcat spre teritoriul Moldovei de azi și de la încrucișarea moldovenilor și volohilor s-a format un produs complicat, care este cunoscut de istorie după formarea statului moldovenesc în zona râului Moldova”³⁰⁰.

Autorii volumului I al Istoriei RSSM, editat în 1951 la Chișinău, susțineau că populația romanizată din spațiul carpato-dunărean a rămas pe acest teritoriu după retragerea legiunilor romane și „a conviețuit împreună cu slavii din cele mai vechi timpuri”, de la care a preluat

²⁹⁶ Удалцов, А.Д. Теоретические основы этногенетических исследований. с. 13.

²⁹⁷ *Ibidem*, с. 12.

²⁹⁸ *Ibidem*.

²⁹⁹ Negru, Gh. *Politica etnolingvistică în RSS Moldoveneacă*, p. 60.

³⁰⁰ *Ibidem*, p. 61.

numele de „vlahi”, „valahi”³⁰¹. Fără a detalia cine erau „vlahii”, „valahii”, „volohii”, autorii afirmau că „ până în secolul al XII-lea izvoarele scrise nu conțin nicio informație despre populația romanizată pe teritoriul Moldovei”. În schimb, au subliniat că în cronicile rusești din secolul al XII-lea existau informații despre volohi, o populație rezultată din conviețuirea populației romanizate cu slavii³⁰². Cu toată neconcordanța între ideile din paragrafele consacrate etnogenezei, cert este faptul că autorii acestui volum au elaborat o schemă clară: „poporul moldovenesc” s-a format în decursul secolelor I-XIV prin contopirea, pe parcursul secolelor I-III, a geților cu romanii, apoi, în secolele VI-IX, a populației romanizate cu slavii din care au rezultat „volohii”, considerați strămoșii cei mai apropiați ai „moldovenilor”. În secolele XII-XIV, ca rezultat al contopirii „volohilor” cu slavii de răsărit, „au apărut moldovenii”.

Această concepție despre proveniența „poporului moldovenesc” era în consonanță cu teoria despre caracterul „încrucișat al limbii moldovenești” și cu eforturile istoricilor de la Chișinău de creare a diferențelor între „moldoveni” și români.

Scrierea istoriei RSS Moldovenești a constituit una din prioritățile conducerii PCM încă din 1940. Deși în anii 1945-1946 au fost făcuți câțiva pași pentru elaborarea unui manual de „Istorie a Moldovei”, obiectivul nu a fost atins. Manualul, elaborat de N. Narțov, profesor la Institutul Pedagogic din Chișinău și, totodată, cercetător la Institutul de Istorie, limbă și Literatură al Bazei Moldovenești a AȘ a URSS a fost revizuit în 1947. Plenara a XIII-a a CC al PC(b)M din 27-29 august 1947 a criticat colectivul Institutului de Istorie, limbă și Literatură pentru că nu pregătise o lucrare fundamentală la istoria Moldovei³⁰³. De aceea, a cerut elaborarea unui manual „marxist” de „Istoria Moldovei”, care să reflecte mai clar legitimitatea creării RSSM, astfel falsificând adevărul despre ocupația sovietică din 1940. Noua echipă de scriere a „Istoriei Moldovei”, din care au făcut parte istorici de la Filiala moldovenească a AȘ a URSS, de la Universitatea de Stat și de la Institutul Pedagogic din Chișinău, era condusă de A. Lazarev.

Pe parcursul elaborării „Istoriei RSS Moldovenești” au apărut divergențe în problema continuității populației băștinașe. În timp ce A. Lazarev și V. Senkevici considerau că populația băștinașă a fost prezentă permanent pe teritoriul carpato-nistrean, în special pe cel pruto-nistrean, N. Mohov, cadru didactic trimis la Chișinău de la Leningrad, credea că după retragerea armatelor romane aceasta s-a refugiat dincolo de munți și ar fi revenit abia în secolul al XIII-lea după

³⁰¹ *История Молдавии с древнейших времен до наших дней*. Под редакцией члена корреспондента АН СССР А.Д. Удальцова и профессора, д.и.н. Л. В. Черепнина. Кишинев: Шкоала Советикэ, 1951, с. 78.

³⁰² *Ibidem*, с. 79.

³⁰³ AOSPRM, fond 51, inv. 5, dosar 13, filele 338-339.

plecarea Hoardei de Aur. Mai mult, Mohov susținea că strămoșii moldovenilor – „volohii” – au apărut în spațiul nistreano-carpatic în sec. XIV, când au constituit statul moldovenesc, iar în secolele XI-XIII teritoriul dintre Prut și Nistru, care făcea parte din statul Kievean, era locuit de slavi.

Perioada medievală, în special temele legate de statutul politico-juridic internațional al principatelor române din secolele XV-XVI și al războaiele ruso-turce din secolele XVII-XVIII, erau tratate exclusiv din perspectiva luptei împotriva jugului turcesc, al cererilor unor domnitorilor moldoveni către curtea de la Petersburg pentru „a fi primiți în supușenie rusă”.

Anexarea Basarabiei de către Rusia în 1812 era considerată un act progresist, deoarece Imperiul Rus era un stat mai avansat decât Imperiul Otoman. Se pretindea că interacțiunea cu „marea cultură rusă” a contribuit la dezvoltarea culturii moldovenești și la accelerarea procesului de dezvoltare a capitalismului în regiune. Deși despre actul de la 1812 se vorbea în termeni elogioși, se recunoștea că țarismul, ca „închisoare a popoarelor”, a dus, de asemenea, o politică de asuprire națională și rusificare.

O altă temă care trebuia elaborată și reflectată de pe pozițiile istoriografiei sovietice era cea referitoare la constituirea națiunii moldovenești, iar, odată cu aceasta, și tratarea evenimentelor anului 1918, și a perioadei interbelice, în ansamblu. În acest context, actul unirii Basarabiei cu România din 27 martie/ 9 aprilie 1918 era calificat drept „o trădare” a „poporului moldovenesc”. Hotărârea de unire a Sfatului Țării era considerată o mascaradă, deoarece, chipurile, fusese adoptată sub „amenințarea cu armele”.

Anii 1918-1940 au fost descriși ca o perioadă de înapoiere economică și culturală, dar fără a se arăta care a fost nivelul de dezvoltare a Basarabiei după 106 ani în Imperiul țarist. Concluzia pe care o trăgea, fără vreun support documentar, istoriografia de la Chișinău era că, în ciuda tuturor dificultăților și persecuțiilor, opunându-se românizării, „națiunea moldovenească” a continuat să se dezvolte, iar la 28 iunie 1940, în urma „rezolvării pe cale pașnică” a problemei Basarabiei, a pășit, împreună cu moldovenii din stânga Nistrului, pe calea constituirii „națiunii sovietice moldovenești”.

Problema moștenirii literare clasice

Pentru prima dată după reocuparea Basarabiei, problema patrimoniului literar clasic a fost discutată în ședința Biroului CC al PCM din 7-8 decembrie 1944. Examinând activitatea „Uniunii Scriitorilor Sovietici din Moldova”, Biroul CC al PCM a menționat că organizația

scriitorilor „nu lucrează pentru valorificarea moștenirii clasicilor moldoveni, cu scopul de edita cele mai interesante opere ale lor”. Prin urmare, Biroul CC al PCM a dispus ca „biroul de organizare al Uniunii Scriitorilor, Editura de Stat a Moldovei și institutele de cercetări științifice să inițieze studierea moștenirii literare (Grigore Ureche, Ion Creangă, Vasile Alecsandri), astfel ca până în 1945 să fie editat câte un volum de opere alese ale clasicilor literaturii moldovenești”³⁰⁴. Pe baza hotărârii CC al PCM din 15-16 decembrie 1944, în planul Editurii de Stat a RSSM pentru anul 1945 a fost inclusă editarea a cinci titluri din opera cronicarilor și a scriitorilor clasici români: Ion Neculce („Legende”), Dimitrie Cantemir („Descrierea Moldovei”), Vasile Alecsandri („Poeme populare”, „Folclor”), Ion Creangă („Amintiri din copilărie”) ³⁰⁵.

Editarea operelor din literatura clasică „moldovenească” rămânea în suspensie atâta timp cât problema originii „limbii moldovenești nu era clarificată”: era ea de origine slavă sau romanică? Presiunea curentului slavizant, cu sprijinul său politic de la Moscova și Chișinău, nu permitea oamenilor de cultură din fosta Basarabie să înceapă valorificarea moștenirii literare clasice. În contextul discuțiilor privind modalitățile de perfecționare, sursele de îmbogățire a „limbii moldovenești literare” de la sfârșitul anilor 1940, Em. Bucov, scriitor și vice președinte al Consiliului de Miniștri al RSSM a abordat, de asemenea, și problema moștenirii literare clasice. În memoriul „Cu privire la substituirea limbii moldovenești constituite de-a lungul istoriei printr-o limbă artificială, creată în laborator, fapt care reprezintă o piedică serioasă pentru îndeplinirea muncii ideologice de educație comunistă a poporului moldovenesc”, din 1 februarie 1949, adresat lui V.A. Ivanov, președinte al Biroului CC al PC(b) din URSS pentru RSSM, Em. Bucov menționa, între altele, că RSSM nu poate să renunțe la clasicii literaturii române doar pentru faptul că ei aparțin și RPR. Referindu-se la alte republici sovietice, care au publicat o serie de reprezentanți ai literaturii clasice aparținând altor țări, Em. Bucov a remarcat că „republicile sovietice Karelo-Finlandeză, Uzbekistan, Azerbaidjan nu abandonează epopeea *Kalevala*, operele lui Nevai, Nizami, pe motiv că Finlanda și Iranul publică lucrările acestor scriitori și le consideră a fi ale lor. În mod similar, francezii nu se dezic de Racine sau Molière, Balzac și Flaubert pentru că operele lor se regăsesc în creștomatiile belgiene sau elvețiene”³⁰⁶.

La 12 aprilie 1950, N. Koval, secretar al CC al PC(b)M, a trimis un memoriu lui Gh.M. Malenkov, secretar al CC al PC(b) din toată Uniunea în care a cerut ajutorul organelor de partid

³⁰⁴ AOSPRM, fond 51, inv. 1, dosar 10, p. II, fila 3.

³⁰⁵ *Ibidem*, fila 146.

³⁰⁶ *Ibidem*, inv. 42, dosar 149, fila 289.

de la Moscova pentru a obține o serie de documente și materiale din arhivele Republicii Populare Române. Acesta menționa că „instituțiile de cercetare, editurile și scriitorii din republică se confruntă cu dificultăți serioase în soluționarea problemei moștenirii literare a poporului moldovenesc”, iar aceste dificultăți au fost cauzate de lipsa de materiale documentare privind scriitorii din trecut. „Neavând documente și materiale suficiente, se menționa în memoriu, noi nu putem să demonstrăm, în mod convingător, și apartenența unor scriitori, în special, a celor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea”. CC al PC(b)M cerea stăruitor lui Malenkov „să soluționeze problema creării unei comisii mixte sovieto-române din savanți și scriitori din URSS și din Republica Populară Română”, care urma să „determine apartenența scriitorilor, în special, a celor din secolul al XIX-lea”, să procure de la Academia de Științe a RPR manuscrise, documente, materiale privind activitatea scriitorilor clasici³⁰⁷.

Dilema scriitori moldoveni / scriitori români din secolul al XIX-lea, potrivit lui N. Koval, nu era greu de soluționat, acesta propunând recunoașterea, în egală măsură, drept „scriitori români și moldoveni a tuturor cronicarilor și scriitorilor, activitatea cărora s-a desfășurat în hotarele Principatului Moldova până în secolul al XIX-lea”, inclusiv a cronicarilor moldoveni Gr. Ureche, M. Costin, I. Neculce, a cărturarilor Varlaam, Dosoftei, D. Cantemir, a scriitorilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea care au activat în Moldova de peste Prut până la unirea din 1859. În ceea ce privește scriitorii clasici (V. Alecsandri, I. Creangă, C. Negruzzi, Gh. Asachi), care și-au desfășurat activitatea în Moldova de peste Prut, „la hotarul dispariției Principatului Moldova și creării Statului Român”, exista „tot temeiul să fie considerați, în egală măsură, atât scriitori ai PRP, cât și scriitori ai RSSM”.

„Referitor la scriitorii basarabeni - C. Stamati, A. Donici, A. Hâjdău, I. Sârbu, A. Mateevici, Gh. Madan, D. Moruzi, B. Hașdeu, A. Nakko, C. Stamati - Ciurea, S. Cujbă, T. Roman, V. Crăsescu, Gh. Crețu-Crețescu, C. Stere, care și-au desfășurat activitatea, în principal, în Basarabia după alipirea la Rusia, aceștia trebuie considerați, mai întâi de toate, moldoveni”³⁰⁸.

Această solicitare a conducerii PC(b)M nu a găsit sprijinul necesar la Moscova. La 17 aprilie 1950, V.G. Grigorian, președintele Comisiei de politică externă a CC al PC(b) din toată Uniunea, și V.S. Krujkov, adjunctul șefului Secției propaganda și agitație a CC, menționau, într-un raport adresat lui Malenkov că „cererea CC al PC(b)M privind soluționarea problemei recunoașterii în calitate de moldoveni a unor scriitori considerați acum români pare nefundamentată”. Aceștia au explicat că au refuzat să răspundă cererii pe motiv că „nu exista o

³⁰⁷ AOSPRM, fond 51, inv. 9, dosar 1, fila 60.

³⁰⁸ *Ibidem*, fila 61.

necesitate imperioasă privind abordarea acestei probleme acum, deoarece scriitorii în cauză sunt relativ puțin cunoscuți de către opinia publică din RSS Moldovenească”. În plus, având în vedere „efectele negative” ale acestei decizii de recunoaștere a clasicilor literaturii române în RSSM, autorii documentului subliniau: „Concentrarea artificială a atenției asupra acestei probleme poate conduce doar la provocarea unor stări de spirit naționaliste la o parte a intelectualității românești. De aceea, la momentul actual, considerăm inoportună abordarea problemei cu privire la examinarea apartenenței naționale a scriitorilor menționați și, prin urmare, la înființarea unei comisii mixte sovieto-române”.

Cererea de a permite RSSM să achiziționeze copii ale operelor scriitorilor clasici români din biblioteca Academiei Române a fost, de asemenea, respinsă. „Problema cu privire la executarea de copii fotografice ale unor ediții princeps ale scriitorilor în cauză ar putea fi soluționată prin intermediul instituțiilor noastre științifice și culturale (Academia de Științe a URSS, Asociația Unională pentru Relații cu Străinătatea, Uniunea Scriitorilor) după ce cercetătorii literari din RSS Moldovenească vor stabili exact ce fotocopii ar dori să obțină din România”³⁰⁹.

Absența unei decizii a CC al PC(b)M privind desemnarea autorilor clasici ca „scriitori moldoveni” a constituit un obstacol la elaborarea de către Institutul de Istorie, Limba și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS a unei istorii a „literaturii moldovenești” sau la publicarea clasicilor.

În nota informativă „Cu privire la valorificarea moștenirii clasice a poporului moldovenesc” din mai 1950, adresată reprezentantului CC al PC (b) din toată Uniunea în RSSM, I.D. Ceban, directorul Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, releva greutățile la editarea clasicilor din cauza lipsei de consens asupra dihotomiei scriitor moldovean / român. El sublinia că Institutul de Istorie, Limbă și Literatură nu avea dreptul să-i considere pe unii scriitori de peste Prut „doar moldoveni”, atâta timp cât CC al PC(b)M nu luase o decizie în acest sens³¹⁰.

În RSSM, în contextul lichidării consecunțelor marxismului din lingvistică, vor fi create condiții favorabile pentru a discuta problema moștenirii clasice. La conferința științifică desfășurată la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, în perioada 3-7 decembrie 1951, romanistul de la Moscova V.F. Șișmariov arăta că în condițiile

³⁰⁹ Pasat, V. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă*. pp. 521-522.

³¹⁰ AȘCAȘM, fond 3, inv. 1, dosar 41, fila 77.

când RPR construia socialismul, vechea atitudine față de limba și literatura română trebuia reconsiderată, apreciind că „nu există niciun motiv să nu folosim tot ce este pozitiv, de exemplu, literatura și limba acesteia, în acele părți în care nu sunt desfigurată de elemente străine”³¹¹.

Un alt romanist de la Moscova, D.E. Mihalci, susținea că „este puțin probabil că pot fi aduse argumente raționale în folosul izolării în continuare a literaturii moldovenești de modelele cele mai bune, scrise într-o limbă apropiată ale scriitorilor români”³¹² și că „trebuie folosit tot ceea ce-au creat scriitorii români din Moldova secolului al XIX-lea, care pot și trebuie priviți ca scriitori aparținând în aceeași măsură” RSSM și RPR³¹³.

Problema publicării clasicii literaturii române a atras mai multă atenție începând din anul 1952, când a fost editat, în seria „Opere alese”, volumul „Fabule” de A. Donici. În 1953, în aceeași serie au fost publicați I. Creangă și C. Negruzzi. Editarea acestor clasici nu punea mari probleme politico-ideologice, mai ales A. Donici și C. Negruzzi. Aceștia erau considerați a fi strâns legați de cultura rusă, prin influența exercitată asupra creației lor de către scriitorii ruși Krîlov și Pușkin. Crestomația la literatura moldovenească din veacul al XVIII-lea, editată în 1952, includea scriitori aleși selectiv, pornind de la atașamentul lor față de ideile „progresiste”. În plus, autori precum C. Stamati, Gh. Asachi, T. Vârnav, A. Donici, C. Negruzzi, A. Hâjdău, I. Sârbu și I. Creangă, incluși în această crestomație, aveau rădăcini strict „moldovenești”.

În anii 1950 au fost publicați și alți scriitori clasici, chiar dacă nu complet, ci, ca de obicei, într-un volum de „Opere alese”. Cu toate acestea, având în vedere că până la mijlocul acelor ani orientarea vulgar-sociologică predomina în aprecierea operei scriitorilor clasici români, nu toți clasicii literaturii române au fost editați. De exemplu, volumul de „Poezii” de M. Eminescu a fost editat la Chișinău într-un tiraj de 10 000 de exemplare abia în 1954. Acest lucru s-a întâmplat numai după ce M. Eminescu a fost publicat în limba rusă în 1950 la Moscova și în 1952 la Kiev³¹⁴.

³¹¹ Шишмарев, В.Ф. Романские языки юго-восточной Европы и национальный язык Молдавской ССР. În: *Вопросы молдавского языкознания. Доклады научных сотрудников Института Истории, Языка и литературы Молдавского Филиала Академии Наук СССР на совместной сессии посвященной вопросам молдавского языкознания*. М: Изд-во Академия наук СССР, 1953, с. 120.

³¹² Михальчи, Д. Е. Задачи молдавского языкознания. În: *Вопросы молдавского языкознания. Доклады научных сотрудников Института Истории, Языка и литературы Молдавского Филиала Академии Наук СССР на совместной сессии посвященной вопросам молдавского языкознания*. М: Изд-во Академия наук СССР, 1953, с. 68.

³¹³ *Ibidem*, с. 72.

³¹⁴ Стихи Михаила Еминеску. În: *Советская Молдавия*. 1954, 20 октябрь с. 2; c.f. Heitmann, K. *Limba și politică în Republica Moldova*. pp. 177; 188.

Conferința științifică care a avut loc la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, în zilele de 28 și 29 mai 1953, a dezbătut problema editării literaturii clasice. Cercetătorul Gh. Bogaci sublinia că editarea clasicilor s-a făcut cu schimonosiri de limbă. Pentru a imprima un specific pur „moldovenesc”, a fost omis cuvântul *român* și o serie de neologisme³¹⁵.

Cercetătorii literari de la Chișinău erau nesiguri în ceea ce privește apartenența unor scriitori ai secolului al XIX-lea la literatura „moldovenească” din RSSM. Astfel, în 1954, I. Varticean a apreciat în mod contradictoriu apartenența la panteonul cultural a poetului M. Eminescu. În timp ce într-un articol, din luna iunie, dedicat împlinirii a 65 de ani de la moartea lui M. Eminescu ³¹⁶, scria că poetul este reprezentant de seamă al literaturii române, în altul, din 20 octombrie, consacrat publicării volumului „Poezii”, îl prezenta drept „cea mai expresivă figură a literaturii popoarelor din România și Moldova”³¹⁷. Printre criticii literari de la Chișinău existau opinii care susțineau că M. Eminescu, la fel ca și alți scriitori clasici, precum Stamati, Donici, Asachi, Negruzzi, Russo, Creangă, Alecsandri, „ai căror opere stau la baza literaturii moldovenești și române”, făcea parte din galeria „scriitorilor clasici moldoveni și, totodată, români”³¹⁸.

Dilema privind apartenența unor scriitori din secolul al XIX-lea la literatura română sau „moldovenească” a fost rezolvată în lucrarea de sinteză „Literatura sovietică moldovenească”, editată în 1955 de Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS. Explicând sensul expresiei ambigue „literatura moldo-română”, autorii lucrării au ținut cont de viziunile istoriografiei sovietice de la acea etapă. Ei subliniau că, deoarece în secolul al XIX-lea „statul moldovenesc s-a împărțit în două și o parte din Moldova a trecut la Rusia, legându-și pe veci soarta de ea, iar altă parte a trecut la România”, era firesc ca „întreaga moștenire culturală a norodului moldovenesc din vacurile (sic!) trecute trebuia să aparțină în egală măsură atât moldovenilor din RSS Moldovenești, cât și norodului român, parte componentă a căreia o alcătuiesc moldovenii de peste Prut”³¹⁹.

Cu toate acestea, în RSSM, recunoașterea clasicilor literaturii române drept clasici ai literaturii „moldovenești” a fost incompletă. Astfel, Eminescu, Creangă, Alecsandri, născuți în Moldova de peste Prut până la unirea din 1859, au fost recunoscuți drept scriitori „moldo-

³¹⁵ AȘCAȘM, fond 3, inv. 1, dosar 107, filele 39- 40.

³¹⁶ Вартичан, И. Поэт- патриот. În: *Советская Молдавия*. 1954. 15 июня. с. 2.

³¹⁷ *Idem*, Стихи Михаила Еминеску. În: *Советская Молдавия*. 1954, 20 октября с. 2.

³¹⁸ Портной, Р. Михай Еминеску – 65 де ань де ла моартя поестулуй. În: *Октомврие*. 1954, № 3, п. 82.

³¹⁹ Heitmann, K.. *op. cit.*, p. 32.

români”, în timp ce alți scriitori, născuți și ei în Moldova de peste Prut, dar după această dată, precum Al. Vlăduț, (născut în septembrie 1858, în județul Vaslui), sau M. Sadoveanu, născut la Pașcani, județul Iași în 1880, au fost considerați scriitori români. Din aceste considerente, în istoria literaturii moldovenești, editată în 1955 la Chișinău, își vor găsi loc doar scriitorii născuți în Basarabia și în fostul Principat al Moldovei de până la 1859, iar cei déjà născuți în România modernă vor fi excluși ³²⁰.

Calificarea selectivă a clasicilor români drept clasici „moldoveni”, trierea operelor și intervenția cenzorilor sovietici în textele clasicilor români publicați la Chișinău arată că acest proces nu a fost unul spontan, ci mai degrabă dirijat. În același timp, recunoașterea academică a clasicilor români, fie și parțială, nu a fost însoțită și de o recunoaștere oficială, ceea ce arată că autoritățile nu erau sigure, dacă fac ceea ce trebuie și că, la un moment dat, nu vor trebui să decidă fie stoparea, fie interzicerea lor.

Fabricarea limbii moldovenești „încrucșate” . Delegitimarea marxismului în lingvistica moldovenească și opoziția curentului slavizant

În anii 1944-1947, ca urmare a politicii de înlocuire a cuvintelor românești prin cuvinte rusești sau create artificial, de construcție a frazelor, a topicii după modelul limbii ruse, în RSSM începe să se cristalizeze o „limbă artificială, de laborator”, pe care nu o înțelegeau nici intelectualii, nici țărani. Principalii promotori ai vulgarizării limbii române erau reprezentanții malului stâng al Nistrului, dirijați de lingvistul I.D. Ceban, care participaseră la fabricarea „limbii moldovenești” în RASSM. Curentul vulgarizator, susținut de conducerea RSSM, formată în marea ei majoritate din funcționari proveniți din Rusia, Ucraina și fosta RASSM (printre aceștia și unii moldoveni rusificați), începe să fie combătut de intelectualii basarabeni formați în centrele universitare din România interbelică. Printre ei se află poetul Em. Bucov, fost membru al ilegalității basarabene, și, de asemenea, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al RSSM responsabil de domeniul culturii.

În memoriul său din 1 februarie 1949, expediat lui V.A. Ivanov, președinte al Biroului CC al PC(b) din toată Uniunea pentru RSSM, Em. Bucov spera să fie pus capăt haosului în ceea ce privește limba literară. După cum menționa autorul, „problema limbii moldovenești nu este ridicată pentru prima dată”, cu toate acestea, „în afară de discuții, nu se iau măsuri concrete”. În acest document amplu, de 35 de pagini, Em. Bucov expunea amănunțit esența problemei, punctând că haosul lingvistic se datora „atitudinii greșite față de moștenirea culturală” și, în

³²⁰ Heitmann, K.. *op. cit.*, p. 33.

special, față de „limba moldovenească literară constituită istoricește”. Privirea „poporului moldovenesc” de moștenirea culturală clasică și de limba literară era un sacrilegiu („ca și cum ai închide poporului rus accesul la limba lui Pușkin și Gogol, Turgheniev și Tolstoi”)³²¹. Ca și în cazul altor limbi, „limba moldovenească care s-a constituit pe parcursul istoriei era necesar să fie studiată, dar nu „îngrădită” și substituită printr-o limbă creată artificial”³²². Linia de creare a limbii „moldovenești” generase un adevărat haos în cadrul instituțiilor de cultură din RSSM, unde existau „laboratoare lingvistice” proprii, care fabricau cuvinte la discreția lor. Prin aceasta se explica discrepanța mare de ordin terminologic, lexical, sintactic al scrierilor în „limba moldovenească”³²³. Deși s-au făcut eforturi de unificare a „limbii moldovenești artificiale”, acestea nu au avut niciun rezultat, deoarece, după cum nota Em. Bucov, „limba vie nu o poți impune cu forța să se integreze în forme artificiale, să se subordoneze gramaticii create artificial de tov. Ceban”³²⁴. Era evident că acești „creatori ai limbii literare moldovenești” nu aveau niciun fel de autoritate în fața intelectualilor cu o bună pregătire în domeniul lingvistic și nu numai, deoarece multe dintre cuvintele și expresiile verbale erau în stare să provoace râsete și nedumerire.

Mai mult de jumătate din economia memoriului era consacrată analizei greșelilor de limbă, a expresiilor bizare spicuite de autor din presă și din traducerile operelor clasicilor marxism-leninismului, care confirmau elocvent afirmațiile sale. Em. Bucov sublinia că numai în primul compartiment al biografiei lui Stalin, traduse în „limba moldovenească”, a detectat „nu mai puțin de 148 de greșeli gramaticale, stilistice și de sens”. Astfel, traducătorii utilizau impropriu prepoziția „în” („a împușca unul în altul” în loc de „a trage unul în altul”), particula „se” („se luptau unul împotriva altuia” în loc de „luptau unul împotriva altuia”) sau expresiile hilare precum „curgeri politice” în loc de „curente politice” (din lb. rusă „politiceskie tecenia”), „învoieli înconjurătoare” în loc de „condiții înconjurătoare” (din lb. rusă „ocrujaiușcie uslovia”), „om pune la cale sfada noastră” în loc de „vom ajunge la înțelegere în sfada noastră” (din lb. rusă „mî uladim naș spor”) etc. De asemenea, critica tendința traducătorilor de a construi frazele după modelul rusesc, de a utiliza un singur verb pentru desemnarea unor acțiuni diferite („a primi” era folosit cu sensul de „a prelua”, „a lua”, „a accepta”, „a adopta” etc.)³²⁵ ceea ce ducea la denaturări de sens.

³²¹ AOSPRM, fond 51, inv. 42, dosar 149, fila 4.

³²² *Ibidem*.

³²³ *Ibidem*.

³²⁴ *Ibidem*, fila 9.

³²⁵ *Ibidem*, filele 11-19.

În memoriul menționat, Em. Bucov sublinia necesitatea renunțării la politica de creare a limbii moldovenești artificiale, de soluționare a problemei dezvoltării limbii literare și a utilizării moștenirii clasice de pe pozițiile sociologismului vulgar. El propunea crearea unei echipe de filologi din rândul celor mai buni cunoscători ai limbii literare moldovenești din cadrul Universității, Bazei Moldovenești a AȘ a URSS, Uniunii Scriitorilor, redacțiilor ziarelor și a instituțiilor cu profil lingvistic de la Moscova. De asemenea, sugera să se creeze o comisie competentă pentru editarea gramaticii bazate pe „limba literară moldovenească”. Pentru stoparea „metodelor incorecte de efectuare a traducerilor” se impunea fortificarea editurilor, redacțiilor ziarelor cu persoane cunoscătoare ale limbii literare „moldovenești”³²⁶.

În acele condiții de dictat ideologic era imposibil să se schimbe ceva la modul practic în politica lingvistică. Cu toate discuțiile și protestele unor intelectuali basarabeni, pe parcursul primului deceniu postbelic a continuat aceeași linie de slavizare a limbii „moldovenești”, de excludere a cuvintelor de origine latină, franceză și de înlocuire prin cuvinte „neaoșe” provenite din limba rusă sau din graiul popular local.

La baza teoretizărilor „artizanului” lingvisticii moldovenești, I.D. Ceban, stătea teoria „încrucișării”, care postula că „limba moldovenească” s-a constituit în urma conviețuirii elementelor vestice latine cu elemente estice slave, delimitându-se în secolele XIII-XIV de limba dacoromână, într-o limbă independentă, în urma contactului strâns cu slavii. De aceea, pentru a sublinia caracterul independent al „limbii moldovenești”, pe parcursul primului deceniu postbelic, în manualele, presa și literatura din RSSM, se întâlnesc peste tot cuvinte „neaoșe”: *a înrâuri* în loc de *a influența*, *a întipări* în loc de *a impresiona*, *a mântui* în loc de *a termina*, *învoială* în loc de *condiție*, *duh* în loc de *spirit*, *chibzuire* în loc de *considerent*, *zîdire* în loc de *construcție*, *norod* în loc de *popor*. Pentru a demonstra lipsa de afinități cu limba română erau eliminate formele *acum*, *abia*, *acest*, *aceasta*, substituindu-le prin *amu*, *aghe*, *aist*, *aiasta*. Viitorul în *voi* a fost înlocuit cu *oi*; *oi veni* în loc de *voi veni*. Lexemele cu terminații în *-ea* aveau terminația în *-e*: *bea* – *be*, *mea* – *me*, *stea* – *ste*. De asemenea, se dădea predilecție dialectelor: *a zâdi*, *a sâmțî*, *a sâli*, *a diștepta*, *a dișțăleni*, *sară*, *zâuă* în loc de *a zidi*, *a simți*, *a sili*, *a deștepta*, *deșțeleni*, *seară*, *ziuă*. Tendința îmbogățirii limbii moldovenești prin rusisme devine tot mai puternică. Și nu era vorba doar de cuvinte noi care reflectau „realitățile socialiste”, precum *colhoz*, *soviet*, *comsomolist*, *comunist*, ci și de împrumuturi masive din limba rusă, „adaptate” la

³²⁶ AOSPRM, fond 51, inv. 42, dosar 149, fila 33.

„limba moldovenească”: *raspiscă, furajcă, vedomosti, predsedatel, selsovet, stanție, othead, vintovcă* etc³²⁷.

Apariția în iunie 1950 a articolului lui Stalin „Marxizm i voprosî iazîkoznania” („Marxismul și problemele lingvisticii”)³²⁸ a pus capăt teoriei lingvistului sovietic N. Marr, care afirma că limba, ca parte a suprastructurii, se modifică în urma schimbării formațiunii social-economice. În baza acestui postulat se considera că până la instaurarea dictaturii bolșevice din octombrie 1917 toate limbile popoarelor fostului imperiu țarist erau burgheze, iar după această dată începe construcția unor limbi „noi” ale proletariatului. În același timp, a fost revizuită și teoria despre încrucișarea limbilor, promovată de același lingvist sovietic, potrivit căreia din contactul a două limbi ar rezulta o a treia limbă. Articolul lui Stalin, invalida aceasă idee, afirmând că în urma încrucișării a două limbi doar „una iese învingătoare, păstrându-și structura gramaticală și fondul lexical de bază, iar cealaltă își pierde calitatea sa și moare”³²⁹.

În această nouă conjunctură, adepții „teoriei încrucișării” limbii „moldovenești” au fost constrânși să găsească alte explicații referitoare la originea limbii. Citându-l pe Stalin, lingviștii din RSSM afirmau că în urma încrucișării limbii latine a romanilor cu cea slavă a ieșit victorioasă componenta romană și de aceea limba moldovenească este de origine romanică. Cu toate acestea, atribuiau elementului slav un rol important, susținând că limba rusă a influențat nu numai lexicul, ci și structura gramaticală a „limbii moldovenești”.

În cadrul ședinței din 15-16 decembrie 1950 a Consiliului științific al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură a fost prezentat raportul „Învățătura lui I.V. Stalin și sarcinile studierii limbii moldovenești”. În cuprinsul raportului, directorul Institutului, I.D. Ceban, s-a referit la cele trei concepte, care circulau în rândul savanților din RSSM, cu privire la originea „limbii moldovenești”: unul care susținea ideea de origine latină, celălalt – de origine slavă, al treilea – de origine latino-slavă.

Ca promotor al tezei „încrucișării”, adică al caracterului latino-slav al „limbii moldovenești”, I.D. Ceban aprecia că „cele două componente ale limbii moldovenești (latină și slavă)” erau „vii”, deoarece „biruința unei limbi în procesul încrucișării nu este o explozie, ci un process îndelungat, care în limba moldovenească nu a luat sfârșit”. Cu toate că nu nega originea latină, el considera că limba „moldovenească”, aflându-se „de multe secole în proces de încrucișare cu limbile slave, a preluat un număr mare de elemente slave în fondul său lexical și

³²⁷ Heitmann, K. *op. cit.*, p. 18

³²⁸ Сталин, И.В. Марксизм и вопросы языкознания. În: *Правда*. 1950, 20 июня, с. 1.

³²⁹ Negru, Gh. *op. cit.*, p. 34.

structura gramaticală, încât a căpătat o nouă calitate”. Continuând această tendință, potrivit estimărilor aceluiși lingvist, într-un viitor apropiat „limba moldovenească” putea avea toate șansele „să adere la grupul de limbi slave”³³⁰, adică să se rusifice în totalitate.

Colaboratorii Institutului, lingvistul Gheorghe Bogaci și criticul literar Vasile Coroban, au demască ideile lui I.D. Ceban, tendința de primitivizare și dialectizare a „limbii moldovenești”, de calchiere a cuvintelor și expresiilor din limba rusă, de organizare a topicii frazelor după modelul limbii ruse. Astfel, Gh. Bogaci arăta că una dintre cauzele „încrucășării” era tendința de a identifica structura gramaticală și fondul lexical de bază al „limbii moldovenești” cu limba rusă, orientarea limbii literare spre dialect³³¹.

Prezent la ședință, A. Lazarev, secretar al CC al PC(b)M, a declarat că „limba moldovenească” ca limbă națională cu toate atributele caracteristice, are dreptul la existență și trebuia în continuare să fie dezvoltată. În același timp, a blamat tendința „greșită” a oponenților lui I.D. Ceban, care negau caracterul independent al „limbii moldovenești”, propunând combaterea ei și încetarea discuțiilor privind originea limbii din cercurile intelectualității³³².

Cu toate că nu negau romanitatea „limbii moldovenești”, I.D. Ceban și susținătorii săi erau decși să nu se abată de la linia oficială și să continue elaborarea „gramaticii limbii moldovenești” în conformitate cu modelul limbii ruse.

La 5 ianuarie 1951, I.D. Ceban a adresat un memoriu lui L.I. Brejnev, secretar al CC al PC(b)M, în care a raportat dificultățile întâmpinate de Institutul de Istorie, Limbă și Literatură în ceea ce privește lichidarea greșelilor marxismului din lingvistică, menționând că lucrurile erau departe de a fi satisfăcătoare din cauza contradicțiilor dintre cele două curente în problema limbii. El arăta că denumirile de țări și orașe trebuiau ortografiate exact ca în limba rusă: *Dania, Ispania, Kitai, Parij, London, Rim*, în timp ce oponenții săi, reprezentați de intelectualii basarabeni (Bucov, Bogaci, Coroban, Lupan), pledau pentru formele românești: *Danemarca, Spania, China, Paris, Londra, Roma*. De asemenea, considera corectă și decizia Institutului de Istorie, Limbă și Literatură din 1949, care prevedea ortografierea cuvintelor „străine” (*hibrid, hipotenuză, hegemonie, aritmetică, ortografie, mitologie, catedră, geografie, geologie, geometrie*) după modelul limbii ruse (*ghibrid, ghipotenuza, gheghemonia, arifmetica, orfografia, mitologhia, cafedra, gheografia, gheologhia, gheometria*). Potrivit lui I.D. Ceban, aceste norme

³³⁰ AȘCAȘM, fond 3, inv. 1, dosar 58, fila 25; Negru, Gh. *op. cit.*, p. 35;

³³¹ *Ibidem*, fond 3, inv. 1, dosar 58, fila 90; c.f. Cojocaru, Gh. „Dezghețul” lui N. Hrușcirov și problema Basarabiei, pp. 26-27.

³³² *Ibidem*, fond 3, inv. 1, dosar 58, fila 208.

ortografice contribuiau la „apropierea ortografiei limbii moldovenești de ortografia altor popoare ale URSS” și la facilitarea „însușirii materiilor școlare, studierii limbii ruse”³³³.

Prezidiul Academiei de Științe a URSS, în ședința din 20 aprilie 1951, a criticat activitatea conducerii Filialei Moldovenești, pentru că „nu a tras concluziile necesare din lucrările geniale ale tov. Stalin în problemele lingvisticii” și nu a inițiat „discuții creatoare” privind originea și dezvoltarea limbii moldovenești, încurajând astfel discuțiile „scolastice” lipsite de principii. Hotărârea „Cu privire la activitatea Filialei Moldovenești a AȘ a URSS și măsurile privind fortificarea și dezvoltarea ei” prevedea stabilirea unui control mai serios din partea AȘ a URSS prin delegarea unor consultanți din rândul savanților de la Institutul de Lingvistică și Istorie de la Moscova pentru a ajuta colegii din Chișinău. Pentru partea lingvistică a fost desemnat doctorul în științe filologice D.E. Mihalci, iar pentru partea istorică – membrul corespondent al AȘ al URSS, A.D. Udalțov. Hotărârea solicita Biroului Secției limbă și literatură a AȘ a URSS organizarea în comun cu Institutul de Istorie, Limbă și Literatură de la Chișinău „a unei reuniuni în problema dezvoltării limbii moldovenești”³³⁴.

În 1951 savanții de la Moscova au dat tonul criticii marxismului din lingvistica moldovenească prin două articole : unul, semnat de academicianul V.V. Vinogradov, și altul - de cercetătorul D.E. Mihalci³³⁵. În consecință, la Chișinău, în perioada 3-7 decembrie 1951, a fost organizată o conferință științifică comună a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS și Institutului de Lingvistică al AȘ a URSS, consacrată, așa cum prevedea hotărârea Prezidiul AȘ a URSS din 20 aprilie 1951, problemelor „lingvisticii moldovenești”. La acest for științific și-au anunțat participarea savanți - lingviști de vârf ai romanisticii sovietice: academicienii V.V. Vinogradov și V.F. Șișmariov, profesorii S.B. Bernștein și R.A. Budagov, R.G. Piotrovski, candidații în științe filologice B.A. Serebrennikov și D.E. Mihalci. Doi dintre aceștea – V.F. Șișmariov și D. E. Mihalci – nu au participat la lucrări, din motive de sănătate, dar au trimis textele comunicărilor, pentru a fi prezentate la ședințele forului științific.

În ședința de deschidere a conferinței, I.D. Ceban a prezentat raportul „Despre stadiul elaborării științifice a limbii moldovenești și a istoriei acesteia”, în care a elucidat contextul polemicii dintre cele două orientări în lingvistica din RSSM: una care susținea apropierea „limbii moldovenești” de limba rusă, și alta care, dimpotrivă, era în favoarea dezvoltării ei în unitate cu

³³³ AOSPRM, fond 51, inv. 10, dosar 279, fila 32.

³³⁴ *Ibidem*, filele 52-54.

³³⁵ Negru, Gh. *op. cit.*, p. 37.

limba „tradițională”, „clasică”. În esență, controversa dintre cele două orientări s-a bazat pe un dezacord cu privire la faptul dacă „limba moldovenească” este latină sau slavă.

Criticul literar V. Coroban a devoalat concepția lui I.D. Ceban privind „limba moldovenească” independentă, care cultiva reguli fonetice, gramaticale noi contrare normele de pronunție și de scriere tradiționale. Aceasta însemna „distrugerea sistemului radical al cuvintelor, morfologia limbii”, „anarhie în ortografie, morfologie, formarea cuvintelor”. În discursul său, filologul Gh. Bogaci, referindu-se la Marx, a subliniat ideea originii latine a limbii populației romanice din arealul cuprins între Dunărea inferioară și Nistru. El a criticat, de asemenea, linia promovată de I.D. Ceban care susținea rusificarea „limbii moldovenești” prin împrumuturi lexicale și copierea modelelor de construcție a frazelor din limba rusă³³⁶.

Lingviștii sovietici au confirmat teza despre caracterul romanic al limbii „moldovenești”, susținând că „specificul ei îl constituie nu elementele slave, ci structura gramaticală și fondul lexical de bază”, subliniind, în același timp, că „limba moldovenească este o limbă independentă”³³⁷. Deși savanții lingviști de la Moscova nu aveau niciun fel de dubii privind romanitatea „limbii moldovenești”, cei mai aprigi oponenți ai adevărului științific erau reprezentanții conducerii de partid a RSSM, care încurajau gruparea condusă de I.D. Ceban să nu se abată de la linia „moldovenismului” în politica lingvistică și să continue dezvoltarea „limbii moldovenești independente”.

Cu toate acestea, faptul că savanții de la Institutul de Lingvistică al AȘ a URSS „nu au susținut în deplină măsură nicio teză a lingvisticii oficiale din RSSM, nici chiar cea privind împrumuturile din limba rusă”, a însemnat un pas înainte față de perioada anterioară. Din acest motiv, unii lingviști de la Chișinău au considerat conferința din 3-7 decembrie 1951 drept una „crucială” pentru destinul limbii literare din RSSM, în ciuda faptului că în practică nu a dat niciun rezultat³³⁸.

Apariția în 1952 a articolului academicianului V.F. Șișmariov „Romanskie iaziki iugovostocinoi Evropî i național'nîi iazik Moldavskoi SSR” („Limbile romanice ale Europei de sud-est și limba națională a RSS Moldovenești”) aducea noi clarificări la teoria „limbii moldovenești”. Admițând, că în anumite condiții două dialecte apropiate pot deveni limbi naționale, V. Șișmariov excludea probabilitatea unor transformări radicale ale dialectelor care puteau modifica fondul lexical și structura gramaticală comună. Pentru a demonstra incongruența

³³⁶ AȘCAȘM, fond 3, inv. 1, dosar 66, filele 1-2.

³³⁷ Negru, Gh. *op. cit.*, p. 37.

³³⁸ *Ibidem*, p. 40.

argumentelor susținătorilor „limbii moldovenești” independente, academicianul Șișmariov a trasat o paralelă între limbile Angliei și Americii, pe care nimeni nu le califică ca limbi diferite. În plus, el a remarcat faptul că „istoria dezvoltării limbii literare în Moldova și Valahia s-a caracterizat prin colaborarea scriitorilor din ambele principate, prin tendința de a crea o normă general acceptată, care să servească un număr de cititori cât mai mare și să nu transforme operele artistice în scrieri de folosință îngust-provincială”³³⁹.

Discuțiile privind publicarea, în „limba moldovenească”, la Chișinău a romanului „Mitrea Cocor” de Mihail Sadoveanu au arătat diferențele dintre cele două tendințe, tenacitatea susținătorilor curentului „vulgarizator” de a dezvolta „limba moldovenească” latino-slavă, precum și limitele intelectuale ale promotorilor respectivi care s-au aventurat să traducă opera marelui scriitor roman.

În vara anului 1952, după ce manuscrisul romanului a fost transmis consiliului de conducere al Uniunii Scriitorilor pentru recenzare, Em. Bucov și I. Cana au prezentat fiecare câte un referat în scris, formulând propriile opinii „cu privire la modul în care romanul a fost pregătit pentru publicare”. Deși aprecia intenția de a-l edita pe M. Sadoveanu, Em. Bucov credea că era o greșeală publicarea unei ediții „care, în mare măsură, nu-l redă pe Sadoveanu ca meșter al limbii moldovenești”. Neconcordanțele dintre textul original al lui Sadoveanu și varianta propusă spre editare erau evidente. Astfel, în timp ce Sadoveanu folosea cuvintele *os* și *ciolan* „traducătorii” de la Chișinău propuneau utilizarea doar a cuvântului *ciolan* „ca și cum cel dintâi n-ar fi cuvânt moldovenesc”. Unele unități lexicale (*e, iată, aici, ăla*), care figurau în text, au fost înlocuite cu altele (*este, iaca, aicea, acela*), ca și cum, constata Em. Bucov, „n-ar fi fost deopotrivă moldovenești”. Redactorii „îl învățau” pe M. Sadoveanu să scrie „corect” și în cazul sintagmelor *acea scrisoare* și *nen-su morarul*, înlocuindu-le cu termenii *scrisoarea ceea* și, respectiv, *frate-său morarul*.

Mai mult, redactorii au intervenit în textul lui Sadoveanu, adăugând cuvinte și expresii după bunul lor plac, în locul celor omise din original. Astfel, expresia lui Sadoveanu *să facă apelul* a fost înlocuită cu *să vadă de nu lipsește vr-unul*. Formele perfectului simplu (*fusei, văzui, mă dusei etc.*) au fost substituie cu cele ale perfectului compus (*am fost, am văzut m-am dus*). De asemenea, se propunea înlocuirea viitorului în *va (va veni)* cu *o să (o să taci)*. „Se știe (o știu până și toți școlarii republicii), nota Bucov, că atât în limba clasicilor, cât și în limba

³³⁹ Шишмарев, В.Ф. Романские языки Юго-Восточной Европы и национальный язык Молдавской ССР. În: *Вопросы языкознания*. 1952, №. 1, с. 4.

moldovenească vorbită, în folclor (mai ales în raioanele Ungheni, Briceni, Cahul), se folosește perfectul simplu, viitorul în *va* și în *o să*”.

Aceste intervenții în textul original, erau un demers riscant din partea editorilor volumului, deoarece, așa cum menționa Em. Bucov, însuși M. Sadoveanu putea să protesteze că a fost falsificat. Intuind aceste consecințe, „mai mult decât delicate”, în plan internațional, Em. Bucov propunea ca romanul *Mitrea Cocor* „să fie editat așa cum a fost scris de Sadoveanu”, iar în prefață „să se lămurească faptul că anumite forme de limbă moldovenească, folosite de M. Sadoveanu, au o circulație mai restrânsă în Moldova Sovietică”. Cuvintele, care „cereau neapărat lămurire”, urmau să fie explicate în notele de subsol³⁴⁰.

Într-un memoriu din 10 iunie 1952, adresat lui A. Lazarev, secretar al CC al PC(b)M, scriitorii Petrea Cruceanu și Iosif Balțan subliniau că „nu pot fi de acord cu propunerea lui Em. Bucov de a edita romanul *Mitrea Cocor* așa cum este scris de Sadoveanu”. Editarea romanului fără modificări, doar schimbându-i grafia, nu putea fi permis, deoarece textul conținea „un număr considerabil de expresii românești, muntenisme, care în limba moldovenească aveau un alt sens”³⁴¹, iar acest fapt ar fi ridicat „o altă problemă esențială, cea privind ortografierea unor cuvinte”³⁴².

În adresa din 16 iulie 1952, semnată de C. Iliășenko, șef al secției literatură și artă al CC al PC(b)M, se arăta că, „de comun acord cu A. Lazarev, Uniunii Scriitorilor i-a fost dată indicația să efectueze traducerea calitativă a romanului *Mitrea Cocor*, ținând cont de observațiile făcute, pentru îmbunătățirea textului”. C. Iliășenko solicita ca „punctul de vedere al tov. Bucov să fie considerat incorect și dăunător și condamnat”, precizând faptul că „traducerea (romanului *Mitrea Cocor* – n.n.), până la discutarea în cadrul Uniunii (Scriitorilor – n.n.), a fost examinată în Secția (artă și literatură) a CC al PC(b)M”³⁴³.

Cu toate acestea, greșelile teoretice crase comise de I.D. Ceban, faptul că „încurca limba cu ortografia, limba literară cu limba vorbită”, nu mai putea fi tolerat nici chiar de conducerea PC(b)M, care trebuia să se conformeze campaniei împotriva marrismului.

³⁴⁰ AOSPRM, fond 51, inv. 11, dosar 318, fila 29- 29 verso.

³⁴¹ Autorii au identificat o serie de cuvinte și expresii românești: *ardei, cizme, obuze, zăpadă, pere, popor, chestia e că trebuie să faci, vre-un instigator, singurătăți dezolante, importanță hotărâtoare, hojje comandată din oficiu și „muntenisme”: nișica, acilea, musai, mârlan;*

³⁴² *Ibidem*, fond 51, inv. 11, dosar 318, fila 27.

³⁴³ *Ibidem*, fila 26.

În 1953, E. Postovoi, adjunct al șefului secției știință și cultură a CC al PC(b)M, adresa lui D.S. Gladki, secretar al CC al PC(b)M, nota informativă „Despre lacunele și erorile din manualul *Gramatica limbii moldovenești* de I.D. Ciobanu”, în care arăta că „autorul nu înțelege corect unele teze ale învățaturii staliniste despre limbă și, în special, despre lexicul limbii”³⁴⁴. Astfel, demnitarul a indicat că în acest manual de gramatică complementul era definit ca „parte secundară a propoziției care explică un predicat” și silaba - drept „parte a cuvântului în care există o vocală și se pronunță printr-o singură deschidere a gurii”. I.D. Ceban a fost criticat pentru faptul că a creat confuzie în ceea ce privește conjugările verbelor: „la pagina 157 vorbea de patru conjugări, iar la pagina 166 reducea numărul conjugărilor la trei”. De asemenea, a generat haos și în ortografie, astfel încât o serie de adverbe compuse (*pe urmă, de departe*), locuțiuni conjuncționale (*cu cât, după ce, după cum*) în unele locuri erau scrise separat, iar în alte locuri - împreună.

În finalul documentului, E. Postovi propunea „revizuirea radicală” a ediției a VII-a a „Gramaticii limbii moldovenești”, editate în 1952, desemnarea unui alt colectiv de autori și redactarea, „pe baze științifice”, a unui nou manual școlar de „limba moldovenească”³⁴⁵. Cu toate acestea, adepții slavizării „limbii moldovenești” nu au pierdut complet terenul, continuând să promoveze vechile standarde ortografice și sintactice. Din acest motiv, schimbările reale din discursul științific al lingviștilor din Chișinău nu vor avea loc în anii 1951-1952 după condamnarea marrismului, ci mai târziu, după moartea lui Stalin și lansarea „dezghețului” lui Hrușciiov.

2.5. Concluzii la capitolul 2

Politica față de națiunile din cadrul URSS din primul deceniu postbelic a urmat liniile trasate în această sferă încă în a doua jumătate a anilor 1930, de instituire a cursului de rusificare și de centralizare, de exaltare a patriotismului sovietic, care urma să construiască o cultură și națiune sovietică proletară. În acest scop, a fost promovat sloganul privind pedepsirea și „educarea popoarelor rele”, „strângerea rândurilor popoarelor ne-ruse și alinierea lor în jurul marelui popor rus”. Aceste teze și-au găsit expresie în măsurile represive față de popoarele din vestul URSS, ocupate și reocupate în anii 1940-1944, soldate cu represarea și deportarea, în timpul și după încheierea războiului, a sute de mii de familii în regiunile îndepărtate ale Siberiei.

³⁴⁴ AOSPRM, fond 51, inv. 11, dosar 318, fila 88.

³⁴⁵ *Ibidem*, filele 91-93.

Unul din obiectivele cheie ale proiectului identitar al regimului comunist în RSSM după ocupația din 28 iunie 1940 a Basarabiei a fost de-construcția identității românești, prin eliminarea grafiei latine și a limbii române din școli, presă, instituții culturale și impunerea „limbii moldovenești” din stânga Nistrului înțesată cu rusisme, abolirea sistemului de învățământ și de cultură românească și înlocuirea cu cel sovietic.

După reocuparea Basarabiei în martie 1944, de-construcția identității „moldovenești” va fi direcționată pe două coordonate principale: instigarea urii față de „ocupantul român” și inițierea acțiunilor de distrugere a „naționaliștilor moldo-români”. Propaganda sovietică a folosit narațiuni care spuneau că cel mai mare rău a venit de la așa-numiții dușmani ai puterii sovietice, reprezentați de „naționaliștii burghezi”, „colaboraționiști”, „culaci”, iar „poporul moldovenesc” va avea un trai fericit doar atunci când vor fi demascate și distruse toate aceste categorii care „împiedică mersul înainte”. Ofensiva împotriva „naționaliștilor moldo-români”, lansată în 1945, a continuat pe parcursul anilor 1946-1948, culminând cu deportările din vara anului 1949. Documentele atestă că în RSSM, în primul deceniu al perioadei postbelice, numărul de persoane găsite vinovate de „colaboraționism” și „naționalism” a fost de zeci de mii. A fost vorba, așadar, de o campanie represivă continuă împotriva intelectualilor și țăranilor, care a avut ca scop eliminarea purtătorilor conștiinței naționale românești și impunerea, prin represiuni și propagandă, a unei noi identități „moldovenești”.

Unul din fenomenele caracteristice pentru politica națională sovietică din RSSM, din anii 1940, a fost „moldovenizarea” și „indigenizarea”. Atât „indigenizarea”, cât și „moldovenizarea” se înscriau în strategia autorităților sovietice de câștigare a simpatiei populației băștinașe, de asigurare a unei conexiuni mai strânse între conducerea bolșevică din RSSM și elitele și populația băștinașă. Cu toate acestea, rezultatele „moldovenizării” au fost nule, având în vedere că funcționarii sosiți din alte regiuni ale URSS s-au opus acestei politici, sabotând cursurile de studiere a „limbii moldovenești”. Sloganul privind promovarea cadrelor din rândul băștinașilor, de asemenea, era golit de sens, din moment ce aceștia erau admiși doar în posturi de conducere inferioare: de președinți de colhoz sau de secretari de soviete sătești. În plus, acțiunile de „indigenizare” au fost efectuate în paralel cu ample campanii de epurare ale sovietelor sătești, colhozurilor și altor instituții economice de cadrele suspectate de „colaboraționism” sau „naționalism”.

Un obiectiv de primă importanță al proiectului identitar „moldovenesc” viza elaborarea fundamentelor etnoculturale. Istoriografia a jucat un rol cheie, având misiunea conceptualizării

istoriei „poporului moldovenesc”. Teza sa dominantă din primul deceniu postbelic postula că „poporul moldovenesc” a fost rezultatul „încrucișării” elementelor romanice de vest cu slavii de răsărit, în care aceștia din urmă au avut un rol dominant.

Până la sfârșitul anilor 1940, literatura „moldovenească” din RSSM încă nu începuse să valorifice moștenirea clasică românească. Acest lucru s-a datorat faptului că lingvistica din URSS considera „limba moldovenescă” fie o limbă de origine slavă, fie una „încrucișată” sau slavo-latină, în care elementele slave erau mai puternice decât cele latine. La începutul anilor 1950, când marxismul a fost denunțat, iar curentul slavizant a pierdut teren în fața susținătorilor latinității „limbii moldovenești”, au fost create condițiile pentru readucerea în discuție a problemei moștenirii literare clasice. Dar, din considerente politice, recunoașterea clasicilor români drept clasici „moldoveni” a fost parțială. Astfel Eminescu, Creangă, Alecsandri, născuți până la unirea din 1859, au fost recunoscuți scriitori „moldo-români”, iar Vlăhuță, Sadoveanu, născuți tot în Moldova de peste Prut, dar după 1890, au fost considerați scriitori români. Astfel, în istoria literaturii moldovenești de la Chișinău au fost incluși doar scriitorii născuți în Basarabia și în fostul Principat Moldova de până la 1859, iar cei născuți după 1859 în România – nu au fost acceptați.

După 1944, disputele lingvistice între promotorii curentului slavizant, reprezentat de activiștii culturali originari din fosta RASSM, și intelectualii basarabeni s-au centrat pe aspectele de ordin fonetic, morfologic și lexical. Promotorii „limbii moldovenești” erau criticați pentru dialectizarea și arhaizarea limbii literare, pentru eliminarea din vocabular a cuvintelor românești și înlocuirea lor cu lexeme de origine slavă și adoptarea unor norme ortografice după modelul limbii ruse. Apariția în iunie 1950 a articolului lui Stalin „Marxismul și problemele lingvisticii” a pus în mare încurcătură curentul slavizant, deoarece nu mai putea susține ideea despre caracterul încrucișat al „limbii moldovenești”. Criticile savanților sovietici, specialiști în romanistică, la adresa vulgarizatorilor limbii „moldovenești”, au determinat orientarea discuțiilor în favoarea apărătorilor limbii române. Sesiunea științifică comună a Institutului de Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe și a Institutului de Lingvistică al AȘ a URSS, desfășurată la Chișinău în decembrie 1951, a confirmat teza despre caracterul romanic al limbii „moldovenești”. Lingviștii „moldoveni”, grupați în jurul lui I.D. Ceban și susținuți de conducerea CC al PCM, deși au recunoscut că între limba „moldovenească” și limba română nu este nicio diferență, au rămas pe vechile poziții, susținând că originea comună, tradițiile comune, unitatea structurii gramaticale și a fondului lexical ale limbilor „moldovenească” și română nu exclud deloc dreptul fiecărei limbi la existență separată. În plus, tendința unor oameni de cultură

și știință de a ridica problema recunoașterii identității limbii „moldovenești” era calificată drept manifestare de „naționalism” și dăunătoare, din punct de vedere politic.

3. EDIFICAREA IDENTITĂȚII „MOLDOVENEȘTI” ÎNTRE „DEZGHEȚUL” ȘI „ÎNGHEȚUL” HRUȘCIOVIST (1954-1964)

3.1. Ambiguitățile politicii sovietice față de naționalități

„Noul curs”. Redefinirea politicii naționale

După moartea lui Stalin, la 5 martie 1953, conducerea colectivă a URSS, formată din Gh. Malenkov, președinte al Consiliului de Miniștri, L. Beria, adjunct al președintelui Consiliului de Miniștri și ministru de interne al URSS, și N. Hrușciiov, secretar al CC al PCUS, va încerca să se distanțeze de regimul stalinist. Pentru a fi cât mai credibili în fața cetățenilor sovietici, fiecare dintre cei trei potențiali succesori ai dictatorului sovietic vor propune o serie de reforme. În principal, acestea s-au concentrat pe destinderea climatului politic și „liberalizarea” vieții culturale, sufocată de regimul de represiune și deportări.

Se preconiza demontarea sistemului de conducere supracentralizat și câștigarea sprijinului sau neutralității republicilor ne-ruse, în special ale celor de la extremitatea occidentală a URSS, supuse unui crunt proces de rusificare în anii stalinismului postbelic. Realizarea acestui ultim obiectiv era cu puțință prin redefinirea politicii naționale. Doi dintre cei mai influenți lideri politici sovietici din acel moment, care concureau pentru preluarea puterii la Kremlin, N. Hrușciiov și L. Beria, vor pregăti o serie de proiecte de rezoluții și inițiative ce urmăreau reformarea politicii față de „națiuni și naționalități”, cunoscută cu numele de „noul curs”³⁴⁶.

Dintre toate reformele, cea națională a fost considerată cea mai radicală, deoarece preconiza numirea băștinașilor în funcții de conducere în republicile ne-ruse și utilizarea limbii materne în toate sferile de activitate. Miza lui Beria („liberalul stalinizant”³⁴⁷) de a consolida autoritatea republicilor naționale de la extremitatea de vest a URSS era o modalitate de a-i învinge pe rivalii săi și a-si fortifica propria poziție în cadrul CC al PCUS.

Astfel, la ordinul lui Beria, Ministerul Afacerilor Interne al URSS pregătește în cursul lunii aprilie 1953, un set de materiale privind politica națională „din cele mai problematice republici” – Letonia, Estonia, Lituania, Ucraina, Belorusia. La rândul său, Prezidiul CC al PCUS elaborează rezoluții speciale privind situația din republicile sovietice de la granița de vest a URSS, care urmăreau eliminarea „derapajelor” staliniste și revenirea la „politica națională leninistă”. La 26 mai 1953, Prezidiul CC al PCUS adoptă o hotărâre despre situația din Letonia

³⁴⁶ Loader, M. Beria and Khroushchev: Power Struggle over Nationality Policy and the Case of Latvia. În: *Europe-Asia Studies*. 2016, vol. 68, p. 1761.

³⁴⁷ Knight, A. Beria, the Reformer. În: *New-York Times*. 1993, November 3, p. 27.

și Ucraina de Vest, unde regimul sovietic avea de înfruntat mișcări puternice de rezistență, iar la 12 iunie 1953 alta – despre situația din Belorusia de Vest și Lituania. Aceste hotărâri, dincolo de faptul că așezau pe baze noi relațiile centrului cu republicile periferice, trasau principii noi ale politicii naționale sovietice în aceste regiuni, în primul rând, în ceea ce ține de politica de „indigenizare”.

„Noul curs” oferea posibilități decizionale mai largi republicilor naționale, reieșind din condițiile și caracteristicile locale. De asemenea, crea condiții pentru „accelerarea adaptării și concilierii cu regimul” în republicile de la hotarul de vest, unde existau puternice mișcări de rezistență antisovietică. Privite din acest unghi de vedere, toate măsurile luate urmăreau recalibrarea politicii naționale pentru sovietizarea republicilor ne-ruse „cu propriile mâini”³⁴⁸. Dincolo de faptul că poartă amprenta luptei pentru putere între cei doi, Beria și Hrușciiov, aceste legi au fost cruciale pentru evoluțiile naționale și culturale, în primul rând, ale popoarelor baltice.

Prezidiul CC al PCUS a discutat situația din RSS Lituaniană și Ucraina de Vest și a adoptat la 26 mai 1953 o hotărâre specială, după care, la 12 iunie 1953, a urmat o hotărâre similară în privința Belorusiei de Vest și Letoniei. În acord cu aceste hotărâri, în republicile vizate urmau a fi adoptate măsuri de încetare a represiunilor în masă și a controlului cotidian asupra activității instituțiilor republicane, pregătirii pe scară largă a cadrelor naționale, substituirii cadrelor străine din partid și administrație prin cadre locale, instituirii lucrărilor de secretariat în limbile naționale ale acestor republici sovietice și intensificarea construcției colhoznice³⁴⁹. La rândul lor, funcționarii ruși din nomenclatura de partid, care fuseseră detașați în aceste republici din alte zone ale URSS, erau obligați să învețe limba națională a entității în care activau, în caz contrar riscau să fie demși și rechemați sub autoritatea directă a CC al PCUS³⁵⁰.

După ședința Prezidiului CC al PCUS din 12 iunie 1953, care a sancționat dezvoltarea „noului curs”, în toate cele trei republici baltice – Letonia, Lituania și Estonia, secretarii II, etnici ruși, au fost înlocuiți cu reprezentanți ai etniilor titulare. Mai mult, la ordinul lui Beria, rusul Erșov, secretarul II al CC al PC din Letonia, a fost înlocuit cu letonul Krumins. În cazul dat decizia a fost una radicală, deoarece Moscova a optat pentru numirea unui leton indigen și nu a unui „leton rusificat importat din Rusia”³⁵¹. Preferința pentru această soluție era încă o dovadă a interesului lui Beria de a anihila susceptibilitățile letonilor discriminați, la ei acasă, pe parcursul

³⁴⁸ Loader, M. *op. cit.*, p. 1766.

³⁴⁹Таннберг, Т. *Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944-1956). Исследования и документы.* Москва: РОССПЭН, 2010, с. 113.

³⁵⁰ Барсенков, А.С., Вдовин, А.И. *op. cit.*, с. 428.

³⁵¹ Loader, M. *op. cit.*, p. 1770.

a nouă ani de regim sovietic, inoculându-le ideea că ei sunt adevărații stăpâni. În această cheie trebuie înțeleasă reorganizarea Ministerului Afacerilor Interne din RSS Letonă, în special al serviciului de securitate, dominat de ruși. Ordinul nr. 00355, emis de Beria la 11 iunie 1953, cerea Școlii de miliție din Riga, unde până atunci învățau, în mare parte, ruși, pregătirea cadrelor de miliție și securitate din rândul letonilor. O consecință a letonizării cadrelor serviciului de securitate a fost destituirea, la ordinul personal a lui Beria, a 11 ofițeri ruși și rechemarea lor la Moscova³⁵².

Conform indicațiilor de la Moscova în perioada imediat următoare în toate republicile vizate în hotărârea Prezidiului CC al PCUS din 12 iunie 1953 au fost convocate plene ale structurilor de partid. Plenara CC al PC din Letonia, din 22 iunie 1953, a denunțat rusificarea și crimele comise de Comisariatul Poporului al Afacerilor Interne (NKVD). Ședința respectivă a confirmat determinarea conducerii de partid letone de a promova cu hotărâre „indigenizarea”, iar discursurile în limba letonă a celor 26 din cei 36 vorbitori din cadrul dezbaterilor, de neimaginat înainte de acest eveniment, au constituit elemente reprezentative ale schimbărilor generate de „noul curs”. Trebuie remarcat faptul că până la deschiderea lucrărilor acestui for de partid, în luna mai – mijlocul lunii iunie 1953 în Letonia are loc un proces rapid de „indigenizare” a cadrelor. După înlocuirea funcționarilor ruși care nu cunoșteau limba letonă, mii de funcții executive la nivel înalt și mediu au fost ocupate de cadrele indigene. Aceste acțiuni s-au desfășurat într-un ritm intens până la căderea lui Beria, continuând, mai subtil, după arestarea acestuia³⁵³.

Nu în toate republicile naționale s-a reușit implementarea legilor privind „indigenizarea”, deoarece inițiatorul lor, L. Beria, a fost arestat la 26 iunie 1953. La ședința din 2 iulie 1953 a Prezidiului CC al PCUS toate deciziile privind „indigenizarea”, adoptate în lunile mai-iunie 1953, au fost abrogate, pe motiv că au contribuit la „activizarea elementele burghezo-naționaliste” autohtone, iar acțiunile lui Beria în domeniul politicii naționale au fost declarate greșite³⁵⁴. Republicile nu au fost obligate să facă același lucru, cerându-li-se să convoace pe parcursul lunii iulie 1953 plene de condamnare a lui Beria³⁵⁵.

³⁵² Loader, M. *op. cit.* p. 1767.

³⁵³ *Ibidem*, p. 1778.

³⁵⁴ Таннберг, Т. *op. cit.*, с. 122.

³⁵⁵ *Ibidem*.

Legile privind „indigenizarea” nu au fost complet abolite, continuând să funcționeze până în 1956, atunci când N. Hrușciiov va elabora propria politică națională³⁵⁶. Aceste acțiuni constituie dovezi în plus că miza lui Hrușciiov a fost înlăturarea lui Beria, unul dintre rivalii lui principali pentru supremația în fruntea partidului și statului sovietic, și câștigarea încrederii popoarelor ne-ruse de la periferia URSS prin menajarea, în oarecare măsură, a susceptibilităților naționale.

Programul de destalinizare: limitele „dezghețului” cultural

Preluarea în septembrie 1953 a frâielor PCUS de către Hrușciiov nu a însemnat încheierea luptei între succesorii lui Stalin. În drumul spre putere, liderul sovietic va fi nevoit să facă eforturi uriașe pentru îmbunătățirea reputației și consolidarea propriei puteri, fiind conștient că nu putea governa URSS prin continuarea politicii de epurări și crime. Momentul decisiv al denunțării crimelor staliniste și inițierii unei noi direcții în politica internă și externă a URSS se va produce la Congresul al XX-lea al PCUS, din 14-25 februarie 1956. În sesiunea cu ușile închise ale congresului, din 25 februarie 1956, N. Hrușciiov a dat citire faimosului raport secret „Despre cultul personalității și consecințele sale”, în care a detaliat ororile terorii staliniste din anii 1930-1940, care au dus la condamnarea la moarte prin împușcare sau trimiterea în lagăre de muncă forțată (gulag-uri) a milioane de oameni. Au fost puse sub semnul întrebării calitățile de strateg și conducător militar ale lui Stalin, demontându-se mitul despre conducătorul infailibil. De asemenea, au fost puse la îndoială calitățile morale și intelectuale excepționale ale fostului conducător, care, fiind privite critic, proiectau imaginea unui criminal-monstru.

Rezoluțiile adoptate la congres, ce anunțau o serie de măsuri menite să depășească efectele cultului personalității lui Stalin, se vor materializa într-un program numit de către autorii occidentali, „destalinizare”, al cărui corolar îl constituiau reformele în toate sferele vieții sovietice. Prin urmare, „destalinizarea” trebuie privită ca o acțiune de liberalizare controlată a regimului, menită să lărgească baza de sprijin, să sporească loialitățile și fidelitățile cetățenilor sovietici, și nu ca o democratizare reală a puterii politice din URSS.

Raportul secret al lui Hrușciiov privind crimele lui Stalin a avut efectul unei unde de șoc în toate republicile, impulsionând renașterea spiritului național. Tonul a fost dat de republicile baltice, unde politica de „indigenizare” era continuată cu mai multă perseverență. În Letonia, o aripă națională, care avea o influență considerabilă în cadrul nomenclurii de partid locale, își

³⁵⁶ Loader, M. *op. cit.*, p. 1780.

va impune propria agenda economică și culturală. Reformele economice inițiate vizau dezvoltarea unor ramuri, în concordanță cu nevoile interne ale Letoniei. În plus, se urmărea reducerea migrației ruse, stabilind restricții de rezidență în Riga pentru această categorie de migranți³⁵⁷. Comuniștii naționali din RSS Letonă vor reuși să restabilească primatul limbii letone, adoptând la 6 decembrie 1956 hotărârea Biroului CC al PCL „Cu privire la necesitatea studierii limbii letone de către funcționarii aparatului de partid și administrativ”. Legea, care urma să intre în vigoare la 1 ianuarie 1957, obliga funcționarii alogeni să dobândească competențe de comunicare în letonă, stabilind un interval de doi ani pentru însușirea ei³⁵⁸. Totodată, va fi continuată politica de formare a cadrelor letone și de promovare a lor în cadrul partidului și sovietelor. Campania culturală, inițiată în Letonia a vizat recuperarea patrimoniului cultural leton de până la 1940 prin ample acțiuni de valorificare și editare a operei scriitorilor letoni interziși în anii stalinismului postbelic³⁵⁹.

După Congresul al XX-lea al PCUS, în cadrul conducerii sovietice se conturase două grupări: una „reformatoare” care pleda pentru „destalinizare” și alta conservatoare, interesată în a păstra status quo-ul existent în cadrul partidului, dar fără a denunța cultul lui Stalin și crimele sale. Opoziția grupării conservatoare (Kaganovici, Molotov, Bulganin) a determinat contramandarea unei plenary a CC al PCUS din iunie 1956, consacrată destalinizării³⁶⁰.

Hotărârea Prezidiului CC al PCUS „Cu privire la depășirea cultului personalității și a consecințelor sale”, din 30 iunie 1956, clarifica poziția partidului față de cultul lui Stalin. Documentul explica utilitatea criticii cultului personalității prin perspectiva „intereselor construcției comunismului”, „restabilirii normelor leniniste ale vieții de partid”³⁶¹. Pentru a atenua critica cultului personalității, Stalin era caracterizat drept „figură remarcabilă”, „ilustru

³⁵⁷ Loader, M. *Exploiting Khrushchev's Taw. Power Struggles for Soviet Latvia. Exploiting Khrushchev's Taw.* [citat: 20. 12. 2020]. Disponibil: https://www.academia.edu/44090945/Exploiting_Khrushchevs_Thaw_Power_Struggles_for_Soviet_Latvia?email_work_card=title

³⁵⁸ Loader, M. *Russification vs Latvianisation: The Latvian National Communists and their 1956 Language Law.* [citat: 20. 12. 2020]. Disponibil: https://www.academia.edu/36283470/Russification_vs_Latvianization_The_Latvian_National_Communist_and_their_1956_Language_Law.

³⁵⁹ *Ibidem.*

³⁶⁰ Абрамова, Ю. А. Разоблачение культа личности, советская армия и несостоявшийся пленум ЦК КПСС 1956 г. În: *XX съезд и доклад Н. С. Хрущева „О культе личности” в российской истории: к 50 летию XX съезда КПСС. От Фультона до Мальты: Как началась и закончилась холодная война.* Москва: Горбачев Фонд, 2006, с. 115-116.

³⁶¹ Постановление ЦК КПСС „О преодолении культа личности и его последствия” от 30 июня 1956 года. În: *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК.* Под общ. ред. А.Г. Егорова, К.М. Боголюбова, 9-е изд. доп. и испр. Том 9. Москва: Институт Марксизм-Ленинизма при ЦК КПСС, 1986, с. 121.

teoretician și organizator” care nu a abdicat nici pentru un moment de la principiile „marxism-leninismului”. Deși conducerea sovietică recunoștea rolul nefast al dictatorului bolșevic, totuși afirma că „niciun cult al personalității nu a putut schimba natura statului socialist, fondat pe proprietatea colectivă asupra mijloacelor de producție, alianța clasei muncitoare cu țărănimea, prietenia popoarelor [...]. A crede că o personalitate, fie chiar atât de importantă ca Stalin, ar fi putut să schimbe regimul nostru politic și social înseamnă să contrazici faptele, marxismul, realitatea, înseamnă să cazi în idealism”³⁶². Prevederile hotărârii fixau limitele criticilor la adresa lui Stalin, ceea ce era un semnal al restrângerii procesului de „destalinizare”.

Insurecția populară din 23-30 octombrie 1956 de la Budapesta a determinat conducerea sovietică să își schimbe atitudinea față de cultul lui Stalin. La 13 mai 1957, în cadrul unei întâlniri cu scriitorii sovietici, N. Hrușciiov a declarat că „lupta împotriva cultului personalității este pentru noi o etapă depășită, în lumina experienței evenimentelor din Ungaria” și a avertizat, făcând aluzie la poziția intelectualilor, că „autoritățile dispun de modalități de luptă atât cu incendiile, cât și cu jocurile periculoase cu chibriturile”³⁶³.

Angajat în lupta pentru putere și legitimitate politică și sub presiunea pro-staliניștilor din cadrul CC al PCUS, N. Hrușciiov își va revizui programul de „destalinizare”, care, nici pe departe, nu urmărea o liberalizare politică și culturală reală. În ziua de 19 mai 1957, în cadrul unei întâlniri cu 70 de slujitori ai condeului, lângă Moscova, liderul sovietic a avertizat scriitorii liberali să nu insiste asupra criticilor la adresa regimului comunist. Liderul sovietic făcea trimitere la hotărârea Prezidiului CC al PCUS „Despre depășirea cultului personalității și a consecințelor sale” din 30 iunie 1956, care punea capăt haosului ideologic și stabilea limitele „destalinizării”³⁶⁴.

La Congresul al XXI-lea al PCUS (27 ianuarie - 5 februarie 1959), N. Hrușciiov s-a referit la redeșteptarea spiritului național din republicile unionale, pe care l-a calificat drept manifestare de „șovinism local”. Liderul sovietic a luat o atitudine extrem de dură față de „încălcarea principiului internaționalist” al politicii de cadre din republicile unionale, continuând, în spiritul tradiției staliniste, să apere rolul primordial al „marelui popor rus”. Popoarelor ne-ruse li se reproșa lipsa de grațitudine față de „fratele mai mare”, vehiculându-se tot mai insistent mitul

³⁶²Постановление ЦК КПСС „О преодолении культа личности и его последствия” от 30 июня 1956 года. с. 121.

³⁶³Stykalin, A.S. Noua perspectivă sovietică asupra crizei ungare din 1956 în condițiile revizuirii „doctrinei Brejnev” la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90. În: *Arhivele Totalitarismului*. 2015, nr. 1-2, p. 198.

³⁶⁴ Vaissié, C. 1956, un courte dégel littéraire en URSS. Les „audaces” de Novy Mir et de Literatournaia Moskva. În: *Vingtième Siècle: Revue d'Histoire*. 2008, nr. 2, p. 157.

despre ajutorul dezinteresat acordat de către poporul rus celorlalte popoare ale URSS. Revigorarea conștiinței naționale în republicile ne-ruse era în contradicție cu principiul „apropierii națiunilor sovietice”, promovat cu obstinție de conducerea sovietică. Într-adevăr, aceste concesii tactice, acordate republicilor unionale în contextul destalinizării, în loc să contribuie la „progresul internaționalismului” duceau la „încurajarea exigențelor naționale”³⁶⁵. „Această re-deșteptare a spiritului național, concesiiile și politica externă sovietică, care mizează pe naționalitățile sovietice, îl vor determina pe Hrușcirov să grăbească evoluția societății sovietice prin revenirea la utopia internaționalistă”³⁶⁶.

În vara anului 1959 și pe parcursul anului 1960, în Letonia, una dintre cele mai rebele republici baltice, au loc largi acțiuni de epurare a comuniștilor naționali din pozițiile cheie ale ierarhiei superioare de partid³⁶⁷, aceștia fiind înlocuiți cu persoane care își pierduseră posturile în timpul indigenizării inițiate în primăvara anului 1953. În anii 1961-1962, rând pe rând, comuniștii letoni au fost eliminați și din verigile inferioare ale nomenclaturii de partid, locul lor fiind ocupat de ruși sau letoni rusificați³⁶⁸.

Ca promotor al centralismului, N. Hrușcirov era hotărât să pună capăt cursului inițiat în 1956, intensificând controlul ideologic al Partidului Comunist asupra tuturor sferelor vieții sociale. Campaniile împotriva formalismului și gândirii libere erau orientate contra scriitorilor „rebeli”, care demascau în scrierile lor ororile regimului stalinist. Un exemplu care ilustrează această idee este „afacerea Pasternak”. Publicarea în 1957 de către o editură din Italia a romanului „Doctor Jivago” și nominalizarea lui Boris Pasternak la Premiul Nobel a suscitat mare vâlvă în URSS, autorul pomenindu-se, de facto, „în afara legii”. În octombrie 1958, B. Pasternak a fost exclus din Uniunea Scriitorilor. Ca să evite expulzarea din URSS, el a fost nevoit să renunțe în același an la Premiul Nobel.

Cenzura din URSS interzicea publicarea operelor scriitorilor care criticau regimul stalinist. În pofida cenzurii, aceste opere vor vedea, totuși, lumina tiparului prin intermediul „samizdat”-ului, care a luat amploare în acea perioadă. Edificarea literaturii și artei societății comuniste în baza subiectelor „din lăzile de gunoi ale trecutului” era considerată dăunătoare.

³⁶⁵ Carrère d'Ecausse, H. *Imperiul spulberat. Revolta națiunilor în URSS*, p. 39.

³⁶⁶ *Ibidem*.

³⁶⁷ Loader, M. *A Stalinist Purge in the Khrushchev era: The Latvian Communist Purge 1959-1963*. [citat: 20.12.2020].

Disponibil:

https://www.academia.edu/36469405/A_Stalinist_Purge_in_the_Khrushchev_Era_The_Latvian_Communist_Party

³⁶⁸ *Idem*. The Death of „Socialism with Latvian Face”. The Purge of Latvian national communists, the July 1959-1962. În: *Journal of Baltic Studies*. 2017, vol. 48, nr. 2, p. 162.

Aparatul de partid întrezărea în critica scriitorilor la adresa regimului stalinist un pericol pentru existența, în general, a URSS.

Congresul al XXII-lea (17-31 octombrie 1961), intrat în istorie sub numele de „congresul constructorilor comunismului”, s-a remarcat și prin „lovitura teribilă fățișă împotriva lui Stalin și a stalinismului”³⁶⁹. Condamnarea crimelor lui Stalin și a „grupului anti-partid”, reprezentat de Molotov, Kaganovici, Malenkov etc., nu a însemnat, însă, continuarea „destalinizării” în chip veritabil. Întrucât Hrușciiov a concentrat în mâinile sale încă din martie 1958 conducerea PCUS și a guvernului aidoma lui Stalin, are loc o creștere rapidă a puterii sale personale în pofida directivelor privind promovarea „principiilor leniniste ale colegialității”. Mai degrabă, aceste măsuri au avut ca scop consolidarea puterii personale a lui Hrușciiov și extinderea bazei sale sociale.

În raportul lui Hrușciiov prezentat la congres s-a subliniat necesitatea revenirii la principiile realismului socialist în literatură și artă. Ministrul culturii, E. Furțeva, la rândul ei, a indemnât criticii literari „să ducă o luptă constantă pentru un înalt nivel ideologico-artistic al operelor artistice, să fie necruțători față de orice abatere de la principiile realismului socialist”³⁷⁰. Rezoluția finală a Congresului al XXII-lea stabilea pentru oamenii de litere și arte sarcina „dezvoltării literaturii și artei realismului socialist”³⁷¹.

La 7-8 martie 1963, la întâlnirea cu reprezentanții scriitorilor, artiștilor și compozitorilor din toate republicile unionale, N. Hrușciiov i-a blamat pe „scriitorii moderniști” Ilya Ehrenburg, Andrei Voznesenski, Evgheni Evtușenko. Criticând opiniile scriitorilor contestatari, N. Hrușciiov i-a apostrofat: „Credeti că dacă Stalin a murit, e permis orice [...]. Acest Ehrenburg zice că nu a scos un cuvânt [în timpul lui Stalin – n.n.] și imediat ce Stalin a murit a început să flecărească. Nu, domnilor, așa ceva nu vom admite!” Revigorarea principiului bolșevic „cine nu este cu noi este împotriva noastră” și-a găsit expresia în replicile lui N. Hrușciiov, conform cărora formalismul în cultură și încercarea de amalgamare a ideologiei sovietice și a ideologiei occidentale vor fi aspru pedepsite. Aceste idei au fost rezumate în următoarele fraze: „Niciun fel de dezgheț. Ori vară, ori ger”³⁷².

Reconsolidarea rolului limbii ruse

³⁶⁹ Carrère d'Encausse, H. *La deuxième mort de Stalin*. Paris: Editions Complexe, 2006, p. 152.

³⁷⁰ XXII съезд КПСС 17-31 октября 1961. Стенографический отчет. Том I. Москва: Госиздательство политической литературы, 1962, с. 390.

³⁷¹ *Ibidem*, Том III, с. 219.

³⁷² Минченко, Д. Как нам было страшно. [цитат 01.05.18]. Disponibil: <http://www.ogoniok.com/archive/2002/4734/08-08-11//>

În prima fază a mandatului lui Hrușciov n-a existat o teorie coerentă în sfera lingvistică. După lichidarea lui Beria și suprimarea legilor privind „indigenizarea”, teoria egalitarismului cultural din anii 1920-1930 nu va fi abandonată totalmente, păstrându-se unele elemente. Totuși, începând din 1956 se produc o serie de evenimente care prevestesc o turnură în politica lingvistică. Noile schimbări preconizau creșterea rolului limbii ruse în cadrul societății sovietice și reducerea importanței și sferei de utilizare a limbilor naționale.

În 1956, Ministerul Educației al URSS a organizat la Tașkent o conferință unională consacrată îmbunătățirii predării limbii ruse în școlile din republicile sovietice. În deschidere, gazda conferinței, prim-secretarul CC al PC din Uzbekistan, N. Mukhitdinov, și-a exprimat nemulțumirea în legătură cu faptul că mulți elevi din școlile generale ne-ruse din republică nu știau să citească și să vorbească corect în limba rusă. Forurile educaționale din republicile unionale au fost obligate să promoveze standarde unice de studiere a limbii ruse în școli, să elaboreze programe și metode didactice noi pentru îmbunătățirea predării acestei limbi. Acest eveniment este considerat primul pas în seria de acțiuni pentru rusificarea școlilor naționale din cadrul URSS³⁷³.

În lumina teoriei „apropierii” și „fuziunii” popoarelor sovietice, politica de promovare a limbilor naționale din cadrul URSS a fost gradual abandonată în favoarea ierarhizării limbilor și identificării unei limbi supranaționale. Redefinirea priorităților în politica lingvistică va determina schimbarea majoră a statutului limbii ruse, care trebuia să înlocuiască limbile materne ale popoarelor ne-ruse și să devină, treptat, limbă a educației și culturii naționale din republicile sovietice. Mai mult, conform teoriei naționale a lui Hrușciov, limba rusă trebuia să joace un rol important în fuziunea popoarelor și să devină a doua limbă maternă pentru ne-rușii din cadrul URSS.

În iunie 1958, la Moscova, a avut loc o sesiune a Secției științe sociale a AȘ a URSS, în cadrul căreia s-a discutat problema rolului și funcțiilor limbilor naționale, a dispariției progresive a limbilor popoarelor mai mici în condițiile avansării URSS spre comunism. O atenție specială a fost acordată problemei funcționării unei singure limbi de comunicare între popoarele sovietice, rolului și funcțiilor acestei limbi în condițiile construcției comunismului³⁷⁴. Modul de abordare a acestor probleme reliefează constituirea unei noi concepții în politica lingvistică, care urmărea

³⁷³Bychkov Green, S. Languages of Lullabies: The Russification and De Russification of the Baltic State. În: *Michigan Journal of International Law*. 1997, vol. 19, issue 1, p. 253.

³⁷⁴ Kreindler, I. *loc. cit.*, p. 48.

reducerea drastică a funcțiilor limbilor naționale. În contextul dat, politica de rusificare din perioada stalinistă capătă o nouă semnificație și interpretare.

Punctul critic al politicii naționale din epoca hrușciovistă în direcția rusificării l-a constituit legea educației din 1958. Ca expresie a reformei școlare, proiectată pentru modernizarea și standardizarea sistemului educațional din URSS, legea pune un accent sporit pe căpătarea deprinderilor de muncă practică. În același timp, conținea o serie de prevederi referitoare la limba de instruire în URSS prin care se încerca subminarea limbilor naționale și stabilirea obligativității învățământului general în limba rusă.

La 12 noiembrie 1958, în cadrul ședinței CC al PCUS, N. Hrușciov a prezentat tezele principale ale proiectului de lege a educației din URSS, în care se regăseau prescripțiile referitoare la statutul limbilor naționale și a limbii ruse în școală. Articolul 19 al proiectului legii acorda părinților „dreptul de a înscrie copiii la o școală în care se utiliza limba aleasă de ei”. Astfel, dacă un copil frecventa o școală cu instruirea în limba națională a uneia dintre republicile unionale sau autonome, el avea dreptul de a fi înscris într-o clasă cu predare în limba rusă și viceversa, un copil care frecventa o școală rusă putea fi înscris într-o clasă cu predare într-o limbă națională. Acordarea dreptului părinților de a decide în ce limbă să învețe copiii lor era considerat un „instrument de eliminare a deciziilor arbitrare în această chestiune importantă” și de încetare a „practicilor de supraîncărcare a copiilor cu studiul limbilor”.

În spatele acestor formule „democratice” la prima vedere, se ascundeau, în fapt, intențiile lui Hrușciov de a extinde rețelele de școli cu predare în limba rusă, din contul suspendării învățării de către elevi a limbii naționale titulare a republicilor sovietice. Tehnic vorbind, deși articolul 19 al legii educației din 1958 permitea elevilor non-ruși să renunțe la studierea limbii ruse ca a doua limbă, în realitate, însă, această opțiune era „impracticabilă și indizerabilă”³⁷⁵, deoarece cunoașterea limbii ruse era o cerință pentru înscrierea la o facultate și o condiție pentru dezvoltarea profesională. Acordarea dreptului părinților de a alege limba de instruire a copiilor, sub pretextul „eliminării supraîncărcării elevilor” cu studiul limbilor, era o cursă întinsă părinților elevilor non-ruși și „un atac la statutul primar al limbii titulare din fiecare republică”³⁷⁶.

³⁷⁵ Smith, J. *Red Nations. The Nationality experience in and after the USSR*. New-York: Cambridge University Press. 2013, pp. 210-211.

³⁷⁶ Loader, M. *The Rebellious Republic: The 1958 Education Reform and Soviet Latvia*. În: *Latvijas Vestures Institute Zurnals*. 2016, nr. 3 (100), p. 116.

O primă consecință negativă a aplicării articolului 19 al legii sovietice a învățământului din 1958 a fost transformarea școlilor naționale în școli ruse sau bilingve. În 1959, în Ucraina numărul școlilor rusești a crescut cu 150 de unități față de anul anterior, în timp ce numărul școlilor ucrainești a scăzut cu 59 de unități³⁷⁷. Fenomene similare se înregistrează în Azerbaidjan, unde, începând din 1958, rata creșterii școlilor azero-ruse se accelerează. Pentru comparație, dacă în anii 1953-1954 în această republică existau 183 de școli mixte, în anii 1958-1959 – 231, în 1963-1964 se vor înregistra 295 de astfel de școli³⁷⁸. De asemenea, se constată o scădere a numărului de ore alocate predării limbilor naționale în școlile ruse, în timp ce orele de limbă rusă în școlile naționale sporesc. De exemplu, în anul școlar 1964-1965 în toate clasele școlilor letone au fost alocate săptămânal câte 72,5 de ore de limbă și literatură letonă și 38,5 de ore de limbă rusă, în timp ce în școlile ruse au fost alocate câte 79 de ore de limbă rusă și doar 26 de ore de limbă letonă³⁷⁹. Legea învățământului a avut repercusiuni grave asupra școlilor în limba maternă din republicile autonome, unde rusificarea s-a intensificat brusc. De exemplu, în RASS Karelă, începând cu anul de învățământ 1958-1959, copiii sunt impuși să studieze toate materiile în limba rusă chiar din clasa I³⁸⁰.

O etapă importantă în procesul de consolidare a rolului limbii ruse este marcată de Congresul XXII-lea al PCUS. În cuprinsul raportului prezentat la congres Hrușciov a anunțat că peste 20 de ani în URSS va fi construit comunismul, iar generația născută în anul istoricului eveniment va apuca să trăiască în această societate în care fiecare persoană va primi în mod gratuit locuință și bunuri de consum. Totodată, a anunțat că „în URSS s-a constituit o nouă comunitate istorică de oameni de diferite naționalități cu trăsături caracteristice comune – poporul sovietic”³⁸¹, iar o asemenea evoluție a societății sovietice impunea o nouă perspectivă asupra relațiilor dintre națiunile sovietice.

În raportul „Cu privire la Programul PCUS” Hrușciov a punctat tezele de bază ale teoriei „apropierii și fuziunii” popoarelor sovietice, prin prisma politicii în domeniile cultural și lingvistic. Reafirmând preocuparea pentru dezvoltarea limbilor naționale, liderul sovietic preciza că acest proces „nu trebuie să conducă la adâncirea izolării naționale, ci la apropierea națiunilor”. În același context, a lansat ideea privind „tendința crescândă a popoarelor ne-ruse

³⁷⁷ Smith, J. The Battle for Language: Opposition to Khrushchev's Education Reform in the Soviet Republics. 1958-1959. În: *Slavic Review*. 2017, vol. 76, nr. 4, p. 998.

³⁷⁸ Bychkov Green, S. *loc. cit.*, p. 265.

³⁷⁹ Loader, M. *loc. cit.*, p. 131.

³⁸⁰ Krendler, I. *loc. cit.*, p. 50.

³⁸¹ XXII съезд КПСС 17-31 октября 1961. Стенографический отчет. Том I. Москва: Госиздательство политической литературы. 1962, с. 153.

pentru studierea limbii ruse, care a devenit, de fapt, a doua limbă maternă a popoarelor URSS”³⁸². Programul partidului adoptat la Congresul al XXII-lea al PCUS din 1961 anunța că dezvoltarea relațiilor naționale în URSS intraseră într-o fază nouă, „caracterizată prin apropierea continuă a națiunilor și realizarea unității lor totale”. Principiul politicii naționale privind „fuziunea națiunilor” din URSS avea în vedere crearea unei singure națiuni sovietice a cărei limbă comună urma să devină limba rusă. Drept urmare, limbii ruse i se va atribui rolul de limbă principală de comunicare între popoarele sovietice, un fel de *lingua franca*, în timp ce limbile naționale vor fi desconsiderate, atribuindu-li-se un rol secundar.

În consecință, începând cu anii 1970 în majoritatea republicilor naționale, are loc o creștere semnificativă a procentului celor care considerau limba rusă a doua limba maternă. Astfel, în RSS Ucraineană acest indice constituia 36,3%, în RSS Belorusă - 49,0%, în RSS Lituianiană - 35,9%, în RSS Letonă - 45,2%, în RSS Kazahă - 41,8%, în RSS Moldovenească - 36,1%. (a se vedea anexa nr. 2).

3.2. Dezavuarea liniei slavizante din lingvistica „moldovenească”. Restabilirea normelor limbii literare române

În RSSM, schimbarea climatului politic după moartea lui Stalin a creat condițiile potrivite pentru reluarea discuțiilor privind corelația dintre limba literară „moldovenească” și limba română. Sesiunea științifică a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS, din 17-19 octombrie 1955, la care au participat somități ale romanisticii sovietice de la Moscova și Leningrad (R. Budagov, R. Piotrovski, D. Mihalci), precum și cercetători și cadre universitare locale, a constituit un moment de vârf al inițiativelor intelectualității din RSSM din perioada de după moartea lui Stalin în problema identificării „limbii moldovenești” cu limba română.

În raportul „Cu privire la tradiție și continuitate în limba literară moldovenească”, I. Varticean, șef de sector al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură din Chișinău, a menționat principalele caracteristici comune pentru „limba moldovenească” și limba română³⁸³. Totuși, ca discipol al lui I.D. Ceban, vorbind la sfârșitul sesiunii, același I. Varticean a afirmat că „originea comună, tradițiile comune, unitatea structurii gramaticale și a fondului lexical ale limbilor moldovenească și română nu exclude deloc dreptul fiecărei limbi la existență separată”. În

³⁸² *Ibidem*, c. 217.

³⁸³ AȘCAȘM, fond 3, inv. 1, dosar 137, fila 117.

același context, el a spus că „nu a ajuns la concluzia că o limbă trebuie să o înghită pe alta” și nu înțelege „de ce limba moldovenească ar trebui să dispară și nu, invers, limba română”³⁸⁴. Pledoaria pentru recunoașterea unității limbii moldo-române a fost reiterată în discursurile altor cercetători. Astfel, lingvistul Gh. Bogaci, care a fost concediat de la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură după conferința din decembrie 1951, s-a arătat sceptic că stabilirea adevărului despre identitatea limbii româno-moldovene ar întrerupe impulsul creatorilor „limbii moldovenești”. El a propus ca Institutul de Istorie, Limbă și Literatură să-și asume responsabilitatea pentru scrierea unui manual de gramatică elementară pentru școala de cultură generală, publicarea operelor clasicii literaturii române, organizarea unor discuții publice despre stilistică și lexicologie. De asemenea, Institutul de Istorie, Limbă și Literatură trebuia să inițieze o serie de acțiuni pentru a trece lucrul de secretariat din toate sferele de activitate din RSSM în „limba moldovenească”³⁸⁵.

Un alt participant la conferință, I. Tofan, a îndemnat comunitatea științifică să înceteze să mai promoveze teoria „despre existența a două limbi diferite în sânul unei și aceleiași limbi”, afirmând că „sunt două state, două republici, una socialistă și alta populară, dar cu una și aceeași limbă”. S-a referit la operele marilor clasici Creangă, Eminescu, Alecsandri, Russo, „care prin geniul lor au contribuit la înflorirea limbii noastre și ne-au lăsat moștenire o limbă ca un figure de miere și de care și-au bătut joc, fără rușine și remușcări, timp de aproape un deceniu, mulți ignoranți”³⁸⁶. De aceea a pledat pentru editarea continuă a operelor altor poeți și scriitori români, reprezentanți ai tuturor provinciilor istorice românești. Poezia „Noi vrem pământ” a poetului transilvănean G. Coșbuc, a fost recitată în timpul discursului, și anume pentru a sublinia că „limba moldovenească” este identică cu limba română. Referindu-se la versurile acestui mare poet român, I. Tofan arăta că „în satele basarabene circulau poeziile și se cântau cântece pe versurile lui G. Coșbuc, adeseori fără să se cunoască numele autorului”, iar acest lucru nu se putea întâmpla, dacă nu era scrisă „în limba noastră”³⁸⁷. De asemenea, a cerut reabilitarea anumitor forme gramaticale excluse de autorii gramaticii „limbii moldovenești”, precum perfectul simplu și să se pună capăt orientării spre limba vorbită. La sfârșitul discursului, a îndemnat savanții-lingviști din RSSM „să nu se întoarcă în privința limbii literare la veacurile

³⁸⁴ *Ibidem*, fila 118.

³⁸⁵ AȘCAȘM, fond 3, inv. 1, dosar 137, fila 122.

³⁸⁶ *Ibidem*, fila 167.

³⁸⁷ *Ibidem*, fila 169.

XVII-XVIII”, ci să „dea limba literară cu toate sporurile, cum este în operele marilor Creangă, Eminescu, Alecsandri, Coșbuc, Delavrancea, Sadoveanu ș.a.”³⁸⁸.

În altă ordine de idei, cercetătorul Institutul de Istorie, Limbă și Literatură, Vitalie Sorbală a pledat pentru introducerea africateri **g**, combătând, cu argumente documentare, părerea că această consoană ar fi străină „limbii moldovenești”³⁸⁹.

Deși teza identității limbii moldovenești și limbii române a fost prezentă în toate comunicările lingviștilor de la Moscova, Leningrad, Cernăuți, ei au susținut că rezolvarea problemei limbii literare nu era deloc ușoară. Profesorul Lisițki de la Universitatea din Cernăuți recunoștea că problema limbii literare „era clară pentru fiecare moldavist, pentru fiecare student”, doar că se încerca a o rezolva „nu așa cum trebuie să o facă un savant”³⁹⁰.

C. Iliășenko, șeful secției știință și cultură a CC al PC(b)M, menționa că dilema o limbă sau două „este absolut legitimă”, dar nu a fost de acord cu „încercarea unor tovarăși de a răspunde din mers la această întrebare”, deoarece această abordare „era incorectă, neștiințifică” și putea avea consecințe „dăunătoare”. Aceasta însemna că problema identității limbii de pe cele două maluri ale Prutului „nu putea fi rezolvată separat de alte chestiuni ale teoriei marxist-leniniste, de chestiunile politicii”. Insistența unor vorbitori de a recunoaște unitatea lingvistică moldo-română, „fără a ține cont de circumstanțe, timp și spațiu”, a fost taxată drept „deviere naționalistă”³⁹¹.

Concluziile despre identitatea lingvistică moldo-română, enunțate de către savanți la sesiunea științifică din octombrie 1955, nu au fost luate în considerare de către autoritățile comuniste de la Chișinău, deoarece acceptarea acestui adevăr ar fi clătinat din temelie întregul eșafodaj teoretic al „limbii moldovenești”.

În 1956 savanții romaniști de la Moscova, profesorii R.A. Budagov și S.B. Bernștein, prezentau redacției revistei „Voprosi iazikoznania” („Probleme de lingvistică”) articolul „O moldavsko-rumînskîi iazikovom edinstve” („Cu privire la unitatea de limbă moldo-română”). Cei doi savanți începeau tratarea acestei probleme prin a-și pune cenușă în cap pentru că „au căzut într-un timp în greșeală”, la fel ca și alți lingviști sovietici, străduindu-se să demonstreze „deosebirile dintre limbile moldovenească și română”. Eforturile lor „de a arăta și demonstra” aceste diferențe, au fost nule. Studiind atent structura gramaticală și lexicul limbilor

³⁸⁸ *Ibidem*, fila 171.

³⁸⁹ AȘCAȘM, fond 3, inv. 1, dosar 137, filele 150-153.

³⁹⁰ *Ibidem*,, fila 102.

³⁹¹ *Ibidem*, filele 197- 198.

„moldovenească” și română, și-au dat seama că „diferențele sunt atât de neînsemnate, încât nu le permitea, în niciun caz, să considere limba moldovenească drept limbă de sine stătătoare”³⁹². Cei doi oameni de știință demontau concepțiile predecesorului lor M. B. Serghievski, care își formulase concluziile referitoare la caracterul independent al „limbii moldovenești” față de limba română pe baza „criteriului de suprafață în raport cu structura limbii”. Criticându-l pe M.B. Serghievski, care nu a dedus aceste diferențe pe baza „trăsăturilor interne ale acestor limbi, ci din raporturile lor cu alte limbi”, în primul rând cu limbile slave, R.A. Budagov și S.B. Bernștein afirmau că „cercetătorul nici nu putea să procedeze altfel, deoarece particularitățile interne ale limbilor moldovenească și română sunt absolut identice”³⁹³. De asemenea, ei considerau că această teorie „a adus mari prejudicii lingvisticii moldovenești” de vreme ce s-au „irosit multe forțe și mult timp pentru a se demonstra că moldovenii și românii vorbesc limbi romanice înrudite, dar diferite”. Deși, după cum notau autorii articolului, „în ultimul timp” în URSS se redusese numărul susținătorilor acestei teorii lipsite de „dovezi”, în RSSM ea „continua să fie pusă la baza activității de cercetare științifică pe care o desfășurau lingviștii moldoveni și era apărată într-o serie de publicații recent apărute”.

Din punctul de vedere al celor doi savanți de la Moscova, recunoașterea identității lingvistice moldo-române „nu putea leza nicidecum sentimentele naționale ale poporului moldovenesc, după cum nici limba germană literară unică, răspândită atât în Germania, cât și în Austria, nu lezează interesele poporului austriac, iar spaniola unică și portugheza unică, limbi naționale în țările Americii Latine, nu prejudiciază sentimentele naționale ale popoarelor respective”. Din contră, „recunoașterea acestui fapt incontestabil oferă posibilitatea ca întreaga activitate lingvistică din Moldova să fie așezată pe baze strict științifice”, invalidând „temele sterile, temele scornite cu privire la deosebirile dintre moldoveneasca literară și româna literară din România”. Totodată, profesorii Budagov și Bernștein se pronunțau în favoarea colaborării mai strânse cu lingviștii din RPR în scopul studierii în comun a particularităților fonetice, gramaticale și lexicale ale limbii române, „studierii, cu adevărat științifică, a dialectelor și toponimiei moldovenești”, fiind convinși că rezolvarea acestor probleme „va oferi, totodată, posibilitatea de a demonstra rolul deosebit de important al Moldovei în formarea limbii române literare”³⁹⁴.

³⁹² Будагов, Р.А., Бернштейн, С.Б. Ку привире ла унитатя де лимбэ ромыно-молдовеняскэ. În: *Поварэ сау тезаур сфынт?* Кишинэу: Картя Молдовеняскэ. 1989, п. 355.

³⁹³ *Ibidem.*, п. 356.

³⁹⁴ *Ibidem.*, п. 361.

Conducerea redacției „Voprosî iazîkoznania” nu a publicat materialul, ci l-a expediat la CC al PCUS și la CC al PCM. După cum menționa D. Tcaci, secretar pentru ideologie al CC al PCM, în scrisoarea secretă nr. 113, din 15 septembrie 1956, către CC al PCUS, articolul lui R.A. Budagov și S.B. Bernștein a fost discutat în mai multe instituții științifice și de cultură: la Institutul de Istorie Limbă și Literatură al AȘ a RSSM, la catedrele universitare de lingvistică³⁹⁵, în redacțiile revistelor și ziarelor republicane, la Uniunea Scriitorilor. Tcaci a notat că autorii articolului în cauză nu au emis un verdict privind „identitatea lingvistică moldo-română”. Dar, pur și simplu, au „constatat că structura gramaticală și fondul lexical de bază al limbilor acestor popoare este identic”, fapt care „este confirmat de istoria dezvoltării limbilor la aceste popoare și este reflectat în creația scriitorilor din trecut, mulți dintre care sunt comuni atât pentru români, cât și pentru moldoveni, dar și în creația scriitorilor contemporani din România și Moldova”. Secretarul CC al PCM mai arăta că în timpul examinării acestui articol a fost ridicată problema grafiei latine. Totuși, după cum menționa D. Tcaci, din cele discutate nu ar fi reiesit „o opinie științifică unitară categorică privind grafia”, solicitând ca „această problemă să fie cercetată mai profund”. Participanții la discuții au menționat, de asemenea, „că în articol este corect subliniat caracterul identic al structurii și fondului lexical de bază al celor două limbi, cu toate că aceste aserțiuni sunt insuficient demonstrate cu argumente științifice”³⁹⁶.

După discutarea articolului lui R. Budagov și S. Bernștein, care argumentau riguros, din punct de vedere științific, identitatea lingvistică moldo-română, lingviștii din mediul academic și universitar din RSSM au fost aproape unanim de acord cu opinia celor doi savanți. Astfel, în manualul universitar „Curs de limbă moldovenească contemporană”, volumul I, editat la Chișinău în anul 1956, se arată că între așa-zisa „limbă moldovenească” și limba română nu exista nicio deosebire. „Aceasta înseamnă, se arăta în studiul introductiv al manualului universitar, că amândouă limbile au un fond lexical comun și aceeași sistemă gramaticală, morfologică și sintactică, adică declinarea substantivelor, conjugarea verbelor, formarea și flexionarea tuturor celorlalte părți de vorbire, sistema formării cuvintelor, regulile de îmbinare a acestora, topica - toate acestea sunt absolut identice și nu se deosebesc prin nimic esențial.

³⁹⁵Despre modul în care au fost purtate discuțiile cu privire la acest articol, în cadrul catedrelor cu profil filologic de la Institutul Pedagogic din Chișinău, c.f. Rotaru, L. 1956: *controverse lingvistice la Institutul Pedagogic*. În: *Probleme ale științelor socioumanistice și modernizării învățământului*. Chișinău: Universitatea Pedagogică „I. Creangă”, 2020, pp. 96-104.

³⁹⁶AOSPRM, fond 51, inv. 15, dosar 73, fila 65.

Aceasta înseamnă, prin urmare, că moldovenii și românii nu întâmpină greutăți în comunicarea dintre dânsii, nici în vorbirea orală, nici în cea scrisă”³⁹⁷.

La conferința Institutului de Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS din 19-21 iunie 1961, în prezența lingviștilor romaniști de la Moscova și Leningrad, aceștia din urmă au vorbit despre unitatea lingvistică „româno-moldovenească”. Profesorul D. Mihalci de la Institutul de Lingvistică al AȘ a URSS a declarat că „preferă să adere la lingviștii burghezi de peste hotare, care nu recunosc existența de sine stătătoare a unei limbi moldovenești”, mai degrabă decât să se alăture opiniilor „oamenilor de știință de până la el, Serghievski și Șișmariov, care au susținut în mod greșit că limba moldovenească este de sine stătătoare”. „Până acum am recunoscut și eu existența limbii moldovenești, așa cum mi se dictase de sus [...]. Din punct de vedere politic, limba moldovenească există, însă din punctul de vedere al lingvisticii este un nonsens”³⁹⁸.

Deși majoritatea savanților romaniști erau conștienți de absurditatea teoriei celor două limbi diferite, conducerea PCUS și PCM nu au admis, nici în 1956, nici mai târziu, recunoașterea identității „limbii moldovenești” și limbii româniei. O astfel de soluție, desigur, putea submina proiectul identitar sovietic și planurile expansioniste de separare etnolingvistică și culturală a teritoriului dintre Prut și Nistru în raport cu România, precum și continuarea ocupației sovietice a Basarabiei.

Restabilirea normelor limbii literare române

În 1955, într-un articol publicat în revista „Octombrie”, istoricul și critic literar R. Portnoi sublinia că principiul nefast al „măsurii de mijloc” în ortografia „limbii moldovenești” a condus la „multe reguli lipsite de orice temei științific, fiind fixate după bunul plac al autorului”³⁹⁹. Pentru a exemplifica această stare de lucruri s-a referit la „Gramatica limbii moldovenești”(P. I și II), editată în 1954, în care „puteau fi găsite nenumărate pilde care vorbeau despre trei regimuri ortografice diferite: unul al autorului gramaticii, altul al textelor din literatura clasică și al treilea al pildelor din literatura sovietică moldovenească și din literatura artistică tradusă”. Mai mult, existau incongruențe de ordin ortografic și gramatical chiar între cele două părți ale gramaticii, iar textele clasicilor, incluse în aceste manual, erau schimonosite,

³⁹⁷Курс де лимбэ молдовенеяскэ контемпоранэ, вол. 1. Интродучере. Фонетикэ. Лексиколожие. Морфоложие. (Суб ред. луй А.Т. Борщ, Н.Г. Корлэтяну (ред. принчипаль) ши В.П. Соловьев). Кишинэу: Шкоала Советикэ, 1956, pp. 1-32; *Apud*, Cotelnic, T. Preocupări socioingvistice ale academicianului Nicolae Corlăteanu. În: *Buletin de Lingvistică*. 2014-2015, nr. 15-16, p. 105.

³⁹⁸ АȘСАȘМ, фонд 19, inv. 1, dosar 33, fila 95; c. f. Negru, Gh. *op. cit.*, p. 44.

³⁹⁹ Портной, Р. Деспре ымбунэтэциря ортографией. În: *Октомврие*. 1955, № 2, п. 88.

„mai cu seamă în ceea ce privește ortografia”. De aceea, propunea ca „la întocmirea noului regim ortografic” să fie „îndreptate greșelile serioase” din manualele de ortografie și gramatică și „să se țină seama cuvenită de literatura clasică din veacul al XIX și de specificul limbilor în general, să nu se mai facă reguli după bunul plac al autorilor”⁴⁰⁰.

Aceleași argumente au fost prezentate și în articolul „Cu privire la îmbunătățirea ortografiei limbii moldovenești contemporane”, publicat în nr. 10 din 1955 al revistei „Octombrie”, sub semnătura lingviștilor romaniști din Leningrad, R.G. Piotrovski și N.M. Pecek. Autorii atrăgeau atenția asupra nivelului slab de cunoaștere de către elevi a normelor ortografice, situație ce se explica prin „necoincidența” normelor din manualele de gramatică „cu normele moldovenești contemporane”⁴⁰¹. În plus, indicau asupra necesității studierii în școli și la facultățile de filologie a perfectului simplu pentru a facilita studierea operelor clasice moldovenești⁴⁰².

I. Vasilenko, cercetător la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei Moldovenești a AȘ a URSS, continua dezbaterile pe paginile revistei „Octombrie”. În articolul „Alecu Russo și limba literară”, utilizând fragmente din „Cugetările” scriitorului, Vasilenko atenționa „că nicio grupare socială în parte (cu atât mai mult în persoana unui cerc îngust și izolat de „savanti”) nu are dreptul de a impune limbii naționale alte legi deosebite de acelea care formează esențialul, specificul ei național”. Argumentele în favoarea reformării limbii literare erau susținute cu citate din volumul „Opere alese” de Alecu Russo (1955), pe care l-a îngrijit și prefațat. Criticând „creatorii de gramatică”, I. Vasilenko făcea trimitere la A. Russo, care scria că „filologii trebuie să fie nu altceva decât simpli arhivari ai limbii: ei nu au dreptul să aspire la titlul de «creatori» ori «legiuitori» ai limbii”, iar gramatica nu trebuie făcută „după limba ce-ar trebui să avem, dar după limba ce avem”⁴⁰³.

Articolul aceluiași autor „Să restabilim principiile ortografiei noastre clasice tradiționale”, publicat în revista „Nistru” (nr. 2, 1957), a avut un larg ecou în rândurile intelectualității, pentru că aducea în discuție publică problema revenirii la ortografia românească, un subiect interzis după 1940 în RSSM. După cum sublinia autorul, scopul acestui studiu era „să aducă un real prinos în rezolvarea dreaptă a unor probleme de o arzătoare actualitate și să

⁴⁰⁰Портной, Р. *loc. cit.*, p. 90.

⁴⁰¹Пиотровский, Р. Г., Печек, Н. М. Ку привире ла ымбунэтэциря ортографией контемпоране молдовенешть. În: *Октомбрие*. 1955, № 10, p. 80.

⁴⁰²*Ibidem*, p. 83.

⁴⁰³Василенко, И. Алеку Руссо ши лимба литерарэ. În: *Октомбрие*. 1955, № 7, p. 73.

ajute în chip eficient la lichidarea neîntârziată a haosului ortografic creat în scrisul nostru în ultimii 12 ani”⁴⁰⁴.

Așadar, „restabilirea în drepturi a ortografiei clasice tradiționale” era o sarcină imperioasă al îndelungatului și anevoiosului proces de lichidare a „neoașismului” în lingvistica din RSSM. „Astăzi, nota I. Vasilenco, după reeditarea la noi a creației tuturor clasicilor noștri de seamă, după ieșirea la lumină a noului dicționar ruso-moldovenesc (care a lărgit oglindirea fondului lexical al limbii noastre până la adevăratele lui proporții), după restabilirea în limba literară contemporană a tuturor celorlalte norme literare clasice-tradiționale, rămâne să fie înfăptuită fără nicio amânare și restabilirea în drepturile sale de netăgăduit a adevăratei noastre ortografii, a ortografiei clasice tradiționale. Numai în chipul acesta va putea fi dusă la bun sfârșit opera de normalizare a limbii noastre literare care s-a început la noi după doborârea teoriilor vulgarizatoare în lingvistică”⁴⁰⁵. Analizând cele mai crase erori ale artizanilor „limbii moldovenești”, I. Vasilenco sublinia că „autorii ortografiei din 1945 au uitat ori n-au înțeles că ortografia noastră tradițională are un alt caracter, decât ortografia rusă ori ucraineană, care se întemeiază pe alte principii”. În timp ce „ortografia tradițională moldovenească se bazează mai mult pe principiul fonetic”, era evident că nu puteau fi admise „reguli apriorice, cum era în ortografia din 1945, care prevedea scrierea lui *ă, î*, după *s, z, ț*, cu hurta”.

O altă problemă ridicată de I. Vasilenco era cea cu privire la alfabet, întrucât anume aici era nevoie „de o unificare (în sensul adevărat al cuvântului)”. Chiar dacă nu scria explicit despre necesitatea revenirii la alfabetul latin, susținerea ideii că „fiecare sunet din limba noastră trebuie să-și aibă semnul său corespunzător” era, de fapt, o pledoarie pentru alfabetul latin⁴⁰⁶. Textele în manuscris, nepublicate din cauza cenzurii⁴⁰⁷, în care autorul, cu rigoarea științifică ce îl caracteriza, scria despre eforturile lingviștilor de la Chișinău de a „încrucșa”, a „corci” în chip artificial „limba moldovenească”, despre necesitatea restabilirii ortografiei românești și a alfabetului latin, probau fermitatea și consecvența continuă a savantului-filolog.

Dezbaterile publice privind problemele „limbii moldovenești” nu au rămas fără rezultat. Astfel, la 2 august 1957, Consiliul de Miniștri al RSSM a aprobat modificările la „Normele ortografiei și punctuației limbii moldovenești”, care prevedeau noi reguli:) scrierea lui *e*, în loc

⁴⁰⁴ Василенко, И.. Сэ рестабилим принципіиле ортографіей noastre класиче традиціонале. În: *Нумпу*. 1957, № 2, п. 125.

⁴⁰⁵ *Ibidem*, п. 126.

⁴⁰⁶ *Ibidem*, п. 130.

⁴⁰⁷ Este vorba despre studiile „Clasicii moldoveni despre grafica și alfabetul moldovenesc” și „Despre alfabet”(1955). Pentru detalii, c.f. Boldișor, V. Martirajul lui Ion Vasilenco. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2019, nr. 3- 4, pp. 59-61.

de **ă**, după *s, z, ț* (*secară, zestre, țelină*); **i**, în loc de **î**, după *j, ș, s, z, ț* (*jilț, șină, simț, zi, ține*); 2) **-ea**, în loc de **e** la substantivele feminine (*stea, teighea, perdea*), la infinitivul verbelor de conjugarea I cu rădăcina terminată într-o vocală și la verbele de conjugarea II (*a întârzia, a apropia, a șede, a vrea, a bea*); 3) restabilirea lui **e**, în prefixele **-des, -dez**, care până atunci erau „unificate” și reduse la **-dis**, (*a desface, a descinge, dezlega*, în loc de *a disface, a discinge, a dizlega*); 4) scrierea numeralelor **trei, șase, șapte, zece** în loc de **trii, șăse, șăpte, zăce**⁴⁰⁸.

Aprobarea acestor modificări la normele ortografice a constituit un pas important pe calea apropierii limbii literare „moldovenești” de limba română, cu toate că mai continuau să se păstreze norme ale ortografiei „încrucișate”⁴⁰⁹. Restabilirea normelor tradiționale ale limbii nu a fost finalizată pe deplin, deoarece problema redării în scris a sunetului „**dj**” nu era rezolvată”. După 1957, însă, textele literare au devenit mai cizelate, autorii străduindu-se să se debaraseze de rusisme și de cuvintele „neaoșe”.

3.3. Recuperarea moștenirii literare clasice

„Liberalizarea” vieții politice și culturale, generată de „dezgheț”, a avut un impact major asupra renașterii spiritului national în republicile unionale, determinând apariția unor solicitări pentru recuperarea patrimoniului literar și artistic și afirmarea culturilor naționale. În acest context al „liberalismului” post-stalinist intelectualitatea indigenă, mai cu seamă cea din Ucraina și republicile baltice, au depus eforturi pentru repunerea în drepturi a limbilor naționale și a scriitorilor „decadenți”, „clericali”, „burghezo-naționaliști” din interbelic, puși la index în anii stalinismului⁴¹⁰.

Și autoritățile comuniste din RSSM au avut, de asemenea, un anumit interes pentru valorificarea moștenirii literare clasice. Incapacitatea de a dezlega problema clasicilor literaturii în primul deceniu postbelic punea în mare dificultate sarcina elaborării „Istoriei literaturii moldovenești” și a „Istoriei RSSM”.

În RSSM intelectualitatea de creație, cercetătorii literari, urmând exemplul colegilor din alte republici unionale, inițiază acțiuni de valorificare a operelor scriitorilor clasici români, interziși după 1940. Inițiativele lor erau susținute, uneori, de anumiți reprezentanți ai structurilor

⁴⁰⁸ Нормеле ортографиче ши де пунктуаție але лимбий молдовенешть. În: *Культура Молдовей*, 1957, 17 август, п. 2-3;

⁴⁰⁹ Boldișor, V. *loc. cit.*, p. 61.

⁴¹⁰ Gaspar, A. Dix années de „dégel”. În: *Politique étrangère*. 1963, nr. 1(26), p. 67.

literare sovietice de la Moscova. Semnificativă, în cazul dat, este scrisoarea din 13 ianuarie 1954, semnată de A.A. Surkov, președinte al Uniunii Scriitorilor din URSS, și B.N. Polevoi, secretar al aceleiași instituții, adresată lui A. Lupan, președinte al conducerii Uniunii scriitorilor din RSSM. Reprezentanții conducerii Uniunii Scriitorilor din Moscova s-au disociat de abordările unilaterale ale unor critici și istorici literari din RSSM, care îi considerau pe scriitorii clasici din fostul Principat Moldova doar moldoveni. „În ultima perioadă în Moldova, menționau A.A. Surkov și B.N. Polevoi, au apărut un șir întreg de lucrări în care criticii și istoricii literari moldoveni discută despre patrimoniul literar moldovenesc și creația unor asemenea scriitori, precum Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Ion Creangă etc. Considerăm că unele dintre aceste studii, în special cele consacrate scriitorilor din generația mai veche, denotă, într-o anumită măsură, o abordare unilaterală, considerându-i pe scriitorii mai sus menționați drept clasici ai literaturii moldovenești”⁴¹¹. A.A. Surkov și B.N. Polevoi nu vedeau rostul unor astfel de interpretări, „mai ales în condițiile actuale când s-a format națiunea socialistă”, pledând pentru calificativul „scriitor moldovean și roman”. Cei doi semnatori notau: „Activitatea politică și literară a unor așa scriitori ca Alecsandri, Russo, Negruzzi, Creangă ș.a. a fost strâns legată de activitatea social-politică a Principatului Moldova, care a devenit ulterior parte a României. De aceea este absolut firesc ca poporul roman, care se consideră moștenitor cu drepturi depline asupra celor mai bune realizări culturale, să considere acești scriitori drept clasici ai săi și să includă operele acestora în patrimoniul culturii naționale”.

Pe de altă parte, referindu-se la valorificarea moștenirii literare în Republica Populară Română, A.A. Surkov și B.N. Polevoi menționau că secretarul Partidului Muncitoresc Român, Gh. Gheorghiu-Dej, care a luat cuvântul la congresul cadrelor didactice, a îndemnat învățătorii și profesorii să educe elevilor și studenților mândria națională, interesul și dragostea față de operele unor scriitori ca Mihai Eminescu, Ion Luca Caragiale, Ion Creangă, George Coșbuc ș.a. În aceeași ordine de idei, scriitorii moscoviți semnalau că Ion Creangă fusese ales post-mortem drept membru al Academiei Române, iar Academia Română instituise și un premiu special „I. Creangă” pentru proză.

În acest conext, autorii scrisorii considerau că tendința de a-i considera pe scriitorii clasici din Principatul Moldova doar „moldoveni” sau doar „români” era „incorectă”. Cel mai înțelept era să se renunțe la metoda „sociologist-vulgară” de valorificare a clasicilor literaturii române și de a-i recunoaște în calitate de scriitori „moldo-români”. Pentru a sublinia absurditatea încercărilor unor cercetători din RSSM de a confisca moștenirea literară clasică românească și a

⁴¹¹ AOSPRM, fond 51, inv. 14, dosar 210, fila 1.

o reboteza doar drept moldovenească, cei doi scriitori sovietici au recurs la următoarea parabolă: „În această chestiune (a moștenirii literare – n.n.) ar fi greșit să ne asemuim cu frații dezbinați din vechea poveste moldovenească, care, neîmpărțind laptele de la vaca comună au tăiat-o în două părți egale”. Pornind de la această situație, potrivit lui A. Surkov și B. Polevoi, criticii și cercetătorii literari sovietici trebuiau să utilizeze comunitatea moștenirii literare din lucrările lor consacrate clasicilor moldo-români „pentru consolidarea legăturilor de prietenie între aceste popoare, pentru propaganda tradițiilor istorice a prieteniei sovieto-române”⁴¹².

Începând cu anul 1955, în revistele literare și de cultură din RSSM vor fi publicate materiale consacrate înaintașilor literaturii române din secolele XVIII-XIX. Cu acceptul cenzurii se editează monografiile dedicate operelor lui Ion Creangă, Vasile Alecsandri, Bogdan Petriceicu Hașdeu⁴¹³.

În paralel, apar și unele demersuri pentru eternizarea numelor celor mai reprezentativi scriitori clasici moldo-români. La 29 iunie 1955, conducerea Uniunii Scriitorilor din RSSM (președinte - A. Lupan, secretar - L. Barski) adresează o cerere secretarului CC al PCM, D. Tcaci, în care arătau că în toate orașele mari ale Uniunii Sovietice, în special, în capitalele republicilor unionale și autonome, se făceau eforturi mari pentru perpetuarea memoriei personalităților literare, artistice și științifice naționale. Numele lor erau conferite școlilor, teatrelor, muzeelor, iar în parcuri, în cinstea acestor personalități, se instalau „galerii întregi de busturi”. Exprimând regretul că în RSSM, în special, în orașul Chișinău, „nu se întreprinde nimic pentru continuarea acestei frumoase tradiții sovietice”, cei doi semnatari ai demersului solicitau „edificarea, în unul dintre parcurile din Chișinău, a galeriei de busturi ale celor mai reprezentativi scriitori ai literaturii noastre, oameni de artă și știință”. În același demers ei cereau secretarului CC al PCM să „dea indicații Consiliului de deputați ai poporului din Chișinău să atribuie numele clasicilor literaturii române” unor străzi din capitală, dorind ca „asemenea acțiuni să fie înfăptuite și în alte orașe și raioane ale republicii”⁴¹⁴. În încheierea demersului, Lupan și Barski propuneau schimbarea numelui următoarelor străzi: „Kolodeznaya” – în „Vasile Alecsandri”, „Fontannaya” – „Mihai Eminescu”, „Kuznecinaia” – „Alec Russo”, „Moghilevskaya” – „Nicolae Milescu-Spătaru”, „Svecinaia” – „Donici”, „Podolskaya” – în „Dimitrie Cantemir”⁴¹⁵.

⁴¹² AOSPRM, fond 51, inv. 14, dosar 210, fila 2.

⁴¹³ Памфиле, В. Моштениря литерарэ а луй Василе Алексадри. În: *Октомврие, 1955*, №. 1; Романенко, Н. Б. П. *Хаждеу*. Кишинэу: Шкоала советикэ, 1957; Портной, Р. *Ион Крянгэ*, Кишинэу: Шкоала советикэ, 1957.

⁴¹⁴ AOSPRM, fond 51, inv. 14, dosar 209, filele 23-24.

⁴¹⁵ *Ibidem*, fila 25.

În cursul anului 1957, prin contribuția cercetătorilor literari de la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, au fost editate o serie de cărți, consacrate operei unor cărturari și scriitori români, născuți în fostul Principat Moldova. Între acestea, monografia „Viața și opera lui V. Alecsandri” (autor V. Coroban), „Gh. Asachi. Opere alese” (ediție îngrijită și prefață de I.K. Varticean și F.D. Levit), „M. Costin. Opere alese” (ediție îngrijită, prefață, comentarii și glosar de V.P. Soloviov), „D. Cantemir. Descrierea Moldovei” (text și prefață de A.T. Borșci), „C. Negruzzi. Opere alese” (ediție îngrijită și prefațată de Gh. F. Bogaci), „C. Stamati-Ciurea. Opere alese” (ediție îngrijită și prefață de Gh.F. Bogaci)⁴¹⁶.

În aprilie 1958, cu concursul forurilor de partid, în parcul „A.S. Pușkin” din Chișinău a fost inaugurată „Aleea clasicilor”, cu busturile a doisprezece scriitori români din secolele XVIII-XIX: Dimitrie Cantemir, Nicolae Milescu-Spătaru, Gheorghe Asachi, Alexandru Donici, Alexandru Hâjdău, Constantin Stamati, Bogdan Petriceicu-Hașdeu, Constantin Negruzzi, Alecu Russo, Vasile Alecsandri, Ion Creangă și Mihai Eminescu. Tot în anul 1958 a fost editat volumul I al „Istoriei literaturii moldovenești” ce reprezenta „bilanțul eforturilor cercetătorilor literari în domeniul studierii moștenirii clasice”⁴¹⁷.

În același timp, criticul literar V. Coroban inițiază, în două articole, discuția despre „specificul național”: unul publicat la 17 octombrie 1958 în ziarul „Sovetskaia Moldavia”⁴¹⁸ și celălalt – în revista literară „Nistru”, nr. 3 din 1959⁴¹⁹. În ambele materiale, Coroban pleda pentru dezvoltarea literaturii „moldovenești” pe baza literaturii române clasice, valorificarea operei scriitorilor români din toate zonele istorice românești.

În aceeași cheie este scris și articolul lingvistului Ion Vasilenko, publicat în revista „Nistru” la începutul anului 1959⁴²⁰. Semnalând progresele din a doua jumătate a anilor 1950 în ceea ce privește valorificarea marilor scriitori români din secolele XVIII-XIX, I. Vasilenko se pronunța pentru continuarea eforturilor cercetătorilor literari din RSSM de valorificare a operelor altor înaintași ai literaturii române⁴²¹.

Acțiunea de recuperare a scriitorilor clasici dă naștere unor dezbateri aprinse între militanții frontului ideologic și intelectuali. Cercetătorii literari, oamenii de litere ce pledau pentru valorificarea operei scriitorilor clasici în care să se regăsească nu doar reprezentanții

⁴¹⁶ ANRM, fond 2848, inv. 4, dosar 57, filele 23-24.

⁴¹⁷ Кожевников, Ю. Бережно относиться к классическому наследию. În: *Вопросы литературы*. 1962, № 1, с. 98.

⁴¹⁸ Коробан, В. О национальной специфики в литературе. În: *Советская Молдавия*. 1958, 17 октября.

⁴¹⁹ *Idem*. Нотице деспре спечификул национал ын литературэ ши мэстрия артистикэ. În: *Нистру*. 1959, № 3.

⁴²⁰ Василенко, И. Ынсемнэрь деспре история ши критика литерарэ. În: *Нистру*. 1959, № 3.

⁴²¹ Кожевников, Ю. *loc. cit.*, с. 106.

fostului principat al Moldovei, dar și ai altor regiuni istorice românești, erau acuzați de către oponenții lor de „însușire necritică” a moștenirii literare și de idealizare a scriitorilor clasici, de preluare nediferențiată și includere a acestor scriitori într-un „torent unic”. Încercările unor literați de a scrie despre „specificul național” în literatura „moldovenească” erau imediat taxate în presa de partid.

În 1959, revista „Kommunist Moldavii”, publică, în nr. 3 și 8, două articole: „O pravil’nom osveșcenii istorii soșialno-politiceskoi mâsli Moldavii” („Cu privire la reflectarea corectă a istoriei gândirii social-politice din Moldova” și, respectiv, „Eșcio raz o klassovom podhode k analizu ideologhiceskih pameatnikov proșlogo” („Încă o dată despre abordarea de clasă în analiza monumentelor ideologice ale trecutului”), care criticau vehement modul de reinterpretare a moștenirii literare clasice. Cercetătorii literari E. Levit, N. Romanenco, V. Panfil, V. Coroban, autori ai lucrărilor despre opera lui Gh. Asachi, B. P. Hașdeu, V. Alecsandri etc., erau învinuiți că „idealizau concepțiile unor scriitori din trecut”, care erau exponenți nu ai țaranilor, ci ai „claselor exploatare”⁴²².

De cealaltă parte, revista literară „Nistru” (nr. 6, 1959), în editorialul „Monumentele ideologice ale Moldovei. Cu privire la reflectarea corectă a gândirii social-politice din Moldova”, răspundea atacurilor autorilor articolului din revista „Kommunist Moldavii” (nr. 3, 1959), luând apărarea criticilor literari blamați.

Ședința Biroului CC al PCM din 28 iulie 1959 a condamnat această luare de atitudine a redacției revistei „Nistru”. În hotărârea „Cu privire la observațiile critice nefondate ale revistei «Nistru»” se menționa: „Redacția revistei «Nistru» încearcă să infirme faptul că în multe studii literare despre clasicii literaturii moldovenești se trec sub tăcere ideile social-politice și filozofice ale scriitorilor din trecut și lucrările acestora. În opinia conducerii PCM prin idealizarea reprezentanților culturii feudale și burgheze, redacția revistei și unii cercetători și critici literari (V.P. Coroban, F.D. Levit, N.N. Romanenco) negau teza marxist-leninistă potrivit căreia „orice scriitor este nu numai artist, dar și exponent al ideilor unor anumite clase”. Biroul condamna apariția acestei analize redacționale în revista „Nistru”, calificând-o drept eronată din punct de vedere politic, pedepsindu-l pe redactorul-șef, G. Meniuc, cu o mustrare aspră, înscrisă în carnetul de partid⁴²³.

⁴²² Кожевников, Ю. *loc. cit.*, c. 99.

⁴²³ AOSPRM, fond 51, inv. 19, dosar 55, fila 281.

În 1960, presa de partid din RSSM lansează atacuri brutale la adresa exponenților ideilor privind comunitatea lingvistică și culturală moldo-română și a celor care manifestau „tendințe naționaliste și nihiliste”. Ținta acestor critici aspre erau reprezentanții cercurilor literare de primă mărime, printre care criticii literari V. Coroban, N. Romanenco, scriitorul G. Meniuc ș. a. Articolul anonim, intitulat „Oracol fals”, publicat în ziarul „Moldova Socialistă” din 13 martie 1960, critica ideile expuse de V. Coroban în două articole publicate în anul 1958⁴²⁴, în care între altele, erau formulate pledoarii pentru continuarea eforturilor de valorificare a moștenirii literare clasice.

În revista literară unională „Voprosî literaturî” („Probleme literare”) este publicat articolul intitulat „Berejno odnosit'sea k klassiceskomu naslediu” („Să ne purtăm cu grijă față de moștenirea clasică”), semnat de criticul literar Iu. Kojevnikov. În centrul criticii sale se aflau cele două articole din „Communist Moldavii” care așezau, conform principiului vulgar-sociologic, „în două coloane”, pe toți scriitorii „moldoveni” ai secolului al XIX-lea: una, din care făceau parte A. Donici, C. Stamati, Gh. Asachi și A. Hâjdeu, reprezenta „gândirea feudală”, cealaltă, formată din V. Alecsandri I. Creangă, M. Eminescu, B.P. Hasdeu, „gândirea burgheză”. Autorul atrăgea atenția asupra faptului că această atitudine vulgar-sociologică „despre cronicarii și scriitorii exponenți ai claselor exploatare” era menținută în toate articolele de critică literară, periclitând valorificarea moștenirii clasice ce abia începuse în RSSM. Această abordare care „separa concepția despre lume a scriitorului de creația lui” era ferm dezaprobată: „Ce va rămâne din Pușkin sau Gogol, menționa Iu. Kojevnikov, dacă am uita că ei sunt scriitori, maeștri-creatori? Primul se va pomeni un simplu dvorean care a sărăcit, iar al doilea – un mic moșier provincial anonim. Împreună cu aceasta, în istoria vieții sociale, dar și a gândirii ruse, s-ar forma un gol uriaș. Cum s-ar înfățișa istoria societății franceze dacă în ea ar fi trăit un oarecare legitimist obscur Honore de Balzac, dar nu ar fi fost scriitorul Balzac? Și apoi cum rămâne cu scriitorii despre a căror concepție despre lume putem judeca doar în baza creației lor (Eschil, Aristofan, Shakespeare)? Înțelegerea îngustă a concepției despre lume a artistului, reducerea creației la viziunile politice, atrag după sine clasificarea vulgar-sociologică a scriitorilor”⁴²⁵.

În altă ordine de idei, articolul evidențiază neajunsurile metodologice ale lucrării colective „Istoria literaturii moldovenești”(1958), care copia periodizarea literaturii rusă, fără a ține cont de anumite particularități socio-economice sau estetice. Iu. Kojevnikov critica acest demers al cercetătorilor literari din RSSM, tentați să croiască o literatură după legile procustiene, doar în

⁴²⁴ Este vorba despre articolele „О префаце аграматэ” din revista „Nistru”. 1958, nr. 8 și „О национальной специфики в литературе” din ziarul „Советская Молдавия”. 1958, 17 октомврие.

⁴²⁵ Кожевников, Ю. *loc. cit.*, с. 99-100.

baza criteriului teritorial, fără a ține cont de legătura organică între procesele literare din Principatele Române. În final, îndemna scriitorii, cercetătorii literari să reînceapă discuția pe marginea moștenirii literare în corespundere cu hotărârile Congresului XXII al PCUS din 17 -31 octombrie 1961, care „a subliniat necesitatea luptei împotriva dogmatismului”⁴²⁶.

O hotărâre a Biroului CC al PCM din 18 mai 1962 obliga conducerile AȘ a RSSM și a Uniunii Scriitorilor să discute și să adopte o poziție cu privire la articolul lui Iu. Kojevnikov⁴²⁷. În pofida „recomandării” CC al PCM de a nu mai readuce în discuție publică problema moștenirii literare, aceeași revistă „Voprosi literaturi” (nr. 8, 1962) publică, la rubrica „cuvânt-cercetătorilor literari moldoveni”, mai multe luări de atitudine pe marginea articolului lui Iu. Kojevnikov.

Astfel, cercetătorii literari H. Corbu și S. Cibotaru susțineau, în bună parte, cele enunțate de criticul literar de la Moscova, dându-i dreptate că problema studierii clasicilor trebuia să devină una din sarcinile de bază ale științei literare din RSSM. Iar această problemă putea fi scoasă la liman, după cum afirmau autorii, doar într-o atmosferă creatoare fără etichetări la adresa celor care cercetează opera clasicilor. În linii mari, ideile enunțate în articolele autorilor din RSSM s-au apropiat de punctul de vedere a criticului literar moscovit despre necesitatea revizuirii periodizării prea fragmentate a istoriei literaturii „moldovenești” și reluării discuțiilor pentru soluționarea corectă a acestui subiect. Aceștia pledau pentru „lărgirea cercului de scriitori care trebuiau studiați”⁴²⁸ și îmbunătățirea programelor școlare la literatură „moldovenească”, în conformitate cu cercetările literare. În acest sens, se propunea editarea operei scriitorilor G. Sion, H. Gane, C. Hogaș, A. Vlahuță și valorificarea operei lui Gh. Madan și C. Stere⁴²⁹.

În articolul „Bereci i uvajati nasledie” („Să ocrotim și să prețuim moștenirea”), inserat în același număr al revistei literare de la Moscova, scriitorul A. Lupan arăta că toată discuția în jurul clasicilor, etichetarea cronicarilor și scriitorilor din secolele XVII-XIX cu epitetul de „ideologi ai clasei feudalilor și burgheziei” s-a transformat într-o campanie de demascare și discreditare a scriitorilor clasici. În altă ordine de idei, el a abordat problema „identității moștenirii clasice a popoarelor moldovean și român”, subliniind că „multe popoare ale lumii, înrudite sau mai îndepărtate au aceeași limbă comună și de multe ori și o literatură clasică

⁴²⁶ Кожевников, Ю., *loc. cit.*, c. 121.

⁴²⁷ AOSPRM, fond 51, inv. 22, dosar 13, fila 14.

⁴²⁸ Корбу, Х., Чиботару, С. Общими усилиями решать сложные вопросы. În: *Вопросы литературы*. 1962, №. 8, c. 71.

⁴²⁹ *Ibidem*.

comună. Știința sovietică cunoaște și explică temeinic legitatea unor asemenea fenomene istorice. Și atunci de ce trebuie să-i speriem pe oameni cu aceasta?”⁴³⁰.

La rândul său, R. Portnoi, în articolul „Глубже изучати проблемî классики” („Să cercetăm temeinic problema clasicilor”) a criticat articolele din „Communist Moldavii” pentru ignorarea adevărului că literatura „moldovenească” s-a dezvoltat în strânsă legătură cu cea din Valahia și Moldova de peste Prut. Acest fapt a dus la denaturarea „procesului evoluției literaturii, care era prezentat în mare parte unilateral, anost și incorect”⁴³¹.

Lingvistul moscovit D. Mihalci considera apariția articolului lui Iu. Kojevnikov întru totul oportună, „având în vedere disensiunile care existau între o parte a scriitorilor, cercetătorilor și criticilor literari moldoveni în problema literaturii moldovenești”. El i-a criticat pe adepții separării clasicilor comuni, precum și tendințele de „radiere urgentă” a lui Alecsandri, Eminescu, Creangă ș.a din categoria scriitorilor români, declarându-i univoc drept scriitori moldoveni⁴³².

În nota redacției de la sfârșitul grupajului de materiale pe tema moștenirii clasice se menționa că „materialele publicate de reprezentanții culturii moldovenești denotă necesitatea arzătoare a elaborării continue a problemelor moștenirii clasice”. În timp ce „mulți autori au fost de acord că Iu. Kojevnikov a pus corect problema privind atitudinea grijulie față de moștenirea clasică”, o serie de alți autori „nu au avut o atitudine pozitivă” față de această problema. Erau vizați autori articolului din „Communist Moldavii”, care nu numai că nu au acceptat critica „principlă tovărășească”, dar nici nu s-au dezis, de fapt, de dogmele sociologismului vulgar. Redacția revistei „Voprosî literaturî” exprima încrederea că discuțiile vor continua în mediul opiniei publice din RSSM, dat fiind numărul mare de ecouri la articolul lui Iu. Kojevnikov.

La 29 noiembrie 1962, AȘ a RSSM a organizat o ședință lărgită a biroului secției de științe sociale și a comitetului de conducere al Uniunii Scriitorilor din RSSM privind problema „moștenirii literare a poporului moldovenesc”, la care au luat cuvântul 28 de participanți din rândul scriitorilor și cercetătorilor literari.

Această dezbatere științifică avea menirea să tranșeze problema moștenirii clasice, iar operele scriitorilor din trecut să „fie puse în slujba construcției comunismului”. În alocuțiunea sa, președintele AȘ al RSSM, Ia. Grosul, a menționat că cercetătorii literari și scriitorii au efectuat

⁴³⁰ Корбу, Х., Чиботару. *loc. cit.*, с. 81.

⁴³¹ Портной, Р. Глубже изучать проблемы классики. În: *Вопросы литературы*. 1962, № 8, с. 100.

⁴³² Михалчи Д. Насущная тема. În: *Вопросы литературы*. 1962, № 8, с. 104.

„o muncă mare și rodnică în ceea ce privește revalorificarea moștenirii literare a poporului moldovenesc”, reușind să publice operele alese ale lui A. Donici, C. Stamati, Gh. Asachi, C. Negruzzi, V. Alecsandri, A. Russo, M. Kogălniceanu, I. Creangă, B.P. Hașdeu, M. Eminescu, Z. Arbore, V. Crășescu ș.a.⁴³³. „Totuși trebuie spus, menționa Ia. Grosul, că în procesul acestei munci, mari și complicate, au fost comise și o serie de greșeli, legate de idealizarea creației unor scriitori din trecut, de determinări inexistente ale concepției unora dintre ei”. În același timp, a dezaprobat discuțiile din paginile presei unioanale, inițiate de criticul literar Iu. Kojevnikov, considerând că acestea „nu au contribuit cu nimic la rezolvarea problemelor moștenirii literare, ci au adus doar confuzie și dezinformare”⁴³⁴.

În fața științei literare era pusă sarcina editării clasicii din secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, „creația cărora nu era studiată și editată” și „pregătirii unor ediții științifice în mai multe volume ale operelor scriitorilor clasici”. Rezolvarea acestor „chestiuni complicate” depășea, în opinia lui Ia. Grosul, competențele cercetătorilor literari de la Chișinău. De aceea propunea atragerea specialiștilor de la Institutul de Literatură al AȘ a URSS și ale altor institute similare din republicile unionale și, „în primul rând, de la Institutul de literatură universală « A.M. Gorki »”⁴³⁵.

În cadrul conferinței au continuat discuțiile inițiate de revista „Voprosi literatury”. Discursurile vorbitorilor vădesc confruntarea dintre două grupări în problema moștenirii clasice. Prima, reprezentată de scriitorii A. Lupan, G. Meniuc, cercetătorii literari, V. Coroban, R. Portnoi, I. Vasilenco, care combăteau sociologismul vulgar din literatură, și cea de-a doua, avându-i ca adepți pe I. C. Varticean, I. D. Ceban, N. Mohov, P. Sovetov, A. Babii etc.

Dezbaterile publice de la Academia de Științe, în loc să contribuie la clarificarea și soluționarea problemei moștenirii literare clasice în RSSM, au dus la înăsprirea atitudinii conducerii de partid față de scriitorii recalcitranți și la forțarea procesului de înregimentare politică a oamenilor de litere și de subordonare a literaturii intereselor PCM.

La întâlnirea cu oamenii de creație din RSSM, din 16 martie 1963, convocată după reuniunea de la Moscova a lui N. Hrușciov cu scriitorii, artiștii și compozitorii din toate republicile unionale din 7-8 martie 1963, care s-a soldat cu o critică virulentă a „scriitorilor moderniști”, prim-secretarul CC al PCM, I. Bodiul, i-a acuzat pe unii dintre ei de neglijarea principiului partinității. I. Vasilenco, de exemplu, a fost admonestat pentru publicarea la 17

⁴³³ Проблема де студиере але моштенирий литературе. În: *Ниспругу*. 1963, № 2, п. 149.

⁴³⁴ *Ibidem*, п. 149.

⁴³⁵ *Ibidem*, п. 150.

ianuarie 1963 în ziarul „Cultura Moldovei”, a unui articol consacrat lui C. Stere, în care acestuia i se da o „apreciere pozitivă”, însă fără a indica și opiniile lui „reacționare”, ceea ce ar fi însemnat „reabilitarea politică a lui C. Stere”⁴³⁶.

La Plenara a VIII-a a CC al PCM din 5 iulie 1963, I. Bodiul a vorbit despre „tendențele incorecte în rândul unei părți a scriitorilor și cercetătorilor literari, care se manifestă prin idealizarea trecutului literar al poporului moldovenesc”, subliniind că punctul de vedere al criticului literar Iu. Kojevnikov de la Moscova, reflectat în articolul din revista „Voprosî literaturî”, nr. 1, din 1962, a fost respins de conducerea PCM⁴³⁷.

După condamnarea cercetătorilor și scriitorilor, care pledau pentru unitatea literaturii moldovenești și române, pentru valorificarea integrală a moștenirii literare clasice, presiunea PCM asupra tuturor celor care nu se conformau metodei realismului socialist crește drastic, subordonându-i strict comandamentelor ideologice.

Chiar dacă după plenara a VIII-a a CC a PCM din iulie 1963 discuțiile oficiale privind comunitatea literară „moldo-română” au luat sfârșit, reflecțiile asupra tradiției literare comune au continuat, iar sintagmele de „scriitor moldo-român”, „literatură moldo-română” sunt utilizate în unele lucrări până la sfârșitul anilor 1960. În „Istoria RSS Moldovenești”, editată în 1967, se menționa, de exemplu, că „opera lui M. Eminescu reprezintă culmea poeziei moldovenești și românești”, ceea ce constituia o recunoaștere voalată a unității literaturii clasice „moldo-române”⁴³⁸. În alte ediții destinate publicului larg, mai ales de la începutul anilor 1970, scriitorii clasici români, născuți în vechiul Principat al Moldovei, erau considerați scriitori moldoveni.

Dincolo de caracterul lor ideologizat, discuțiile privind moștenirea literară au avut efecte benefice asupra literaturii din RSSM. După o perioadă de peste un deceniu de nihilism și dogmatism, recuperarea clasicilor a dus la îmbogățirea limbii literare, creșterea nivelului de instruire și cunoaștere a limbii și literaturii, dezvoltarea prozei și poeziei.

3.4. Renașterea spiritului national

Denunțarea de către N. Hrușciiov la Congresul al XX-lea, din 23 - 25 februarie 1956, a crimelor și abuzurilor lui Stalin a contribuit la mobilizarea spiritelor naționale în republicile sovietice. În RSS Moldovenească opoziția față de politica națională a centrului s-a manifestat

⁴³⁶ AOSPRM, fond 51, inv. 23, dosar 188, fila 91.

⁴³⁷ *Ibidem*, dosar 6, fila 59.

⁴³⁸ *История РСС Молдовенеишь (Дин тимпуриле челе май векь пынэ ла Маря революцие социалистэ дин октомбрие)*. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ. 1967, Вол. 1, п. 677.

mai mult printre intelectuali și studenți, deși nu în forme atât de tranșante ca în republicile baltice sau în Ucraina. Această situație se explică și prin faptul că aici nu a existat o conducere națională numeroasă și influentă, care să apere și să promoveze interesele etnicilor români. Dimpotrivă, instituțiile de partid și de stat erau conduse și dominate de ruși, de ucraineni și de moldoveni sovietizați din fosta RASSM, pentru care orice doleanță cu caracter național reprezenta un „pericol naționalist”. În această situație, fără susținerea CC al PCM, promovarea „limbii moldovenești” în viața socială, după modelul celorlalte republici unionale, nu era posibil.

Un rol important în cadrul mișcării de regenerare culturală a avut presa. Ziarul „Cultura”, fondat în 1954, revistele „Chipăruș” și „Nistru”, ambele fondate în 1957, vor da tonul vieții culturale din RSSM. Revista „Nistru”, în timpul exercitării mandatului de redactor-șef de către scriitorul George Meniuc (ianuarie 1957 - septembrie 1959), a devenit „tribună de la care oamenii de litere și cultură au pledat pentru unitatea spirituală românească”⁴³⁹. În paginile revistei au fost reflectate, în afară de evenimentele literare din RSSM, și unele din RSR, fiind publicate relatări despre manifestările culturale din România, interviuri cu scriitori, dramaturgi români. Elocvente sunt materialele: „Noul în teatrul românesc” de Aurel Baranga (nr. 1, 1957), „Tradițiile noastre”. Interviu cu scriitorul român Sandu Teleajen de la Teatrul din Iași (nr. 12, 1957), „Cu prietenii ieșeni” (nr. 12, 1957), „Festivalul de film românesc” (nr.10, 1958), „Caragiale actual” (nr. 11, 1958) etc⁴⁴⁰.

A fost pusă în discuție și chestiunea cadrelor naționale din RSSM. În septembrie 1956, un grup de foști membri ai mișcării comuniste ilegale din Basarabia de până la 1940, în frunte cu Em. Bucov și A. Lupan, expediază un memoriu CC al PC(b) din toată Uniunea, în care semnalau despre atitudinea discriminatorie a conducerii din RSSM față de cadrele băștinașe. La 22 noiembrie 1956, Biroul CC al PCM a examinat conținutul acestei scrisori. În hotărârea adoptată se arăta că problema pregătirii și promovării cadrelor naționale se rezolvă, „în esență, corect”. Totodată, ministerelor și departamentelor li se atrăgea atenția asupra necesității promovării cadrelor naționale „bine pregătite sub raport profesional și politic și devotate cauzei construcției comunismului”⁴⁴¹. Prim-secretarul CC al PCM, Z. Serdiuk, susținut de o bună parte din cei prezenți la ședința Biroului, s-a pronunțat împotriva adoptării unei hotărâri în care să fie scoasă

⁴³⁹ Beșleagă, V. *Conștiința națională sub regimul comunist totalitar (RSSM: 1956-1963)*. Chișinău: Cartier, 2008, p. 31.

⁴⁴⁰ *Ibidem*.

⁴⁴¹ AOSPRM, fond 51, inv. 15, dosar 99, fila 2.

în evidență sintagma „naționalitate băștinașă”. În opinia lor, acest fapt putea conduce „la întărirea naționalismului burghez împotriva căruia partidul cheamă la luptă”⁴⁴².

În notele scriitorului Em. Bucov din 1957, întitulate „Despre specificul național”, se constata că în RSSM din cauza rusificării, aproape că nu a mai rămas nimic din specificul local, național. Din punctul de vedere al arhitecturii și al ambianței culturale, orașul Chișinău semăna mai mai mult cu orașele din Rusia. În acest sens, Chișinăul se deosebea de alte capitale ale republicilor sovietice – Kiev, Tallinn, Vilnius, Riga, Baku, Erevan, Așhabad, care păstrau coloritul național. Scriitorul era indignat de situația lingvistică din instituțiile administrative și de stat din RSSM, unde se vorbea doar în limba rusă. Oaspeții din alte republici erau nedumeriți de faptul că în Chișinău nu exista, de exemplu, un restaurant cu bucate tradiționale moldovenești. Em. Bucov relatează cazul de la restaurantul „Ceaika” din Valea Morilor, unde a intrat împreună cu amicul lui din Kiev. „Când ne-am așezat la masă, – scrie Em. Bucov - mi s-a creat impresia că mă aflu în restaurantul „Teatralnîi” din Kiev, unde, împreună cu amicul meu, servisem bucate naționale ucrainenești. Acum, bineînțeles, am încercat să comand bucate moldovenești. Chelnerul s-a uitat la mine ca la o ființă căzută de pe o planetă recent descoperită. El mi-a răspuns reproșându-mi: „Oare nu știți că vă aflați la Chișinău? De unde să avem aici bucate moldovenești?”. După ce am luat masa, amicul meu a remarcat cu un zâmbet binevoitor: „Borș ucrainesc mănânc și la Kiev, un ins din Rusia mănâncă pârjoale rusești și acasă. Pe mine sau pe un rus, când venim în alte republici, ne interesează, alături de bucatele noastre, și bucatele naționale”⁴⁴³.

Manifestările naționale și antisovietice în republicile din URSS se întetesc după declanșarea revoluției din Ungaria la 23 octombrie 1956. În acest context, Prezidiul CC al PCUS aprobă, la 14 decembrie 1956, proiectul scrisorii secrete intitulat „Cu privire la intensificarea lucrului organizațiilor de partid în mase și curmarea uneltirilor elementelor antisovietice dușmănoase”.

Documentul, expediat în toate organizațiile de partid primare din republicile unionale, din districte, regiuni, orașe și raioane pentru a fi discutat, obliga membrii de partid să se mobilizeze „la lupta hotărâtoare pentru curmarea uneltirilor elementelor antisovietice care, în ultimul timp, în legătură cu o oarecare agravare a situației internaționale, și-au intensificat activitatea dușmănoasă împotriva Partidului Comunist și a statului sovietic”.

⁴⁴² AOSPRM, fond 51, inv. 15, dosar 99, fila 9.

⁴⁴³ *Ibidem*, inv. 42, dosar 36, filele 213-217.

Conform scrisorii secrete, elementele antisovietice speculau abil „greutățile care încă existau”, mascându-și „activitatea dușmănoasă” cu „vorbe false referitoare la critică și autocritică”, cu „lozinci privind lupta pentru democrație”.

Totodată erau semnalate „destule cazuri” când comuniștii și conducătorii de partid nu „contracarau hotărât propaganda antisovietică” și „nu ripostau atacurilor dușmănoase”. Mai mult decât atât, unii comuniști, „camuflându-se cu apartenența la partid, sub pretextul luptei împotriva cultului personalității [...], alunecau pe pozițiile atnipartinice, lansau atacuri demagogice împotriva partidului, puneau la îndoială corectitudinea liniei sale [...]”⁴⁴⁴.

Un factor nou de influență asupra celorlalți membri ai societății sovietice constau persoanele amnistiate și reabilitate. Se aprecia că printre acestea existau oameni „cu intenții dușmănoase împotriva puterii publice din URSS, în special din rândurile foștilor troțkiști, ale celor de dreapta și ale naționaliștilor burghezi”.

În scrisoare erau nominalizate categoriile care s-au dovedit cele mai influențate de ideile naționaliste și antisovietice: „tineretul, studenții, intelectualitatea de creație și științifică”. „În ultimul timp, după cum se menționa, printre unii reprezentanți ai literaturii și artei, care au deviat de la linia partidului, imaturi politic și cu dispoziții mic-burgheze, s-au făcut încercări de a pune la îndoială corectitudinea liniei partidului privind dezvoltarea literaturii și artei sovietice, de a devia de la principiile realismului socialist și a se situa pe pozițiile artei lipsite de idei, au înaintat revendicări de a «elibera» literatura și arta de controlul partidului, de a asigura «libertatea de creație», înțelegând în sens burghez-anarhist și individualist”⁴⁴⁵.

În notele informative către Z. Serdiuc, din 15 ianuarie 1957, parvenite de la o serie de comitete raionale de partid din RSSM (Drochia, Râșcani, Brătușeni), privind „mersul discutării scrisorii CC al PCUS”, erau menționate cazuri concrete de antisovietism, cum ar fi respingerea „orânduirii colhoznică”, amenințarea conducătorilor de colhozuri, a comuniștilor și comsomoliștilor, ascultarea posturilor de radio „Vocea Americii” și „Europa Liberă”⁴⁴⁶.

În „Nota informativă strict secretă” a maiorului Kolosov, șeful Direcției IV⁴⁴⁷ a Comitetului Securității Statului de pe lângă Consiliul de Miniștri din RSSM, din 14 decembrie

⁴⁴⁴ *История России . Реалии советского времени . Послевоенная реальность*. Пихоя, Р. Медленно тающий лед (март 1953 - конец 1957 гг.). Политические итоги 1956 года. [citat: 02.02.2020]. Disponibil: <http://ricolor.org/history/rsv/aft/led/6/tml>.

⁴⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁴⁶ AOSPRM, fond 51, inv. 17, dosar 141, filele 8-9, 17

⁴⁴⁷ Misiunea nemijlocită a secției respective era lupta cu antisovietismul și naționalismul. Pentru detalii, c.f. Горяева Т. М. *Политическая цензура в СССР. 1917-1991* гг. Москва: РОССПЭН. 2002, с. 306.

1957, adresată CC al PCM, se menționa următoarele: „Comitetului Securității Statului de pe lângă Consiliul de Miniștri din RSSM deține date operative, provenite din denunțuri și alte date, conform cărora unele persoane din rândul elevilor, studenților și tineretului nimeresc sub influența elementelor dușmănoase, intră în secte religioase, scriu scrisori denigratoare și antisovietice și manifestă dispoziții naționaliste nesănătoase. În februarie 1957, N. Bătrânu, student în anulul trei la facultatea de filologie moldovenească (de la Universitatea de Stat din Chișinău - n.n.), a prezentat în cadrul ședinței societății științifice studențești un referat cu tema: „Chipul lui Ștefan cel Mare în creația populară orală”, în care și-a permis să facă comentarii naționaliste și a citit fragmente cu caracter antirus din opera lui M. Eminescu. La aceeași ședință, studentul V.A. Badiu, de la același an, după citirea referatului, a declarat: „[...] A căzut steaua lui Ștefan cel Mare, acum cine o va ridica”. La 27 martie, la ora de literatură moldovenească, Bătrânu și-a exprimat regretul că locuiește pe teritoriul Moldovei Sovietice.

La 8 mai, în timpul întâlnirii lectorilor catedrei de limbă și literatură moldovenească a Universității de Stat cu studenții, Bătrânu a exprimat idei naționaliste. Totodată a dat un citat al unui scriitor burghez din secolul al XIX-lea în care se spunea: „Înainte de a căpăta libertate, trebuie să-ți aperi națiunea [...]. Omul poate fi în lanțuri, dar opiniile oricum poate să și le exprime”. Afirmările lui Bătrânu au fost susținute de studentul Badiu, precum și de alți studenți ai facultății de filologie moldovenească. Badiu manifestă ură față de poporul rus și afirmă că a sosit timpul ca teatrul moldovenesc de operă și balet „Pușkin” să fie schimbat în „Caragiale”, de asemenea, era preocupat de problema „independenței moldovenești”. Bătrânu și Badiu își exprimă nemulțumirea între studenți de istoricii moldoveni contemporani, considerându-i fanteziști și numindu-i cu alte cuvinte jignitoare. Îl elogiază pe istoricul burghez român, reacționarul Iorga, care în opinia lor, a analizat corect evenimentele istorice. Studentul Bătrânu în timpul vacanței de vară a refuzat să plece la recoltarea pâinii de pe pământurile de țelină, nu s-a prezentat la timp la cursuri, motiv pentru care a fost exmatriculat de la Universitate [...]. În prezent a fost restabilit și învață în anul III. Studentul din același an, A. S. Cebotaru, în perioada când se afla la pământurile de țelină, în discuțiile cu alți studenți, demonstra că în URSS nu există democrație, deoarece există doar un singur partid politic. Cebotaru și studentul Gorilă declarau că comsomolul este o adunătură de carieriști și o capcană pentru a impune tineretului să plece la lucru la pământurile de țelină și mine. Studentul Universității de Stat, I.A. Druță, membru al ULCT, răsfoind la 17 august revista „Ogoniok”, consacrată eliberării Moldovei, a

afirmat că „ziua eliberării Moldovei de sub ocupația germano-fascistă este ziua ocupației Basarabiei”⁴⁴⁸.

Într-o scrisoare din 30 noiembrie 1958, adresată redacției „Cultura Moldovei”, scrisă în grafie latină, Constantin Pavlovschi, elev al Colegiului de mecanizare din Bender, își exprima îngrijorarea în legătură cu starea limbii literare și a culturii naționale din RSSM, insistând asupra necesității de a trece scrisul moldovenesc la alfabetul latin. „E rușine pentru noi, se menționa în scrisoare, că ne călcăm cultura noastră națională. Doar Partidul Comunist al URSS aprobă tot dreptul republicilor unionale la autodeterminare. Și Ucraina, și alte republici își au scrisul lor național, legitim, toate reclamele se scriu în ucrainește, iar la noi aceasta lipsește. Toți vor ca această problemă să fie urgent rezolvată. Limba noastră se poate scrie drept numai cu alfabetul latin și aceasta nu trebuie negat”. În acest sens, elevul Constantin Pavlovschi adresa redacției, iar prin intermediul ei și autorităților, o serie de întrebări la care el „așteaptă răspuns în scris”: „de ce se târăgănează atât de mult reglementarea gramaticii noastre”?, „când, în sfârșit, se va schimba alfabetul, când vom scrie așa cum trebuie, cu alfabet latin”, „reportajele de fotbal de ce nu ni se comunică în limba noastră maternă?”, „reclamele de ce nu se scriu în maternă.? ”. „Cultura trebuie să fie națională după formă. Dar deocamdată aceste chestiuni nu prea sunt rezolvate” – concluziona autorul⁴⁴⁹.

Aceste opinii ale tineretului, născuți în Basarabia de până la 1940, reprezentau, totodată, o consecință directă a eforturilor savanților-filologi din a doua jumătate a anilor 1950 de a recunoaște unitatea lingvistică moldo-română și a propunerilor făcute de unii savanți și intelectuali din RSSM de a reveni la grafia latină.

Autoritățile din RSSM s-au confruntat cu manifestări „naționaliste” și în anul 1959, când se împlineau „600 de ani de la constituirea Țării Moldovei”. Un grup de inițiativă, format din studenți, au hotărât să marcheze acest eveniment, convenind asupra „locului desfășurării, textului invitației și a cercului de participanți”⁴⁵⁰. Planul lor a fost dejucat de organele securității, care au închis localul unde urma să se desfășoare evenimentul. Tinerii au mers atunci la „Gară”, unde, împreună cu un grup de actori care plecau la studii la Moscova, au încins, chiar în restaurantul gării, o „Horă a Unirii”. La căderea serii, trei dintre participanții la acest eveniment -

⁴⁴⁸ AOSPRM, fond 51, inv. 17, dosar 297, filele 18-20.

⁴⁴⁹ *Ibidem*, fond 3584, inv. 1, dosar 13, filele 43- 44.

⁴⁵⁰ Beșleagă, V. *op. cit.*, p. 70.

viitorii scriitori Petru Cărare, Gheorghe Vodă și viitorul scenarist Vlad Ioviță – au depus flori la monumentul voievodului Ștefan cel Mare⁴⁵¹.

Anii 1956-1959 au simbolizat pentru RSSM o „gură de aer” necesară după sufocantul deceniu stalinist al perioadei postbelice în care limba și cultura română au fost supuse celor mai sinistre experimente de mutilare. Mișcarea de renaștere a spiritului național din RSSM din această perioadă a marcat debarasarea de balastul stalinist în limbă și cultură și armonizarea, atât cât a fost posibil atunci, cu limba și cultura română.

3.5 Atacul autorităților împotriva intelectualității

Acțiunile conducerii PCM împotriva intelectualității naționale din toamna anului 1959 au fost o consecință directă a unor directive adoptate la nivel central. Scopul metropolei era anihilarea „naționalmului” și obligativitatea principiului „internaționalist” de promovare a cadrelor din republicile unionale, în conformitate cu hotărârile Congresului al XXI-lea (27 ianuarie-5 februarie 1959). În suita acestor acțiuni se inscrie și reuniunea specială extinsă a Prezidiului CC al PCUS, cu participarea primilor secretari ai PC din republicile unionale din iulie 1959, în cadrul căreia liderii leton și azer au prezentat rapoarte asupra situației din domeniul politicii naționale. La sfârșitul reuniunii, referindu-se la efectele muștrului asupra liderilor din republicile naționale, Hrușciiov declara, pe un ton perfid, că „participanții au ieșit din saună curați și cu porii deschiși pentru ca [pielea] să respire normal”⁴⁵².

Drept urmare la plenara a IX-a a CC al PCM, din 22-23 septembrie 1959, în cadrul căreia s-a discutat chestiunea „Obiectivele organizației de partid republicane privind intensificarea lucrului politico-ideologic” au fost lansate atacuri furibunde împotriva intelectualității naționale. În raportului său, prim-secretarul CC al PCM, Z. Serdiuk a menționat: „Noi nu putem să închidem ochii că în rândul oamenilor de știință și de creație, printre studenți se manifestă unele tendințe de naționalism. Uneori aceste atitudini nesănătoase nimeresc în presă. Biroul CC al PCM a discutat de două ori în acest an chestiunea privind lacunele serioase în activitatea revistei „Chipăruș”. În paginile acestei reviste au fost publicate multe povestiri, poezii, desene artificiale, lipsite de conținut, iar uneori și dăunătoare. Astfel, a fost publicat un pamflet în totalitate naționalist al unui oarecare Beșleagă, în care străbate nemulțumirea în raport cu faptul că arta

⁴⁵¹ Beșleagă, V. *op. cit.*, p. 72.

⁴⁵² Loader, M. Exploiting Khrushchev's Taw: Power Struggles for Soviet Latvia. [citat: 20.10.21]. Disponibil: https://www.academia.edu/44090945/Exploiting_Khrushchevs_Thaw_Power_Struggles_for_Soviet_Latvia?email_work_card=title, p. 9.

sovietică se dezvoltă sub conducerea partidului. Beșleagă insinuează că, chipurile, condițiile de astăzi nu se deosebesc cu nimic de condițiile Rusiei țariste. Biroul CC l-a eliberat din funcție pe redactorul acestei reviste tov. Zadneprov pentru lipsă de principii în selectarea cadrelor, pentru împăciuitorism față de tendințele naționaliste”. Apoi a fost criticat V. Coroban. „Mult timp a lucrat la universitate în calitate de lector Coroban. Nihilismul său față de realitatea sovietică, cultură și literatură, lipsa convingerilor internaționaliste, nu puteau, bineînțeles, să nu se transmită studenților. A fost eliberat din funcție de la universitate, însă el a găsit o altă tribună tribună largă – revista „Nistru”. Și iată că în nr. 8 al acestei reviste, în articolul consacrat unei publicații, el și-a arătat adevărata sa față. Este vorba de următoarele. Institutul de limbă și literatură a editat cartea „File ale prieteniei”, consacrată prieteniei oamenilor de cultură ruși, ucraineni și moldoveni, influenței culturii acestor popoare asupra dezvoltării culturii moldovenești. Ce trebuia să spună criticul literar despre această carte? Ea trebuia remarcată sub toate aspectele, trebuia arătată marea ei importanță pentru educația corectă a tineretului și, desigur, era necesar să fie indicate lacunele ei, care împiedicau consolidarea deplină a ideologiei prieteniei dintre popoare. Nu asta însă îl interesează pe Coroban. Folosindu-se de miopia politică a membrilor redacției revistei „Nistru”, el a publicat o recenzie intitulată „Pretențios, dar... agramat”, în care și-a expus opiniile și dispozițiile naționaliste. În timpul discutării programei școlare la literatură același Coroban, împreună cu scriitorul Portnoi, colaboratorul redacției „Cultura Moldovei” Musteață și alții, demonstau sub diferite pretexte că din prefața programei trebuie exclus subiectul privind influența revoluționarilor democrați ruși asupra dezvoltării literaturii moldovenești, declarând, totodată, că în general nu există o astfel de literatură și limbă moldovenească independentă, dar există cea românească și propuneau să fie omiși din programă scriitorii moldoveni Stamatii, Asachi, Donici, Mateevici, creația cărora, după cum se știe, s-a dezvoltat sub influența directă a literaturii rusești și, în particular, a lui Pușkin, Krîlov și alții [...]. Următoarea țintă a fost scriitorul Petru Cărare. „Nu demult la editură au fost prezentate versurile unui oarecare Cărare. Acest om, probabil, este nemulțumit de ceva și în poeziile sale, mai ales în poezia „Credo”, admite atacuri asupra orânduirii noastre, se deghizează în toga apărătorului celor care, în opinia lui, sunt insultați și nu-și găsesc loc în viață. S-a închistat omul în găoacea sa, mormăie și este ostil. Și cu toate că versurile sale nu au văzut lumina tiparului, ele au fost dactilografiate și au fost răspndite printre aceiași colaboratori ai editurii”⁴⁵³.

În același context Z. Serdiuk i-a criticat pe „unii lingviști și scriitori” care, „ignorând faptul că republica era plurinațională, încercau să pună limba moldovenească într-o situație

⁴⁵³AOSPRM, fond 51, inv. 42, dosar 64, filele 49-51, 55.

exclusivistă, manifestând dispreț față de limba rusă”, dar, de data aceasta, fără a da nume⁴⁵⁴. Înalțul demnitar i-a avertizat pe cei care puneau în discuție problema alfabetului latin și a hotarelor RSSM: „Trebuie să terminăm cu discuțiile lipsite de fond, inutile și dăunătoare referitoare la trecerea la grafia latină. Oare nu este limpede că asemenea discuții au un vădit substrat politic nesănătos, că ele nu corespund intereselor consolidării relațiilor dintre culturile poporului rus, ucrainean, moldovenesc și altor popoare [...]”.

Serdiuk a abordat și chestiunea frontierelor. „Sau să luăm discuțiile iresponsabile și dăunătoare referitoare la hotare. Moldova este parte componentă și inseparabilă a măreței Uniunii Sovietice. Dar, se arăta revoltat liderul de partid, se găsesc persoane care încearcă să trâmbițeze chestiunea privind hotarele de cândva ale Statului Moldovenesc, care treceau prin alte locuri. Cine are nevoie de o asemenea trâncăneală a gândacilor de bucătărie, prefăcuți apărători ai intereselor naționale? Ei încearcă să toarne apă la moara celor care nu sunt interesați să dezvolte prietenia dintre popoarele Uniunii Sovietice și popoarele țărilor socialiste, vrând-nevrând doresc să le abată de la eforturile comune de edificare a societății comuniste fără clase în care nu vor exista niciun fel de hotare”⁴⁵⁵.

Potrivit lui Z. Serdiuk, „ideologia naționalismului burghez” se manifesta cel mai mult „în domeniul construcției culturale și în politica de cadre”. De aceea, concluziona acesta, „în problema selectării și plasării corecte a cadrelor trebuie să ne conducem de principiile leniniste verificate de promovare a lor – mai întâi de toate conform profesionalismului și criteriilor politice. Toate celelalte cerințe trebuie să fie subordonate acestora. De fiecare dată când la selectarea cadrelor pe primul loc este pus criteriul național, fără a ține cont de calitățile profesionale și politice, greșelile și lacunele sunt inevitabile”⁴⁵⁶.

Referindu-se la problema „indigenizării” cadrelor și a obligativității învățării de către funcționarii din nomenclaura de partid, administrație și instituțiile economice și culturale, în termen de doi ani, a limbii letone, Z. Serdiuk a condamnat această politică, întrebând: „Ce se poate întâmpla? Dacă un rus nu învață limba letonă înseamnă că el urmează să fie înlocuit? Alt post de lucru nu i se dă pentru că nu cunoaște limba. Iar acest lucru înseamnă să plece peste hotarele Letoniei. Recent tov. Sidorov, rectorul Institutului Agricol, mi-a relatat că la noi au sosit cadre bune. În Letonia, acestea au fost eliberate pentru necunoașterea limbii letone, iar aici au

⁴⁵⁴ AOSPRM, fond 51, inv. 42, dosar 64, fila 51.

⁴⁵⁵ *Ibidem*,, fila 52.

⁴⁵⁶ *Ibidem*,, fila 53.

fost angajate în urma concursului. Slavă domnului că Uniunea Sovietică este mare, iar Ucraina și Moldova îi primește pe ruși”⁴⁵⁷.

E.S. Postovi, prim-secretar al comitetului orășenesc de partid Chișinău, a inaugurat dezbaterile pe marginea raportului prim-secretarului CC al PCM, arătând că printre fenomenele negative ale conștiinței sociale moștenite de la „societatea burgheză” un loc aparte revenea „rămășițelor naționalismului”. În RSSM, acestea ieșeau la iveală în discuțiile privind „limba moldovenească” sau politica de cadre, în atitudinile de localism când era vorba de rezolvarea problemelor economice, aprecierea rolului altor popoare în dezvoltarea culturii naționale sau a trecutului istoric al „poporului moldovenesc”⁴⁵⁸. Critica lui Postovoi a fost îndreptată împotriva autorilor volumului de „Istorie a literaturii moldovenești”, care îi înfățișa „pe unii gânditori ai claselor dominante drept ideologi ai maselor populare”. Erau vizati și unii cercetători literari care în „anumite lucrări” încercau, utilizând „diferite pretexte”, „fraze bine meșteșugite” și „presupuneri” care să „nege influența culturii ruse asupra iluminiștilor moldoveni”⁴⁵⁹.

Un alt aspect al „manifestărilor naționaliste”, abordat de vorbitor, a fost cel privind fenomenul „poluării limbii moldovenești” cu „românisme” de către redactorii, oamenii de litere și apropierea de standardele limbii române literare. Demnitarul de partid atenționa că „limba moldovenească continuă să fie împresurată de buruieni”, că „poporul o înțelege din ce în ce mai greu”, criticând ziarele „Cultura Moldovei”, „Învățătorul sovietic” și revista „Nistru”, pretinzând că acestea „fără dicționare nu puteau fi citite”⁴⁶⁰.

Prim-secretarul comitetului orășenesc de partid Bălți, S.S. Sidorenko s-a alăturat celor prezentate de E. Postovoi, avertizând conducerea PCM în legătură cu tendința persoanelor din redacțiile ziarelor și editurilor de a „substitui cuvintele și expresiile moldovenești care au existat în limbă prin termeni de origine latină” sau prin termeni românești și de „a elimina cuvintele ce au intrat demult în vocabularul limbii moldovenești din limbile rusă și ucraineană sau din alte limbi slave”. În cele din urmă, a arătat că „pe terenul culturii și învățământului își fac loc buruienile”, chemând organizația de partid din RSSM să înceapă eradicarea lor⁴⁶¹.

⁴⁵⁷ AOSPRM, fond 51, inv. 19, dosar 12, fila 113.

⁴⁵⁸ *Ibidem*.

⁴⁵⁹ *Ibidem*.

⁴⁶⁰ *Ibidem*, filele 116-117.

⁴⁶¹ *Ibidem*, filele 132-133.

Rolul de vârf de lance în acțiunea de blamare a „naționaliștilor” basarabeni din cadrul plenarei a revenit, de data aceasta, unor intelectuali comuniști originari din fosta Basarabie, care, deși erau filoruși, nu acceptau linia de vulgarizare și rusificare a limbii și literaturii „moldovenești”, promovată, în primul deceniu postbelic, de activiștii culturali originari din RASSM. Rolul pe care partidul l-a atribuit comuniștilor indigeni în această acțiune a avut două obiective: să „demonstreze” cât de indignați sunt chiar reprezentanții „poporului moldovenesc” față de conaționali lor „naționaliști” și să confirme, încă o dată, că distrugerea „naționalismului” era mai eficientă atunci când se făcea „cu mâinile proprii” de către reprezentanții „națiunii titulare”, în cazul dat de „moldovenii” originari din fosta Basarabie.

Poetul Em. Bucov și-a început discursul cu elogii la adresa „prieteniei” moldo-ruso-ucrainene, punctând că „fără experiența și ajutorul neconținut al tovarășilor ruși și ucraineni invitați să lucreze la noi [...] ar fi fost imposibil avântul îmbucurător de astăzi al economiei și culturii republicii”. În pofida acestor rezultate, se arăta indignat Bucov, „se găsesc anumite persoane, mai ales în rândul tinerilor scriitori (și pe deasupra și bărboși), dar și printre studenții ruși de realitate, de adevărul vieții ce nu îl cunosc, care atentează la una dintre cucerile excepționale ale revoluției socialiste – la prietenia popoarelor sovietice și pledează nu pentru forma națională, care exprimă conținutul socialist, dar pentru conținut național”. Bucov, lansează o diatribă la adresa „tradiționaliștilor”, cu alte cuvinte a „naționaliștilor” în frunte cu V. Coroban, făcând aluzie la mișcarea literară și la viața satului basarabean, și în subsidiar, la regimul politic românesc din perioada interbelică. „Unii dintre «tradiționaliști», menționa Em. Bucov, pledează pentru obiceiurile și tradițiile satului din trecut, primitiv, oprimat și abrutizat. Coroban este revoltat de faptul că în nuvelele Verei Malev mireasa nu plânge la nunta sa ca în vechime, dar îl laudă pe Ion Druță pentru că vițelul «tradițional» din nuvela acestuia se mișcă prin curtea stăpânului cu «pași naționali». Anumiți literați și critici în scrierile lor, pretindea Bucov, parcă exclamă: «Restituți moldovenilor mămăliga mucegăită și opincile din piele tăbăcită în vârtej, opaițul și lacrimile recruților [...]». Dar spuneți-i despre aceasta moldoveanului de astăzi. El va răspunde (scuzați-mă de expresie): «Pe dracu. Fosta-i lele când ai fost, iar acum ești lucru prost [...]»⁴⁶². Continuând tirada, vorbitorul puncta pe un ton emfatic: „Da, nicio pană ruginită nu va putea să determine întoarcerea la viața din trecut a moldoveanului de astăzi, încălțat în ghete sau cizme, care citește cartea și ziarul la lumina becului lui Ilici, ascultă radioul, privește televizorul, mănâncă pâine bună și în viața de fiecare zi respiră nu

⁴⁶² AOSPRM, fond 51, inv. 19, dosar 12, fila 162.

tămâie bisericească, ci adevăr de partid”⁴⁶³. Situația descrisă era caracteristică nomenclaturii partidului, nu „poporului moldovenesc” al cărui nivel de trai din acea perioadă, mai ales în zonele rurale, era departe de cel desenat de poetul-militant.

O altă parte a discursului lui Em. Bucov a fost axată pe critica lui George Meniuc, căruia i se aduceau acuzații grave, echivalente cu excluderea din viața literară, pentru „reactivarea revistelor reacționare” din interbelicul românesc „Viața Basarabiei” și „Gândirea”. „De ce să grațiezi și chiar să susții revistele reacționare, conduse de naționaliști înveterați, membri ai Gărzii de Fier, ca Pan Halippa, Nichifor Crainic și prin aceasta să induci în eroare ideologică tânăra generație de literați, tineretul studios?”, întreba Bucov. G. Meniuc era acuzat că a publicat în revista „Nistru” secvențe din volumul de eseuri „Iarba fiarelor”, care cuprindea și unele articole din anii studenției, când colabora la revista „Viața Basarabiei”. „De ce i-a trebuit secretarului organizației de partid al Uniunii Scriitorilor, G. Meniuc, întreba retoric Em. Bucov, să reediteze în revista sovietică „Nistru”, pe care partidul i-a încredințat-o, iar apoi într-un volum aparte, eseurile idealiste publicate în această revistă reacționară („Viața Basarabiei”-n.n.)?⁴⁶⁴.

F.C. Vedrașco, directorul Comitetului de Stat pentru Radioteleviziune din RSSM, și-a început discursul exprimându-și revolta că „printre reprezentanții intelectualității moldovenești există oameni care și-au pierdut mințile și atentează în declarațiile lor, direct sau indirect, la ceea ce a fost cucerit de veacuri, prin sânge, de către poporul nostru, la prietenia popoarelor URSS”. La fel ca și Em. Bucov, el a elogiat rolul „fratelui mai mare, al marelui popor rus”, grație căruia „Moldova a devenit una dintre republicile de frunte a URSS”. Totodată, a dat asigurări CC al PCM că „acțiunile unor persoane nesănătoase la cap sunt condamnate foarte sever de către intelectualitatea” din RSSM, propunând adoptarea unei poziții de respingere față de persoanele „care-și permiteau ieșiri naționaliste”, cu scopul de „a le ajuta să-și corecteze greșelile”. Într-o primă etapă, cei care nu erau gata să abdice de la ideile „naționaliste” riscau „să fie lipsiți de dreptul de a fi îndrumători ai tineretului”. În contextul criticii la adresa defăimătorilor „prieteniei cu marele popor rus”, directorul Radioteleviziunii, l-a condamnat cu severitate pe A. Marinat pentru „greșelile” de natură ideologică, depistate într-o scriere a sa. Scriitorul era acuzat de „obraznicie”, deoarece „a îndrăznit” să „nu folosească niciun nume de familie rusesc” pentru personajele sale. Deși autorul nu a utilizat nume rusești, în carte el s-a referit indirect la un președinte de colhoz pe nume Korovkin. La un moment dat, într-un dialog dintre două personaje principale, a avut „imprudența” să scrie despre acel președinte Korovkin că atunci când a venit

⁴⁶³ AOSPRM, fond 51, inv. 19, dosar 12..

⁴⁶⁴ *Ibidem*, fila 163.

în colhozul respectiv avea o cămașă cu mânecile descusute și un geamantan din scânduri, dar când a plecat era burtos, ducând cu el două mașini încărcate cu de toate. „Asemenea neobrăzare, arăta Vedrașco, nu trebuie să-și găsească locul în operele scriitorilor moldoveni”, susținând că „este corect că CC al PCM condamnă asemenea fenomene și pe «gândacii de bucătărie», cum i-a numit Zinovii Timofeevici (Serdiuk – n.n.) pe naționaliști”. La finalul discursului, Vedrașco, pe un ton sentențios a declarat: „Consider, Zinovii Timofeevici, că gândacii de bucătărie, care s-au adăpostit în anumite locuri la noi, vor fi striviți pentru că gândacului de bucătărie nu-i trebuie mult. Este suficient un ardei roșu iute și el va înceta să încalce ritmul liniștit și încrezător al vieții familiei mari și unite”⁴⁶⁵.

Reanimarea limbajului din registrul „zoologic” și îndemnul de a-i nimici pe oponenții politici, ca pe niște „dăunători”, părea rupt din discursul oficial din anii ’30 ai Marii Terori din URSS, când „dușmanii” de clasă erau tratați, de asemenea, ca „insecte vătămătoare” și exterminați pe bandă rulantă de către organele represive bolșevice.

Hotărârea „Despre măsurile de îmbunătățire a activității politice de masă în rândurile oamenilor muncii din republică”, adoptată la plenara a IX-a a CC al PCM din 23 septembrie 1959, „condamna cu fermitate tendințele naționaliste ale anumitor reprezentanți ai intelectualității, oamenilor de creație, tineretului studios”, solicitând organizațiilor de partid „să acorde o atenție specială intensificării luptei cu rămășițele ideologiei capitalismului în conștiința oamenilor, demascării cu toată hotărârea a tendințelor naționaliste”⁴⁶⁶. Prin urmare, „istorica” plenară, prin deciziile sale, a condus la amplificarea ofensivei regimului totalitar din RSSM împotriva oamenilor de creație, intelectualității, care, profitând de „dezgheț”, s-au angajat pe calea recuperării valorilor literare și culturale românești.

După această plenară, printr-o hotărâre a Biroului CC al PCM din 16 septembrie 1959, a fost numită o altă conducere a revistei literare „Nistru”, având în calitate de redactor-șef pe I.C. Ciobanu, iar ca membri ai colegiului redacțional – pe Z. Săpunaru (redactor-șef adjunct), P. Starostin (secretar responsabil), L. Barski, Em. Bucov, B. Istru, H. Corbu, V. Kocetkov, Ia. Kutkovețki, N. Muratov, S. Ciubotaru⁴⁶⁷.

La 8 decembrie 1959, Biroul CC al PCM a discutat activitatea organizației de partid a Uniunii Scriitorilor, fiind criticați G. Meniuc, ex-secretar al organizației de partid, și A. Lupan, președinte al Uniunii Scriitorilor, pentru că nu ar fi dat o apreciere cuvenită „unor tendințe

⁴⁶⁵ AOSPRM, fond 51, inv. 19, dosar 12, fila 222.

⁴⁶⁶ *Ibidem*, fila 31.

⁴⁶⁷ *Ibidem*, dosar 56, filele 98-99.

separate de mărginire națională ce și-au găsit reflectare în cuprinsul unor materiale publicate de anumiți scriitori și critici literari”. Scriitorii G. Meniuc și A. Lupan erau acuzați că nu au supus unei dezbateri largi aceste opinii „nesănătoase” în cadrul organizației scriitoricești, ceea ce indica „lipsa de atenție față de lucrul teoretic și ideologic în colectivul de scriitori”⁴⁶⁸.

În anii 1960-1962, toate acțiunile CC al PCM se vor concentra pe identificarea și combaterea ideilor exponenților „tendințelor naționaliste”, așa cum au fost definite în deciziile plenarei din septembrie 1959⁴⁶⁹. În vizorul organelor de partid din RSSM se aflau membrii redacției revistei „Nistru”, scriitorii, cadrele universitare, cercetătorii literari. Întâlnirile conducerii CC al PCM cu reprezentanții intelectualității de creație din această perioadă au fost menite să încurajeze scriitorii să recunoască, așa cum cerea secretarul II al CC al PCM, N.A. Melnikov, într-o ședință de lucru cu oamenii de arte și litere, convocată pe 20 ianuarie 1962, „corectitudinea hotărârilor plenarei a IX-a a CC al PCM și a tuturor criticilor la care, la vremea sa, a fost supusă Uniunea Scriitorilor”⁴⁷⁰.

3.6. Concluzii la capitolul 3

Politica națională sovietică în anii „dezghețului” hrușciovist, la fel ca și întreg programul de reforme, a fost extrem de contradictorie. Astfel, după moartea lui Stalin în martie 1953, principalii pretendenți la conducerea PCUS, L. Beria și N. Hrușciov, vor demara o serie de reforme în sfera politicii naționale pentru delimitarea de politica de represiuni a lui Stalin și atragerea susținerii din partea periferiilor naționale în eventualitatea preluării puterii de la Kremlin. „Noul curs”, sau reforma politicii privind „națiunile și naționalitățile” sovietice, promovat în lunile aprilie – iunie 1953 de către Beria în tandem cu Hrușciov, preconiza reluarea „indigenizării”, numirii băștinașilor în funcții de conducere în republicile ne-ruse și utilizarea limbii materne în toate sferile de activitate. Totuși, la 2 - 7 iulie 1953, Prezidiul CC al PCUS a abrogat legile privind „indigenizarea”, adoptate în lunile mai – iunie același an, sub motivul că s-ar fi „activizat elementele burghezo-naționaliste” în republicile unionale.

Raportul secret a lui Hrușciov la Congresul al XX-lea al PCUS privind cultul personalității lui Stalin a demolat mitul despre liderul infailibil, calitățile sale morale și intelectuale excepționale, proiectând imaginea unui criminal-monstru. Rezoluțiile adoptate la congres, anunțând o serie de măsuri pentru a depăși efectele cultului personalității, se vor

⁴⁶⁸ AOSPRM, fond 51, inv. 19, dosar 12, fila 64.

⁴⁶⁹ Pentru detalii, c. f. Cojocaru, Gh. „Dezghețul” lui Hrușciov și problema ..., pp. 180-189.

⁴⁷⁰ Bahnaru, V., Cojocaru, Gh. *Partidul și oamenii de litere și arte din RSS Moldovenească (1961-1963). Studiu și documente*. Chișinău: S. n. 2013, p. 207.

materializa într-un program, numit de către autorii occidentali „destalinizare”, al cărui corolar îl constituiau reformele în toate sferele vieții sovietice. Prin urmare, „destalinizarea” ar trebui văzută ca o liberalizare controlată a regimului, menită să lărgescă baza de sprijin, să sporească loialitatea cetățenilor sovietici față de noua conducere, și nu ca o democratizare reală a puterii politice din URSS. Hotărârea Prezidiului CC al PCUS „Cu privire la depășirea cultului personalității și a consecințelor sale”, din 30 iunie 1956, clarifica poziția partidului față de cultul lui Stalin, stabilind limitele criticii admise. Prin urmare, această decizie era menită să semnaleze restrângerea procesului de „destalinizare”.

Programul de „destalinizare” a avut efectul unei unde de șoc în toate republicile sovietice, impulsionând renașterea spiritului național. Tonul a fost dat de republicile baltice care au promovat cu mai multă perseverență politica de „indigenizare”, repunerea în drepturi a limbilor naționale, reabilitarea patrimoniului cultural de până la 1940 etc. Angajat în lupta pentru putere și legitimitate politică și sub presiunea pro-staliniștilor din cadrul CC al PCUS, N. Hrușciiov își va revizui programul de „destalinizare”, care nici pe departe nu urmărea o liberalizare politică și culturală reală.

În același timp, din 1956 are loc o schimbare de paradigmă în politica lingvistică. În lumina teoriei „aproprierii” și „fuziunii” popoarelor sovietice, politica de promovare a limbilor naționale din cadrul URSS este abandonată treptat în favoarea ierarhizării limbilor și identificării unei limbi supranaționale. Redefinirea priorităților în politica lingvistică s-a soldat cu schimbări majore ale statutului limbii ruse. Aceasta urma să înlocuiască limbile materne ale popoarelor neruse și să devină limbă a educației și culturii naționale în republicile sovietice. Conform teoriei naționale a lui Hrușciiov, limba rusă trebuia să joace un rol important în fuziunea popoarelor și să devină a doua limbă maternă pentru ne-rușii din cadrul URSS. Punctul critic al politicii naționale din epoca hrușciovistă, în direcția rusificării, a fost marcat de legea învățământului din decembrie 1958, care, prin prevederile sale privind limba de instruire în URSS, submina, în fapt, limbile naționale și impuneau obligativitatea învățământului general în limba rusă.

O altă etapă importantă în procesul de consolidare a rolului limbii ruse a constituit-o Congresul al XXII-lea al PCUS (17-31 octombrie 1961). În raportul „Cu privire la Programul PCUS”, Hrușciiov a punctat tezele de bază ale teoriei „aproprierii și fuziunii” popoarelor sovietice. Principiul privind „fuziunea națiunilor” din URSS avea în vedere crearea unei singure națiuni sovietice, a cărei limbă comună urma să devină limba rusă, în timp ce limbilor naționale li se atribuia un rol secundar.

Anii „dezghețului” au creat condiții favorabile pentru reluarea discuțiilor privind identitatea limbii „moldovenești” cu limba română. Un moment de vârf al acestui demers al intelectualității din RSSM a fost sesiunea științifică din 17-19 octombrie 1955, desfășurată la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, cu participarea unor somități ale romanisticii sovietice de la Moscova, Leningrad, Kiev, Cernăuți. Acest for științific a recunoscut identitatea lingvistică „moldo-română”, deși nu a adoptat soluții practice, considerând că „problema nu era deloc ușoară”. Articolul „Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească” al romaniștilor sovietici R.A. Budagov și S.B. Bernștein, prezentat în 1956 revistei sovietice „Voprosi iazikoznania”, infirma ideile promotorilor teoriei așa-zisei „limbi moldovenești”. Cu toate că articolul nu a fost publicat, din motive politico-ideologice, acesta a avut un impact major asupra opiniilor savanților-lingviști din RSSM și a eforturilor de recuperare a limbii române. Autorii manualul universitar „Curs de limbă moldovenească contemporană”, editat la Chișinău în 1956, consemnau identitatea limbii „moldovenești” cu limba română, subliniind că „moldovenii și românii nu întâmpină greutăți în comunicarea dintre dâșii, nici în vorbirea orală, nici în cea scrisă”.

În perioada 1955-1957, în presa literară au fost publicate mai multe articole în care cercetătorii au vorbit în favoarea reabilitării normelor limbii literare române și lichidării rămășițelor „neoașismului” în lingvistica „moldovenească”. Dezbaterile academice privind problemele limbii au determinat aprobarea de către Consiliul de Miniștri al RSSM la 2 august 1957 a modificărilor la „Normele ortografiei și punctuației limbii moldovenești”. Anularea ortografiei „limbii moldovenești” din 1945, care sfida principiile pe baza ale ortografiei limbii române, și sancționarea unor reguli noi referitoare la scrierea corectă a constituit un pas important pe calea apropierii limbii literare „moldovenești” de limba română.

„Liberalizarea” vieții politice și culturale generată de „dezgheț” a avut un impact major asupra eforturilor intelectualității de valorificare a operei scriitorilor clasici români interziși după 1940. Demersurile lor erau susținute, uneori, de anumiți reprezentanți ai structurilor literare sovietice de la Moscova. Semnificativă în cazul dat este scrisoarea din 13 ianuarie 1954, semnată de A.A. Surkov, președinte al Uniunii Scriitorilor din URSS, și B.N. Polevoi, secretar al aceleeași instituții, adresată lui A. Lupan, președinte al conducerii Uniunii Scriitorilor din RSSM. Reprezentanții conducerii Uniunii Scriitorilor din URSS considerau că tendința unor cercuri politice și literare din RSSM de a-i considera pe scriitorii clasici din Principatul Moldova doar „moldoveni” sau doar „români” era „incorectă”, ei pledând pentru recunoașterea lor în calitate de scriitori comuni pentru RSSM și RSR.

În 1957 cercetătorii literari de la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS editează o serie de cărți, consacrate operei unor cărturari și scriitori români, născuți în fostul Principat Moldova. În aprilie 1958, cu concursul forurilor de partid, în parcul „A.S. Pușkin” din Chișinău este inaugurată „Aleea clasicilor”. Totodată, este editat volumul I al „Istoriei literaturii moldovenești”, care constituie un bilanț al acțiunii de recuperare a scriitorilor clasici români.

Acțiunea de preluare a moștenirii scriitorilor clasici a generat o polemică înverșunată între activiștii frontului ideologic al PCM și intelectuali. Cercetătorii literari, oamenii de litere, care pledau pentru valorificarea operelor scriitorilor clasici nu doar a fostului Principat Moldova, dar și a altor regiuni istorice românești, erau acuzați de către oponenți de „însușire necritică” a moștenirii literare și de idealizare a scriitorilor clasici, de preluare nediferențiată și includere a acestor scriitori într-un „torent unic”. Încercările unor literați de a scrie despre „specificul național” în literatura „moldovenească” erau imediat taxate în presa de partid.

În 1959 a început o disputa între revista „Kommunist Moldavii”, publicație a CC al PCM, și revista „Nistru”, publicație a Uniunii Scriitorilor privind modul de interpretare a moștenirii literare clasice. În anul următor, presa de partid din RSSM a lansat atacuri brutale împotriva exponenților comunității lingvistice și culturale moldo-române, a celor care manifestau „tendințe naționaliste și nihiliste”.

În contextul luptei împotriva dogmatismului, anunțată la Congresul al XXII-lea din februarie 1961, criticul literar de la Moscova, Iu. Kojevnikov, relua în revista literară „Voprosi literaturii” (nr. 1, 1962) de la Moscova discuția pe marginea moștenirii literare clasice din RSSM. El nu a fost de acord cu criticile părtinitoare împotriva autorilor „Istoriei literaturii moldovenești”, acuzați de „supra-aprecierea caracterului progresist al concepțiilor” cronicarilor și scriitorilor români din secolele XVII-XIX. Ideile din articolul lui Iu. Kojevnikov au fost criticate de către E. Postovoi, secretar responsabil de ideologie al CC al PCM, în cadrul Plenarei a II-a din 27 februarie 1962. Acesta considera că problema moștenirii literare clasice în condițiile concrete din RSSM era susceptibilă „să afecteze relațiile între state”, de aceea trebuia abordată cu „o prudență maximă”, calificând reluarea dezbaterilor pe paginile presei literare sovietice drept „inoportună”.

Sedința comună a biroului Secției științe sociale a AȘ a RSSM și a comitetului de conducere al Uniunii Scriitorilor din 29 noiembrie 1962 a „rezolvat” problema moștenirii literare

clasice în RSSM, obligând de acum încolo scriitorii să adopte metoda „realismului socialist” în creație.

În urma investigării unui masiv de documente și materiale de arhivă, am concluzionat că în RSS Moldovenească opoziția față de politica națională a centrului s-a manifestat mai mult printre intelectuali și studenți, chiar dacă poate nu în forme atât de tranșante ca în alte republici sovietice. În 1959, în contextul ofensivei CC al PCUS împotriva elitelor naționale din republicile ne-ruse, organele de partid din RSSM au lansat noi atacuri la adresa intelectualității. În consecință, la Plenara a IX-a a CC al PCM din 22-23 septembrie 1959, au fost aspru criticați mai mulți scriitori și critici literari, deoarece în studiile și materialele publicate ar fi promovat „idei naționaliste”. Hotărârea „Despre măsurile de îmbunătățire a activității politice de masă în rândurile oamenilor muncii din republică”, adoptată în cadrul plenarei a IX-a a CC al PCM din 23 septembrie 1959, dezaproba „manifestările de naționalism” ale reprezentanților oamenilor de creație, intelectualității și studenților, solicita organelor de partid și de stat să intensifice lupta cu „rămășițele ideologiei capitalismului” și să „demaște tendințelor naționaliste”. Această „nouă linie politică” marchează anularea, acelei puține libertăți de gândire, obținute în scurtul interval al „dezghețului” și de revenire la dogmatismul ideologic.

4. RĂZBOIUL PROPAGANDISTIC AL URSS ÎMPOTRIVA RSR ȘI REDIMENSIONAREA PROIECTULUI IDENTITAR ÎN RSSM (1965-1985)

4.1. Accelerarea proceselor de contopire a popoarelor ne-ruse

Extinderea rolului limbii ruse în consolidarea „poporului sovietic”

Debarcarea lui N. Hrușciiov în octombrie 1964 și preluarea conducerii URSS de către L. Brejnev a însemnat revenirea într-o formă voalată la vechea politică stalinistă de rusificare a popoarelor ne-ruse. Acest fenomen s-a manifestat, pe de o parte, prin intensificarea politicii de „apropiere și fuziune” a popoarelor, prin intermediul creșterii rolului limbii ruse ca limbă de comunicare „internațională”, a „bilingvismului” ruso-național, promovarea patriotismului sovietic, exacerbarea rolului poporului rus și a culturii ruse în ansamblul cultural din URSS. Pe de altă parte, erau reluate metodele mai vechi de descurajare a oricăror manifestări a sentimentelor naționale, de combatere a „naționalismului”, de intensificare a controlului centrului asupra periferiilor și de exercitare de către ruși și ucraineni a rolului dominant în cadrul diferitor structuri administrative și economice.

La Congresul al XXIV-lea al PCUS din 30 martie - 9 aprilie 1971, liderul sovietic declara că în procesul de construire a socialismului s-au născut raporturi noi, armonioase între clasele și grupurile sociale, relații de prietenie și colaborare între națiunile și naționalitățile sovietice, și acest lucru a dus la apariția unei „noi comunități istorice – poporul sovietic”⁴⁷¹. Apariția acestei noi comunități de oameni ar fi fost rezultatul proceselor continue de sudare a națiunilor și naționalităților. Ca parte integrantă a vastului program de construire a comunismului, promovarea sistematică și impetuoasă a ideii de edificare a poporului sovietic a constituit o etapă nouă și distinctă a politicii PCUS față de identitățile etnice⁴⁷².

În contextul marcării la 30 decembrie 1972 a semicentenarului URSS, autorii sovietici multiplică dezbaterile pe paginile revistelor și ziarelor în jurul conceptelor de federație sovietică și de „popor sovietic”. Federația sovietică era apreciată ca un nou tip de stat care întruchipează unitatea societății sovietice, fiind, în același timp, expresia unității și frăției tuturor popoarelor URSS⁴⁷³. În plus, ca formă internațională a statelor naționale, federația sovietică era considerată temelia juridică pentru apropierea continuă a popoarelor sovietice.

⁴⁷¹ *Материалы XXIV съезда КПСС*. Москва: Издательство политической литературы. 1971, с. 76.

⁴⁷² Fedyshyn, O. The Role of Russians Among the New, Unified „Soviet People”. În: *Ethnic Russia in the USSR. The Dilemma of Dominance*. Edited by Edward Allworth. New York: Pergamon Press. 1980, p. 151.

⁴⁷³ Новая историческая общность людей. În: *Всемирная экономика и международные отношения*. 1972, № 11, с. 1.

Deși s-a recunoscut că poporul sovietic era unit prin comunitatea de teritoriu, de viață economică și culturală, având toate caracteristicile unei națiuni în „acceptia marxist – leninistă”, categoria de „popor sovietic” a fost, totuși, considerată mai largă decât cea de națiune, fiind o entitate politică supraetnică⁴⁷⁴, o sinteză a tuturor națiunilor și naționalităților și al altor grupuri etnice de pe teritoriul URSS „în procesul construcției socialiste”⁴⁷⁵.

„Noua comunitate istorică de oameni – poporul sovietic” avea o serie de trăsături specifice, iar printre cele mai importante se numărau „devotamentul față de comunism”, „patriotismul sovietic” și „internaționalismul”⁴⁷⁶. Se aprecia că toate popoarele sovietice își dezvoltau trăsături internaționaliste comune, iar comunitatea sovietică întruchipa cele mai prețioase trăsături ale tuturor națiunilor sovietice. Una dintre ideile de bază ale conceptului de „popor sovietic” se referea la cele două procese organic legate între ele – „înflorirea și apropierea” lor treptată. În ciuda faptului că cele două tendințe erau într-o legătură reciprocă, accentul era pus pe „apropierea națiunilor”, care, adeseori, era înțeleasă ca fuziune. În paralel cu accentuarea caracterului unitar al poporului sovietic era subliniată și importanța educării sentimentului de „patriotism sovietic”, „dragoste nețărmurită față de patria sovietică”.

În conceptul de „popor sovietic”, cel mai important element îl reprezintă limba rusă ca limbă de comunicare între etniile sovietice. Discursul politic și broșurile de propagandă susțineau că dezvoltarea și consolidarea societății sovietice era imposibilă fără o limbă unică de comunicare, acceptată „benevol” de toate popoarele. Importanța atribuită limbii ruse va fi accentuată în mod clar după Congresul al XXIV-lea al PCUS, când aceasta va deveni o componentă a conceptului de „popor sovietic”⁴⁷⁷. În 1972, prim-secretarul CC al PC din Bielorusia, P. Mașerov, sublinia că limba rusă a devenit nu numai „un mijloc puternic de coeziune a popoarelor sovietice”, dar și „un instrument de contact al milioanele de oameni sovietici cu realizările culturale ale patriei, cu cultura mondială”⁴⁷⁸.

La începutul anilor 1970, ponderea limbii ruse în republicile unionale era semnificativă. Aceasta s-a datorat numărului mare al rușilor în structura populației, dar și nivelului înalt al cunoașterii limbii ruse de către ne-ruși. Studierii limbii ruse în școala de cultură generală i se acorda o atenție deosebită începând cu clasele primare. Trebuie remarcat faptul că, deși oficial s-

⁴⁷⁴ Fedyshyn, O. *loc. cit.*, p. 152.

⁴⁷⁵ Керимов, Д.А. Роль КПСС в образовании и развитии СССР. În: *Советское государство и право*. 1972, № 8, с. 35.

⁴⁷⁶ Fedyshyn, O. *loc. cit.*, p. 151.

⁴⁷⁷ Крендлер, I. *loc. cit.*, p. 52.

⁴⁷⁸ Машеров, П. О некоторых чертах и особенностях национальных отношений в условиях развитого социализма. În: *Коммунист*. 1972, №. 15, с. 21.

a considerat că în URSS se dezvoltă armonios bilingvismul național-rus, situația era departe de adevăr, deoarece bilingvi erau preponderent ne-rușii. De la recensământul din 1970 și până la următorul recensământ din 1979, procentul bilingvilor printre ne-ruși în toate republicile unionale a continuat să crească. De exemplu, printre ucrainenii procentul bilingvilor a crescut de la 36,3 la 49,8 la sută, printre belaruși – de la 49 la 57 la sută. Dintre toate republicile unionale ne-slave cel mai ridicat nivel al bilingvismului național-rus este înregistrat în Lituania și Letonia, unde ponderea crește de la 35,9 la 52,1 și, respectiv, de la 45,2 la 56,7 la sută. Urmează Kazahstan și Uzbekistan, unde procentul bilingvilor crește de la 41,8 la 52,3 și, respectiv, de la 14,5 la 49,3 la sută. În RSS Moldovenească procentul respectiv crește de la 36,1 la 47,4 la sută⁴⁷⁹ (a se vedea tabelul nr. 2).

În același timp, se observă o menținere constantă a nivelului scăzut al bilingvismului printre ruși, de 0,1 la sută, ceea ce arată că rușii au fost tot timpul monolingvi. Politica de dezvoltare a bilingvismului în URSS a avut un caracter asimetric, deoarece ne-rușii au fost obligați să învețe limba rusă, în timp ce rușii nu aveau obligația de a învăța limbile republicilor sovietice în care locuiau. În consecință, la sfârșitul anilor 1970 „aproximativ 50 la sută din populația sovietică vorbea limba rusă ca limbă maternă”⁴⁸⁰. Bilingvismul era considerat „un fenomen progresist”, ce reflecta „tendința generală de apropiere a națiunilor socialiste”⁴⁸¹.

Treptat, limba rusă se transformă în limbă comună a tuturor cetățenilor sovietici și nu mai este considerată limbă străină pentru ne-ruși⁴⁸². Forurile de la centru erau preocupate de perfecționarea metodelor de predare a limbii ruse în școlile din republicile unionale, organizând în acest scop diverse întruniri la nivel unional. În 1975, la Tașkent, a avut loc o conferință științifică unională cu tema „Experiența studierii și predării limbii ruse în școli, instituții superioare și medii speciale de învățământ din țară”, care a adoptat o serie de recomandări privind îmbunătățirea predării limbii ruse. Recomandările conferinței menționate mai sus și hotărârea din 17 octombrie 1975 a Colegiului Ministerului Învățământului din URSS „au deschis noi perspective” pentru perfecționarea studierii limbii ruse în școlile de toate nivelurile din URSS⁴⁸³. Cerința unei bune cunoașteri a limbii ruse devine o sarcină importantă pentru

⁴⁷⁹Mouradian, C. *De Staline à Gorbatchev. Histoire d'une république soviétique. L'Arménie*. Paris: Editions Ramsay, 1990, p. 194.

⁴⁸⁰Kirkwood, M. *loc. cit.*, p. 18.

⁴⁸¹Салимов, А.У. Забота партии по развитию и сближению культур советских наций и народностей. În: *Вопросы истории КПСС.*, 1982, № 8, с. 13.

⁴⁸² Krendler, I. *loc. cit.*, p. 50.

⁴⁸³Negru, E., Negru, Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. *Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989). Studiu și documente, vol. II (1976 - 1989)*. Chișinău: Tehnica-Info. 2016, p. 190.

instituțiile educative din toate republicile unionale. În conformitate cu hotărârea respectivă, în RSS Moldovenească predarea limbii ruse urma să fie instituită începând din clasele primare⁴⁸⁴. Starea nesatisfăcătoare a studierii și cunoașterii limbii ruse de către ne-ruși a determinat CC al PCUS să adopte la 31 august 1978 hotărârea „Cu privire la perfecționarea studierii și predării limbii ruse în republicile unionale”.

În RSS Moldovenească, în urma acestei decizii, a fost instituită predarea limbii ruse în grupele mari și pregătitoare ale grădinițelor „moldovenești”⁴⁸⁵. În aceeași perioadă programele și metoda predării limbii ruse au fost îmbunătățite. Se pune un accent tot mai mare pe gramatică și comunicare. Profesorii de limbă rusă fac stagii de perfecționare a metodelor de predare a limbii ruse în școlile naționale⁴⁸⁶. Pentru a îmbunătăți nivelul de cunoaștere a limbii ruse de către elevii ne-ruși sunt instituționalizate diverse activități extra-curriculare: olimpiade, concursuri, festivaluri etc.⁴⁸⁷.

În anii 1982-1989, succesorii lui Brejnev au continuat aceeași linie politică care acorda prioritate limbii ruse. Reforma școlii generale și profesionale din 1984 pune accentul pe îmbunătățirea studierii limbii ruse. Proiectul de reformă, publicat în ziarul „Pravda” din 4 ianuarie 1984, proclamă ca obiectiv major „buna cunoaștere a limbii ruse”, astfel ca aceasta „să devină o normă pentru tinerii care încheiau învățământul general”⁴⁸⁸.

Hotărârea CC al PCUS „Cu privire la îmbunătățirea în continuare a învățământului mediu general și îmbunătățirea condițiilor de muncă ale școlii de cultură generală” solicita creșterea cu 2-3 ore pe săptămână a numărului de ore pentru studierea limbii ruse în clasele II-XI. Necunoașterea limbii ruse de către tânără generație, după cum apreciau ideologii sovietici, crea probleme „pe planul pregătirii cadrelor”, dar, în același timp, era „o lovitură dată capacității de apărare a patriei”, întrucât nu asigura „însușirea în bune condiții a tehnicii militare”⁴⁸⁹.

Pe de altă parte, cunoașterea limbii ruse de către tânără generație era văzută și ca o condiție pentru educația internaționalistă și combaterea manifestărilor de „naționalism” în republicile unionale. Prin urmare, la congresele de partid din republicilor unionale de la sfârșitul anului 1985 – începutul anului 1986 și la Congresul al XXVII-lea al PCUS din februarie 1986 problema studierii limbii ruse a căpătat o atenție prioritară.

⁴⁸⁴ Negru, E., Negru, Gh. *op.cit.*, p. 190.

⁴⁸⁵ *Ibidem*, p. 312-314.

⁴⁸⁶ Mouradian, C. *op. cit.*, p. 189

⁴⁸⁷ Krendler, I. *loc. cit.*, p. 55.

⁴⁸⁸ Проект реформы общеобразовательной и профессиональной школы. În: *Правда*. 1984, 4 января, с. 1-3.

⁴⁸⁹ AMAER, fond 210/1984, URSS-RSR, dosar 1821, fila 208.

Teza privind rolul și importanța limbii ruse a fost strâns legată de cea privind rolul și importanța poporului rus în dezvoltarea și consolidarea „noii comunități de oameni” din URSS. În anii brejnevismului, glorificarea rolului poporului rus în „construcția socialismului” a atins apogeul. Iată ce spunea în această privință în 1972, prim-secretarul CC al PC din Uzbekistan, Ș. Rașidov: „Poporul rus a vărsat mult sânge, a avut multe victime în numele scopurilor noastre generale. Poporul rus a fost și este un model de dragoste de muncă, de eroism, de ajutor dezinteresat acordat tuturor popoarelor frățești mari și mici. Oamenii sovietici de toate naționalitățile iubesc sincer poporul rus, îl cinstesc, îi admiră talentul, înțelepciunea, dragostea de muncă, umanismul leninist și internaționalismul său”⁴⁹⁰.

Discursurile elogioase și ditirambele la adresa poporului rus au continuat în toată perioada anilor 1970, iar liderii comuniști din republicile sovietice s-au angajat într-o veritabilă competiție pentru a aduce omagii „fratelui mai mare”. V. Șcerbițki, prim-secretarul CC al PC din Ucraina, scria că „toți oamenii sovietici dau ceea ce se cuvine marelui popor rus, remarcând rolul său istoric uriaș în lupta pentru socialism și comunism” și că „pe drept cuvânt, el se bucură de stima sinceră și de recunoștința profundă a tuturor națiunilor și naționalităților URSS”⁴⁹¹. La Congresul al XXV-lea al PCUS (februarie 1976), același Ș. Rașidov menționa că „uzbecii, ca și toate popoarele noastre, egali între egali, au un frate mai mare – marele popor rus”. La rândul său, E. Șevarnadze, prim-secretarul CC al PC din Gruzia, a subliniat că „Gruziaa mai este numită și țara soarelui”, însă pentru gruzini „soarele răsare nu de la est, ci de la nord, din Rusia”, deoarece acela era „soarele ideilor lui Lenin”⁴⁹².

Sublinierea rolului jucat de poporul rus în viața URSS avea drept scop, pe lângă altele, și justificarea modificărilor etno-demografice din republicile sovietice, pătrunderii masive a elementului rus, din cauza politicii de stimulare a migrației. Analiza datelor recensămintelor populației din 1970 și din 1979 arată pătrunderea rușilor, în special în zonele din sudul și vestul URSS. Totodată, dezvoltarea economică a regiunilor din partea răsăriteană a RSFSR și din Asia Centrală a determinat un aflux mare de populații din alte republici unionale. După cum arată datele recensământului populației din 1979, rușii erau cel mai numeros bloc etnic din URSS. În afară de faptul că în totalul populației RSFSR de peste 137 mil. oameni rușii alcătuiau 82,2 la sută, în celelalte republici sovietice cota rușilor sau a grupului etnic slav a înregistrat o creștere continuă. În RSS Ucraineană din populația de peste 49 mil., rușii constituiau 21,1 la sută, în

⁴⁹⁰ Рашидов, Ш. Р. Могучее средство общения и интернационалистического воспитания. În: *Коммунист*, 1972, № 7, с. 14.

⁴⁹¹ Щербицкий, В. Могучая сила единства. În: *Правда*. 1972, 31 октября, с. 2-3.

⁴⁹² Выступление Э. А. Шеварнадзе на XXV Съезде КПСС. În: *Правда*. 1976, 27 февраля, с. 3.

Letonia, din totalul populației de peste 2,5 mil., grupul de popoare slave era de 32,8 la sută, în Estonia, din totalul de 4,5 milioane oameni, popoarele slave au reprezentat 27,9 la sută, în RSS Moldovenească, din cele circa 4 mil. grupul etnic slav alcătuia 27 la sută (12,8 la sută ruși și 14, 2 la sută ucraineni) (a se vedea tabelele nr. 1; 3).

În republicile din Asia Centrală, de asemenea, grupul etnic slav era numeros. În RSS Kazahă acest grup etnic constituia 40,8 la sută din populația totală de peste 14 mil., iar în RSS Kirghiză – de 25 la sută din populația totală de peste 3,5 mil. (a se vedea tabelul nr. 1).

Grupul etnic al rușilor era destul de numeros, mai ales în republicile autonome din cadrul RSFSR. De exemplu, în RASS Bașkiră, dintr-un total de circa 3,8 mil. locuitori, rușii reprezentau 40 la sută, în RASS Bureată, dintr-un total de circa 900 de mii de locuitori, rușii alcătuiau 72 la sută, iar în RASS Karelă, din cei peste 700 de mii de locuitori, rușii constituiau 71 la sută.

Intensificarea proceselor de omogenizare a vieții sociale

Preeminența limbii și culturii ruse, omogenizarea culturilor naționale, apariția unor trăsături spirituale comune cu caracter „internaționalist” era apreciată ca o tendință benefică în societatea sovietică. Apariția unei culturi sovietice unice „multinaționale” reprezenta, în opinia ideologilor sovietici, un aliaj în care se contopeau organic ceea ce era mai bun în fiecare cultură, care prin conținut trebuia să fie socialistă, prin caracter – internaționalistă, iar prin formele ei de manifestare – națională⁴⁹³.

În anii 1970 aceste tendințe de omogenizare a culturilor naționale, de ștergere a specificului și originalității naționale, au fost accelerate într-un mod controlat. Politicile de migrație internă a populațiilor, în special, a tineretului din republicile naționale spre marile șantiere de construcții din estul URSS, urmăreau asimilarea lor de către ruși. La începutul anilor 1980, din cauza migrației populației în cadrul URSS, circa 17 la sută dintre ruși, 14 la sută dintre ucraineni, 20 la sută dintre belaruși, 15 la sută dintre uzbeki și moldoveni nu trăiau în locurile lor de baștină⁴⁹⁴. Totodată, fiecare a cincea familie din URSS era mixtă. În RSS Lituaniană 50 la sută din copii proveneau din familii mixte, în RSS Kazahă - 33 la sută, în RSS Bielorusă și RSS Moldovenească - 25 la sută⁴⁹⁵.

Rusificarea „firească” a celorlalte naționalități din URSS prin căsătorii mixte cu persoane aparținând diferitor naționalități, a dus la creșterea numărului celor care declarau limba rusă

⁴⁹³ Салимов, А.У. *loc. cit.*, с. 4.

⁴⁹⁴ АМАЕР, фонд 210/1984, URSS-RSR, dosar 1821, fila 208.

⁴⁹⁵ *Ibidem*, фонд 210/1982, URSS-RSR, dosar 2337, fila 88.

drept limbă maternă și, în consecință, a celor care optau pentru naționalitatea rusă. Dispariția unor întregi grupuri etnice, în anii „construcției socialismului” în URSS, se datora „asimilării de tip socialist” și, implicit, procesului de „internaționalizare”.

Cu toate acestea, chiar dacă politica națională a PCUS avea ca finalitate contopirea într-un viitor a națiunilor sovietice într-un popor unic, fără naționalitate, care să vorbească o limbă unică, situația la începutul anilor 1980 nu era atât de încurajatoare pentru autorități. Această evoluție contrară așteptărilor autorităților, era legată, inclusiv, de distribuirea neproportională a forței de muncă. Autoritățile contau pe un aflux mare al mâinii de muncă din republicile naționale, unde se înregistra o natalitate înaltă, în special, în regiunile din Asia Centrală, la marile șantiere de construcție din Siberia și Extremul Orient. Aceste planuri, care urmăreau strămutarea permanentă în Siberia, au eșuat până la urmă. Persoanele recrutate nu doreau să se stabilească definitiv cu traiul în aceste zone, încât după expirarea contractelor de muncă majoritatea se întorcea la locurile de baștină.

În ciuda succeselor de ansamblu ale politicii de rusificare, însușirea limbii ruse de către populațiile indigene din URSS era neuniformă. În cadrul unei prelegeri publice la Societatea „Znanie,” care a avut loc în ziua de 17 decembrie 1984 la Moscova, cu tema „Problema națională în URSS în perioada socialismului dezvoltat”, A.I. Holmogorov, doctor în științe filozofice, cercetător științific principal în cadrul Institutului Marxism-Leninismului de pe lângă CC al PCUS, a menționat că la acel moment 40 la sută din populația URSS, care nu era de origine slavă, nu cunoștea limba rusă. În republicile unionale - Gruzia, Lituania, Letonia - exista un „număr mic de cetățeni care știau limba rusă”. De exemplu, în RSS Gruzină numai 25 la sută din populația locală vorbea limba rusă. În mediul rural din republicile menționate situația „era și mai nefavorabilă”, deoarece „procentul celor care știau rusește era de abia 10 la sută”⁴⁹⁶.

Așadar, la mijlocul anilor 1960-1980 s-a observat o recalibrare a politicii de apropiere și contopire a popoarelor sovietice. Principalele coordonate ale acestei politici vizau extinderea rolului limbii ruse ca mijloc de comunicare internațională, promovarea „bilingvismului ruso-național”, amplificarea proceselor de asimilare și de „internaționalizare”. În ciuda amplorii proceselor integraționiste, apariția unui „popor sovietic” fără identitate era un obiectiv al cărui rezolvare nu se întrezărea într-un orizont de timp apropiat și „nicio magie nu putea să transforme popoarele sovietice într-un popor sovietic”⁴⁹⁷.

⁴⁹⁶ AMAER fond 210/1984, URSS,-RSR dosar 1821, fila 209.

⁴⁹⁷ Carrière d'Encausse, H. *L'empire éclaté. La révolte des nations en U.R.S.S.* Paris: Flammarion. 1978, p. 271.

Dincolo de rezultatele asimilării „de tip socialist”, existau o multitudine de probleme privind cunoașterea de către populația sovietică a limbii ruse. În RSS Gruzină, la mijlocul anilor 1980, doar 25 la sută din populația locală vorbea limba rusă. În zonele rurale din RSS Letonă, RSS Lituaniană și RSS Gruzină situația era și mai nefavorabilă, deoarece procentul celor care știau rusește abia ajunsese 10 la sută. În același timp, la nivel unional, 40 la sută din populația URSS, care nu era de origine slavă, nu știa limba rusă. În mod similar, contrar așteptărilor, cursul de dezvoltare a culturilor naționale din URSS nu a avansat spre formarea unei culturi unice „internaționale”, deoarece spiritul național din republicile sovietice era puternic.

4.2. Războiul propagandistic antiromânesc al URSS. Etape și caracteristici

Ca răspuns la politica conducerii RPR de ieșire de sub tutela Moscovei, de abandonare de către istoriografia română a metodologiei de cercetare de extracție stalinistă, PCUS și, la rândul său, PCM, hotărâsc să declanșeze în a doua jumătate a anului 1965 un adevărat război propagandistic antiromânesc pentru „disciplinarea” fratelui de bloc. Schimbarea radicală în politica și istoriografia românească, asociată cu vecinătatea geografică și identitatea etnoculturală a românilor de pe ambele maluri ale Prutului (chiar dacă, oficial autoritățile sovietice nu recunoșteau această identitate, în fapt, ele țineau cont de existența ei) era de natură să transforme România într-un dușman ideologic mai primejdios decât țările capitaliste dezvoltate, care, din punctul de vedere al amplasării geografice și al diferențelor culturale, nu prezentau un pericol prea mare.

Hotărârile adoptate în prima etapă (de la sfârșitul anului 1965 – noiembrie 1970) au definit direcțiile și conținutul războiului propagandistic antiromânesc. Documentul care a stat la baza ostilităților împotriva României, dar și a „naționalismului” din RSSM, în a doua jumătate a anilor 1960, a fost hotărârea „strict secretă” a Prezidiului CC al PCM „Cu privire la pregătirea măsurilor de intensificare a educației internaționaliste a oamenilor muncii din republică” din 13 decembrie 1965, după care au urmat hotărârile „strict secrete” ale Prezidiului CC al PCM din 1 februarie 1966 „Despre literatura care vine în republică din străinătate” și „Despre măsurile CC al PC al Moldovei cu privire la propaganda și sărbătorirea datelor și evenimentelor marcante din istoria poporului moldovenesc”. Hotărârea Biroului CC al PCUS „Despre studierea și interpretarea în continuare a problemelor referitoare la istoria relațiilor româno-sovietice”, din 15 septembrie 1966, și cea a Biroului CC al PCM „Cu privire la măsurile CC al PCM privind

studierea și interpretarea în continuare a problemelor referitoare la istoria RSS Moldovenești și a relațiilor româno-sovietice”, din 18 martie 1967, preconizau elaborarea unor versiuni pro-sovietice ale istoriei Basarabiei și a relațiilor ruso-române, ca o contrapondere la lucrările istoricilor din RSR, care abandonaseră vechea schemă de scriere a istoriei.

Momentul de vârf al războiului propagandistic din această perioadă a fost atins în vara anului 1968, în contextul pregătirii invaziei URSS și ale altor patru țări din blocul socialist în Cehoslovacia⁴⁹⁸, odată cu adoptarea la 6 mai 1968 a hotărârii Biroului CC al PCUS „Cu privire la măsurile de sprijinire a RSS Moldovenești în vederea ameliorării muncii ideologice” și a hotărârii Biroului CC al PCM, din 3 iunie 1968, „ Despre măsurile privind îndeplinirea hotărârii CC al PCUS «Cu privire la măsurile de sprijinire a RSS Moldovenești în vederea ameliorării muncii ideologice»”. Aceste documente erau destinate mobilizării aparatului de partid, ministerelor și departamentelor centrale și republicane într-un front comun împotriva consecințelor „cursului deosebit” al RSR. În perioada respectivă, nemulțumirea conducerii de la Moscova față de politica autorităților de la București nu a fost exprimată în mod deschis, iar războiul propagandistic antiromânesc din RSSM a fost ținut secret, pentru a menține aparențele unei prietenii care, chipurile, a existat și exista între toate țările socialiste surori.

A doua etapă a războiului propagandistic antiromânesc, din anii 1970-1975, a început ca urmare a adoptării hotărârii Biroului CC al PCUS „Despre măsurile privind intensificarea în continuare a muncii ideologice în rândul populației RSS Moldovenești și a regiunii Cernăuți a RSSU” din 5 noiembrie 1970 și a hotărârii Biroului CC al PCM „Despre măsurile privind intensificarea în continuare a muncii ideologice în rândul populației RSSM”, din 16 noiembrie 1970. Ultima hotărâre, prin cele 53 de directive generale a stabilit planul de anihilare a „influenței românești” și a „manifestărilor naționaliste” în RSSM.

Astfel, la 20 noiembrie 1970 la Chișinău a fost convocată o reuniune a primilor secretari ai comitetelor orașenești și raionale de partid, șefilor de ministere și departamente, în cadrul căreia I. Bodiul a prezentat raportul „Cu privire la măsurile de intensificare a muncii ideologice în rândurile oamenilor muncii din republică”⁴⁹⁹. Accentul a fost pus pe sarcinile organizației de partid în combaterea „influenței românești”, îndemnând comuniștii, comsomoliștii, alți activiști

⁴⁹⁸ Pentru detalii, c.f. Negru, E. Reacții ale Partidului Comunist al Moldovei față de atitudinea României în criza sovieto-cehoslovacă. În: *Arhivele Totalitarismului*. 2013, nr. 1-2, pp. 148-165.

⁴⁹⁹ AOSPRM, fond 51, inv. 31, dosar 201, fila 1.

„să condamne interesul față de informația din România, să zeflemisească servilismul rușinos față de tot ceea ce e românesc”⁵⁰⁰.

I. Bodiul a indicat linia de acțiune a tuturor instituțiilor implicate în realizarea hotărârilor CC al PCUS și a CC al PCM din 5 și 16 noiembrie 1970, constatând că în atmosfera amplificării „propagandei” române și a apariției anumitor stări de spirit proromâne” era necesară studierea „profundă și multilaterală a fenomenelor care se produc în România și în viața internațională în general”, pentru a preîntâmpina „consecințele influenței lor negative asupra poporului nostru”. În acest context a subliniat necesitatea elaborării unor „contramăsuri calificate împotriva influențelor negative românești asupra poporului moldovenesc”. Atitudinea instituțiilor ideologice din RSSM „față de politica șovină activă a României referitoare la Moldova, față de orientarea ei naționalistă antisovietică în politică” trebuia, conform lui Bodiul, să „fie expusă în discursuri politice, în propaganda prin conferințe, în discuțiile cu oamenii muncii, în alte forme de muncă politică în mase”⁵⁰¹.

La sfârșitul anului 1975 – începutul anului 1976 nemulțumirea Moscovei față de „cursul deosebit” al României a atins apogeul, iar relațiile sovieto-române au devenit și mai tensionate. Această evoluție în relațiile sovieto-române a fost relatată și într-un studiu asupra situațiilor de urgență pentru România din a doua jumătate a lunii iunie 1976, elaborat de Grupul Interdepartamental Europa al Consiliului Național de Securitate al SUA pentru președintele Gerald Ford. În studiul respectiv erau semnalate „posibilitățile unei intervenții sovietice care începeau de la «amenințarea cu acțiuni armate și invazia totală», până la «un răspuns politic», prin care Moscova căuta să obțină «o mai mare influență în România, printr-o schimbare posibil violentă, a conducerii României» – cu alte cuvinte, printr-o lovitură de stat clandestină”⁵⁰².

Nemulțumirea Moscovei față de politica externă de securitate a României fost dublată de cea referitoare la abandonarea tot mai evidentă de către istoriografia RSR a modului în care „fratele mai mare” din blocul sovietic aborda istoria relațiilor ruso- și sovieto-române și chestiunea basarabeană. Acest fapt a determinat conducerea URSS să extindă și să amplifice cu o nouă forță războiul propagandistic antiromânesc, declanșat în 1965.

⁵⁰⁰Negru, E., Negru, Gh. Negru, E., Negru, Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. *Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1975)*. Studiu și documente, vol. I, p. 472.

⁵⁰¹Idem, „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. *Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1976-1989)*. Studiu și documente, vol. 2, p. 11.

⁵⁰¹ Watts, Larry L. *Ferește-mă, doamne, de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România*. București: Editura RAO. 2011, p. 689.

⁵⁰² AOSPRM, fond 51, inv. 36, dosar 110, fila 150.

Memoriul lui I. Bodiul (împreună cu „Nota informativă despre noi fapte de falsificare a istoriei Moldovei în paginile revistei „Anale de istorie” din 5 noiembrie 1975, semnată de către V. Andrușceak), care prezintă în detaliu „noile” supărări ale Moscovei față de conducerea de la București, a provocat adoptarea la 15 octombrie 1975, a hotărârii CC al PCUS „Cu privire la măsurile suplimentare în domeniul muncii ideologice în legătură cu intensificarea propagandei naționaliste române care lezează interesele URSS”, documentul care a pus începutul unei noi etape în războiul propagandistic al Uniunii Sovietice împotriva României.

În memoriul secret „Despre faptele de falsificare în Republica Socialistă România a evenimentelor istorice și despre măsurile de prevenire a efectelor lor negative în Moldova, adresat CC al PCUS la 27 iunie 1975, I. Bodiul informa despre „tendința antirusă și antisovietică în activitatea istoricilor, filosofilor și altor savanți, a lucrătorilor din presă” din RSR și măsurile luate de conducerea PCM pentru a o contracara⁵⁰³.

În ciuda progreselor propagandei și contrapropagandei din RSSM, aceste măsuri erau insuficiente. Pentru că, potrivit lui I. Bodiul, era necesar nu numai să se răspundă, ci și să se prevină „provocările” istoricilor români. În acest scop trebuiau „întreprinse măsuri atotcuprinzătoare, coordonate după un plan unic” privind activitatea de studiere a problemelor de istorie. În activitatea de cercetare se impunea „elaborarea unei poziții unice și clare referitoare la trecutul istoric al poporului moldovenesc și statalitatea sa, la mișcarea revoluționară din ținutul nostru, la rolul războaielor eliberatoare ale Rusiei în Balcani și la contribuția Uniunii Sovietice la eliberarea poporului român de fascism”⁵⁰⁴.

Autoritățile comuniste de la Chișinău considerau că URSS trebuia să pună presiune asupra României pentru a recunoaște explicit RSS Moldovenească. Potrivit liderului PCM, „lipsa unei reacții” din partea sovietică față de atitudinea „disprețuitoare” a autorităților române în ceea ce privește „națiunea moldovenească” era o eroare gravă, având drept consecință multiplicarea cazurilor de „dezinformare a opiniei publice mondiale, compromitere a politicii naționale a PCUS, care asigură prosperarea națiunii socialiste moldovenești și a organizării de stat”⁵⁰⁵. Acesta se arăta încrezător că „activitatea științifică și de propagandă solid argumentată, tratarea

⁵⁰³ AOSPRM, fond 51, inv. 36, dosar 110, fila 150.

⁵⁰⁴ *Ibidem*, fila 155.

⁵⁰⁵ *Ibidem*,,, fila 158.

corectă a proceselor istorice [...], fără îndoială, va exercita o influență pozitivă asupra opiniei publice românești și mondiale și îi va aduce pe liderii român cu picioarele pe pământ”⁵⁰⁶.

Ce-a de-a treia etapă a războiului propagandistic antiromânesc a început după adoptarea rezoluției CC al PCM din 12 ianuarie 1976 cu titlul „Hotărârea CC al PCUS «Cu privire la măsurile suplimentare în domeniul muncii ideologice în legătură cu intensificarea propagandei naționaliste române ce lezează interesele URSS»”.

Spre deosebire de o serie de alte hotărâri anterioare care conțineau argumente, clarificări, explicații „teoretice”, cea din 12 ianuarie 1976 a fost în exclusivitate „tehnică”, limitându-se doar la enumerarea sarcinilor ce trebuiau realizate de instituțiile științifice, educative, culturale, ideologice, pentru a contracara influența liderilor de la București asupra populației din RSSM și din RSR.

Conform acestei hotărâri, Academia de Științe a RSS Moldovenești și Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PCM au fost obligate „să editeze monografiile, culegeri, articole și documente consacrate unor aspecte ce vizează istoria Moldovei și României, relațiile ruso-române, sovieto-române și moldo-române”, iar Ministerul Învățământului Public și Academia de Științe – „să revizuiască conținutul programei, să reediteze manuale de istorie și geografia Moldovei, literatură moldovenească pentru învățământul de toate nivelurile, în care, pregnant și convingător, să fie abordate chestiunile ce țin de formarea și dezvoltarea națiunii, statalității moldovenești, rolul popoarelor rus și ucrainean în destinul poporului moldovenesc, să critice concepțiile burghezo-naționaliste asupra acestor probleme”. Cadrele didactice din universități și instituții de învățământ mediu de specialitate trebuiau „să supună unei critici științifice argumentate denaturările, falsificările și revizionismul admis de oamenii politici și de istoricii din RSR cu privire la relațiile ruso-române și sovieto-române, la mișcarea comunistă în Balcani, la hotărârile Cominternului”⁵⁰⁷.

Ministerul Culturii și uniunile de creație din RSSM au fost chemate „să adopte măsuri de rectificare a tematicii operelor literare și artistice, să trateze de pe poziții marxist-leniniste evenimentele istorico-revoluționare din ținut, prietenia dintre poporul moldovenesc și popoarele rus și ucrainean, poporul moldovenesc și celelalte popoare ale URSS, lupta poporului moldovenesc pentru eliberarea de sub jugul ocupației române”⁵⁰⁸.

⁵⁰⁶ AOSPRM, fond 51, inv. 36, dosar 110, fila 157.

⁵⁰⁷ Negru, E., Negru, Gh. *Cursul deosebit al României și supărarea Moscovei*. vol. 2, p. 124.

⁵⁰⁸ *Ibidem*, p. 125.

Comitetul de Stat pentru Cinematografie și Uniunea Cineaștilor din RSSM trebuia „să prezinte pe larg în filmele artistice și documentare cele mai importante evenimente istorice și istorico-revoluționare din ținut: răscoala de la Bender (o tentativă nereușită a unor detașamente roșii de a pătrunde pe malul drept al Nistrului în mai 1919 – n.n.), lupta marinarilor din flota dunăreană împotriva intervenției militare a României regale în Basarabia sovietică, lupta poporului moldovenesc împotriva ocupației româno-boierești, ilegalitatea comsomolistă de la Cahul, viața și activitatea unor personalități eminente precum: P.D. Tkacenko, M.V. Frunze, I.E. Iakir, I.F. Fedko”. De asemenea, trebuiau „să creeze serii de filme documentare ce să oglindească realizările poporului moldovenesc în domeniul economiei și culturii în anii puterii sovietice, transformările recente din viața social-economică a poporului moldovenesc”⁵⁰⁹.

Hotărârea CC al PCM din 12 ianuarie 1976 „lua act” de faptul că CC al PCUS, prin hotărârea din 15 octombrie 1975, ordona Academiei de Științe a URSS, MAE al URSS, să eaboreze în comun cu Academia de Științe a RSSM, „tematica cercetărilor științifice privitoare la istoria RSS Moldovenești și a României, relațiile ruso-române și sovieto-române”, iar secțiile CC al PCUS, în comun cu MAE al URSS și Academia de Științe a RSSM, „să coordoneze activitățile instituțiilor și organizațiilor științifice, propagandistice și informaționale ale URSS, specializate în neutralizarea propagandei naționaliste românești, evitând astfel unele interpretări eronate sau inexactități”⁵¹⁰.

După adoptarea hotărârii CC al PCUS din 15 octombrie 1975 și a hotărârii CC al PCM din 12 ianuarie 1976, în paralel cu amplificarea campaniei de contracarare a concepțiilor istoricilor din RSR și de prelucrare și îndoctrinare a populației din România și RSSM, s-au intensificat și presiunile diplomatice ale URSS asupra conducerii de la București pentru a renunța la propriile concepții privind istoria relațiilor ruso- și sovieto-române și a problemei basarabene și de a recunoaște existența „limbii moldovenești” și a „națiunii moldovenești”, independente de limba și națiunea română⁵¹¹.

În 1976, conducerea sovietică în frunte cu secretarul general, L. Brejnev, a declanșat o adevărată ofensivă pentru a se asigura că liderii RSR nu vor mai permite autorilor români să scrie despre anexarea Basarabiei la Imperiul Rus în 1812, despre unirea Basarabiei cu România în 1918 sau, cu atât mai mult, despre „anexarea” Basarabiei și a Bucovinei de Nord de către URSS în 1940. În același an, la Congresul Educației Politice și Culturii Socialiste (din 2 iunie

⁵⁰⁹ Negru, E., Negru, Gh. *op. cit.*, p. 125.

⁵¹⁰ *Ibidem*, pp. 127-128.

⁵¹¹ Pentru detalii, *c.f.*: Negru, E. Confruntări istoriografice sovieto-române în anii 1960-1980. În: *Arhivele Totalitarismului*. An XXIII, nr. 1-2 (86-87), 2015, p. 159-179.

1976), secretarul general al PCR, N. Ceaușescu, a afirmat că România nu are probleme teritoriale cu URSS și cu alte țări vecine⁵¹². Pentru a se convinge de sinceritatea celor declarate, conducerea sovietică i-a propus lui Ceaușescu, ca în timpul călătoriei sale în URSS, o practică de întâlniri anuale între conducerea URSS și RSR, să facă o vizită în RSS Moldovenească la 1-2 august 1976. Programul stabilit la Moscova a inclus o întâlnire la 2 august cu prim-secretarul PCM, I.I. Bodiul, precum și o vizită la întreprinderea de semiconductori „Microprovod” din Chișinău. Este semnificativ că, deși sovieticii au organizat vizita lui Ceaușescu în ziua care a coincis cu celebrarea a 36 de ani de la crearea RSSM, pentru a-l convinge că „națiunea moldovenească” cu propria limbă și cultură există, acest obiectiv nu a fost atins. Or, în discursul la mitingul de la uzina „Microprovod” liderul PCR nu s-a referit la „sărbătoarea” din RSSM și nu a adresat cuvinte de felicitare cu această ocazie, vorbind, în schimb, despre realizările obținute de „Moldova Sovietică”, despre „intensificarea contactelor” dintre România și RSSM „în cadrul contactelor generale” ale RSR cu URSS⁵¹³, dând de înțeles prin acest gest că nu recunoaște existența „națiunii și limbii moldovenești” deferite de limba și națiunea română.

După cum arată documentele, partea sovietică a considerat aceste declarații ca un fel de angajament unilateral al părții române de a abandona abordările „naționaliste” și „antisovietice” ale istoriei Basarabiei, care nu coincideau cu punctul de vedere al URSS. Contrar așteptărilor liderilor sovietic, pentru care trecutul istoric trebuia remodelat în funcție de configurația granițelor trasate după ce de-al Doilea Război Mondial, conducerea RSR a considerat că recunoașterea realităților politice ale războiului nu poate anula adevărul despre trecutul istoric⁵¹⁴.

Startul oficial al „noii” runde a războiului propagandistic al URSS împotriva României a fost dat abia la 14 martie 1978, atunci când Biroul CC al PCM a discutat „Raportul tov. I.I. Bodiul privind intensificarea propagandei române orientate către RSS Moldovenească”. Prim-secretarul PCM menționa că, „în ultimul timp, structurile ideologice ale RSR și-au intensificat campania în jurul așa-zisei «chestiuni basarabene»: prin intermediul poștei și al turiștilor români, pe teritoriul RSS Moldovenești intră cantități tot mai mari de tipărituri românești în care sunt denaturate evenimentele istorice legate de formarea și dezvoltarea poporului moldovenesc, statalitatea sa, relațiile ruso-române și sovieto-române, ediții care falsifică în mod premeditat

⁵¹²Cojocaru, Gh. *Confruntarea sovieto-română pe frontul ideologic în RSS Moldovenească (1968 -1979). Studii și documente*. Iași: Moldova, 2011, p. 43; c.f. Buga, V. *Pe muchie de cuțit. Relațiile româno-sovietice. 1965-1989*. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2015, p. 180.

⁵¹³Cojocaru, Gh. *op. cit.*, p. 44; c.f. Constantin, I. *Problema Basarabiei în discuțiile româno-sovietice din timpul războiului rece 1945-1989*, pp. 220-221.

⁵¹⁴Negru, E., Negru, Gh. Disputa diplomatică sovieto-română privind Basarabia (inceputul anilor 1970 - sfârșitul anilor 1980). În: Coord. Gh. Cojocaru, Gh. Iacob, I. Nistor. *Basarabia în istoria românilor. Volum al Congresului Național al Istoricilor Români*, Iași, 29 august 2018. Iași: Editura Universității „A.I.Cuza”, 2020, p. 361.

aceste evenimente și susțin unitatea deplină a popoarelor moldovenesc și român. A crescut considerabil și numărul orelor de transmisie ale posturilor românești de radio și televiziune destinate republicii noastre”⁵¹⁵.

În primăvara – vara anului 1978, CC al PCM a expediat o serie de note de informare către CC al PCUS, în care a dat semnalul de alarmă cu privire la „intensificarea propagandei române asupra RSSM”. În nota informativă din 7 aprilie 1978 către CC al PCUS, secretarul CC al PCM, I. Calin, raporta despre eforturile CC al PCM de combatere a „propagandei naționaliste române”, „atacurilor ei antiruse și antimoldovenești”, blamând „născocirile falsificatoare, concepțiile și opiniile antiruse și antisovietice” din România. La 11 mai 1978, I. Bodiul, expedia la CC al PCUS o altă notă de informare privind „intensificarea propagandei naționaliste române” asupra RSSM. În acest document era semnalat că, în ciuda declarației din iunie 1976 a lui N. Ceaușescu despre lipsa pretențiilor teritoriale față de URSS, în RSR „continuă să se falsifice cu o franchețe și cu o insistență și mai mare evenimentele istorice în relațiile ruso-române și sovieto-române” și că s-a „intensificat propaganda naționalistă care lezează interesele URSS”. Primul secretar al PCM, informa conducerea de la Moscova că „organele de presă, institutele Academiei, organele obștești, persoane particulare din România expediau în RSSM un număr tot mai mare de literatură, precum și publicații editate în Occident, în care era combătută existența națiunii socialiste moldovenești și era demonstrată apartenența Basarabiei și Bucovinei la România”⁵¹⁶.

În cea de-a treia notă informativă a CC al PCM, din 20 iulie 1978, I. Bodiul îl informa pe L. Brejnev despre „activizarea și extinderea considerabilă în Republica Socialistă România a campaniei de falsificare a principalelor evenimente istorice și concepții obiective despre Moldova, despre relațiile ruso-române și sovieto-române” și despre „orientarea ei antimoldovenească, antirusă și antisovietică”⁵¹⁷. Aici erau criticați importanți istorici români, organe mass-media și de propagandă din RSR, pentru că „denaturau de pe pozițiile naționalismului și șovinismului burghez multe evenimente și perioade întregi din istoria Moldovei, negau categoric națiunea moldovenească, demonstau ilegalitatea existenței statului național moldovenesc, afirmau că moldovenii sunt români, iar teritoriul dintre Prut și Nistru, precum și Bucovina sunt teritorii române istoric răpite cu forța de țarism”⁵¹⁸.

⁵¹⁵ AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 19, fila 1.

⁵¹⁶ *Ibidem*, dosar 3, filele 57- 61.

⁵¹⁷ *Ibidem*.

⁵¹⁸ *Ibidem*, fila 79; Negru, E., Negru, Gh. *op. cit.*, vol. 2, p. 176.

Avalanșa de note informative ale conducerii PCM pe adresa CC al PCUS, din mai până în iulie 1978, nu poate fi examinată separat de campania propagandistică a PCUS împotriva României. Este suficient să amintim că în lunile februarie – iunie 1978 au avut loc o serie de întâlniri sovieto-române la nivel diplomatic, în cadrul cărora a fost discutată „problema teritorială”, iar partea sovietică a cerut României să pună capăt publicării „lucrărilor care prejudiciază interesele URSS”. Este vorba de întâlnirile din 7 februarie 1978 a vice-ministrului de Externe al URSS, N.N. Rodionov, cu Gh. Badrus, ambasador al României în URSS, cele din 12 mai și 12 iunie 1978 între Șt. Andrei, ministrul afacerilor externe al României și V.I. Drozdenko, ambasador al URSS la București.

La sfârșitul anilor 1970 – începutul anilor 1980, în legătură cu tensionarea relațiilor URSS cu țările din „blocul capitalist”, PCUS a dat start unei noi etape a războiului ideologic împotriva acestor țări, determinând și o nouă extindere a luptei cu manifestările „naționaliste” și antisovietice din republicile sovietice. În acest context, reevaluându-și prioritățile politicii externe, conducerea de la Moscova a slăbit la nivel diplomatic confruntarea istoriografică cu Bucureștiul, transferând această dispută pe terenul academiilor și istoricilor din URSS, RSSM și RSR. În noul context internațional, confruntarea istoriografică și diplomatică sovieto-română care avea drept obiectiv „convingerea” Bucureștiului să recunoască limba și națiunea „moldovenească” și, deci, să renunțe definitiv la Basarabia (în anii 1976 –1980, la sugestia lui I. Bodiul, obiectivul respectiv devenise o prioritate a lui L. Brejnev și a politicii externe a URSS) a trecut în anul 1981 în plan secund, prioritară fiind confruntarea ideologică cu Occidentul. Prin urmare, confruntarea istoriografică cu RSR devine parte a confruntării ideologice a URSS cu SUA și țările occidentale.

La 29 decembrie 1981, Biroul CC al PCM a adoptat hotărârea „Cu privire la intensificarea în continuare a luptei împotriva propagandei burgheze și revizioniste vizând RSS Moldovenească”, care va marca cea de-a patra perioadă a războiului propagandistic împotriva RSR. Spre deosebire de hotărârile CC al PCM din 1976 și 1978, care vizau doar RSR, această hotărâre include România în cadrul internațional al „ofensivei burgheze și revizioniste” asupra URSS, trasând respectiv și obiectivele războiului propagandistic al URSS împotriva acestor pericole. „În ultimul timp, preciza documentul, propaganda burgheză și revizionistă și-a intensificat brusc acțiunile ostile împotriva RSS Moldovenești. Ea încearcă să discrediteze politica națională leninistă a PCUS, falsifică istoria formării și dezvoltării statalității moldovenești și a formării națiunii moldovenești, tinde să stârnească dispoziții naționaliste, prosovietice, antirussești în rândurile unei părți a oamenilor sovietici, să opună poporul moldovenesc

celui rus și altor popoare din URSS, să identifice persoane instabile din punct de vedere politic și să le antreneze într-o activitate antisovietică [...]. În paginile edițiilor științifice din RSR continuă publicarea unor lucrări în care se neagă independența poporului moldovenesc cu dreptul de comunitate etnică distinctă, se denaturează istoria relațiilor ruso-române și sovieto-române. Se constată, după cum se sublinia, o coincidență a punctelor de vedere împărtășite de istoricii reacționari din Occident și de unii cercetători din RSR în așa-zisa chestiune basarabeană, în abordarea unui șir de probleme, fapt care lezează interesele țării noastre”⁵¹⁹.

Această hotărâre va ghida și defini activitatea propagandistică din RSSM împotriva RSR în perioadă 1982-1986. La 19 august 1986, Biroul CC al PCM a adoptat o altă hotărâre „strict secretă” „Cu privire la starea lucrurilor și măsurile de intensificare a educației patriotice și internaționaliste a populației republicii, lupta împotriva manifestărilor de nationalism”, care va marca o nouă etapă – a cincea – în activitatea ideologică și propagandistică a PCUS și PCM de contracarare a influenței istoriografiei și a mass-media din România asupra populației din RSSM, stabilind anul 1990 ca orizont de timp pentru realizarea sa.

4.3. Fortificarea identității „moldovenești”. Dezvoltarea teoriei etnogenezei

La începutul anilor 1970, pentru a contracara tezele istoriografiei din RSR privind unitatea românească, conducerea PCM a ordonat instituțiilor academice din RSSM să elaboreze lucrări dedicate etnogenezei poporului „moldovenesc”. În cadrul Secției științe sociale a AȘ a RSSM, a fost format „Consiliul științific pentru studierea complexă a problemei «Relațiile dintre slavi și volohi și geneza poporului moldovenesc»”. Această autoritate științifică reunea etnografi, arheologi, istorici nu numai de la Chișinău, dar și din alte centre academice din Moscova, Kiev, Lvov. Președinte a fost desemnat istoricul N. Mohov, membru-corespondent al AȘ al RSSM, vice președinți – doctorii în istorie V. Zelenciuk și P. Sovetov. Prima sesiune a avut loc în mai 1970, iar până în 1978 au fost organizate 8 sesiuni. Materialele sesiunilor au fost inserate în volumul „Slaveano-voloșskie sviazi” („Relații slavo-volohe”), publicat la editura „Știința” în anul în 1978.

La prima sesiune a acestui Consiliu științific, din mai 1970, arheologul L. Polevoi a prezentat referatul „Istoriografia burgheză și geneza poporului moldovenesc”. La cea de-a doua sesiune, din luna octombrie 1970, au fost discutate „aspectele arheologice și istoriografice” ale

⁵¹⁹ AOSPRM, fond 51, inv. 55, dosar 121, fila 12.

etnogenezei „moldovenilor”⁵²⁰. O adevărată controversă a generat referatul „Cultura balcano – dunăreană din zona de stepă și pădure a Moldovei în secolele X-XIV”, prezentat de arheologul Ion Hâncu. În timp ce autorul referatului, susținea ideea despre caracterul „sincretic” al culturii carpato-dunăreane, admițând prezența elementelor slave și est-romanice, oponenții săi aveau alte păreri. Gh. Cebotarenko considera cultura carpato-dunăreană drept slavă, iar Gh. Smirnov, Gh. Fiodorov, N. Mohov, E. Rikman, I. Rafalovici erau de părere că ideea lui I. Hâncu despre „prezența elementului romanic de răsărit” în cultura balcano-dunăreană „nu este argumentată, din punct de vedere științific”⁵²¹. La finalul sesiunii s-a decis „intensificarea cercetărilor monumentelor slave pe teritoriul Moldovei” în vederea „soluționării problemei etnogenezei moldovenești”⁵²².

La sesiunea din aprilie 1971, în cadrul căreia au fost discutate aspectele filologice ale problemei etnogenezei poporului „moldovenesc”, a fost audiat referatul „Problema etnogenezei volohilor în lumina periodizării contactelor lingvistice reciproce slavo-romanice”. N. Raevski, cercetător la Institutul de Limbă și Literatură a AȘ a RSSM, a încercat să demonstreze în baza schimbărilor fonetice din toponimie, „prezența elementului romanic, la nord de Dunăre, în primele secole ale erei noastre”⁵²³. Savantul a avansat ideea că aceste „contacte ale populației locale romanizate cu slavii au decurs pe parcursul a două perioade: prima – în secolele VI-VII și a doua – începând cu secolul al IX-lea, între care au existat pauze”. Această opinie „a stârnit o discuție aprinsă”, iar „majoritatea celor care au luat cuvântul au remarcat argumentarea slabă în referat a tezei privind continuitatea populației romanizate pe pământurile nord- dunărene”⁵²⁴.

În raportul „Cultura arheologică și comunitatea etnică. Cu privire la tiverți și ulici”, prezentat la sesiunea din mai 1972, I. Hâncu susținea că, din punct de vedere teritorial, cultura tiverților, care au locuit în regiunea Nistrului în secolele II - XIV, coincide cu cultura balcano-dunăreană. Această opinie a lui I. Hâncu că tiverții nu trebuie considerați exclusiv slavi, a fost criticată de M. Livșiț, N. Mohov, I. Rafalovici ⁵²⁵.

Discuții aprinse au avut loc, de asemenea, în timpul celei de-a șaptea sesiuni a Consiliului științific, din aprilie 1977, în cadrul căreia a fost audiat referatul „Datele antropologice privind strămutarea populației în bazinul pruto-nistean în milenii I-II” a

⁵²⁰ *Славяно-волошские связи. Сб. статей.* Кишинев: Штиинца. 1978, с. 5.

⁵²¹ *Ibidem*, с. 6.

⁵²² *Ibidem*.

⁵²³ *Ibidem*, с. 7.

⁵²⁴ *Ibidem*, с. 7.

⁵²⁵ *Ibidem*, с. 8.

cercetătoarei de la Moscova, M. Velikanova, care a analizat „materialul craniologic adunat în RSSM de-a lungul mai multor ani pentru studierea genezei poporului moldovenesc”⁵²⁶. În baza datelor obținute, M. Velikanova „a concluzionat că, în ultimele două milenii, populația de pe teritoriul RSSM s-a schimbat în totalitate sau aproape în totalitate nu mai puțin de trei ori (fără numeroasele migrațiuni comparativ mici)”⁵²⁷. Studiul craniilor mormintelor de la Orheiul Vechi din secolele XVI-XVII, pe care le-a comparat cu cele ale culturii balcano-dunărene, i-a permis cercetătoarei să concluzioneze că „lipsește continuitatea genetică între aceste grupuri de populație”, că „datele antropologice probează o legătură intermediară între moldoveni și grupurile est-europene, pe de o parte, și cultura balcano-dunăreană, pe de cealaltă parte”⁵²⁸.

Concluziile cercetătoarei moscovite M. Velikanova, care explicau etnogeneza prin prisma datelor paleoantropologice, au fost criticate de I. Hâncu. El a menționat că „antropologia poate fi manipulată, iar în etnogeneză rolul decisiv trebuie să-l aibă arheologia”.

Totalizând lucrările sesiunii din aprilie 1977, V. Zelenciuk propunea „stoparea anumitor idei preconceptuate în cercetare, în special cele privind cultura balcano-dunăreană, extinderea limitelor ei superioare până în secolul al XIV-lea”. De asemenea, considera necesar să se pună punct cercetărilor în care „rolul elementelor romanice era supraestimat în mod artificial și, tot în mod artificial, era minimizat rolul slavilor de est”. În mod similar, N. Mohov susținea că „teoria continuității nu-și găsește argumentare, cu atât mai mult că la est de Prut romanizare nu a existat; că rolul decisiv în formarea moldovenilor a fost jucat de salvii de vest și de populația rusă veche”. De aceea, el a propus „renunțarea la teoriile imigraționistă și a continuității”, criticând tendințele unor arheologi de la Chișinău de a prezenta „monumentele slave ca romanice de est”⁵²⁹.

În perioada 26-28 iunie 1978, la Chișinău, a avut loc cea de-a VIII-a sesiune a Consiliului științific, care a discutat raportul „Problema formării poporului moldovenesc”. Autorii raportului, N. Mohov, P. Sovietov și V. Zelenciuk, au evidențiat patru etape în istoria etnică a „poporului moldovenesc”: 1. tracică (până în secolul II e.n.); 2. de romanizare; 3. de contacte slavo-romane; 4. de contacte ale volohilor de la nord și de la est de Carpați cu populația rusă veche. Etapa a treia, potrivit schemei elaborate de istoricii de la Chișinău, începe din secolele V-VI, odată cu apariția în bazinul Dunării a triburilor slave, și durează până în secolul al IX-lea. În

⁵²⁶ *Славяно-волошские связи*, c. 12.

⁵²⁷ *Ibidem*.

⁵²⁸ *Ibidem*, c. 13.

⁵²⁹ *Ibidem*; c.f. Matveev, S. *Procese etno-culturale în spațiul carpato-nistean în secolele II-XIV. Istoriografia sovietică*. Chișinău: Pontos, 2009, p. 224.

această etapă, în urma contactelor slavilor cu populația romanizată se formează „o nouă comunitate etnică – a volohilor”, considerați drept strămoși ai tuturor popoarelor romanice de răsărit – „a moldovenilor, valahilor, macedonienilor” etc. În cea de-a patra perioadă, de contacte ale volohilor de la est și nord-est de Carpați cu populația rusă veche (secolele XII-XIV), are loc formarea „poporului moldovenesc”⁵³⁰. Majoritatea comunicărilor, prezentate atât de savanții de Chișinău, cât și cei de la Moscova, au căutat să impună definitiv tezele referitoare la importanța rolului elementului slav în procesul „individualizării” „moldovenilor” într-o comunitate etnică diferită de români.

În referatul „Arealul voloh și comunitatea etnică a romanicilor de răsărit”, profesorul moscovit V. Koroliuk afirma că „volohii au fost crescători de vite, care au dus un mod de viață nomad” și, prin urmare, nu au creat cultură materială, care să dăinuie în timp și să poată fi cercetată de arheologi. Contrazicându-i pe adepții „autohtonismului” de la Chișinău, care susțineau că monumentele arheologice din secolele IX-XII din spațiul dintre Prut și Nistru aparțineau culturii balcano-dunărene, V. Koroliuk aprecia, că purtătorii culturii balcano-dunărene au fost agricultori și nu păstori nomazi, de unde rezulta, din punctul său de vedere, că această cultură avea trăsături cu un „pronunțat caracter sud-slav”.

Afirmațiile lui V. Koroliuk contraziceau datele cercetătorilor care stabiliseră că ocupația de bază a românilor nu era păstoritul, decât doar în zonele montane, în zonele de câmpie ocupația de bază fiind agricultura. Chiar dacă contraveneau faptelor reale, aceste concluzii erau necesare pentru argumentarea teoriei despre „poporul moldovenesc”. „Dacă recunoaștem cultura balcano-dunăreană drept volohă, atenționa profesorul moscovit, atunci va fi necesar să recunoaștem drept volohă și cultura materială răspândită în acea perioadă la sud de Dunărene, chiar dacă nimeni nu pune la îndoială apartenența ei la cultura bulgară”⁵³¹. V. Koroliuk afirma că „perioada slavo-rusă din istoria etnică” a teritoriului dintre Prut și Nistru a luat sfârșit odată cu invazia pecenegilor (secolul XI – n.n.), care au distrus multe așezări sud-slave și rusești vechi. Interstițiul slavo-rus, menționa istoricul moscovit, a fost „important”, deoarece, „odată cu apariția slavilor, a început o perioadă de stabilitate etnică, care s-a manifestat pregnant, mai ales, în domeniul culturii materiale”. În plus, pe pământurile carpato-nistrene s-au strămutat diferite alte triburi, determinând procesul complex de formare a „poporului moldovenesc”⁵³².

⁵³⁰ Спатару, Г. И. О VIII сессии научного совета „Происхождение молдавского народа и славяно-молдавские связи”. În: *Известия АН МССР*. 1979, № 1, с. 78- 79.

⁵³¹ *Ibidem*, с. 80.

⁵³² *Ibidem*.

În referatul „Probleme ale istoriei etnice a pământurilor carpato-nistrene în secolul I - începutul secolului II al e.n.”, P. Bârnea și I. Rafalovici au arătat că problema istoriei etnice a teritoriului dintre Prut și Nistru a devenit „obiectul unor afirmații tendențioase” din partea adeptilor autohtonismului din RSSM, care „supraestima rolul elementului tracic în istoria etnică, subestimând și desconsiderând elementul slav”. Acest fapt „exclusea însăși posibilitatea existenței poporului moldovenesc în calitate de comunitate etnică independentă”. Cei doi arheologi chișinăueni propuneau o periodizare „obiectivă a istoriei etnice, care elimina opiniile autohtoniștilor pan-tracici”⁵³³.

V. Zelenciuk și L. Polevoi, în referatul „Așezări ale romanicilor de răsărit în interfluviul pruto-nistrean (sfârșitul secolelor XIII-XIV)”, susțineau, în consonanță cu antevorbitorii lor, că după plecarea tătar-mongolilor din acest teritoriu „s-a păstrat, deși nesemnificativ, populația romanică de răsărit”. Autorii „demonstrau” creșterea numărului populației moldovenești, cu toate că „în raioanele de nord și de est s-au menținut mulți slavi”, dar, în același timp, subliniau „imigrarea populației volohe din Bucovina și Transilvania”⁵³⁴.

În cadrul aceleiași sesiunii din 26-28 iunie 1978 a fost discutată și problema romanizării. La acea vreme, istoriografia sovietică contesta nu numai caracterul autohton al culturii materiale, dar și conceptul de romanizare cu referire la spațiului dintre Prut și Nistru. Nu întâmplător, cercetătoarea moscovită E. Golubțova a vorbit despre tendința existentă în literatura istorică de „supraestimare a rolului romanizării”.

Arheologul E. Rikman a fost criticat de către o serie de vorbitori pentru ideile sale de „romanizare largă” și „romanizare îngustă” a spațiului dintre Prut și Nistru. Istoricul P. Sovietov a calificat demersul lui E. Rikman drept unul „nereușit”, având în vedere „soluționarea definitivă” a problemei romanizării teritoriului RSSM de către istoricii de la Chișinău, care au ajuns la concluzia că în teritoriul pruto-nistrean nu putea fi vorba de romanizare, ci doar de „influență romană”⁵³⁵. De asemenea, P. Sovietov s-a referit la problema momentului apariției volohilor la est de Carpați, subliniind că în această privință „s-a ajuns la anumite rezultate, cu toate că era nevoie de cercetări continue”⁵³⁶.

La finalul sesiunii, N. Mohov a arătat că respectivul Consiliu științific „realizează cu succes sarcinile, care i-au fost încredințate, folosind pe lângă izvoarele scrise și arheologice, date

⁵³³ Спатару, Г. И. *loc .cit.* c. 80.

⁵³⁴ *Ibidem.*

⁵³⁵ *Ibidem*, c. 83.

⁵³⁶ *Ibidem.*

din istoria limbii, dialectologiei, toponimiei, folclorului, antropologiei, etnografiei”. El a salutat stadiul cercetărilor etnogenezei „poporului moldovenesc”, subliniind că „dacă în ceea ce privește etnogeneza romanicilor de răsărit există încă o serie de neclarități, problema etnogenezei poporului moldovenesc a devenit mult mai clară, iar materialele prezentei sesiuni erau dovadă”. N. Mohov pretindea că în cadrul Consiliului a fost posibil să se clarifice data apariției populației romanice la est de Carpați, afirmând că „nu poate fi vorba despre apariția ei în primele secole ale erei noastre, ci cu 800-1000 de ani mai târziu”, iar „strămoșii romanicilor de răsărit, în particular a moldovenilor, nu pot fi considerați geto-dacii”⁵³⁷.

Bilanțul activității acestui organism științific s-a reflectat în culegerea „Relații slavo-volohe”, care a fost publicată la Chișinău în 1978. Autorii remarcau că în cei opt ani de la înființarea sa, datorită contribuției unui „grup de specialiști din diverse instituții de cercetare”, a fost stabilit „un cerc important de probleme” ale etnogenezei „poporului moldovenesc”, care erau pe cale să fie rezolvate⁵³⁸.

În toamna anului 1978, când războiul propagandistic al URSS împotriva RSR a atins apogeul, la Chișinău a văzut lumina tiparului cartea „Ocerki istorii formirovania moldavskogo naroda” („Studii de istorie privind formarea poporului moldovenesc”), semnată de N. Mohov ⁵³⁹. Lucrarea sublinia rolul decisiv al vechilor legături dintre romanicii de răsărit cu slavii, rușii și ucrainenii în procesul de constituire a limbii și națiunii „moldovenești” deosebite de limba și națiunea română. Studiul, evident, era o replică la adresa istoricilor români și occidentali, care negau existența „poporului moldovenesc”. În prefață, autorul a subliniat importanța „social-politică” și rolul cărții în combaterea „falsurilor” despre „istoria poporului moldovenesc” de către „istoricii străini din tabăra anticomunismului”⁵⁴⁰.

În linii mari, lucrarea din 1978 repeta o serie de idei prezentate de N. Mohov în cele două ediții ale broșurii sale „Formarea poporului moldovenesc”(din 1959 și 1969), aducând, totodată, „contribuții” noi. Potrivit autorului, demersul său reprezenta rodul a „numeroase cercetări, din ultimii ani, ale savanților sovietici și străini din diverse domenii ale științei etnogenetice”, care au avut ca scop „elucidarea problemei la un nivel nou, conform ultimelor realizări ale științei”⁵⁴¹.

⁵³⁷ Спатару, Г. И. *loc. cit.* c. 83.

⁵³⁸ *Славяно-волошские связи*, c. 18.

⁵³⁹ Мохов, Н.А. *Очерки формирования молдавского народа*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1978, с. 2.

⁵⁴⁰ *Ibidem.*

⁵⁴¹ *Ibidem.*

Astfel, în timp ce în compartimentul referitor la romanizare din prima ediție a broșurii amintite se susținea că teritoriul RSSM, deși nefiind parte din provincia Dacia, a cunoscut acest proces, care s-a manifestat printr-o „influență considerabilă”⁵⁴², în lucrarea din 1978 fraza despre influența „considerabilă” a romanizării în teritoriul dintre Prut și Nistru a fost omisă. Această omisiune a fost în consonanță cu deciziile „Consiliului științific pentru studierea complexă a problemei «Relațiile dintre slavi și volohi și geneza poporului moldovenesc»” din 26-28 iunie 1978: să nu se mai vorbească despre romanizarea populației din spațiul dintre Prut și Nistru, ci doar de „influență romană”. În plus, spre deosebire de cele două ediții ale broșurii „Formarea poporului moldovenesc”, lipsesc și referirile la geto-daci ca strămoși ai „moldovenilor”. Referitor la procesul de romanizare a teritoriului carpato-dunărean și despre strămoșii „moldovenilor”, N. Mohov a evitat să scrie cuvântul „geto-daci”, susținând că „nu se știe cum s-a numit acest popor”, motiv pentru care îl numește „populație romanizată”⁵⁴³.

Lucrarea conținea și alte elemente de „noutate”, cum ar fi capitolul referitor la istoriografia problemei sau capitolul privind „formarea volohilor”. În stilul caracteristic al altor autori sovietici, N. Mohov expune istoriografia problemei, exemplificând cu citate trunchiate din cărțile autorilor din România care, chipurile, ar fi susținut că „moldovenii” reprezentau un popor diferit de cel roman. În acest scop utilizează o serie de teze ale autorilor români (Al. Philippide, I. Bogdan, C. Daicoviciu etc.) pentru a amplifica teoria despre două popoare și două limbi diferite. Pornind de la faptul că Al. Philippide a susținut teoria despre formarea limbii române la sud de Dunăre și imigrarea daco-românilor la nord în două valuri independente, N. Mohov a concluzionat, în mod fals, că profesorul ieșean a fost adeptul ideii existenței „limbii moldovenești de sine stătătoare” și a „poporului moldovenesc”. În plus, N. Mohov considera că Al. Philippide, pe baza studierii limbii, ar fi ajuns la concluzia că un val al daco-românilor de la sud de Dunăre, care „s-au stabilit între Dunăre și Carpați, a pus începuturile poporului valah (muntenilor), iar celălalt, care a trecut în Transilvania și mai departe la est peste Carpați, a stat la baza constituirii „poporului moldovenesc”⁵⁴⁴. Pentru a susține ideea existenței „limbii moldovenești de sine stătătoare” și a „poporului moldovenesc”, Mohov a preluat o serie de citate din autorii români, pe care le-a trunchiat ca și romanistul sovietic al anilor 1930-1950, M. Serghievski. Astfel, subliniind că „limba moldovenească” este o limbă diferită de limba română, utilizează un citat fragmentat din lucrarea „Originea românilor”, în care Al. Philippide scria că

⁵⁴² Мохов, Н.А. *Формирование молдавского народа*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1959, с. 12.

⁵⁴³ *Idem*. *Очерки формирования молдавского народа*, с. 33.

⁵⁴⁴ *Ibidem*, с. 18.

„Muntenia și Moldova n-au legătură genetică (ramură) și istorică”⁵⁴⁵. Deși profesorul ieșean s-a referit la fenomenele dialectale ale limbii române din întreg spațiul românesc, inclusiv Basarabia și Bucovina, având în vedere diferențele de grai, N. Mohov concluziona că Philippide a voit să sublinieze prin aceste cuvinte diferențele între „moldoveni” și „munteni”. Pentru a da „soliditate” argumentelor sale, el a afirmat că această opinie era susținută și de „alți filologi români (S. Pușcariu)” și a avut „sprijin din partea multor istorici”⁵⁴⁶, însă fără a-i și numi.

Tratând problema „formării volohilor”, N. Mohov susținea că din secolul al III-lea și până în secolul al XI-lea populația romanizată de la sud și nord de Dunăre a conviețuit cu numeroase alte triburi, fapt ce a determinat „schimbarea esenței etnosului”, iar „dintre toate triburile cu care populația romanizată a conviețuit cele mai puternice influențe au avut triburile slavilor”. Prin urmare, conchidea Mohov „în urma procesului de asimilare la nord și sud de Dunăre, din populația romanizată și slavi s-au format triburi noi care au început să se numească volohe, iar populația – volohi (valahi, vlahi, vlehi, blahi)”⁵⁴⁷.

Diferențierea „volohilor” de români este prezentată în contextul „proceselor de fuziune a populației romanizate cu slavii”. Similar oricărui proces de „lungă durată”, această fuziune a fost „însoțită de o etapă a bilingvismului”, în care „întreg poporul, un trib sau grupuri de populație utilizează ambele limbi”, adică „romana și slava”. Adaptând afirmația respectivă la învățătura stalinistă despre limbă, N. Mohov concluzionează că din „contopirea a două limbi nu se formează o a treia limbă, dar birue o singură limbă, care se îmbogățește pe seama celei de-a două. Din bilingvismul de la sud de Dunăre se formează limba volohilor”⁵⁴⁸. Deoarece etapa bilingvismului a durat până în secolul al X-lea, „din acest moment” (din secolul al X-lea – n.n.) se putea „vorbi despre apariția noii comunități a volohilor”⁵⁴⁹.

N. Mohov pretindea că „această opinie este susținută de slavistul I. Bogdan și filologul O. Densușianu”. Pentru a ilustra această pretenție, el citează dintr-o lucrare a slavistului ieșean de la începutul secolului XX. Astfel, I. Bogdan scria: „Fără exagerare, nu poate fi vorba despre poporul român, până la asimilarea de către populația romanizată a slavilor”. N. Mohov, preluând citatul, a adăugat de la el, după sintagma „despre poporul român”, cuvintele „mai exact despre

⁵⁴⁵Philippide, Al. *Originea românilor. Ce spun limbile română și albaneză*, vol. I. Iași: Tipografia „Viața Românească”, 1927, p. 389.

⁵⁴⁶Мохов, Н. А. *Очерки формирования молдавского народа*, с. 18.

⁵⁴⁷*Ibidem*, c. 54.

⁵⁴⁸*Ibidem*, c. 54

⁵⁴⁹*Ibidem*.

volohi”⁵⁵⁰. Distorsionând sensul afirmațiilor, care subliniau rolul slavilor în formarea poporului roman, N. Mohov îl transformă pe I. Bogdan în adept al așa-zisei teorii sovietice despre volohi ca o nouă comunitate etnoculturală și lingvistică, populație precursoră moldovenilor, deosebită de poporul roman.

Afirmațiile sale despre „bilingvism” erau alte fantezii pseudoștiințifice, deoarece „întreg poporul, un trib sau grupuri de populație” românească nu au utilizat limba slavă ca limbă de comunicare. P. Panaitescu afirma că influența slavilor asupra românilor trebuie înțeleasă ca o „influență culturală, prin ascendentul clasei superioare” și nicidecum ca o „influență de masă”⁵⁵¹. Judecând după textele scrise din secolele XIV–XV, Panaitescu concluziona că limba slavă a actelor publice din Moldova și Țara Românească avea un caracter compozit, adică fiecare scriitor scria așa cum învățase: „Acest caracter compozit al limbii slave în actele publice este o dovadă că nu avem a face cu o limbă vorbită în țară ca limbă maternă”⁵⁵².

Ideile despre „volohi” și formarea „poporului moldovenesc” au fost dezvoltate și în lucrarea colectivă „Formirovanie moldavskoi burjuaznoi nații” („Formarea națiunii moldovenești burgheze”), editată, de asemenea, în 1978. Autorii susțineau că „volohii”, care locuiau atât la sud cât și la nord de Dunăre, vorbeau în secolele IX–XII una și aceeași limbă, pe care V. Șîșmariov o numea „balcano-romană”, dar căreia „mai corect ar fi să i se spună volohă” deoarece „se deosebea de celelalte limbi ale grupul romanic, în primul rând, prin ponderea mare a elementelor slave”⁵⁵³.

Procesul de individualizare a „popoarelor romanice de răsărit”, cu alte cuvinte a „moldovenilor” și „muntenilor”, era explicat prin prisma următoarei narațiuni. Pe parcursul secolelor IX–XII, ca urmare a contactelor cu slavii, „volohii” de la sud de Dunăre și de la nord de Dunăre vor fi supuși unui proces de modificare a profilului etnic. În timp ce „volohii” de la sud de Dunăre nu vor mai suferi modificări ale profilului etnic pe parcursul secolelor următoare, cei de la nord de Dunăre vor suferi și o a doua modificare a profilului etnic în secolele XII–XIV, în urma contactelor lor cu slavii de răsărit. Aceste contacte ale „volohilor” dintre Carpați și Nistru cu „slavii de răsărit, iar mai apoi cu populația rusă veche, conform colectivului de autori, a dus la încheierea procesului de seprare etnică și transformarea acestui grup al volohilor într-un popor

⁵⁵⁰ *Ibidem*, c. 54–55.

⁵⁵¹ Panaitescu, P. *Interpretări românești*. București: Editura Enciclopedică, 1994, p. 47.

⁵⁵² *Ibidem*, p. 62.

⁵⁵³ *Формирование молдавской буржуазной нации*. Отв. редактор А.М. Лазарев. Кишинев: Штиинца, 1978, с. 31.

moldovenesc independent”⁵⁵⁴. Potrivit autorilor lucrării menționate „particularitățile specifice ale substraturilor slave – de sud în Muntenia și de est în Moldova – au deretminat, într-o măsură foarte mare, diferențele între culturile popoarelor moldovenesc și valah (muntean)”⁵⁵⁵.

Astfel, în anii 1970 a fost finalizată fabricarea teoriei etnogenezei și dezvoltării „poporului moldovenesc”, cu scopul de a contrabalansa istoriografia din România și de a fundamenta „științific” dreptul la existență a „națiunii” și „statalității sovietice moldovenești”.

4.4 Propaganda sovietică pe arena internațională despre istoria și realizările „națiunii moldovenești”

După ce, în vara anului 1968, România luase o poziție categorică față de invazia sovietică a Cehoslovaciei, credibilitatea și influența ei în lumea occidentală a crescut exponențial. Oficialii sovietici erau de părere că România putea face uz de această influență pentru a-și promova „interesele” cu privire la RSSM, prezentând-o în exterior ca pe o republică „înapoiată din cauza politicilor sovietice” și locuită tot de români, parte a comunității de limbă, cultură și tradiții cu frații lor din stânga Prutului. Așadar, mașina de propagandă sovietică a pornit să promoveze agresiv pe plan internațional „realizările” RSSM. Un rol special în această privință i se repartizase Ministerului Afacerilor Externe al URSS, care a început să organizeze pentru membrii corpurilor diplomatice și ziariștii străini aflați în URSS vizite de familiarizare cu realizările economice și culturale⁴ ale „națiunii moldovenești”.

În perioada 27-30 august 1968, șefii misiunilor diplomatice acreditați la Moscova au fost aduși într-o excursie de documentare la Chișinău ce urma să includă și o întâlnire cu președintele Consiliului de Miniștri al RSSM, Al. Diordița, și cu alte oficialități; deplasări la Tiraspol, Bender, Dubăsari; vizitarea unor întreprinderi de textile, de conserve, institute de cercetări științifice; Expoziția Realizărilor Economiei Naționale (EREN) etc. Programul prevedea și un concert, menit să familiarizeze invitații cu cultura „poporului moldovean”⁵⁵⁶.

În aceeași linie strategică s-a înscris și organizarea de către Direcția presei a Ministerului de Externe al URSS a unei vizite în RSSM pentru ziariștii și corespondenții străini acreditați la Moscova între 16-18 septembrie 1968, ⁵⁵⁷.

⁵⁵⁴ *Формирование молдавской буржуазной нации*, c. 35.

⁵⁵⁵ *Ibidem*, c. 36.

⁵⁵⁶ AMAER, fond 220/1968, URSS-RSR, dosar *Relațiile româno-sovietice. Ianuarie-decembrie 1968*, fila 34.

⁵⁵⁷ *Ibidem*, fila 86.

Imaginea în străinătate a RSSM a început să fie din ce în ce mai prezentă prin intermediul articolelor în ziare de peste hotare și al turneelor ansamblurilor artistice moldovenești, mai ales în țările de limbi neolatine – Franța, Italia, statele din America Latină. De exemplu, în luna mai 1969 ansamblul muzical-coregrafic *Joc* a efectuat un turneu prin Uruguay, Chile, Peru, Ecuador, Columbia, Venezuela. Presa din Uruguay și Venezuela scria că acesta promovează arta, tradițiile folclorice și cultural-artistice ale poporului moldovenesc⁵⁵⁸.

Un alt aspect al practicilor propagandistice ale URSS era promovarea ideii unui popor „moldovenesc” și a viziunii sovietice asupra istoriei acestuia prin intermediul mass-media străine. În luna martie 1969, în presa din Birmania au fost publicate, sub forma unor reportaje de călătorie, trei articole despre RSS Moldovenească. În unul dintre ele, publicat la 30 martie în ziarul „The Guardian”, ziaristul P. Aung Khing prezenta istoria RSSM pornind de la principiile istoriografiei sovietice. Ziaristul scria că „poporul moldovenesc” s-ar fi format în sec. VII-VIII, când triburile tracice locale s-au amestecat cu slavii de răsărit; că, apoi, teritoriul Moldovei ar fi făcut parte din Cnezatul Kievean, ulterior fiind ocupat timp de trei secole de turci; că, după revoluția din octombrie 1917, România regală, sprijinită de puterile apusene, ar fi ocupat o parte din Moldova, cunoscută în istorie sub denumirea de Basarabia⁵⁵⁹.

Ambasadorul României în Birmania, C. Drăgușanu, estima într-o telegramă din 31 martie 1969 că „organizarea acestei vizite a ziaristului P. Aung Khing în RSS Moldovenească a fost făcută în mod premeditat de către URSS, cu scopul de a fi folosită ca prilej pentru publicarea în presa birmană a tezelor sovietice cu privire la Basarabia”⁵⁶⁰.

Semicentenarul URSS a servit drept un nou pretext pentru propagandă prin intermediul misiunilor diplomatice. Cu această ocazie, pe parcursul lunilor septembrie și octombrie 1972 ambasadele sovietice de la Pekin⁵⁶¹, Varșovia⁵⁶² și Praga⁵⁶³ au difuzat o serie de monografii, broșuri și articole privind RSS Moldovenească, care conțineau „aprecieri inexacte, denaturate privind istoria Moldovei”⁵⁶⁴.

În nr. 17-18 din 1972 al revistei „Fakta on Sovjet Unionen” („Date despre Uniunea Sovietică”), editată și difuzată de ambasada URSS la Copenhaga, era publicat articolul

⁵⁵⁸ AMAER fond 220/1969, URSS-RSR, dosar *Aspecte ale relațiilor politice dintre România și URSS*, fila 78.

⁵⁵⁹ *Ibidem*.

⁵⁶⁰ *Ibidem*, fila 49.

⁵⁶¹ *Ibidem*, fond 220/1972, URSS -RSR, dosar 2483, filele 1-3; 6.

⁵⁶² *Ibidem*, fila 4.

⁵⁶³ *Ibidem*, fila 12-13.

⁵⁶⁴ *Ibidem*, fila 4.

„Republica Sovietică Socialistă Moldovenească”, semnat de P. Pascari, președintele Consiliului de Miniștri al RSSM. Sub genericul „Ieri o țară agricolă înapoiată”, autorul scria că „până în 1940, Basarabia, a cărei populație este formată în special din moldoveni, constituia o parte a României burghezo-moșierești. Basarabia era socotită ca o regiune agrară tipică, cu multe gospodării sărace și cu mii de argați care lucrau pe pământurile moșierilor. Potrivit statisticii de la începutul anului 1940, 68 la sută dintre țăranii celor 6 districte trăiau la limita ruinei totale”. Articolul conține, în continuare, doar aprecieri elogioase ale vieții economice și social-culturale din RSSM, parte a URSS⁵⁶⁵.

Propaganda cu privire la RSSM era răspândită și prin intermediul altor misiuni diplomatice sovietice din străinătate. Astfel, conform telegramelor ambasadei RSR la Bangui (Republica Central Africană)⁵⁶⁶ și la Phenian (Republica Democrată Nord-Coreeană)⁵⁶⁷, din 3 octombrie și 2 noiembrie 1972, ambasadele URSS din țările respective difuzau lucrarea monografică „Moldova”, editată de Agenția de Presă *Novosti* la Moscova, în 1972.

În 1975, pe fundalul demarării unei noi etape a războiului propagandistic împotriva „cursului deosebit” al României, se observă o intensificare a propagandei sovietice în legătură cu RSS Moldovenească. MAE al URSS se implica pregnant în aceste acțiuni. La 16 iulie 1975, diplomaților din Republica Populară Bulgară, Republica Democrată Germană, Republica Populară Mongolă, Republica Populară Polonă și Republica Socialistă Cehoslovacă, acreditați la Moscova, li s-a organizat o vizită de câteva zile în RSSM, în scopul „de a cunoaște succesele obținute de oamenii muncii din republică pe linia îndeplinirii hotărârilor Congresului XXIV al PCUS”. Diplomații din țările socialiste au fost primiți de P. A. Pascari, președintele Consiliului de Miniștri și ministrul afacerilor externe al RSSM care, între altele, le-a vorbit despre „istoria formării RSSM, despre structura producției industriale, participarea republicii la diviziunea unională a muncii, despre înfăptuirea politicii agrare a PCUS”⁵⁶⁸.

În perioada 29 septembrie – 3 octombrie 1975, Direcția presă din MAE al URSS a organizat o vizită de documentare în RSS Moldovenească pentru corespondenții de presă din RDG, Iugoslavia (Nova Makedonia), Berlinul Occidental, SUA (Los - Angeles Times), Suedia, Norvegia, fiind invitat și un corespondent al Agenției Reuters. Corespondenții „Scânteii” și

⁵⁶⁵ AMAER, fond 220/1972, URSS -RSR, dosar 2483, filele 16-17.

⁵⁶⁶ *Ibidem*, fila 18.

⁵⁶⁷ *Ibidem*, fila 22.

⁵⁶⁸ *Ibidem*, fond 220/1975, URSS-RSR, dosar 5127, fila 42.

„Agerpres” nu au fost invitați în această călătorie, propunându-li-se alte itinerarii pentru aceeași perioadă.

Grupul de corespondenți a făcut vizite în raioanele Kotovsk (Hâncești), Criuleni și Anenii Noi, la Combinatul de mătasuri din Bender, la Asociația științifică de producție „Microprovod” din Chișinău, la EREN. Ziaristii străini au vizitat și unele instituții social-culturale din Chișinău, au avut întâlniri cu reprezentanți ai intelectualității și au fost primiți într-o audiență de Gr. I. Eremei, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al RSSM.

Scopul organizării acestei vizite, după cum îi sugera Disa Höstad, corespondentă a ziarului suedez „Dagens Nyheter”, lui L. Duță, corespondentul „Scânteii”, a fost „acreditarea prin intermediul presei străine a cunoscutelor idei sovietice privind existența, în evoluția istorică, a unei națiuni moldovenești separate, cu limbă și cultură proprie”. Ziarista suedeză îi spunea corespondentului „Scânteii” că „în timpul vizitei li s-au organizat întâlniri cu oamenii simpli, care au arătat că în timpul «ocupației românești» au fost obligați să vorbească numai românește”. Compozitorul Eugen Doga, în timpul întâlnirii cu oamenii de artă, afirmase că la baza creației sale stă „folclorul vechi moldovenesc”. G. Enescu, a cărui statuie se afla la Conservatorul din Chișinău, era prezentat drept „clasic al muzicii moldovenești”⁵⁶⁹.

Iată cum a răspuns la întrebările ziaristilor străini Gr. Eremei, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al RSSM:

„– În RSSM sunt români? *Răspuns*: Da, însă numai în zonele de graniță.

– Cine a fost Ștefan cel Mare? *Răspuns*: Domnitor moldovean.

– Teritoriul Moldovei a fost întotdeauna cel de azi? *Răspuns*: Nu. El a cuprins și malul drept al Prutului.

– Eminescu este scriitor moldovean sau român? *Răspuns*: Eminescu este scriitor moldovean.

– Care sunt relațiile de colaborare între RSSM și România? *Răspuns*: RSSM întreține relații frățești cu toate țările comunității socialiste”⁵⁷⁰.

După această vizită, corespondentul ziarului „Los Angeles Times” publica la 22 octombrie 1975 articolul „Anexată la URSS. Moldova rămâne un element de iritare în relațiile dintre România și URSS”, preluat ulterior și de „International Herald Tribune”.

⁵⁶⁹AMAER fond 220/1975, URSS-RSR, dosar 5127, filele 63-63 v.

⁵⁷⁰ *Ibidem*, fila 63 v.

URSS a continuat și în anii următori propaganda în legătură cu RSS Moldovenească, organizând conferințe de presă, expoziții, vizite ale corpului diplomatic în cadrul cărora erau punctate principalele etape ale istoriei „poporului moldovenesc”, realizările obținute în anii postbelici.

Deosebit de intense au fost activitățile propagandistice sovietice în anul 1984, în contextul celebrării a 60 de ani de la crearea RSSM și a PCM, avându-se în vedere formarea RASSM la 12 octombrie 1924, în stânga Nistrului.

În telegrama din 22 septembrie 1984, ambasada română la Moscova informa pe adjunctul ministrului afacerilor externe al RSR, C. Oancea, și Direcția I-a Relații despre manifestarea dedicată celei de-a 60-a aniversari a formării RSS Moldovenești de la Centrul de presă al MAE al URSS. În cadrul acțiunii au luat parte circa 200 de persoane, ziariști sovietici și străini, atașați de presă ai ambasadelor străine, reprezentanți ai unor instituții centrale din Moscova, iar la conferința de presă a participat o delegație a RSSM, din care au făcut parte: V.G. Kutîrkin, vicepreședinte al Consiliului de miniștri, președintele Comitetului de Stat al Planificării (Gosplan); P.V. Komendant, ministrul afacerilor externe; A.S. Konstantinov, ministrul culturii; V.E. Andrușceak, șeful Secției Relații Externe a CC al PCM, .A. Jucenko, președintele Academiei de Științe; P.P. Boțu, prim-secretar al Uniunii Scriitorilor; M.D. Eremia, președintele Uniunii Ziariștilor; V.I. Țaranov, directorul Institutului de Istorie al Academiei de Științe.

Conferința a fost condusă de V.S. Kutîrkin, care a vorbit despre dezvoltarea social-economică a RSS Moldovenești. Vorbind despre relațiile externe ale RSS Moldovenești în cadrul politicii externe a URSS, P.V. Komendant s-a referit la cele opt consulate de la Kiev, ale căror circumscripții se extindeau și asupra RSS Moldovenești. Sub aspectul relațiilor internaționale, acesta a menționat că RSSM era vizitată anual de 80-100 delegații străine, precum și de circa 160-180 diplomați, că la Chișinău se organizau anual 25-30 de reuniuni internaționale, republica era vizitată de câteva sute de mii de turiști străini și își exporta produsele în peste 70 de state.

Deși majoritatea întrebărilor puse de ziariștii străini au vizat aspecte social-economice, „un corespondent german a întrebat însă prin ce se deosebesc limba, muzica și cultura moldovenească de limba, muzica și cultura românească, întrucât lui i se pare că nu există nicio diferență”. Ion Mielcioiu, ministru consilier al Ambasadei RSR la Moscova, sublinia în legătură cu acest episod următoarele: „În sală s-a așternut tăcere. Răspunsul a fost succint în sensul că între «limbile română și cea moldovenească există și elemente comune, dar și diferențe.

Lexiconul limbii moldovenești este diferit de cel al limbii române. Istoriceste, poporul moldovean s-a format cu caracteristicile sale proprii»⁵⁷¹.

Activitatea propagandistică a structurilor ideologice din RSSM, care încercau să demonstreze existența unei „națiuni moldovenești” distincte, nu a încetat nici în anii următori. Această particularitate a propagandei sovietice o sesizase și un diplomat din RPD Coreeană. Într-o convorbire din 29 octombrie 1985 cu ministrul consilier al Ambasadei RSR, I. Mielcioiu, ministrul-consilier al ambasadei RPD Coreene, Li Du Ryd, „remarca preocuparea organelor centrale sovietice de a include RSSM în programele delegațiilor coreene care vizitează URSS pe linie de partid, de stat și a organizațiilor obștești. Reprezentanții oficiali de la Chișinău prezintă realizările economice și sociale ale RSSM, insistă asupra unor momente ale luptei «poporului moldovean» pentru libertate, împotriva ocupației României Regale, pentru alipirea cu Patria Sovietică, de asemenea, se subliniază că «poporul moldovean» are limbă, istorie și cultură proprie»⁵⁷².

Așadar, la sfârșitul anilor 1960 URSS începe să-și intensifice propaganda în legătură cu RSSM pe arena internațională. Prin intermediul canalelor diplomatice este pus în funcțiune un întreg arsenal de mijloace propagandistice pentru a sublinia „originalitatea” și specificitatea limbii, culturii și identității „moldovenești” în raport cu limba, cultura și identitatea românească, fiind o dovadă a războiului propagandistic sovietic împotriva României.

4.5. Amplificarea tendințelor de teoretizare a limbii „moldovenești” distincte

Una dintre coordonatele războiului propagandistic antiromânesc din URSS de la începutul anilor 1970 a fost cultivarea diferențelor față de cultura română, inclusiv prin impunerea „limbii moldovenești” de sine stătătoare. În realitate, autoritățile sovietice încurajau în mod energic continuarea politicii de rusificare a „limbii moldovenești” și a populației românești din RSSM.

Argumentele participanților la cel de-al III-lea congres al Uniunii Scriitorilor din RSSM din 14-15 octombrie 1965 despre necesitatea dezvoltării limbii „moldovenești” literare și legiferarea alfabetului latin, respingerea tranșantă a rusificării, au pus pe jar CC al PCM. Conștient că asemenea revendicări subminau politica de construcție lingvistică și identitară a

⁵⁷¹AMAER, fond 220/1984, URSS-RSR, dosar 1848, fila 109.

⁵⁷² *Ibidem*, fond .220/1985, URSS-RSR, dosar 1467, fila 64.

PCUS și PCM în RSSM, iar, în definitiv, baza „statalității”, I. Bodiul convoacă o serie de întâlniri consecutive cu oamenii de creație, cu cadrele universitare și didactice pentru a condamna atitudinea scriitorilor. Luând cuvântul la congresul lucrătorilor din învățământul public, reprezentanților organizațiilor obștești în problema educației publice și de familie din 24 noiembrie 1965, I. Bodiul a criticat tendința unor scriitori și ziariști, mai ales de la ziarul „Cultura”, „care în goana după originalitate și din năzuința de a aduce ceva nou [...], copiau cuvinte din literatura occidentală”, dăunând astfel „dezvoltării limbii”. I. Bodiul a cerut ca această activitate să fie „temperată”, optând pentru o limbă „pe înțelesul poporului”. Potrivit liderului PCM, „nu ziariștii, nu scriitorii sunt făuritorii limbii, ci poporul”, iar „cei mai buni scriitori și cele mai interesante ziare sunt acelea care redau corect limba populară”⁵⁷³.

În 1972 la Chișinău a avut loc o conferință unională în probleme de tipologie a asemănarilor și deosebirilor dintre limbile strâns înrudite, la care au participat mai multe somități ale romanisticii sovietice: G.V. Stepanov, R.A. Budagov, E.A. Referovskaia, R.G. Piotrovski, A.I. Domașnev etc. Scopul nedeclarat al acestei reuniuni științifice era de a legitima teza despre caracterul independent al „limbii moldovenești” față de limba română.

Se părea că renumiții romaniști de la Moscova și Leningrad, bine cunoscuți prin studiile lor despre variantele limbilor și susținători ai unității limbii spaniole vorbite în Spania și în țările Americii Latine sau ale limbii franceze din Franța și Canada, trebuiau să susțină în cadrul acestei reuniuni științifice teza despre „limba moldovenească” ca variantă a limbii române.

Reputatul lingvist N. Mătcaș afirma într-un studiu⁵⁷⁴ că acești savanți s-au discreditat, însă, devenind adepții tezei oficiale despre așa-zisa „limbă moldovenească” independentă. Atitudinea pe care filologii romaniști au adoptat-o la conferința din 1972 a fost „sugerată” de forurile de partid de la Moscova și Chișinău. Și dezbaterile au fost orientate în așa fel, încât savanții respectivi au fost puși în situația „confuză de a o scălda în două ape, de a vorbi despre diverse tipuri de spaniolă, franceză, germană, engleză, portugheză etc. ca despre niște varietăți teritoriale ale limbilor-tip respective și numai în cazul așa numitei limbi moldovenești și al raporturilor ei cu româna – ca despre două limbi romanice diferite a două națiuni diferite [...], și nu ca despre una și aceeași limbă vorbită de unul și același popor, care, în virtutea cunoscutelor împrejurări istorice și politice locuiește în cadrul unor state diferite”⁵⁷⁵.

⁵⁷³ AOSPRM, fond 51, inv. 1, dosar 116, filele 106- 111, 148.

⁵⁷⁴Mătcaș, N. Simulacrul argumentului științific. În: *Limba română este patria mea. Studii. Documente. Comunicări*. Ediția a II-a. Chișinău: Casa Limbii Române, 2007, pp. 69-88.

⁵⁷⁵*Ibidem*, pp. 78-79.

Potrivit lingviștilor I. Ețko și A. Dârul, în cadrul conferinței s-au făcut și încercări de a prezenta limba română și „limba moldovenească” ca „variante ale aceluiași sistem”, dar „această tentativă nevinovată a fost calificată ca reprobabilă și culegerea cu materialele conferinței a fost dată la cuțit”⁵⁷⁶. Cea de-a doua ediție, după ce a fost „citită cu lupa și scuturată de orice idee subversivă”⁵⁷⁷, a văzut lumina tiparului abia în 1976.

Teza privind „limba moldovenească” independentă, odată aprobată de un for academic, nu mai avea nicio șansă se fie contestată, fiind impusă, fără mari dificultăți, în rândul savanților sovietici. Totuși, sarcina cea mai grea era „omologarea ei pe plan extern. În 1974, la cel de-al XIV-lea Congres de lingvistică și filologie de la Napoli, delegația sovietică a încercat să convingă asistența despre existența „limbii moldovenești independente”, ca a șasea limbă din grupul „limbilor romanice orientale și anume româna, dinarica (astăzi dispărută), istroromâna, aromâna și meglenoromâna”⁵⁷⁸. În ciuda eforturilor depuse de delegația sovietică această teză nu a fost susținută de respectivul for științific. Cercetătorii occidentali, prezenți la congres, care au respins independența „limbii moldovenești”, s-au ales cu cuvinte de ocară din partea lingviștilor „moldovenizanti”. Primii au fost acuzați de „neobrăzare înfiorătoare”, de atitudine „dușmănosă”, iar articolele lor au fost descalificate pe motiv că „pe paginile scrierilor acestora se profilează nu chipul savantului, ci fizionomia unor politicieni de proastă calitate”⁵⁷⁹.

Articolul lui I.C. Varticean, S.S. Cibotaru, S.G. Berejan, A.M. Dârul „Moldavskii iazık – samostoiatelnii iazık moldavskoi soțialisticeskoi nații” („Limba moldovenească – limbă de sine stătătoare a națiunii socialiste moldovenești”), publicat în 1976, care, în fapt, era raportul prezentat de delegația RSSM la conferința lingviștilor de la Chișinău din 1972, insistă asupra caracterului distinct al „limbii moldovenești” în raport cu limba română. Autorii subliniază că „limba moldovenească”, fiind înzestrată cu caracteristicile specifice proprii unei limbi a națiunii socialiste, [...] reprezintă un sistem de comunicare independent, care funcționează separat de alte limbi romanice înrudite, dar și de limba strâns înrudită a poporului român”⁵⁸⁰. Recunoscând că stabilirea relațiilor specifice între limbile strâns înrudite era „o sarcină deloc simplă”, autorii făceau trimitere la G.V. Stepanov, autorul teoriei variantelor limbilor și mentorul teoreticienilor

⁵⁷⁶ A. Dârul, I. Ețcu, Cum a fost impusă denumirea „limba moldovenească” la est de Prut. În: *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, Ediția a II-a, Casa Limbii Române, Chișinău, 2008, p. 140.

⁵⁷⁷ *Ibidem*, p. 86

⁵⁷⁸ Ciorănescu, George. *Basarabia, pământ românesc*, p. 181.

⁵⁷⁹ *Ibidem*, p. 182-183.

⁵⁸⁰ *Типология сходств и различий близкородственных языков*. Кишинев: Штиинца, 1976, с. 52.

„limbii moldovenești” de la Chișinău, care, în studiul său din culegerea de materiale⁵⁸¹ ale conferinței științifice din 1972, arăta că „limba moldovenească este o limbă de sine stătătoare a națiunii sovietice moldovenești ce are o structură tipică oricărei limbi naționale dezvoltate”⁵⁸².

În altă ordine de idei, examinând etapele dezvoltării „limbii moldovenești”, autorii subliniau că în condițiile socialismului a avut loc dezvoltarea sa continuă pe baza limbii ruse. Aceasta din urmă a avut o influență majoră asupra lexicului, sintaxei și stilisticii „limbii moldovenești”, cauzând diferențe în raport cu limba română. Pe această linie de argumentare, se menționa că, deși în dicționarele „limbii moldovenești” mai figurau o serie de unități lexicale, precum *tartină, crenvurști, frigăruie, cart, basculantă, țuică, borderou, indigo, franzelă, sacou, contor, teracotă, chiflă, pateu*, care erau caracteristice limbii române literare și vorbite, în „limba moldovenească” vorbită aceste cuvinte „demult nu mai sunt folosite”, locul lor fiind luat de cuvintele rusești: *buterbrod, sosiscă, șașlâc, vahtă, samosval, samogon, vedomoste, copircă, baton, curcă, sciocic, cafel, bulcă, pirojoc*.

În plus, articolul evidențiază „neconcordanțe” între „limba moldovenească” și limba română, susținând că realitățile specifice din RSR au generat apariția unor cuvinte, care nu au echivalent în „limba moldovenească”. Următoarele unități lexicale sunt exemple: *gestiune, parizer, agenție de voiaj, consiliu de conducere, municipalitate, județ, comună, liceu*⁵⁸³. Potrivit autorilor, creșterea acestor „diferențe” s-au datorat influenței tot mai mari a limbii ruse asupra „limbii moldovenești”. „Dezvoltarea în continuare a limbii moldovenești în interacțiune cu limbile popoarelor frățești – și mai ales cu limba rusă, după cum se prezicea, – va duce cu siguranță la înnoirea resurselor limbii moldovenești, la accentuarea caracterului său distinctiv”⁵⁸⁴.

Importanța contactelor lingvistice slavo-rus în procesul de formare a „limbii moldovenești”, a fost susținută de academicianul N. Corlăteanu. În articolul „Multiseculare, frățești, trainice”, publicat în ziarul „Moldova Socialistă”, din 1 septembrie 1976, au fost analizate „relațiile istorice frățești de multe veacuri dintre limba moldovenească și celelalte limbi romanice, pe de o parte, și limba rusă și limbile slave, în general”. Autorul scria că „în primele secole ale erei noastre populația romanizată a diferitelor provincii a venit în contact nemijlocit cu

⁵⁸¹ Степанов, Г. В. Объективные и субъективные критерии в определении „вариант языка”. În: *loc. cit.*, c. 10.

⁵⁸² Вартичан, И. К., Чиботару, С.С., Бережан, С. Г., Дырул А. М. Молдавский язык- самостоятельный язык молдавской социалистической нации. În: *loc. cit.*, c. 52.

⁵⁸³ *Ibidem*, c. 61.

⁵⁸⁴ *Ibidem*, c. 62.

slavii” și că „începând cu expedițiile lor din regiunea râurilor Vistula și Niprul superior, slavii au cuprins o mare parte din teritoriul sud-est european, inclusiv cel al Moldovei și al altor teritorii carpato-dunărene”, pentru ca aceștia, în secolele VII-VIII, să devină „element dominant în toată peninsula balcanică”. Citând „Letopisețul rus” („Povest’ vremennîh let”), N. Corlăteanu afirma că „în anul 898 ungurii, venind în ținuturile Carpaților, au găsit aici pe slavi și volohi (adică populație romanizată)”. Potrivit opiniei lui N. Corlăteanu, de-a lungul secolelor, populația „moldovenească” dintre Nistru și Prut a trăit în contact permanent cu populația slavă⁵⁸⁵. Astfel, în secolele IX-XI, „pe pământurile dintre Prut și Nistru se aflau neamurile slave ale tiverților și ulicilor. Populația slavă de pe teritoriul fostei Dacii (așa numiții slavi dacici, daco-mezici sau daco-slavi) se ocupau mai ales cu agricultura, aflându-se într-un strâns contact de prietenie cu populația romanizată (volohii), care se ocupau pe acele vremuri, în special cu oieritul și creșterea vitelor în general. Conviețuirea acestora a dăinuit până prin secolele XIII-XIV. Rezultatul acestui contact dintre populația romanizată din sud-estul Europei și lumea slavă a fost interpenetrarea intensă a sistemelor lingvistice ale acestor popoare”⁵⁸⁶.

N. Corlăteanu mai afirma că, „după secolele XIV-XVI, influența slavă capătă un caracter diferențiat. Pe când celelalte limbi romanice răsăritene au avut contacte cu limbile slave sudice, limba moldovenească s-a aflat sub înrâurirea puternică a limbilor slave răsăritene (rusă și ucraineană)”. Referindu-se la relațiile moldo-ruse din secolul XVIII și până la începutul secolului XX și la modul în care acestea au influențat dezvoltarea „limbii moldovenești”, autorul scria că după 1917 „s-a intensificat procesul de împrumuturi directe și indirecte din limbile slave răsăritene”. Acest fenomen al „îmbogățirii” limbii prin conexiunea „moldo-ruso-ucraineană” s-a concretizat „prin serii întregi de cuvinte, expresii, construcții”. Dar acest fenomen a fost prezent „și în fonetică și în morfologie, și în sintaxă, dar – în deosebi – în vocabular”. Mai mult, autorul susținea că puteau exista situații când două limbi care nu sunt legate genetic, au caracteristici comune, care apar în urma unor contacte lingvistice în curs de multe secole. În acest sens, „o pildă mult grăitoare” o reprezenta „limba moldovenească”. La finalul articolului, Corlăteanu concluziona că „în contactul multiseclar, frățesc și trainic cu limbile slave, mai ales cu multilateral dezvoltata limbă rusă, s-au cristalizat și s-au dezvoltat trăsăturile caracteristice ale limbii moldovenești ca unitate lingvistică de sinestătătoare”⁵⁸⁷.

⁵⁸⁵ Корлэтяну, Н. Мултисекуларе, фрэцешть, трайниче. În: *Молдова Социалистэ*. 1976, 1 септембрие, п. 4.

⁵⁸⁶ *Ibidem*.

⁵⁸⁷ *Ibidem*.

Activitatea cercetătorilor AȘ a RSSM era atent monitorizată de CC al PCM. În 1978 a fost adoptată hotărârea CC al PCM „Cu privire la ridicarea responsabilității savanților secției științe sociale a AȘ a RSSM pentru nivelul ideologico-politic și teoretic al publicațiilor științifice”, care institua un control riguros asupra elaborării lucrărilor, inclusiv a celor de lingvistică, iar orice „abatere” de la tezele oficiale era aspru sancționată.

La 22 iunie 1978, în cadrul adunării de partid de la Institutul de Limbă și Literatură al AȘ a RSSM a fost discutată lucrarea „Cercetări privind ortoepia moldovenească” („Issledovania po moldavskoi orfoepii”) a cercetătorului Gh. Gogin, în care au fost depistate o serie de „erori grave politico-ideologice” și „teoretico-științifice”. În lucrare „erau descrise normele ortoepice ale limbii române prin care se impuneau un mod străin de rostire norodului moldovenesc”. Cartea a fost retrasă din librării și biblioteci, iar autorul – sancționat cu excluderea din componența biroului de partid⁵⁸⁸.

În consecință, au fost lansate o serie de controale la editurile „Știința” și „Literatura artistică”, în scopul de a depista și elimina manuscrisele cercetătorilor lingviști care contraveneau tezei despre „limba moldovenească” de sine stătătoare. În același timp, au fost aduse modificări componenței colegiului redacțional al revistei „Limba și literatura moldovenească”, fiind formată o comisie pentru „elaborarea recomandărilor privind precizarea și perfecționarea de mai departe a normelor ortografice existente ale limbii moldovenești literare contemporane”⁵⁸⁹.

În lucrarea „Formirovanie romanskikh iazikov. Moldavskii iazik” („Formarea limbilor romanice. Limba moldovenească”), elaborată sub coordonarea lui Gh.V. Stepanov, director al Institutului de Lingvistică al AȘ a URSS, editată în 1983, cercetătoarea Institutului de Limbă și Literatură, membru-corespondent al AȘ a RSSM, T.P. Iliășenko, analizează „bazele teoretice și metodologice ale dezvoltării limbii moldovenești în perspectivă istorică”, particularitățile „limbii moldovenești literare”. Ea a pretins că a identificat o serie de particularități ale „limbii moldovenești” în raport cu limba română în însăși structura limbii. Ca un exemplu al diferențelor a fost adus modul în care erau alcătuite sintagmele după modelul limbii ruse: *metod rukovodstva – metoda conducerii, agressivnaia voina – războiul agresiv, șkola-internat – școala-internat*⁵⁹⁰. Sintagmele sintetico-flective (*metoda conducerii, război agresiv*) utilizate în „limba moldovenească” în detrimentul îmbinărilor sintetico-analitice (*metodă de conducere,*

⁵⁸⁸ Negru, Gh. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, pp. 50-51.

⁵⁸⁹ *Ibidem*, p. 51.

⁵⁹⁰ Ильяшенко, Т.П. *Формирование романских языков. Молдавский язык*. Кишинев: Штиинца, 1983, с. 29.

război de agresiune) au fost servit drept „dovadă” a deosebirilor între cele două limbi standard⁵⁹¹.

Ca trasături distinctive ale „limbii moldovenești” au fost evidențiate intonația și accentul, care, „în marea majoritate a cazurilor, copiau formele rusești”. De asemenea, au fost menționate o serie de lexeme din limba rusă, care pătrundeau în „limba moldovenească literară”, precum și prezența grafiei chirilice în calitate de element „definitiv” al „limbii moldovenești”⁵⁹².

Savanții moldoveniști invocau drept „dovezi” ale existenței „limbii moldovenești” diferențele de traducere, la Chișinău și București, a unui text din limba rusă. Astfel, textul tradus la București al unui discurs al lui L.I. Brejnev a fost redactat după cum urmează: „[...] va fi un stimulent pentru intensificarea în continuare a luptei pentru pace [...]”, iar în versiunea „moldovenească” era redactat în felul următor „ [...] va fi drept un stimul pentru intensificarea continuă a luptei pentru pace [...]”⁵⁹³.

Autorii acestui tip de argumentare hilară ignorau faptul că deosebirile invocate nu afectau structura gramaticală a limbii române. Cu toate rusismele infuzate în lexic, „limba moldovenească” scrisă de la sfârșitul anilor 1980 era identică cu limba română standard. După cum sublinia reputatul lingvist Eugen Coșeriu în cadrul Congresului al V-lea al filologilor români de la Iași-Chișinău, din 6-9 iunie 1994, „cu câteva *cleioance*, cu câteva *sârnice* și cu câțiva *baistruci* nu se face o limbă!”⁵⁹⁴. „Dicționarul limbii moldovenești (cu elemente de ortoepie)”, editat la Chișinău în 1978, și „Dicționarul explicativ al limbii moldovenești” în două volume (1977, 1985), elaborat sub coordonarea lui S. Berejan, stateau mărturie că limba scrisă din RSSM era identică cu normele limbii române. Unica deosebire, care ținea de formă, dar nu de esență, rămânea grafia rusească (chirilică).

4. 6. Neutralizarea influenței românești și izolarea culturală a RSSM

Interzicerea presei și cărților

Primele victime ale războiului propagandistic antiromânesc din RSSM, lansat în 1965, au fost literatura și presa periodică din RSR, devenite în anii „dezghețului” hrușciovist indispensabile pentru o bună parte a populației dintre Prut și Nistru, care le cumpăra sau le

⁵⁹¹ Heitmann, K.. *Limbă și politică în Republica Moldova*, p. 76.

⁵⁹² Ильяшенко, Т.П. *op. cit.*, c. 30.

⁵⁹³ Ciorănescu, G. *op. cit.*, p. 182.

⁵⁹⁴ Coșeriu, E. Latinitatea orientală. În: *Limba română este patria mea*. Chișinău: Casa Limbii Române, 1997, p. 28.

primea prin subscriere în prealabil. Profitând de relaxarea relativă a cenzurii din timpul destalinizării, în URSS și RSSM se organizau decade ale culturii românești, alte acțiuni culturale sovieto-române. Astfel, în perioada 20-27 august 1964, la Chișinău s-a desfășurat săptămâna difuzării literaturii românești din Republica Populară Română, iar între 12-21 septembrie același an, în conformitate cu planul de colaborare culturală și științifică sovieto-română, aici a fost organizată decada cărții românești.

În nota informativă „Cu privire la totalurile săptămânii difuzării literaturii din Republica Populară România” din 3 septembrie 1964, adjunctul președintelui „Asociației comerțului cu cărți” din RSSM, I. Ivanenko, aducea la cunoștință că, în cadrul evenimentului cultural din 20-27 august 1964, la magazinul nr. 10 din orașul Chișinău s-a vândut literatură românească în valoare de 1 500 ruble, cele mai solicitate și mai vândute cărți fiind: „Viața lui Mihai Eminescu”, de George Călinescu (104 exemplare), „Proză”, de Mihai Eminescu (125 exemplare), „Versuri”, de Octavian Goga (100 exemplare), „Dicționar rus-român” (200 exemplare), „Literatura veche românească”, de Alexandru Piru (100 exemplare), „Gramatica limbii române” (în 2 volume) (100 exemplare), „Istoria limbii române” (în 3 volume) (50 exemplare)⁵⁹⁵.

Conform autorităților, interesul sporit față de literatura din România era determinat de calitățile acesteia, de lipsa în RSSM a literaturii artistice, didactice, științifice în limba „moldovenească”.

La ședința activului de partid din 22-23 decembrie 1965, I. Bodiul a criticat vehement atitudinea de „gură-cască” a unor cadre, care au permis ca în RSSM să intre „mai mult de 60 000 de exemplare de literatură artistică și periodică” din România. Difuzarea unui asemenea volum de literatură artistică și ediții periodice românești «reacționare» reprezenta, în viziunea autorităților, un pericol public⁵⁹⁶.

La 1 februarie 1966, a avut loc ședința prezidiului CC al PCM, în cadrul căreia s-a discutat despre necesitatea intensificării controlului asupra pătrunderii în republică a literaturii străine, prin care se avea în vedere presa și cartea românească din RSR. În luarea sa de cuvânt, I. Bodiul a reiterat ideea restrângerii circulației literaturii și presei străine în RSSM, instituirii unui control riguros asupra acestei literaturi. P. Voronin, membru al prezidiului CC al PCM, a fost unul dintre susținătorii fervenți ai acestei hotărâri: „Decizia este corectă și noi trebuie să limităm accesul acestui gen de literatură. Este inadmisibil ca la Călărași, de exemplu, să ajungă asemenea

⁵⁹⁵ Negru, E. Interzicerea circulației cărților din România în RSS Moldovenească (mijlocul anilor '60- anii '70 ai sec. XX). În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2012, nr. 1, p. 91.

⁵⁹⁶ AOSPRM, fond 51, inv. 42, dosar 118, filele 9, 15;

cantități de literatură periculoasă pentru noi, iar noi să nu controlăm acest lucru [...]. Noi nu intrăm într-o contradicție generală, ci reieșim din particularitățile noastre (specificul nostru). Când o astfel de literatură intră undeva în Siberia, e o situație, iar când aceasta vine la Călărași – e alta, sublinia Voronin. Principala noastră sarcină e să-i educăm pe oamenii muncii în spiritul devotamentului față de Partidul Comunist, de aceea nu văd aici niciun fel de contradicții și la prezidiu trebuie să spunem clar ce dorim să realizăm prin adoptarea unei asemenea hotărâri”⁵⁹⁷.

Prim-secretarul PCM, I. Bodiul, a sprijinit opinia lui P. Voronin, ordonând distrugerea literaturii „dăunătoare” din RSR: „Vreau să spun că în Uniunea Sovietică niciodată nu a fost susținută literatura din străinătate. Nu țin minte niciun caz de acest gen. Dimpotrivă, suntem interesați ca peste hotare să meargă cât mai multă literatură de la noi, acest lucru este menționat și în dispoziție. Este vorba de un schimb internațional și, vrem sau nu, suntem obligați să facem acest lucru. Noi însă examinăm o chestiune concretă și trebuie să abordăm problema în alt mod: această literatură ne aduce folos sau daună? Dacă ne aduce folos – trebuie susținută, dacă ne prejudiciază – să punem capăt intrării ei. La noi, această literatură are consecințe negative în educația oamenilor noștri. Luați ziarul românesc (nu este indicat titlul – n.n.) și veți vedea: în el nu e nimic despre Uniunea Sovietică. Aceasta e de asemenea o chestiune ce ține de ideologie. Și aici nimic nu vine în contradicție. Dacă literatura ne aduce prejudicii, ea trebuie interzisă. Trebuie să scriem *a se reglementa* (s.n.), iar după aceea să interzicem și să nimicim literatura care aduce daune educației ideologice”⁵⁹⁸.

În preambulul hotărârii CC al PCM „Cu privire la importul de literatură străină în republică” din 1 februarie 1966 se arăta, printre altele, că în multe din publicațiile ce intrau în RSSM era falsificată realitatea, iar acest fapt „dezorienta oamenii muncii din republică”, influența „negativ asupra formării unei concepții veridice despre lume în rândul populației republicii, mai cu seamă în rândul tinerilor”, crea „confuzie în mințile lor”, „dădea naștere dispozițiilor nesănătoase”. Hotărârea prevedea reglementarea importului și difuzării a literaturii, ziarelor și revistelor străine și se interzicea importul edițiilor străine „în care era falsificată realitatea istorică” de către „propaganda burgheză antisovietică”. Se cerea retragerea din rețeaua de comerț și din biblioteci a publicațiilor care, „după conținutul lor ideologic, nu prezentau valoare pentru cititorul sovietic”.

Conform acestei hotărâri, importul de literatură și presă periodică străină devenea o atribuție a CC al PCM. Șefii de organizații care aveau biblioteci cu fonduri speciale de literatură

⁵⁹⁷AOSPRM, fond 51, inv. 27, dosar 43, fila 13;

⁵⁹⁸*Ibidem*.

străină (Academia de Științe, Biblioteca de Stat „N. K. Krupskaja” etc.) au fost obligați să stabilească un control strict asupra literaturii comandate. Secția știință și cultură a CC al PCM a fost împuternicită să verifice acuratețea utilizării fondurilor speciale de literatură. Ministerul Culturii, Ministerul Învățământului Public trebuiau să stabilească ordinea și cercul de persoane cu drept să utilizeze în biblioteci, organizații și instituții, literatura și presa periodică primită din străinătate⁵⁹⁹.

La 5 iunie 1968, președintele Comitetului de stat pentru tipărituri al Consiliului de Miniștri al RSSM, E. Jmerenețkaia, prezenta CC al PCM unele date cu privire la comenzile și comercializarea literaturii în limba română în perioada 1966-1967 și ianuarie-mai 1968. În conformitate cu hotărârea din 1 februarie 1966, literatura țărilor socialiste era vândută în doar 3 librării din RSSM: la librăria „Meridian” din or. Chișinău (subordonată rețelei comerțului cu cărți); la librăria nr. 1 din or. Bălți și la librăria nr. 3 din or. Tiraspol. Comenzile pentru literatura în limba română erau stabilite în baza unor formulare incluse în catalogul internațional pentru comanda „Cărților noi”, luându-se la evidență atât cerințele cumpărătorilor individuali, cât și ale organizațiilor. Până în 1966, la ordinul Asociației „Cartea”, comenzile erau direcționate către oficiul „Exportul de cărți”, iar copiile – la „Cartimex” din București. După 1966, Comitetul de stat pentru tipărituri al Consiliului de Miniștri al RSSM avea obligația de a coordona, împreună cu secția propagandă și agitație al CC al PCM toate chestiunile privind comenzile de carte din străinătate. Din a doua jumătate a anului 1967, RSSM a încetat să mai comande în România literatură politică, literatură pentru copii și literatură din domeniul agriculturii. Comenzile vizau, în principal, literatura tehnică, medicală, și, într-o cantitate mai mică, literatura artistică, cărțile de artă și muzică. În anumite cazuri, se comandau, în scop de informare, două-trei exemplare de literatură politică. Din raportul menționat mai sus aflăm că, din noiembrie 1965, operele lui O. Goga, N. Iorga și cele cu caracter similar ale altor autori români nu mai ajungeau în rețeaua de difuzare a cărții⁶⁰⁰.

În 1966, rețelei de comerț cu cărți i-au fost livrate 39 200 exemplare de carte românească (1 036 de titluri) în valoare de 27 700 ruble; în 1967 – 36 700 exemplare (1 202 de titluri) în valoare de 21 700 de ruble; în ianuarie–mai 1968 – 37 300 exemplare (655 titluri), în valoare de 27 600 ruble. În pofida deciziilor luate, la începutul anului 1968, în rețeaua comerțului cu cărți din RSSM a ajuns un număr relativ mare de cărți din România. De exemplu, „Dicționarul explicativ al limbii române” – 1 800 exemplare; „Dicționar francez-român” – 900 exemplare;

⁵⁹⁹ Negru, E., Negru, Gh. „*Cursul deosebit al României și supărarea Moscovei*, vol. 1, p. 119.

⁶⁰⁰ AOSPRM, fond 51, inv. 29, dosar 176, fila 62; c.f. Negru, E. *loc .cit.*, p. 96.

„Dicționar rus-român” – 500 exemplare; „Anatomia omului” – 485 exemplare; „Dicționar enciclopedic român” – 500 exemplare. Valoarea acestor cărți și a altor 11 titluri importante de literatură românească s-a ridicat la 14 000 de ruble, aproximativ jumătate din valoarea întregii cantități de carte românească livrată în rețeaua de comerț din RSSM în lunile ianuarie-mai 1968. Titlurile menționate, inclusiv manualele, îndrumările și literatura pentru instituțiile de învățământ se bucurau de o mare cerere⁶⁰¹.

Data fiind această situație, în perioada 1966-1967 Asociația pentru comerțul cu cărți din RSSM a redus considerabil față de anii precedenți, comenzile pentru cărțile românești. Pentru că pe parcursul mai multor ani Asociația „Cartea” s-a pronunțat în favoarea livrării literaturii de import în valoare de 50 000 de ruble, în principal din contul cărții românești, Comitetul de stat pentru tipărituri al RSSM a expediat către Comitetul de stat pentru tipărituri al Consiliului de Miniștri al URSS o propunere privind reducerea cu 20 000 de ruble a importului de cărți străine, în anul 1968⁶⁰².

La 6 mai 1968 CC al PCUS a adoptat hotărârea „Cu privire la măsurile de sprijinire a RSS Moldovenești în îmbunătățirea muncii ideologice”, în care și-au găsit reflectare și unele prevederi ce vizau limitarea importului de carte românească⁶⁰³. Hotărârea făcea parte din ansamblul de contramăsuri ale CC al PCUS față de politica lui N. Ceaușescu de distanțare de Moscova. CC al PCUS „i-a propus Asociației Unionale Cartea Internațională să reglementeze schimbul de cărți și ediții periodice cu RSR”, solicitând ca schimbul de carte între URSS și RSR să se efectueze în conformitate cu principiul parității. Hotărârea stabilea reguli noi în privința livrării literaturii românești care, de acum înainte, trebuia efectuată în baza comenzilor venite din „provincie”⁶⁰⁴.

Pentru a limita drastic accesul la literatura românească, tot în luna mai 1968, au fost lichidate secțiile de literatură străină ale librăriilor din Bălți și Tiraspol. Cu toate acestea, pentru a salva aparențele unor relații de „prietenie” cu RSR, a fost păstrată librăria nr. 2 din Chișinău, unde se putea găsi literatură românească, dar din domenii care nu interesau cititorii și în cantități nesemnificative. În a doua jumătate a anului 1968, rețeaua de comerț din RSSM a primit spre vânzare cărți românești în valoare de 984 ruble, ceea ce era o scădere de 28 de ori! față de prima

⁶⁰¹ AOSPRM, fond 51, inv. 29, dosar 176, fila 63.

⁶⁰² *Ibidem*, fila 64.

⁶⁰³ Negru, E. Reacții ale Partidului Comunist al Moldovei față de atitudinea României în criza sovieto-cesoslovacă. În: *Arhivele Totalitarismului*. 2013, nr. 1-2, p. 151.

⁶⁰⁴ Negru, E., Negru, Gh. PCM și naționalismul. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Ediție specială*, 2010, nr. 5-6, p. 38.

jumătate a aceluiași an. Dacă ne raportăm la anii 1964-1965, când în RSSM se aducea carte românească în valoare de 50 000 de ruble, observăm o reducere cu de circa 50 de ori a importului lor. În același timp, suma rezervată pentru procurarea literaturii din Bulgaria constituia 3 158 de ruble, RDG – 2 329 de ruble, Polonia – 2 565 de ruble, Cehoslovacia – 1 542 de ruble⁶⁰⁵.

În vederea aplicării hotărârii CC al PCM „Cu privire la furnizarea și difuzarea în Moldova a unor tipărituri din străinătate” din 23 iulie 1968 a fost redus cercul instituțiilor academice și culturale care aveau dreptul de a comanda literatură românească. În nota informativă din 8 decembrie 1968 „Despre modul de îndeplinire a hotărârii CC al PCM din 23 iulie 1968 «Cu privire la furnizarea și difuzarea în Moldova a unor tipărituri din străinătate»”, E. Jmerenețkaia relatează CC al PCM că doar cinci organizații din RSSM au fost împuternicite cu dreptul de a comanda literatură străină (românească): Academia de Științe (responsabil A. Kidel), Enciclopedia Sovietică Moldovenească (responsabil A. Timuș), Biblioteca „N.K. Krupskaia” (responsabil tov. Sotnikov), Biblioteca republicană științifico-medicală (responsabil F. Bercovici) și Biblioteca Universității de Stat din Chișinău (responsabilă Sosnovskaia). Toate comenzile se făceau în baza unor formulare de strictă evidență⁶⁰⁶.

În anii 1975-1977, din cele cinci instituții autorizate să achiziționeze carte românească doar Academia de Științe și Biblioteca „N.K. Krupskaia” au cumpărat literatură românească. Astfel, în 1975, Academia de Științe a procurat 1 042, în 1976 – 1 414, iar în 1977 – 1 241 de exemplare de carte editată în RSR, iar Biblioteca „N. K. Krupskaia” respectiv – 712, 1 590 și 1 052 de exemplare (a se vedea tabelele nr. 13, 14). Sistemul sovietic de cenzură a instituit un control atât de riguros, încât în RSS Moldovenească devenise aproape imposibil să achiziționezi cărți românești de valoare. După ce, la mijlocul anilor '70 în or. Bălți și Tiraspol au fost desființate librăriile în care se vindeau cărți străine, în RSSM a mai rămas doar o singură librărie de acest fel – librăria „Drujba” („Prietenie”) din centrul Chișinăului. Aceasta avea doar câteva rafturi de carte românească, ediții anodine sau „folositoare” educației ideologice.

Chiar dacă autoritățile comuniste din RSSM încercau să păstreze aparențele unei bune cooperări și prietenii sovieto-române, faptul că la Chișinău nu se vindeau cărți din România nu mai era un secret pentru conducerea comunistă din RSR. Gheorghe Badrus, ambasador al RSR în URSS (în perioada 1972-1980), aflându-se într-o delegație la Chișinău, în 1978, și-a dorit să facă o vizită la librăria „Drujba”, pentru a se documenta în legătură cu sesizările despre lipsa cărților

⁶⁰⁵ ANRM, fond 3231, inv. 2, dosar 250, fila 97.

⁶⁰⁶ Negru, E, Negru, Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei, vol. 1, p. 315-316.

editat în RSR. Conducerea de la Chișinău, în frunte cu I. Bodiul, dorind să mușamalizeze situația și să nu-și deconspire lipsa de prietenie, a făcut tot posibilul ca diplomatul român să nu poată intra în librărie, căci, „a doua zi - își amintea Gheorghe Badrus - când am ajuns în fața librăriei, am găsit scris pe ușă: „Închis pentru inventar”⁶⁰⁷.

Această stare de lucruri s-a menținut și pe tot parcursul anilor '80, cărțile românești devenind obiecte de lux pentru intelectualii basarabeni, dar și pentru mulți dintre oamenii simpli, care puteau face rost de ele doar în alte orașe ale imensei URSS.

Ministrul învățământului public, E. Postovoi, informa la 13 aprilie 1966, CC al PCM despre intențiile sale de a reduce complet, în 1967, abonarea la 73 și parțial la 12 denumiri de ediții periodice străine, „în principal din RSR”. Publicațiile din România, pentru care abonarea era redusă integral sau parțial în 1967, au reprezentat 46,6 și respectiv 58,3 la sută din totalul publicațiilor periodice din străinătate⁶⁰⁸. Printre edițiile românești care nu mai puteau fi deloc subscribe găsim următoarele titluri: „Analele Institutului de Istorie al Partidului de pe lângă CC al PMR”, „Limba română”, „Lupta de clasă”, „Rumînskaia Literatura”, „Revue roumaine de linguistique”, „Studii de cercetări de istorie veche”, „Studii și cercetări lingvistice”, „Studii. Revistă de istorie”, „Femeia”, „Flacăra”, „Gazeta literară”, „Contemporanul”, „Luceafărul”, „Viața românească” etc⁶⁰⁹.

În timp ce în anul 1966, populația di RSS Moldovenească subscria peste 100 de mii exemplare de periodice românești, în 1967 numărul lor a scăzut brusc până la 8 342 (5 768 – ziare, 2 574 - reviste). Printre cele mai solicitate reviste românești se numărau: „Femeia”, „Săteanca”, „Arici pogonici”. În 1967, revista „Săteanca” număra 1 069 de abonați, „Femeia” - 473, „Arici pogonici” - 163, „Flacăra” - 151. Revista „Săteanca” era foarte solicitată, mai ales, în mediul rural, conținând recomandări utile pentru activitățile casnice și de grădinărit. În 1967, majoritatea abonaților la această revistă au fost în următoarele raioane: Rezina (378), Kotovsk (Hâncești) (295), Cahul (129).

În general, presa din România se bucura de o popularitate mai mare printre locuitorii raioanelor de nord. Astfel, dintre cele 2 574 de subscrieri la revistele din România, majoritatea au fost în raioanele: Briceni (539), Dondușeni (897), Râșcani (112), Lazo (111).

⁶⁰⁷ Negru, E. *Interzicerea circulației cărților din România în RSS Moldovenească (mijl. anilor 60 - anii 70 ai sec. XX)*. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*, 2012, nr. 1, p. 99.

⁶⁰⁸ AOSPRM, fond 51, inv. 27, dosar 101, fila 31.

⁶⁰⁹ Ibidem, filele 32-35; Negru, E., Negru, Gh. „*Cursul deosebit*” al României și supărarea Moscovei, vol. 1, pp. 130-134.

În 1968, comparativ cu 1967, numărul de abonamente din RSSM la presa din România s-a redus aproape în jumătate, constituind 4 473 de exemplare. Dintre acestea, mai mult de jumătate (2 380 de exemplare) au reprezentat abonamentele la revistele românești în limba rusă, cum ar fi: „Rumînia” (România), „Biblioteca Rumînia. Literaturnoe prilojenie kjurnalul Rumînia” („Biblioteca România. Supliment literar la revista România”)⁶¹⁰ (a se vedea anexa nr. 11).

Anul 1968 a constituit momentul de vârf al campaniei PCUS și PCM împotriva presei din România, ceea ce a dus la o reducere drastică a abonamentelor la ziarele și revistele românești în RSSM. În 1969, numărul ziarelor și revistelor din România, care în mod tradițional erau cele mai solicitate de abonații din RSSM („Săteanca”, „Femeia”, „Gazeta literară”, „Magazin”, „Studii și cercetări lingvistice”, „Limba română”, „Contemporanul” etc.), a scăzut drastic la câteva exemplare, iar altele („Analele Institutului de studii istorice și social-politice”, „Limba Română”, „Programele radio și televiziune”, „Arici pogonici”) nu au mai putut fi livrate deloc în RSSM⁶¹¹ (a se vedea tabelul nr.11)

În ciuda tuturor restricțiilor impuse de autorități, locuitorii din RSSM subscriau edițiile periodice din România în alte orașe ale URSS. În luna iulie 1968, ministrul telecomunicațiilor V. Rusu informa CC al PCM că „expedierea de facto în republică a unor publicații românești depășesc comenzile noastre din contul abonării efectuate peste hotarele Moldovei. La Chișinău, au fost comandate și difuzate doar 41 exemplare ale ziarului „Contemporanul”, dar, de facto, primesc publicația 103 abonați: 20 dintre ei și-au completat abonamentul la Moscova, 12 – la Odesa, 8 – la Cernăuți. Au fost comandate (din RSSM – n.n.) 74 exemplare de „Gazeta literară”, dar primesc publicația 125, dintre care 23 și-au completat abonamentele la Moscova, 6 – la Reni, 5 – la Odesa. De asemenea, au fost comandate 40 de exemplare ale publicației „Magazin”, primind-o 153 persoane: (37 s-au abonat la Moscova; 16 – la Odesa, 10 – la Leningrad, 7 – la Cernăuți). Au fost comandate 9 exemplare de revistă „Arici pogonici”; primesc publicația 44 de abonați (15 – abonând-o la Moscova; 7 – la Odesa; 5 – la Leningrad). Au fost comandate 25 de exemplare de revista „Femeia”, primesc publicația 73 de abonați (15 s-au abonat la Moscova, 8 – la Odesa, 6 – la Leningrad)”⁶¹².

⁶¹⁰ ANRM, fond 3121, inv. 1, dosar 49, filele 119-123.

⁶¹¹ *Ibidem*.

⁶¹² AOSPRM, fond 51, inv. 29, dosar 276, filele 69-70; Negru, E, Negru, Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei, vol. 1, p. 280.

În anii 1969-1970, numărul subscrierilor la presa românească peste hotarele RSSM depășea, în ansamblu, de trei ori numărul subscrierilor la presa românească în RSSM. Astfel, în 1969, în pofida tuturor piedicilor puse de autoritățile sovietice, locuitorii din RSSM au scris la 1 285 ziare și reviste românești, dintre care doar 436 pe teritoriul RSSM. Numărul persoanelor abonate dincolo de hotarele RSSM la ziarele „România literară” și „Scânteia”, era de peste trei ori mai mare decât al celor abonați în RSSM. Numărul abonaților din RSSM, care și-au completat abonamentele la revistele „Luceafărul”, „Flacăra”, „Viața românească” în alte orașe ale URSS, era de 12, 9 și, respectiv, 7 ori mai mare decât al celor care și-au completat abonamentele în RSSM. În 1969, locuitorii din RSSM au fost nevoiți să subscrie la edițiile periodice românești aproape în întregime în alte orașe ale URSS. Este vorba de ziarele și revistele „Contemporanul”, „Magazinul”, „Albina”, „Arici pogonici”, „Cinema”, „Cercetări lingvistice”, „Femeea”, „Limba Română”, „Luminița”, „Săteanca”, „Urzica”, „Viața românească” (a se vedea tabelul nr. 12)

La 2 noiembrie 1970, D. Cornovan, secretar al CC al PCM, responsabil de ideologie, a expediat la CC al PCUS o notă de informare privind perfectarea subscrierilor la ziarele și revistele românești în RSS Moldovenească. Conform documentului, în 1970, în RSSM au fost abonate, în total, 2 377 de exemplare. Din acest număr, 1 803 de exemplare au fost abonate peste hotarele republicii și doar 574 exemplare - în RSSM. Cele mai multe ziare și reviste din România au fost abonate în RSFSR – 1 433 de exemplare, inclusiv în orașul Moscova și în regiunea Moscova – 1 183 de exemplare, în regiunea Krasnodar – 119. În RSS Ucraineană au fost abonate 302 exemplare, în orașul Riga - 26, la Minsk - 20, în orașele din Siberia și Extremul Orient: Belomorsk - 10, Sverdlovsk - 19, Celiabinsk - 16, Iujno-Sahalinsk - 11. În 1970, Chișinăul avea cei mai mulți abonați la presa românească (2 065 exemplare), dintre care 1 509 exemplare au fost abonate dincolo de frontierele republicii. În raioanele din RSSM au fost scrise, în total, 206 exemplare, dintre care 3 - în RSSM și 203 – în alte regiuni ale URSS⁶¹³.

În timp ce în RSSM limitarea subscrierilor la presa din România devenise un fapt împlinit în anii 1969-1970, problema subscrierii individuale la presa românească în celelalte republici și regiuni ale URSS a rămas nerezolvată. An de an, în ciuda interdicțiilor, în RSSM ajungea un anumit număr de ediții periodice românești care, în opinia autorităților comuniste, nu putea fi neglijat.

⁶¹³ AOSPRM, fond 51, inv. 31, dosar 95, filele 135-138.

În memoriul „Despre faptele de falsificare în Republica Socialistă România a evenimentelor istorice și măsurile privind preîntâmpinarea consecințelor lor negative în Moldova” din 27 iunie 1975, I. Bodiul solicita CC al PCUS ca „în scopul neutralizării influenței negative a României asupra republicii noastre” să se pună în practică „abonarea la publicațiile periodice românești doar în RSS Moldovenească” sau „să se interzică ca aceste publicații să vină la noi din alte republici”.

Astfel, după 1975, în urma unor solicitări insistente ale conducerii PCM către CC al PCUS, posibilitatea românilor din RSSM de a subscrie la edițiile periodice din România în alte zone ale URSS a fost eliminată. Totodată, și bibliotecilor le-a fost interzisă abonarea la ziarele și revistele din România, cu excepția Bibliotecii Academiei de Științe și Bibliotecii „N.K. Krupskaya”. Prezența publicațiilor românești în aceste biblioteci nu constituia niciun pericol atâta timp cât ele se păstrau în fonduri speciale la care accesul era limitat, fiind destinate în special aparatului ideologic din RSSM (a se vedea anexa 13).

Cu toate că în RSSM presa din România era, practic, interzisă secretarul CC al PCM pentru ideologie, I. Calin, în „Nota informativă privind intensificarea propagandei române asupra RSS Moldovenești” din 7 aprilie 1978, propunea CC al PCUS, „reducerea suplimentară a furnizării și răspândirii în țară a publicațiilor științifice și periodice românești care conțin concepții și tendințe naționaliste și revizioniste”⁶¹⁴.

În nota „Despre îndeplinirea hotărârilor adoptate cu privire la consolidarea bazei tehnico-materiale a teleradiodifuziunii de stat a RSS Moldovenești, reglementarea subscrierii la literatura și edițiile periodice din RSR și intrarea în Moldova a turiștilor și cetățenilor români în scopuri personale”, adresată CC al PCM din 7 aprilie 1978, Gr. Eremei, vicepreședintele Consiliului de Miniștri ai RSSM, menționa că oficiile „Soiuzpeciat” („Presa unională” – n.n.) au completat abonamente „pentru 61 de ziare și 195 de reviste românești” în acel an, iar în rețelele de vânzare cu amănuntul se prevedea să fie distribuite „15 ziare și 252 de reviste, inclusiv revista de modă – 200 de exemplare”⁶¹⁵ (a se vedea anexa nr.13).

Așadar, putem observa că autoritățile din RSSM prin limite impuse succesiv, au reușit să „soluționeze”, în linii mari, în anii 1966 – 1970 „problema” circulației literaturii și presei din RSR, pentru a contracara „influența românească” asupra RSSM și a o izola cultural și lingvistic.

⁶¹⁴AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 63-67; Negru, E., Negru, Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei, vol. 1, p. 105.

⁶¹⁵*Ibidem*, fila 66.

Restrângerea schimburilor turistice

La sfârșitul anilor 1960 – mijlocul anilor 1970 numărul de turiști români sosiți în RSSM a crescut de la an la an. Această tendință era conformă cu hotărârea Biroului CC al PCM din 15 martie 1966 „Despre măsurile privind dezvoltarea turismului extern” și cu campania propagandistică din anul 1965 a PCM de „familiarizare” a cetățenilor români cu „realizările spectaculoase” obținute de RSSM în anii „construcției socialiste”. Scopul urmărit era contracararea „influenței românești” asupra RSSM și a cursului PCR de distanțare de URSS. După cum arată statisticile oficiale, în 1966 din RSR au sosit în RSSM 988 de turiști, iar în 1969 numărul lor a fost de 4 115 persoane⁶¹⁶, ceea ce reprezenta o creștere numerică de peste patru ori.

În anii 1970, tendința creșterii numărului de turiști români care veneau în vizită în RSSM s-a menținut (excepție au constituit anii 1970, 1977, 1978, când s-au înregistrat reduceri în comparație cu anii precedenți). Mai mult, în 1974 pentru prima dată numărul turiștilor din RSR (16 616 persoane), aflați în vizită la Chișinău, a fost mai mare decât a celor din Bulgaria (15 542). În anii următori, decalajul dintre numărul turiștilor din România și cei din Bulgaria, care au vizitat RSSM s-a accentuat. În 1975, turiștii din România au constituit 22 548 de persoane, iar cei din Bulgaria – 14 793 de persoane. În 1976, turiștii celor două țări numărau 26 612 și 9 273 de persoane, în 1977 - 14 837 și 11 336 de persoane, în 1978 – 17 829 și 11 894 de persoane⁶¹⁷ (a se vedea tabelul nr. 10).

La prima vedere acest aflux mare de turiști din RSR în RSSM a fost în favoarea politicii PCM, creând posibilitatea instituțiilor propagandistice din RSSM să extindă activitatea de spălare a creierelor și de îndoctrinare a cetățenilor din RSR. În același timp, potrivit opiniei liderilor comuniști de la Chișinău, era și un risc, deoarece contribuia la răspândirea „ideilor naționaliste” printre „moldovenii” din RSSM. Din aceste motive, conducerea PCM a depus eforturi mari pentru restrângerea legăturilor turistice cu RSR, în special acele forme de turism care nu aduceau beneficii propagandistice, încurajând, în schimb, pe cele care permiteau o îndoctrinare maximă a cetățenilor români.

E. Strețcul, șeful Direcției pentru turismul străin de pe lângă Consiliul de Miniștri al RSSM, în nota de informare secretă „Cu privire la primirea și deservirea în RSS Moldovenească a turiștilor din RSR în perioada 1968-1978” din 8 decembrie 1978, expediată CC al PCM, Consiliului de Miniștri din RSSM, Direcției principale pentru turismul străin de pe lângă

⁶¹⁶AOSPRM; fond 51, inv. 31, dosar 97, fila 13.

⁶¹⁷*Ibidem*, fond 51, inv. 47, dosar 11, fila 131; *c.f.* Negru, E. Schimburile de turiști dintre RSS Moldovenească și RSR (anii '60 -'70 ai sec.XX). În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2013, nr. 2, p. 87.

Consiliul de Miniștri al URSS, a subliniat tendința de creștere „permanentă și semnificativă” a numărului de turiști români sosiți în RSSM, începând cu anul 1968, și, mai ales, în perioada anilor 1973-1976. Analizând organizarea excursiilor și efectul lor propagandistic asupra turiștilor români, E. Strețcul atrăgea atenția autorităților decidente de la Moscova și Chișinău asupra faptului că turiștii din RSR veneau în RSSM nu pentru vizitarea muzeelor, întreprinderilor industriale și agricole, ci pentru „întâlnirile cu rudele sau pentru a face speculă”. Acest segment de turiști „dezorganizau” grupul, nu se „prezentau la excursii” și „plecau fără voie” în afara orașului Chișinău.

Pentru a consolida „impactul propagandistic” asupra turiștilor din RSR, demnitarul amintit a propus, ținând cont de faptul că grupele de călători cu autocarele și turiștii individuali din RSR rămâneau în timpul aflării pe teritoriul republicii, „relativ nesupravegheați”, ca această categorie de turiști „să fie restrânsă, iar numărul călătorilor cu trenul să fie mărit”⁶¹⁸.

Elocvent este și memoriul secretarului responsabil cu lucrul ideologic al CC al PCM, I. Calin, „Cu privire la participarea RSS Moldovenești la schimbul turistic dintre URSS și RSR și reglementarea acestuia” din 26 decembrie 1978, adresat Direcției pentru turismul străin de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS, în care cerea instanțelor superioare de la Moscova să facă ordine în această sferă a colaborării sovieto-române.

În memorial său, I. Calin formula o serie de pretenții la adresa RSR, acuzând-o că „prin schimburile de turiști și prin alte forme de legătură cu republica noastră, partea română încearcă, cu o insistență tot mai mare, să promoveze idei și opinii național-șovine, născociri falsificatoare privind istoria poporului, concepții antirusești și antisovietice, și în ultimă instanță să creeze o opinie publică despre identitatea națiunii române și moldovenești, despre apartenența istorică a Moldovei la România și ilegalitatea autonomiei ei și intrării în componența URSS”. Cererile de „reglementare” a schimbului de turiști cu RSR era motivată de mai multe „argumente”. Astfel, I. Calin invoca pretextul componenței profesionale și de vârstă necorespunzătoare a turiștilor români. Predominarea în cadrul grupurilor de turiști a diverselor categorii din rândul intelectualității în detrimentul muncitorilor și țăranilor era, în opinia secretarului CC al PCM, un inconvenient pentru „lucrul informațional-propagandistic” desfășurat de către ghizii-traducători. „Înainte de toate, menționa I. Calin, trebuie să menționăm componența profesională și de vârstă nefavorabilă nouă sub acest aspect. Printre turiștii români care ne vizitează sunt puțini muncitori, țărani, tineret studios. În aceste grupuri predomină medici, ingineri, profesori de la instituțiile de

⁶¹⁸ AOSPRM fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 130-138; c.f. Negru, E. *loc. cit.*, p. 77.

învățămint superior și mediu, oameni de litere și de artă, persoane cu funcții de conducere și administrative de la întreprinderi și organizații, lucrători de la ministere și departamente. Această categorie de oameni este molipsită într-o măsură mai mare de stări de spirit burghezo-naționaliste, pro-occidentale, pro-chineze, antiruse și antisovietice. În rândurile ei, acum dăinuie și se ațâță cel mai mult pretenții teritoriale, antimoldovenești. De aceea sosirea acestora la noi, comunicarea cu oamenii noștri, mai ales cu cei din profesiile conexe, are adesea urmări dăunătoare asupra conștiinței, concepțiilor și stărilor de spirit ale acestora din urmă. Realizările noastre mai mari, în comparație cu cele românești, în dezvoltarea economiei, științei, culturii, în nivelul de viață al poporului de care turiștii români sunt nevoiți să ia cunoștință în timpul excursiilor, sunt percepute de această categorie de cetățeni români nu ca un fenomen care merită elogiul și imitare, nu ca un stimulent pentru reflecție și examinare mai critică a politicii interne și externe a conducerii PCR, ci ca «o bucată gustoasă pierdută» care dă naștere invidiei și poftelor teritoriale național-egoiste»⁶¹⁹. Activitatea „subversivă” a turiștilor români pe teritoriul RSSM, remarcată de Calin, se manifesta prin răspândirea „literaturii periculoase ideologic, a articolelor pornografice, înregistrărilor pe disc și a altor materiale care propovăduiau stările de spirit burghezo-naționaliste”, prin inițierea unor întâlniri și discuții în care „înceau să demonstreze «identitatea» popoarelor moldovenești și român, a limbilor și culturilor lor. Pe baza acestor „argumente” CC al PCM solicita: a) „reducerea considerabilă a participării RSS Moldovenești la schimbul de turiști dintre Uniunea Sovietică și România prin creșterea cu Republica Populară Bulgară, Republica Populară Ungară, Republica Democrată Germană, Republica Populară Polonă, Republica Socialistă Cehoslovacă și cu alte țări socialiste, precum și cu țările capitaliste și în curs de dezvoltare, astfel încât baza tehnico-materială și personalul de serviciu din sistemul “Inturist” al republicii să fie folosită cu o maximă eficacitate; b) renunțarea definitivă de a primi în Moldova grupuri de turiști care sunt, în fond, nu turistice străine, ci turistice interne, dar cu intrarea doar pe 1-2 zile pe teritoriul Uniunii Sovietice; c) micșorarea vizitelor în republică a turiștilor români cu autobuze și automobile individuale, care sunt pentru noi cel mai puțin avantajoase atât sub aspect economic, cât și sub aspect ideologico-politic, în schimb pot fi mărite grupele de tren care merg după Moldova în alte regiuni ale Uniunii Sovietice; d) aranjamente viitoare pentru RSS Moldovenească privind grupurile de turiști care pleacă pe itinerare, incluzând nu doar România, ci și Republica Populară Bulgară, Republica Populră Ungară, Republica Democrată Germană, Republica Socialistă Cehoslovacă, Republica Populară Polonă, Republica Federativă Socialistă Iugoslavia și alte țări, adică pe itinerare mixte (dublate, triplate

⁶¹⁹ Negru, E., Negru, Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei, vol. 2, p. 307.

etc.); e) coordonarea programelor de ședere a turiștilor sovietici în România, solicitarea ca în acestea, pe lângă muzee, palate și cetăți, să fie incluse, de asemenea, și obiective de menire industrială și social-culturală, întâlniri și discuții cu colectivele de oameni ai muncii de la întreprinderile industriale și agricole, instituțiile științifice din RSR”⁶²⁰.

Solicitările CC al PCM au fost analizate de către responsabilii de la centru, iar pe 9 ianuarie 1979, S. Nikitin, șeful Direcției pentru turismul străin de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS expedia la CC al PCM adresa „Cu privire la legăturile turistice cu RSR”, în care menționa: „În 1979 Inturist-ul intenționează să primească în RSS Moldovenească cu 3-4 la sută mai puțini turiști români (față de numărul total de turiști veniți din RSR în URSS) comparativ cu anul 1978. Totodată, în 1979 se planifică a mări numărul de turiști care vizitează orașul Chișinău: din RDG. până la 2 000 de persoane (în 1978 - 520), din RPU până la 700 de persoane (în 1978 - 300), din RSC până la 3 300 de persoane (în 1978 - 2 340, din RPP până la 1 870 de persoane (în 1978 - 250), din țări capitaliste și în curs de dezvoltare până la 5 500 de persoane (în 1978 - 3 400)”⁶²¹.

În aceeași adresă S. Nikitin informa conducerea PCM că, în anul 1978, „Inturist”-ul unional nu acceptase cererile turiștilor din RSR de a efectua călătorii de 1-2 zile la Chișinău. Solicitățile respective au fost respinse și în 1979, cu toate că deja parveniseră 2 300 de cereri din RSR pentru astfel de călătorii. În anul 1979, numărul turiștilor români care efectuau călătorii cu autocarele de 4-5 zile pe ruta Chișinău - Odessa - Chișinău, Chișinău - Bălți - Cernăuți și Cernăuți - Bălți - Chișinău. Dacă în anul 1978, prin intermediul acestei forme de turism, RSSM. fusese vizitată de 8 560 de cetățeni români, atunci, în anul 1979, numărul lor urma să fie redus până la 7 140.

În 1979, comparativ cu anul 1978, numărul turiștilor din RSR care doreau să călătorească cu automobilele individuale la Chișinău și în alte orașe ale URSS, pentru o perioadă de la 5 până la 12 zile, urma să fie redus de la 3 040 la 2 310 persoane. Pe de altă parte, numărul turiștilor din RSR care veneau cu trenul în RSSM, având ca destinație și alte orașe ale URSS (Moscova, Leningrad, Kiev, Odessa, Volgograd, Tașkent, Erevan), era așteptat să crească, în anul 1979, până la 11 640 de persoane -sau cu circa 5 000 de persoane mai mult decât în anul 1978.

În 1978, prin intermediul „Inturist”-ului, în RSR au plecat 65 500 de cetățeni sovietici, dintre care doar 521 persoane erau din RSSM. Dintre cei 66 000 de turiști sovietici, așteptați să viziteze în 1979 RSR, numai 605 erau din RSSM.

⁶²⁰ AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 4, fila 28; c.f. Negru, E., Negru, Gh. *PCM și naționalismul*, p. 254.

⁶²¹ *Ibidem*, inv. 50, dosar 6, filele 2-4.

Din 1978 turiștii din RSSM care călătoreau în RSR erau obligați să viziteze și Republica Populară Bulgaria, Republica Populară Ungaria, Republica Federativă Socialistă Iugoslavia etc. În anul 1978, numai două grupuri de turiști din RSSM. au avut ca destinație exclusivă RSR. Pentru anul 1979, toate călătoriile turiștilor din RSSM care plecau în RSR, au fost planificate pe itinerare duble: RSR – RPB, RSR – RPU, RSR – RFS Iugoslavia sau triple: RSR- RPU – RSF Iugoslavia.

În urma solicitărilor CC al PCM, Direcția pentru turismul străin de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS a convenit cu organizațiile de turism din RSR ca în programul excursiilor organizate pentru turiștii sovietici să fie incluse vizite la Muzeul de Istorie al PCR, Muzeul „Doftana” (fosta închisoare politică), cimitirul ostașilor sovietici etc. În încheierea adresei sale, S. Nikitin dădea asigurări că Direcția pentru turismul străin de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS își va organiza astfel activitatea cu agențiile de turism din RSR încât să ia „în considerație doleanțele și recomandările CC al PCM”⁶²².

În pofida eforturilor depuse de conducerea CC al PCM, asigurărilor date de șeful Direcției pentru turismul străin de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS, în 1979, comparativ cu 1978, nu s-a produs reducerea „substanțială”, mult dorită de I. Calin, nici cea de 3-4 la sută, preconizată de S. Nikitin, a numărului de turiști din RSR sosiți în RSSM. În 1979, conform datelor prezentate de N. Bradulov, ministrul afacerilor interne din RSSM în nota informativă din 18 decembrie 1980 către CC al PCM, RSSM a fost vizitată de 19 522 de turiști din RSR, iar în 1980 - de 31 011⁶²³. Aceasta înseamnă că în 1979 au venit în RSSM cu 1 693 mai mulți turiști din RSR decât în 1978, iar în 1980 – cu 11 489 mai mulți decât în 1979. Cu toate acestea, după cum a menționat S. Nikitin, începând cu anul 1978, au fost anulate sau limitate acele tipuri de călătorii ale turiștilor din RSR care, în opinia conducerii de la Chișinău, nu aveau impact propagandistic (călătoriile individuale și în grup cu automobilele personale și autocarele cu o durată de 1-2 zile; călătoriile cu autocarele cu o durată de 4-5 zile; călătoriile cu autoturismele individuale cu o durată de la 5 până la 12 zile).

Creșterea s-a datorat, prin urmare, călătoriilor care au avut cel mai mare efect propagandistic (călătoriile colective de lungă durată, mai ales cu trenul, care includeau RSSM și alte regiuni ale URSS), fenomen încurajat de conducătorii sovietici. Pe de altă parte, după cum reiese din nota informativă a ministrului afacerilor interne, în 1980 cetățenii din RSR nu mai

⁶²²AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, fila 4.

⁶²³*Ibidem*, inv. 54, dosar 7, fila 94.

aveau dreptul să viziteze rudele îndepărtate, determinându-i, după cum se poate deduce, să utilizeze în acest scop itinerarele turistice propuse de Agenția „Inturist” de la Moscova.

În documentul expedit la CC al PCM, N. Bradulov semnala că „în ultimul timp s-au înmulțit cazurile când turiștii din RSR deviază de la itinerarele stabilite și de la excursiile prevăzute în program, deoarece scopul principal al sosirii lor în republică este de a se întâlni cu rudele îndepărtate, pe care nu au voie să le viziteze în mod particular”⁶²⁴. Acest lucru explică, cel puțin parțial, creșterea spectaculoasă a numărului de turiști sosiți din RSR în RSSM în cursul anului 1980.

În anii următori CC al PCM a avut obiectivul de a impune în relațiile turistice dintre RSR și URSS recomandările reflectate în memoriul din 26 decembrie 1978, de a intensifica activitatea propagandistică printre turiștii din RSR.

La 25 ianuarie 1983, Secretariatul CC al PCM a adoptat hotărârea „Despre starea lucrului informațional-propagandistic, a primirii și deservirii turiștilor străini în republică și măsurile privind îmbunătățirea lor”, în care se arăta că „unii ghizi-traducători nu asigură desfășurarea la un nivel politic corespunzător lucrului informațional-propagandistic în rândul turiștilor străini, în unele cazuri nu dau ripostă argumentată unor cetățeni români care exprimă opinii antisovietice și antimoldovenești”. Direcției pentru turismul străin de pe lângă Consiliul de Miniștri al RSS Moldovenești i se solicita să „lichideze neajunsurile sus-menționate”. Prioritatea de bază a corpului de ghizi-traducători, după cum indica hotărârea, consta în perfecționarea lucrului propagandistic, imprimarea unui „caracter ofensiv, argumentat”, având în vedere „specificul turismului străin din republică”. Documentul definea în termeni expliți misiunea ghizilor: de informare și de supraveghere cu atenție a turiștilor, în special, a celor români. Astfel, pe lângă misiunea de „familiarizare multilaterală cu politica națională a PCUS”, cu „realizările republicii în construcția comunismului”, ghizii erau obligați să abordeze o serie de chestiuni care „erau tratate în mod eronat de către propaganda burgheză și revizionistă” și să „ia măsuri adecvate de influență” față de acea parte a turiștilor români care „exprimau opinii antisovietice și antimoldovenești”⁶²⁵.

Limitarea contactelor între rude și prieteni

Tensionarea relațiilor sovieto-române și presiunile exercitate de Moscova asupra României, ca urmare a discuțiilor dintre L. Brejnev și N. Ceaușescu din luna mai 1970 de la

⁶²⁴AOSPRM, fond 51, inv. 54, dosar 7, fila 9.

⁶²⁵*Ibidem.*

Moscova și a refuzului liderului român de a-și subordona politica externă controlului sovietic⁶²⁶, a determinat Biroul CC al PCUS să adopte la 5 noiembrie 1970 rezoluția „Despre măsurile privind intensificarea continuă a muncii ideologice în rândul populației RSS Moldovenești și a regiunii Cernăuți a RSSU”. PCM, în frunte cu I. Bodiul, a declanșat, la indicația metropolei, contramăsuri menite să restrângă contactele umane între RSSM și RSR.

Hotărârea Biroului CC al PCM din 16 noiembrie 1970 „Despre măsurile privind intensificarea continuă a muncii ideologice în rândul populației RSSM” solicita Ministerului Afacerilor Interne al RSS Moldovenești „să întreprindă măsuri privind reglementarea invitărilor cetățenilor români în Moldova și plecării cetățenilor noștri în România și reducerea semnificativă a vizitelor reciproce cu vize individuale”. De asemenea, cerea „stabilirea unui control strict al comportamentului cetățenilor români în timpul aflării lor în republică, al respectării de către aceștia a legilor sovietice și a normelor în vigoare de ședere a străinilor în Uniunea Sovietică”⁶²⁷.

În cadrul consfățuirii de la CC al PCM din 20 noiembrie 1970, la care au participat primii secretari ai comitetelor orașenești și raionale de partid, șefii de secții ai aparatului CC al PCM, I. Bodiul a dat o serie de indicații: „Trebuie ținută sub control șederea în republică a persoanelor care vin la noi cu vize particulare. Ele călătoresc adeseori liber, încălcând condițiile de ședere pe teritoriul nostru, călătoresc prin republică și chiar pleacă dincolo de hotarele ei. Trebuie să-i demascăm, cu ajutorul opiniei publice, pe provocatorii antisovietici și să-i expulzăm din țară. E necesar a spori răspunderea persoanelor care invită rudele lor și le creează condiții pentru circulația nestingherită și răspândirea de stări de spirit nocive [...]. În contextul schimbului de cetățeni dintre Moldova și România, trebuie să **limităm considerabil** (subl.n.) vizitarea republicii noastre, precum și plecarea în România cu vize particulare. Trebuie să li se refuze plecarea în România, precum și în alte țări persoanelor care nu inspiră încredere că în străinătate se vor comporta ca niște adevărați patrioți sovietici. Cei care pleacă din republica noastră în străinătate, inclusiv în România, trebuie instruiți și informați despre ceea ce pot întâlni acolo, să li se explice că în cazul discuțiilor antisovietice ei trebuie să protesteze cu fermitate, să dea cu îndrăzneală o ripostă hotărâtă”⁶²⁸.

În consecință, în anul 1971 numărul călătorilor în scop particular din RSSM în RSR a scăzut semnificativ. Dacă în anul 1970 din RSSM au plecat la rudele din România 7 086 de

⁶²⁶Watts, Larry L *Ferește-mă, doamne, de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România*, Editura RAO, București, 2011, p. 493.

⁶²⁷ Negru, E., Negru, Gh. „*Cursul*” *deosebit al României și supărarea Moscovei*, vol. 1, p. 421.

⁶²⁸AOSPRM, fond 51, inv. 33, dosar 201, filele 77-78.

persoane, în 1971 – doar 2 801⁶²⁹. Instituțiile afacerilor interne din RSSM, ghidându-se de indicația explicită a conducerii republicane de partid privind limitarea „considerabilă” a numărului cetățenilor cu „vize particulare”, a aprobat doar o parte din cererile de călătorie sau de invitare ale cetățenilor din RSSM. Astfel, în timp ce în anii 1966 - 1970 cetățenii RSSM au avut permisiunea de a călători în România în vizită nu numai la rudele apropiate, ci și la cele mai îndepărtate sau la cunoștințe, din 1971 călătoriile în acest scop au fost limitate treptat, pentru a permite, în cele din urmă, într-un număr limitat, numai vizitele reciproce între rudele de gradul întâi.

Potrivit notei informative a ministrului afacerilor interne din RSSM, N. Bradulov, din 15 februarie 1972, din numărul total de 7 086 de cetățeni din RSSM care în 1970, au călătorit în scop particular în România, 3 026 au fost în vizită la rudele apropiate, 3 952 – la rudele îndepărtate, iar 108 – la cunoștințe. În 1971, din RSSM au plecat în vizite particulare în România doar 2 801 cetățeni: 2 313 – au fost în vizită la rudele apropiate, 470 – la rudele îndepărtate și 18 – la cunoștințe. Numărul cererilor respinse ale cetățenilor din RSSM, care doreau să călătorească în România în 1970, a fost de 962, iar în 1971 – de 2 960. În același timp, în 1971 Ministerul Afacerilor Interne al RSSM. a respins circa 39 la sută din cererile de solicitare a certificatelor de invitare a rudelor din România, acceptând doar 6 246 din cele 10 227 de cereri⁶³⁰.

Obstacolele împotriva invitării rudelor din România s-au multiplicat din anul 1972, odată cu instituirea unui sistem riguros de examinare a cererilor de către Ministerul Afacerilor Interne al RSSM.

Hotărârea Secretariatului CC al PCM din 22 februarie 1972 „Despre deficiențele caracteristice în lucrul cu cetățenii străini care sosesc în republică cu vize individuale” institua un control sporit asupra eliberării certificatelor de invitare de către locuitorii RSSM a cetățenilor străini, a deplasării lor în teritoriu și a discuțiilor cu cetățenii RSSM. Sovietele sătești aveau obligația de a examina minuțios cererile cetățenilor care invitau rude de peste Prut, în scopul de a „preîntâmpina sosirea în RSSM a foștilor primari, ofițeri ai jandarmeriei, moșieri” din România interbelică și a altor „elemente ostile URSS”⁶³¹.

⁶²⁹ AOSPRM, fond 51, inv. 33, dosar 90, fila 43; Negru, E. Calea anevoioasă a reîntâlnirii românilor din RSR și RSSM sau cum a fost edificat „zidul chinezesc” pe Prut (mijl. anilor '60 – înc. an. '80 ai sec. XX). În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2014, nr. 1-2, p. 58.

⁶³⁰ *Ibidem.*

⁶³¹ *Ibidem*, fila 53.

Cetățenii RSR, care soseau în vizită la rudele din RSSM, erau supuși unor ample acțiuni de prelucrare ideologico-propagandistică. În asemenea acțiuni propagandistice erau antrenați activul de partid, vecinii sau chiar rudele-gazde ale cetățenilor români. Rapoartele expediate la CC al PCM de către secretarii comitetelor raionale de partid dezvăluie maniera în care se desfășura lucrul propagandistic cu cetățenii români. Într-o notă de informare a comitetului raional de partid Ungheni, din 6 octombrie 1972, „Cu privire la mersul îndeplinirii hotărârii CC al PCM din 22 februarie 1972”, expediată CC al PCM, se menționa: „Încă la începutul acestui an a avut loc o întâlnire de instruire cu secretarii organizațiilor primare de partid, cu președinții sovietelor sătești, unde au fost examinate chestiunile referitoare la lucrul cu cetățenii străini, care sosesc în raionul nostru cu vize individuale. S-a dat indicația să fie utilizați (în lucrul propagandistic – n.n.) activiștii, membrii PCUS, vecinii, cunoștințele, rudele gazdelor cetățenilor străini. Acești tovarăși trebuie să relateze cetățenilor străini despre toate transformările care s-au produs în anii puterii sovietice și să-i familiarizeze cu succesele colhozului sau sovhozului local”⁶³².

Ca urmare a celor două hotărâri, din 16 octombrie 1970 și din 22 februarie 1972, numărul cetățenilor români care soseau anual în RSSM pentru vizitarea rudelor s-a redus treptat. Dacă în 1970 în RSSM au sosit 10 617 de cetățeni români, în 1971 numărul lor a scăzut cu peste 3 000, totalizând 7 382 de persoane. În anii 1972-1975, pe fundalul amplificării disputelor politice sovieto-române, numărul cetățenilor români sosiți la rudele din RSSM a continuat să se micșoreze. Numărul mediu anual al acestora în perioada menționat, a constituit circa 6 487 de persoane. În același timp, în 1972-1975 cifra medie anuală a cetățenilor din RSSM care au călătorit în scop particular în România, a fost de 3 420 de persoane (a se vedea tabelul nr. 14).

Din 1975, CC al PCM solicită CC al PCUS „reglementarea vizitării Moldovei de către cetățenii români cu vize individuale”. În „Memoriul despre faptele de falsificare în Republica Socialistă România a evenimentelor istorice și măsurile privind preîntâmpinarea consecințelor lor negative în Moldova” din 27 iunie 1975, adresat CC al PCUS, I. Bodiul propunea „să se limiteze intrarea cetățenilor români în republica noastră cu vize libere și să se practice vizitarea Moldovei de către grupuri în mod organizat”⁶³³.

Aceste demersuri ale conducerii PCM devin mai insistente, după vizita lui N. Ceaușescu la Chișinău la 2 august 1976, a cărei scop a fost, potrivit autorităților comuniste din RSS Moldovenească, „de a genera în rândurile poporului moldovenesc a unor stări de spirit

⁶³² AOSPRM, fond 51, inv. 33, dosar 90, fila, 47.

⁶³³ Negru, E., Negru, Gh.. „Cursul deosebit ”al României și supărarea Moscovei, vol. 1, p. 602.

proromânești”⁶³⁴. Blocarea contactelor cu rudele apropiate trebuia, în opinia prim-secretarului CC al PCM, să preîntâmpine „răspândirea în rândul populației republicii noastre a ideii înrudirii naționale și apartenenței teritoriului dintre Prut și Nistru la România”⁶³⁵.

În nota secretă „Despre îndeplinirea hotărârilor adoptate cu privire la consolidarea bazei tehnico-materiale a teleradiodifuziunii de stat a RSS Moldovenești, reglementarea abonării la literatura și edițiile periodice din RSR și sosirii în Moldova a turiștilor și cetățenilor români în interes particular” din 7 aprilie 1978, adresată CC al PCM, Gr. Eremei, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenești, insista asupra „reducerii intrării în Moldova a cetățenilor români și a plecării locuitorilor Moldovei în RSR”. Realizarea acestui obiectiv depindea, în mare măsură, de Ministerul Afacerilor Interne al RSS Moldovenești, care trebuia să „examineze, în cel mai strict mod, documentele referitoare la intrarea în Moldova a cetățenilor români și la plecarea locuitorilor Moldovei; să coordoneze aceste chestiuni cu organele sovietice și cu cele de partid și să le aprobe numai în cazul unor motive suficiente”. Întreaga responsabilitate „pentru justificarea eliberării documentelor de ieșire și intrare” cădea „personal în seama ministrului afacerilor interne”⁶³⁶.

Din 1978, autoritățile comuniste de la Chișinău au restricționat drastic călătoriile cu „vize individuale” ale cetățenilor din RSR și RSSM. Astfel, în 1978, din 10 444 de cereri de invitare a rudelor din RSR ale cetățenilor din RSSM au fost aprobate 7 998, iar 2 446 (23,4%) au fost respinse. În prima jumătate a anului 1978, au solicitat permisiunea de a pleca în vizită la rudele din RSR 2 630 de cetățeni ai RSSM, dar au primit aprobare doar 1 163 de cetățeni (64%)⁶³⁷.

Din cauza acestor limitări ale călătoriilor cu „vize individuale” ale cetățenilor RSR pe teritoriul RSSM, în favoarea călătoriilor în grupuri organizate, numărul călătorilor în scop particular dinspre RSSM spre RSR și viceversa s-a redus progresiv. Deși nu avem date exacte privind numărul total al acestor categorii de călători, există însă statistici privind numărul de cereri depuse pentru obținerea documentelor de intrare și ieșire. În 1980, potrivit raportului ministrului afacerilor de interne al RSSM N. Bradulov, din 21 ianuarie 1981, trimis la CC al PCM, cetățenii din RSSM au depus 4 751 cereri de călătorie în RSR și 6 235 cereri de invitare a rudelor din RSR. Având în vedere că procentul satisfacerii acestor cereri în anii 1978-1979 a fost puțin peste 70 la sută din numărul total, putem presupune că în 1980 numărul celor plecați

⁶³⁴Negru, E., Negru, Gh.. PCM și naționalismul, p. 107.

⁶³⁵*Ibidem*.

⁶³⁶AOSPRM, fond 51, inv. 36, dosar 110, fila 158.

⁶³⁷ *Ibidem*, inv. 50, dosar 6, filele 62, 87.

din RSSM în RSR și a celor sosiți din RSR în RSSM variază între 3 000 - 3 300 și respectiv 4 000 - 4 400 de persoane.

4.7. Concluzii la capitolul 4

Politica națională a URSS din anii 1965-1985 menită să construiască „poporul sovietic”, acordă o atenție deosebită extinderii rolului limbii ruse ca mijloc de comunicare între popoare. Deoarece cunoașterea limbii ruse de către tânăra generație era considerată un factor al „progresului economic și social”, dar și o condiție pentru educația internaționalistă și combaterea manifestărilor de „naționalism”, în majoritatea republicilor naționale vedem o creștere a numărului persoanelor care cunoșteau limba rusă. Semnificativ este faptul că la sfârșitul anilor 1970 circa 50 la sută din populația sovietică recunoștea limba rusă în calitate de a „doua limbă maternă”.

Procesele de omogenizare și „internaționalizare” a vieții sociale erau întreținute prin politici de migrație a populației, în special, a tineretului din republicile naționale către marile șantiere de construcții din URSS. Acest fenomen a dus la creșterea numărului de familii mixte. Căsătoriile mixte erau considerate benefice, servind drept mijloc de asimilare de către ruși a popoarelor ne-ruse. La începutul anilor 80, datorită migrației populației în cadrul URSS, circa 17 la sută dintre ruși, 14 la sută dintre ucraineni, 20 la sută dintre bieloruși, 15 la sută dintre uzbeki și moldoveni nu trăiau în locurile lor de baștină. Dincolo de succesele asimilării „de tip socialist”, contrar așteptărilor autorităților, evoluția culturilor naționale din URSS nu a dus la formarea unei culturi unice „internaționale”, deoarece spiritul național rămânea destul de puternic.

În anul 1965, ca răspuns la politica de distanțare a Bucureștiului de URSS, conducerea sovietică inițiază un război propagandistic antiromânesc în cadrul căruia RSSM a avut rolul de avangardă. Această politică a URSS față de România mai era determinată și de dezavuarea de către politicienii și savanții români a vechilor abordări de inspirație stalinistă privind tratarea evenimentelor din istoria națională, de reinterpretare a discursului istoric. Acțiunile practice ale PCUS și PCM constau dintr-un ansamblu de măsuri ce vizau întregul complex de probleme referitoare la identitatea și cultura națională. În prima perioadă, care a cuprins anii 1965-1975, o importanță deosebită a fost acordată cercetărilor istorice pentru „crearea unei autentice istoriografii a poporului moldovenesc”, interzicerii circulației cărților și presei românești, restricționării contactelor umane între RSSM și RSR.

În a doua jumătate a anilor 1970, în contextul tensionării relațiilor sovieto-române a avut loc o intensificare a războiului propagandistic sovietic și, implicit, al RSSM împotriva României. Având în vedere această situație, conducerea PCM va întreprinde măsuri pentru scrierea lucrărilor referitoare la etnogeneza poporului „moldovenesc”. Obiectivul nedeclarat al acestor acțiuni era de a oferi suport „științific” teoriei despre formarea poporului „moldovenesc” diferit de cel român, pentru a contrabalansa istoriografia română. Consiliul științific specializat „Relațiile slavilor cu volohii și formarea poporului moldovenesc” din cadrul AȘ a RSSM, reunind arheologi, etnografi, istorici, lingviști a avut un rol important în „fundamentarea” acestei teorii. Concluziile la care a ajuns Consiliul științific au fost reflectate în studiul de sinteză privind formarea „poporului moldovenesc”, publicat în 1978 de istoricul N. Mohov, membru-corespondent al AȘ a RSSM. Conform acestei „teorii”, spațiul dintre Prut și Nistru nu a fost supus procesului de romanizare, cunoscând o anumită „influență romană”, iar geto-dacii nu au fost strămoșii „moldovenilor”. Slavii au locuit în interfluviul pruto-nistrean încă din secolul V. În urma simbiozei populației romanizate cu slavii în secolele VI-IX a avut loc formarea unei comunități etnice noi – a „volohilor” („valahi”, „vlahi”, „vlehi”, „blahi”), care locuiau atât la sud cât și la nord de Dunăre. În secolele IX-XII „volohii” de la sud de Dunăre și cei de la nord de Dunăre s-au „individualizat” în două popoare est-romanice diferite: valahii (muntenii) și moldovenii. În cadrul acestui proces de individualizare un rol important a fost atribuit substraturilor slave – de sud în Muntenia și de est – în Moldova, care ar fi determinat diferențele între culturile popoarelor „moldovenesc” și „valah”. În secolele XII-XIV, în urma contactelor „volohilor” cu slavii de răsărit, iar mai apoi cu populația rusă veche, după cum s-a pretins, a avut loc încheierea procesului de separare etnică și de transformare a acestui grup al „volohilor” într-un „popor moldovenesc” independent.

În anii 1960-1980 sistemul de propagandă sovietic a acordat o atenție deosebită promovării tezelor despre națiunea și cultura „moldovenească” pe arena internațională. Un rol important în cadrul acestor acțiuni a jucat MAE al URSS, care a organizat pentru reprezentanții corpului diplomatic strain acreditat la Moscova diverse vizite de documentare în RSSM, pentru familiarizarea acestora cu istoria și realizările ei economice și culturale, iar misiunile diplomatice sovietice în străinătate au promovat acțiuni dedicate RSSM.

Unul din punctele centrale ale războiului propagandistic antiromânesc al URSS de la începutul anilor 1970, a fost răspândirea tezei despre caracterul distinct al culturii „moldovenești” față de cultura română, în special prin amplificarea teoretizărilor despre „limba moldovenească” de sine stătătoare. Lingviștii de la Chișinău scoteau în evidență specificitatea dezvoltării „limbii moldovenești” în perioada sovietică, transformarea continuă a tuturor

aspectelor ei, schimbările din lexic, sintaxă, stilistică datorită influenței limbii ruse. S-au făcut încercări de identificare a „neconcordanțelor” între „limba moldovenească” și limba română, pretinzându-se că realitățile specifice din RSR ar fi dus la apariția unor cuvinte care nu au corespondente în „limba moldovenească”.

Pe baza documentelor de arhivă, am conchis că războiul propagandistic sovietic împotriva României a avut ca scop nu numai dezavuarea cursului politic al conducerii PCR, ci cuprindea un plan multilateral de acțiuni de contracarare a „influenței românești” și de izolare culturală a RSSM de RSR. În anii 1960-1970, atât cartea, cât și presa din RSR au fost drastic restricționate în RSSM, micșorându-se volumul de cărți importate sau reducându-se numărul de subscrieri la presa din RSR. Cu toate acestea, atât timp cât în alte republici și regiuni ale URSS nu existau obstacole pentru cei care doreau să aboneze presa periodică românească, aceasta continua să ajungă la destinatarii din RSSM. După 1975, în urma unor solicitări periodice ale conducerii PCM către CC al PCUS, posibilitățile locuitorilor din RSSM de a abona edițiile periodice din România în alte zone ale URSS, au fost considerabil reduse, astfel că revistele și ziarele românești, deși aveau o mare căutare, mai ales, în rândurile intelectualității și ale tineretului, nu mai puteau fi recepționate. La fel și cărțile, în special, cele cu tematică istorică, literatura artistică, critică literară, lingvistică sau dicționarele nu mai puteau fi cumpărate în librăriile din Chișinău.

În ciuda tentației de a nu permite niciun fel de comunicare între rudele și prietenii din RSSM și RSR, conducerea sovietică a avut, totuși, o abordare diferențiată față de diversele tipuri de relații umane dintre locuitorii de pe cele două maluri ale Prutului. Aceasta, în încercarea de a influența cetățenii români și de a crea o opinie nefavorabilă față de conducerea din RSR, a acceptat, începând cu 1966, o anumită intensificare a contactelor umane, a schimburilor de turiști și a vizitelor în scopuri particulare între cetățenii din RSSM și RSR. În 1978, când războiul propagandistic antiromânesc a atins cote maxime, conducerea de la Chișinău a cerut instituțiilor ierarhic superioare de la Moscova să modifice politica față de schimburile de turiști cu RSR, inclusiv, să rectifice modalitățile, itinerariile și termenele de călătorie a turiștilor români în RSSM. Ca urmare, nu mai erau acceptate grupurile turistice care veneau din RSR în RSSM doar pentru 1-2 zile, călătoriile turștilor cu autocarele și cu automobilele individuale. În schimb, erau încurajate călătoriile grupurilor mari care veneau cu trenul și aveau drept destinație principală nu Chișinăul, ci alte orașe importante din URSS (Moscova, Leningrad, Minsk, Kiev, Tașkent etc.). Funcționarii sovietici preferau grupurile de

turiști din RSR neomogene, din punct de vedere etnic, compuse din categorii sociale de sorginte țărănească sau muncitorească.

Spre deosebire de schimburile turistice cu RSR, care, în mare parte, au cunoscut o dinamică ascendentă, numărul vizitelor în scopuri particulare din RSR în RSSM s-au redus progresiv, ele fiind considerate drept o sursă de contaminare a locuitorilor din stânga Prutului cu idei „naționaliste”. În anii 1980, RSS Moldovenească a continuat politica de restricționare a călătoriilor în scop particular a românilor de pe ambele maluri ale Prutului. Pentru că oportunitatea pentru cetățenii români de a vizita rudele din RSSM era limitată, iar sectorul turismului era o modalitate mai ușoară de a întâlni rudele, din ce în ce mai mulți cetățeni români au optat pentru călătoriile turistice în URSS. Cu toate că din 1980 Chișinăul nu a mai devenit o destinație turistică separată în pachetul de oferte ale agențiilor de turism, călătoriile turistice în URSS, prin Chișinău, au oferit cetățenilor români, după ani lungi de separare, șansa reîntâlnirii, fie și „în secret”, cu rudele din Basarabia.

5. PERESTROIKA ȘI RESPINGEREA TEORIEI LIMBII ȘI IDENTITĂȚII „MOLDOVENEȘTI” (1985-1989)

5.1. Politica de reforme și revizuirea concepției față de națiunile ne-ruse

Reformele de restructurare a întregului sistem sovietic, inițiate de M. Gorbaciov după instalarea la conducerea URSS în martie 1985, nu prevedeau, cel puțin la etapa inițială, schimbări în politica față de națiuni. Potrivit obiceiurilor stabilite, documentele de partid sovietice vor enunța ideea, repetată ca o formulă magică, că problema națională a fost rezolvată în URSS. Încercarea de a îndepărta liderii din unele republici de la periferia URSS, la sfârșitul anului 1986, și de a-i înlocui cu alții, de la centru, sub pretextul luptei împotriva corupției, a dus la nemulțumiri și revolta națiunilor, care a spulberat mitul existenței „poporului sovietic” și „intenaționalismului” său. Din 1987, când climatul național se deteriorează în majoritatea republicilor sovietice, problema relațiilor dintre națiuni este inclusă în programul de reforme și democratizare.

În raportului prezentat la Congresul al XXVII-lea al PCUS (25 februarie –7 martie 1986), liderul sovietic s-a referit, între altele, la „realizările” în domeniul relațiilor dintre națiuni. La acea vreme se credea că în URSS problema națională a fost rezolvată și că „opresiunea și inegalitățile” au fost înlocuite prin „relații de prietenie și stimă reciprocă” între națiuni. Poporul sovietic era caracterizat ca „o comunitate socială și internațională calitativ nouă, sudată prin convergența scopurilor economice, ideologice și politice”⁶³⁸. Tabloul optimist și idealizat al problemei naționale, așa cum nota cunoscuta cercetătoare franceză Héléne Carrère d’Encausse, părea să fie „singurul succes real al întregii istorii sovietice”⁶³⁹.

Repetate obsesiv, clișeele ideologice ce descriau relațiile „de prietenie” dintre popoarele sovietice sunt aproape identice cu limbajul de lemn al conducătorilor sovietici din vremurile anterioare. Mai mult, ele trădează o viziune imperială a părintelui perestroikăi în problema relațiilor dintre națiuni.

Potrivit obiceiului stabilit în practica liderilor sovietici de a fi autocritici atunci când prezentau un raport, și M. Gorbaciov a atras atenția asupra aspectelor negative în relațiile dintre națiuni. Menționând că partidul urma principiile leniniste, care presupun preocuparea pentru

⁶³⁸Горбачев, М.С. *Политический доклад Центрального Комитета ЦК КПСС XXVII съезду Коммунистической Партии Советского Союза, 25 февраля 1986.* [citat 20.02.21]. Disponibil: http://www.lib.ru/MEMUARY/GORBACHEV/doklad_xxvii.txt.

⁶³⁹ Carrère d’Encausse, H. *La gloire des nations ou la fin de l’Empire soviétique.* Paris: Fayard, 1991, p. 23.

dezvoltarea culturilor naționale, Gorbaciov a atras atenția asupra necesității de a combate manifestările de „îngustime națională”, „naționalism” și „șovinism” în numele „întăririi continue a prieteniei frățești a tuturor popoarelor URSS”⁶⁴⁰.

În discursul său, liderul sovietic a supus criticii comportamentele republicilor ne-ruse de la periferia URSS, care în anii stagnării erau preocupate să satisfacă interesele economice particulare în detrimentul interesului general unional. În acest context a denunțat corupția, „nepotismul”, „favoritismul” și practicile din republicile naționale, unde cadrele erau recrutate pe baza principiului locului de naștere, „discriminand” reprezentanții altor etnii. La prima vedere denunțarea localismului, urmărirea distrugerea „cetăților puterii pe care Brejnev le-a lăsat să se constituie și să se consolideze”⁶⁴¹, a clanurilor mafioate îngemănate cu elitele de la putere din unele republici din Caucaz (Georgia) sau din Asia Centrală (Kazahstan, Uzbekistan). În realitate, această acțiune de epurare a cadrelor „deschide calea refacerii elitelor conducătoare într-o direcție mai puțin națională, deci spre un progres ulterior al internaționalismului, un alt cuvânt-cheie al discursului său”⁶⁴². Cu alte cuvinte, sloganul luptei împotriva corupției era un pretext pentru înlocuirea elitelor naționale din republicile naționale de la periferia URSS cu elite rusești, adică pentru rusificare⁶⁴³.

Primele semne ale politicii de epurare a cadrelor de la vârful ierarhiei puterii din republicile ne-ruse, anunțate de liderul sovietic la Congresul al XXVII-lea al PCUS, s-au profilat odată cu destituirea, la 16 decembrie 1986, a liderului PC al Kazahstanului, D. Kunaev, și înlocuirea sa cu G. Kolbin, adept al lui M. Gorbaciov. Departele de a fi o decizie arbitrară, numirea lui G. Kolbin „indică dorința echipei lui Gorbaciov de a controla mai bine periferia, în primul rând cea meridională și islamică”⁶⁴⁴. Moscova testa noua linie politică de „rotație a cadrelor” în Kazahstan, având convingerea că aici se va crea un precedent pentru extindere și în alte republici sovietice.

Autoritățile centrale presupuneau că această republică, unde populația kazahă a fost în minoritate față de ruși pe tot parcursul perioadei postbelice era un teren favorabil pentru tentativele de rusificare. Calculele lor au fost greșite, totuși, deoarece la acea vreme în Kazahstan era o altă situație demografică, kazahii numărând 6,6 mil., iar rușii 6,2 mil. ⁶⁴⁵. Alegerea acestei

⁶⁴⁰ Горбачев, М. С. *loc. cit.*

⁶⁴¹ Carrère d'Encausse, H. *op. cit.*, p. 25.

⁶⁴² *Ibidem.*

⁶⁴³ *Ibidem*, p. 51.

⁶⁴⁴ *Ibidem*, p. 54-55.

⁶⁴⁵ *Ibidem*, p. 56.

republici ca poligon de experimentare a noii politici în domeniul cadrelor, s-a dovedit o eroare, provocând „prima mare insurecție din URSS după revolta din Novocercask din 1962”⁶⁴⁶.

În ziua următoare, pe 17 decembrie 1986, la Alma-Ata, capitala Kazahstanului, au avut loc ciocniri între manifestații kazahi (în număr de circa 10 000 de persoane) și forțele speciale de securitate („Spețnaz”). Tulburările au continuat până la 20 decembrie 1986, soldându-se cu zece morți și mai mulți răniți⁶⁴⁷. Ziarul „Pravda”, din 28 decembrie 1986, critica sever aceste evenimente din capitala Kazahstanului, calificându-le drept manifestări ale „naționalismului kazah”⁶⁴⁸. În fapt, la baza conflictului s-au aflat motive de ordin național, kazahii protestând astfel împotriva deciziei autorităților centrale de a-l îndepărta de la conducerea republicii pe un kazah și a-l înlocui cu un rus. Era pentru prima dată în perioada postbelică când conducerea de la Kremlin încălca acordul tacit de distribuire a funcțiilor în ierarhia superioară a puterii din republicile unionale, care a fost înrădăcinat din timpul lui Stalin, ca funcția de prim-secretar să fie întotdeauna responsabilitatea unei persoane din rândul națiunii titulare.

Evenimentele de la Alma-Ata din 17-18 decembrie 1986 au spulberat mitul despre „poporul sovietic” și „internaționalismul” său, relevând existența unor grave probleme în relațiile inter-etnice, iar reprimarea brutală a manifestațiilor kazahi de către forțele de ordine „au întunecat imaginea lui Gorbaciov”, care treptat își „pierde aura de reformator și devine rusificatorul tradițional”⁶⁴⁹.

Luând cuvântul în cadrul plenarei CC al PCUS, din 27 ianuarie 1987, M. Gorbaciov a abordat în treacăt problema izbucnirii conflictelor din motive naționale. Deși nu a negat că fenomenul în cauză era o consecință a caracterului multietnic al statului sovietic, el continua să creadă că sursele acestui conflict etnic era, mai degrabă, „localismul”, „izolaționismul etnic”, „aroganța națională”, comportamente sociale moștenite din perioada stagnării, de care popoarele sovietice nu se debarasaseră. Ca și predecesorii săi, M. Gorbaciov credea că „remediul împotriva acestor rămășițe constă în fidelitatea față de ideologia internaționalistă și în «internaționalizarea» cadrelor, adică în abandonarea de către naționalități a atitudinii lor discriminatorii față de alte grupuri etnice”⁶⁵⁰.

⁶⁴⁶ Carrère d'Encausse, H. *op. cit.*, p. 56.

⁶⁴⁷ Bogdan, H. *Histoire des peuples de l'ex- U.R.S.S. Du IXe siècle à nos jours*. Paris: Perrin, 1993, p. 359.

⁶⁴⁸ *Ibidem*.

⁶⁴⁹ Carrère d'Encausse, H. *op. cit.*, p. 66.

⁶⁵⁰ *Ibidem*, p. 28.

Din 1987 problema națională, a relațiilor dintre națiuni devine una dintre temele centrale ale agendei Biroului Politic al CC al PCUS. Liderul sovietic îi va acorda o atenție deosebită, la fel ca și chestiunii reformei economice și politice.

Într-o ședință a Biroului Politic din 11 iunie 1987, M. Gorbaciov, referindu-se la rolul factorilor etnici în ceea ce privește stabilitatea politică și, implicit, în succesul restructurării în URSS menționa: „Relațiile dintre națiuni reprezintă unul dintre pilonii fundamentali ai statului nostru. Dacă acești piloni nu vor rezista totul se va năruși”⁶⁵¹.

Deteriorarea continuă a climatului național la periferia URSS era un fenomen evident, astfel că în limbajul presei și al experților în problema relațiilor naționale își face apariția noțiunea de „conflict etnic”⁶⁵².

În discursul cu ocazia aniversării a 70 de ani de la revoluția bolșevică, din 2 noiembrie 1987, Gorbaciov a repetat în stilul caracteristic propagandei sovietice teza conform căreia în URSS a fost „rezolvată cu succes” problema națională, dar a arătat că situația în sfera relațiilor dintre națiuni impunea partidului o „vigilență permanentă”. Autoarea franceză Hélène Carrère d’Encausse consideră că era „pentru prima oară de la accesarea sa la putere” când M. Gorbaciov include această chestiune în *perestroika* și *democratizare*, nu ca pe o „promisiune de reelaborare a politicii naționalităților, ci ca pe un element ce trebuie introdus în dezbateră generală”⁶⁵³.

Cu toate acestea, la momentul respectiv nu exista un plan de măsuri de reformă în domeniul relațiilor naționale. Despre lipsa unei strategii clare față de problema națională în programul de reforme al lui M. Gorbaciov, cel puțin la etapele inițiale, scria încă în 1991, Hélène Carrère d’Encausse. Acest lucru va fi recunoscut mai târziu de către însuși liderul sovietic, într-un volum memorialistic⁶⁵⁴, în care a spus că, inițial, aflându-se „sub imperiul abordărilor tradiționale” a subestimat rolul problemei relațiilor dintre națiunile sovietice, întârziind mult în adoptarea unui program în această sferă. Autoarea franceză Françoise Thom⁶⁵⁵, citându-l pe fostul prim-ministru al URSS, N. Rîjkov, care menționa că atât el, cât și M. Gorbaciov nu s-au gândit la repercusiunile liberalizării politice asupra naționalităților, subscrie la constatarea

⁶⁵¹ В Политбюро ЦК КПСС... По записям Анатолия Черняева, Вадима Медведева, Георгия Шахназарова (1985-1991). Сост. А. Черняев (руков. проекта), А. Вебер, В. Медведев. Изд. 2° исправленное и дополненное. Москва: Горбачев фонд, 2008, р. 193.

⁶⁵² *Ibidem*.

⁶⁵³ Carrère d’Encausse, H. *op. cit.*, pp. 28-29.

⁶⁵⁴ Горбачев, М.С. *Жизнь и реформы* Книга I. Москва: Новости, 1995, р. 500.

⁶⁵⁵ Thom, Fr. *Sfârșiturile comunismului*. Traducere de Gabriela Gavril, Prefață de Liviu Antonesei. Iași: Polirom, 1996, p. 62.

curentului istoriografic potrivit căreia liderul de la Kremlin a subestimat factorul etnic atunci când a inițiat restructurarea.

Politica de transparență ca parte a perestroikăi, care urmărea modernizarea URSS, a avut ca efect relaxarea sistemului ideologic și represiv și consacarea libertății de exprimare. Liberalizarea politică a generat un „dezgheț” în plan cultural, ceea ce a creat și condiții pentru constituirea diferitor organizații și asociații „neformale”. În republicile de la periferia URSS, aceste organizații vor contribui la deșteptarea sentimentelor naționale și la transformarea lor în adevărate mișcări de opoziție față de puterea centrală, fapt de neconceput până în acel moment.

Denunțarea crimelor staliniste, una din temele predilecte ale politicii de transparență, a dus la distrugerea mitului „unirii” benevole a republicilor sovietice cu URSS. La 23 august 1987, în centrul capitalei Estoniei, orașul Tallinn, a avut loc o manifestare cu participarea a circa 5 000 de persoane, în cadrul căreia a fost condamnat pactul de neagresiune sovieto-nazist din 23 august 1939⁶⁵⁶. S-a protestat împotriva ocupației sovietice din 1940 și în Lituania și Letonia.

Redeșterea sentimentelor naționale nu s-a produs simultan în toate republicile. Lidere în acest proces au fost republicile baltice, care începând cu anul 1987 vor înainta revendicări de ordin lingvistic și cultural. Ulterior, pe parcursul anului 1988, mișcările naționale din aceste republici vor înainta cereri cu caracter politic⁶⁵⁷ ale căror scop era obținerea suveranității față de metropolă.

Mișcările pentru susținerea restructurării au jucat un rol important în cadrul proceselor de emancipare din republicile baltice. În Estonia o astfel de organizație a fost fondată la 13 aprilie 1988, în Letonia – la 2 iunie 1988, iar în Lituania – la 3 iunie 1988. Aceste mișcări, de la primele întruniri, au formulat revendicări cu caracter național și cultural. În Lituania, mișcarea „Sajudis” la primul său miting din 24 iunie 1988 a cerut suveranitate economică, politică și culturală, introducerea cetățeniei și proclamarea limbii lituaniene drept limbă oficială⁶⁵⁸.

În 1988, pe baza mișcărilor pentru susținerea restructurării din republicile baltice s-au constituit fronturile populare: la 13 aprilie 1988 - Frontul Popular din Estonia, la 8 octombrie 1988 – Frontul Popular din Letonia, iar la 23 octombrie 1988, în baza mișcării „Sajudis” –

⁶⁵⁶Comment, en chantant, l'Estonie a quitté l'Union soviétique. [citat 22.12. 2020]. Disponibil [.:https://fr.theepochtimes.com/chantant-lestonie-a-quitte-lunion-sovietique-38220.html](https://fr.theepochtimes.com/chantant-lestonie-a-quitte-lunion-sovietique-38220.html)

⁶⁵⁷ Bogdan, H. *op. cit.*, p. 365.

Frontul Popular din Lituania. Principalul obiectiv al acestor organizații a fost de a sprijini perestroika, dar, în același timp, de a obține autonomia economică și politică față de centul moscovit. Un punct important al programului fronturilor populare din aceste republici a fost lupta pentru apărarea drepturilor naționale în domeniul culturii și limbii.

Fronturile populare din republicile baltice au exercitat o influență puternică asupra mișcărilor de renaștere națională din alte republici sovietice. Astfel, la 3 iunie 1988, în RSSM, a fost constituită Mișcarea Democratică pentru Susținerea Restructurării, iar la 20 mai 1989 - Frontul Popular din Moldova. În Georgia, iulie 1988, este înființat Frontul Popular, care reunește organizațiile pan-georgiene „Shota Rustaveli” și „Ilia Chavchavadze”⁶⁵⁹. De asemenea, la 19 octombrie 1988 a fost creat Frontul Popular din Belarus, care din cauza rezistenței autorităților de partid locale urma să organizeze primul său congres din iunie 1989 la Vilnius, în Lituania⁶⁶⁰.

Fronturile populare au fost formate în 1989 în majoritatea republicilor naționale. Având în vedere modul în care au fost create, se poate concluziona că a fost vorba de „un fenomen dirijat de KGB și de conducerea sovietică”⁶⁶¹. Apariția acestor organizații, „va antrena în scurt timp, în ciuda precauțiilor luate de inițiatorii din umbră și a supravegherii acțiunii de către ofițerii KGB, o evoluție pe care inițiatorii perestroikăi nu o doriseră”⁶⁶². Când mulțimile, reprezentând popoarele sovietice, au ieșit în stradă pentru a revendica drepturile la limba maternă și la autodeterminare politică și economică, „elita comunistă a pierdut în parte controlul evenimentelor”⁶⁶³.

Procesele de renaștere națională în republicile din Caucaz au evoluat diferit față de republicile baltice, fiind însoțite de revendicări teritoriale și antagonisme etnice. Republicile în cauză, spre deosebire de cele baltice, relativ omogene din punct de vedere cultural, se disting prin diversitatea lor etnică și religioasă. Acest specific își are originile în perioada anilor 1920, când puterea bolșevică a trasat frontierele republicilor sovietice din fosta Republica Sovietică Federativă Socialistă Transcaucaziană (Georgia, Armenia și Azerbaidjan), incluzând în fiecare

⁶⁵⁹ Zaleski, E. La crise du pouvoir en URSS (1988-juillet 1991). În: *Revue d'études comparatives est-ouest*. 1991, nr.2, p.13.

⁶⁶⁰ Gujon, A. Le processus de formation d'une opposition politique et nationale en Biélorussie: Le front populaire biélorussien (1988-1991). În: *Revue d'études comparatives Est-Ouest*. 1998, vol, 29, nr. 1, p.78.

⁶⁶¹ Pentru detalii, c.f. Thom, Fr. *Sfârșiturile comunismelor*, p. 63; Carrère d'Encausse, H. *La gloire des nations*, p. 206.

⁶⁶² *Operațiunea Golgota – planul secret al KGB de dezmembrare controlată a URSS. Adrian Pătrușcă în dialog cu doctorul în istorie Constantin Corneanu* [cit. 18. 12. 2020]. Disponibil: <https://evz.ro/operatiunea-golgota-planul-secret-al-kgb-de-dezmembrare-a-uniunii-sovietice-video-955993.html>.

⁶⁶³ *Ibidem*.

dintre aceste trei republici minorități etnice aparținând ale etniilor majoritare din republicile vecine.

La 19 februarie 1988, armenii, populație majoritară a Regiunii Autonome Karabahul de Munte, au cerut la un miting separarea de RSS Azerbaidjan și unirea cu RSS Armeană. Teritoriul Karabahului de Munte (4 400 km²), locuit de armeni în proporție de peste 90 la sută, capătase statut de regiune autonomă în cadrul RSS Azerbaidjan încă în iulie 1923. În perioada sovietică numărul armenilor din această regiune a scăzut treptat, ajungând la circa 76 la sută din populația totală în anul 1989. În schimb, în aceeași perioadă, a existat o creștere considerabilă a numărul azerilor, de la 9,3 la sută în 1939 - la 21, 5 la sută în 1989⁶⁶⁴. La începutul anilor 1980 guvernul de la Baku a trimis numeroase cadre de funcționari în zonă, astfel că administrația și miliția era, în mare parte, în mâinile azerilor⁶⁶⁵.

În contextul transparenței, armenii din Karabahul de Munte au lansat în 1987 o vastă campanie de petiții în favoarea realipirii acestei regiuni la RSS Armeană. În fața refuzului lui M. Gorbaciov de a da curs acestor revendicări, armenii declanșează, la 11 februarie 1988, la Stepanakert, capitala regiunii, acțiuni de protest care se vor prelungi timp de peste două săptămâni⁶⁶⁶. Cele mai violente ciocniri între armeni și azeri, soldate cu zeci de morți, au avut loc la 27 februarie 1988, în orașul Sumgait din RSS Azerbaidjan. Masacrul a încetat după ce trupele Ministerului de Interne al URSS au instituit legea marțială și starea de asediu.

Discutând pe marginea conflictului, într-o ședință a Biroului Politic din 21 februarie 1988, M. Gorbaciov a punctat tranșant: „Trebuie să aducem la cunoștința opiniei publice poziția fermă a CC al PCUS. Să spunem limpede, că CC consideră inadmisibilă orice modificare a hotarelor”⁶⁶⁷.

Aceste evenimente au reprezentat încă un avertisment pentru conducerea sovietică să nu întârzie identificarea soluțiilor la problema națională. În raportul prezentat la Conferința a XIX-a unională de partid din 28 iunie 1988, M. Gorbaciov menționa, pe un ton realist, următoarele: „În ultimii ani ies la lumină în procesul democratizării și publicității și asemenea probleme de ale căror existență nu s-a ținut cont întotdeauna și în suficientă măsură cum ar fi chestiunile legate de limbă, cultură, literatură și artă, de monumentele istorice, de ocrotirea naturii”. Deși

⁶⁶⁴Население Назорного Карабаха. [citat 18. 12. 2020]. Disponibil: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnkarabax.html>

⁶⁶⁵Bogdan, Henry. *op .cit.*, p. 376.

⁶⁶⁶ *Ibidem*, p. 376.

⁶⁶⁷В Политбюро ЦК КПСС... По записям Анатолия Черняева, Вадима Медведева, Георгия Шахназарова (1985-1991), p. 290.

promovarea unor astfel de idei de către popoarele URSS putea fi considerat un fenomen pozitiv, unele dintre ele „au început să se complice, să capete într-o serie de cazuri un colorit naționalist”. Referindu-se la deteriorarea relațiilor dintre națiunile din cadrul republicilor sovietice din prima jumătate a anului 1988, M. Gorbaciov cerea să se păstreze „ca ochii din cap frăția și prietenia popoarelor noastre”⁶⁶⁸. Se impunea elaborarea unui cadru legislativ privind drepturile și obligațiunile fiecărei republici unionale. Problemele legate de națiuni trebuiau rezolvate „pe bază voinței popoarelor, consimțământului lor reciproc, prin prisma intereselor tuturor oamenilor sovietici”, astfel ca „omul de orice naționalitate să aibă efectiv drepturi depline în orice regiune a țării, pentru ca el să-și poată realiza pretutindeni drepturile și interesele legitime”⁶⁶⁹.

Rezoluția „Cu privire la relațiile dintre națiuni” adoptată la conferință, recunoștea că în întreaga perioadă sovietică, „au fost absolutizate rezultatele obținute în rezolvarea problemei naționale”, denunțând ideea că „relațiile naționale sunt lipsite de probleme”. Apreciindu-se că restructurarea și democratizarea societății au creat condițiile necesare pentru „înlăturarea pe cale democratică” a problemelor relațiilor dintre națiuni, se cerea implementarea unei linii politice care să îmbine „satisfacerea necesităților tuturor națiunilor și naționalităților cu interesele și cerințele generale ale țării”. Una dintre sarcinile fundamentale ale federalismului sovietic consta în „extinderea drepturilor republicilor unionale și formațiilor autonome pe calea delimitării competenței URSS, a republicilor sovietice, a descentralizării, a transmiterii pe teren a unii șir de funcții administrative, pe calea intensificării autonomiei și răspunderii în sfera economiei, a dezvoltării sociale și culturale, a ocrotirii naturii”⁶⁷⁰. Deoarece una dintre revendicările principale ale mișcărilor de renaștere națională din republicile sovietice era dreptul la folosirea limbilor materne în toate sferile de activitate, s-a subliniat că „un principiu de cea mai mare importanță a statului nostru multinațional constă în dezvoltarea liberă și în folosirea pe picior de egalitate de către toți cetățenii URSS a limbilor materne”, încurajarea „învățării limbii poporului, al cărei nume îl poartă republica, de către cetățenii de alte naționalități, care trăiesc pe teritoriul ei, în primul rând, de către copii și tineret”. În același timp, pornind de la existența statului unitar sovietic s-a cerut „însușirea limbii ruse, acceptate benevol de către oamenii sovietici ca mijloc de comunicare între națiuni” și crearea condițiilor ca „bilingvismul național-rus să se dezvolte

⁶⁶⁸ Ку привире ла мерсул реализэрий хотэрырипор конгресулуй XXVII ал ПКУС ши ла сарчиниле пентру адынчиря реструктурэрий. Рапортул презентат де М.С. Горбачов, секретарул КЧ ал ПКУС, ла Конферинца XIX Унионалэ а ПКУС ын зиуа де 28 юние 1988. În: *Молдова Сочалистэ*. 1988, 28 юние, п. 6.

⁶⁶⁹ *Ibidem*.

⁶⁷⁰ Резолуциле Конферинцей XIX унионале а РСУС. Ку привире ла мерсул реализэрий хотэрырипор Конгресулуй XXVII ал ПКУС ши ла сарчиниле пентру адынчиря реструктурэрий. În: *Молдова Сочалистэ*. 1988, 6 иулие, п. 3.

armonios prin prisma particularităților fiecărei regiuni”⁶⁷¹. O altă sarcină importantă a fost stabilirea unei politici de acordare a drepturilor național-culturale în sferile învățământului, comunicării, creației populare pentru minoritățile naționale și grupurile etnice.

Rezoluția acorda importanță, pe de o parte, consolidării „internaționalismului” și patriotismului sovietic, începând cu familia, grădinița și terminând cu învățământul superior. Pe de cealaltă parte, lupta împotriva „naționalismului” și „șovinismului” era considerată o datorie civică a fiecărui om sovietic. În republicile unionale lupta împotriva naționalismului „propriu” trebuia să fie condusă, „în primul rând, de reprezentanții naționalității respective”⁶⁷².

La începutul anului 1989 mișcările pentru drepturile lingvistice și culturale s-au intensificat. Republicile baltice, rând pe rând, adoptă legi privind limba de stat: Prezidiul Sovietului Suprem al RSS Estonia adoptă o asemenea lege la 18 ianuarie, RSS Lituania – la 31 ianuarie, iar RSS Letonia – la 5 mai 1989. Ele stabileau principiile de funcționare a limbilor materne în toate sferele vieții economice, politice și culturale.

În același timp, în aceste republici nivelul de coeziune a forțelor politice crește în lupta lor pentru independență. În zilele de 13-14 mai 1989 la Tallinn a avut loc o reuniune a reprezentanților fronturilor populare din țările baltice pentru a discuta despre strategia de independență față de metropolă. În declarația comună adoptată la reuniune, reprezentanții celor trei republici baltice – Estonia, Lituania și Letonia au revendicat dreptul la existență a acestor popoare cu propria lor istorie; dreptul la autodeterminare și la un statut politic propriu; dreptul de a-și alege propriul sistem economic; dreptul la relațiile cu alte popoare⁶⁷³.

În urma acestei reuniuni, statele baltice își vor defini mai clar prioritățile politice și economice, dezavuând ideea rămânerii în cadrul URSS. La fel ca și RSS Estonă, care la 16 noiembrie 1988 a adoptat Declarația de suveranitate ce proclama supremația legilor estoniene față de cele unionale, dreptul de a dispune de teritoriul și bogățiile naționale⁶⁷⁴, legislativele din Lituania și Letonia adoptat declarații similare la 18 mai și, respectiv la 28 iulie 1989. Deciziile politice ale celor trei state baltice au fost dezaprobatе de M. Gorbaciov. El a declarat explicit că

⁶⁷¹Резолюции Конференции XIX унионале а РСУС. Ку привире ла мерсул реализэрий хотэрырилор Конгресулуй XXVII ал ПКУС ши ла сарчиниле пентру адынчиря реструктурэрий, п. 3

⁶⁷² *Ibidem*.

⁶⁷³ Cojocaru, Gh. *Tratatul de Uniune Sovietică*. Chișinău: Civitas, 2005, p. 261.

⁶⁷⁴Déclaration du Soviet Suprême de la R.S.S. de Lettonie sur la souveraineté de l'Etat de Lettonie du 28 juillet 1989. [citat 16.01.2021]. Disponibil: <http://www.letton.ch/lvsouver.htm>

„naționalismul nu trebuia să participe la reforme, opunându-se cu virulență”⁶⁷⁵. Cu toate acestea, măsurile represive împotriva deciziilor republicilor baltice au fost exercitate cu multă prudență de către liderul sovietic care a dorit să convingă Occidentul de sinceritatea reformelor sale⁶⁷⁶.

Agravarea relațiilor interetnice în contextul adoptării legilor lingvistice, a declarațiilor de suveranitate a țărilor baltice a impus revizuirea concepției privind relațiile dintre națiuni, atât din punct de vedere teoretic, cât și din punct de vedere practic. Într-un articol publicat, la începutul anului 1989, în revista „Sovetskaia etnografia” („Etnografia sovietică”), istoricul și etnologul sovietic V.A. Tișkov propunea redefinirea conceptului de națiune, renunțarea la sensul etnicist și identificarea națiunii cu statul⁶⁷⁷. Soluțiile propuse urmăreau corectarea modului de identificare etnică a cetățenilor sovietici, ceea ce ar fi permis fiecăruia să se numească cum dorește, prin abandonarea practicii de stabilire a naționalității pe baza *jus sanguinis*⁶⁷⁸. Linia generală a lui Gorbaciov în problema națională era să garanteze drepturile fiecărui cetățean sovietic, astfel încât „să se simtă ca acasă în orice colț al Uniunii Sovietice”⁶⁷⁹. Acest principiu a fost reafirmat de liderul sovietic la deschiderea Congresului I al deputaților poporului din URSS în ziua de 25 mai 1989: „Trebuie să ne asigurăm că fiecare om, indiferent de naționalitate și de loc, se simte bine”⁶⁸⁰.

În cadrul congresului liderii republicilor baltice s-au pronunțat pentru descentralizare și redefinirea federației sovietice. Teoria lor cu privire la noua federație sovietică s-a bazat pe ideea „autodeterminării libere a națiunilor”, care a implicat dreptul republicilor unionale de a exercita „puterea de stat în toată plinătatea ei pe teritoriile lor”⁶⁸¹.

În raportul „Cu privire la direcțiile principale ale politicii interne și externe a URSS”, M. Gorbaciov a vorbit despre „justețea” principiilor politicii naționale elaborate de Lenin, atrăgând atenția asupra „deformărilor” și „denaturărilor”, care au avut loc în URSS după anii 1930. El a recunoscut, de asemenea, că la începutul perestroikăi conducerea sovietică nu a evaluat în mod

⁶⁷⁵Courtois, Ch. Ph. *La revanche de trois petites nations. L'indépendance des pays baltes*. În: Institut de Recherche sur le Québec, Québec, octombrie 2013, p. 23. [citată 01.10.2020]. Disponibil: http://irq.quebec/wp-content/uploads/2015/03/No4_PaysBaltes.pdf

⁶⁷⁶ *Ibidem*.

⁶⁷⁷Тишков, В. А. О концепции перестройки межнациональных отношений. În: *Советская этнография*, №. 1, 1989, с. 77.

⁶⁷⁸ *Ibidem*.

⁶⁷⁹*Ibidem*, с. 87.

⁶⁸⁰*Первый съезд народных депутатов СССР 25 мая - 9 июня 1989. Стенографический отчет*. Москва: Издательство Верховного Совета СССР, 1989, Том I, с. 90.

⁶⁸¹ Cojocaru, Gh. *Tratatul de Uniune Sovietică*, p. 269.

corespunzător gravitatea problemei naționale, formulând ideea reinnoirii politicii în sfera relațiilor dintre națiuni.

Pe baza „nevoii vitale pentru dezvoltarea tuturor națiunilor sovietice în cadrul unui stat federativ”, M. Gorbaciov a cerut acordarea unor drepturi decizionale mai largi pentru republici și regiuni, combinarea autonomiei economice cu participarea la diviziunea muncii în cadrul URSS. La nivel cultural, el a pledat pentru dezvoltarea liberă a fiecărei națiuni sovietice, a limbilor și culturilor naționale⁶⁸².

În general, „noua gândire politică” a liderului sovietic în problema naționalităților s-a bazat pe ideea menținerii imperiului, atribuind, în același timp, limbii ruse rolul de mijloc de sudare a popoarelor din URSS într-un stat unitar și condamnând „naționalismele” din republicile ne-ruse. Nu națiunea sau federalismul era important pentru el, „ci ansamblul sovietic care trebuia reconstruit”. Ca moștenitor al leninismului, „Gorbaciov nu a înțeles că în climatul național deja ostil al URSS, din anii ’80, leninismul său obsesiv nu putea provoca decât revoltă”⁶⁸³.

5.2. Resurecția conștiinței naționale în RSSM

Politica de „transparență” și „restructurare” a determinat scriitorii, oamenii de știință și cultură din RSSM să se angajeze într-un proces de revitalizare a limbii și culturii naționale.

Noua situație a fost prezentată în mod deschis la adunarea generală a Uniunii Scriitorilor din RSSM din 18-19 mai 1987 de către filologul Valentin Mândâcanu, care referindu-se la starea dramatică a limbii române în Basarabia, sublinia: „Ea ne îngrijorează și ne amărăște de mulți ani viața, dar până acum ne feream să punem degetul pe rană. Netezeam colțurile ascuțite, atenuam accentele, închideam ochii și lăsam boala să mocnească la fund, creând astfel impresia că totul este în ordine, că nu rămâne decât să înlăturăm pe ici, pe colo unele «abateri de importanță minoră»”. Subliniind că „starea de degradare a limbii materne este mult mai gravă decât pare la suprafață”, reputatul filolog sugera, ca măsură de combatere a acestei situații, inițierea unei „mișcări pentru ridicarea nivelului de cultură al întregii populații”⁶⁸⁴.

Conștienți de faptul că opinia publică cere schimbări concrete, CC al PCM și Consiliul de Miniștri al RSSM au adoptat, practic, în regim de urgență la 26 mai 1987 două legi: „Cu privire la îmbunătățirea învățării limbii moldovenești în republică” și „Cu privire la îmbunătățirea învățării limbii ruse în republică”.

⁶⁸² *Первый съезд народных депутатов СССР 25 мая 9 июня 1989. Стенографический отчет*, с. 460-463.

⁶⁸³ Carrère d'Encausse, H. *La gloire des nations*. Paris: Fayard, 1991, p. 35.

⁶⁸⁴ Литература ши актуалитая. În: *Литература ши арта*. 1987, 4 юние, п. 2.

Prin propunerea de a remedia „lacunele și rezervele nefolosite în modul de organizare a învățării limbii moldovenești”, în condițiile în care „multe persoane din rândul populației urbane cunosc slab limba maternă”, legea „Cu privire la îmbunătățirea învățării limbii moldovenești în republică” prevedea includerea orelor speciale pentru învățarea limbii „moldovenești” în programul de învățământ pentru clasele superioare ale școlilor moldovenești de cultură generală și un curs facultativ de „limbă și literatură moldovenească” în școlile profesional-tehnice, începând cu anul școlar 1988-1989; organizarea cursurilor de perfecționare a calificării pentru profesorii de „limbă și literatură moldovenească” de la instituțiile de învățământ superior; înființarea cursurilor serale pentru doritorii de a studia „limba moldovenească”. Din luna august 1987, urmau să fie difuzate cicluri permanente de emisiuni didactice pentru cei ce învățau limba „moldovenească” și emisiuni săptămânale – „Cultura limbii moldovenești” și „Cum vorbim moldovenește”. Hotărârea prevedea asigurarea traducerii sincrone din „limba moldovenească în limba rusă a manifestărilor social-politice și culturale de masă ce se vor organiza la toate nivelurile în republică”⁶⁸⁵.

În legea „Cu privire la îmbunătățirea învățării limbii ruse în republică” se menționa că învățarea limbii ruse era „o necesitate și o cerință obiectivă a fiecărui cetățean”, dar, în același timp, mulți absolvenți ai școlilor generale și profesionale, ai instituțiilor medii de specialitate, „mai ales în mediul rural, cunoșteau slab limba rusă”. Au fost menționate și unele probleme documentate în instituțiile preșcolare. Conducerea de partid și de stat „obliga” instituțiile de resort să organizeze la scară largă învățarea limbii ruse. Au fost preconizate astfel de acțiuni precum instituirea cursurilor și cercurilor de limbă rusă, în special, în mediul rural; actualizarea programelor la disciplina „limba rusă” în școlile profesional-tehnice medii cu predare în „limba moldovenească”. Organizațiile de partid și colectivele didactice au fost chemate să intensifice activitatea extracurriculară cu scopul de a facilita însușirea limbii ruse; să înființeze cursuri serale de scurtă durată. În anii 1988-1989, urmau să fie editate dicționare, suporturi didactice, manuale, precum „Manualul de limba rusă pentru autodidacți”, „Cunoașteți oare limba rusă?”, „Limbă a prieteniei și frăției”, dar și o colecție specială, conținând lucrări literar-artistice, social-politice, adaptate pentru persoanele care nu cunoșteau limba rusă suficient de bine pentru a citi lucrări complexe⁶⁸⁶.

Săptămânalul „Literatura și arta” a abordat sistematic chestiunile limbii materne și a „spațiilor albe” din istoria teritoriului dintre Prut și Nistru, stârnind nemulțumirea conducerii

⁶⁸⁵ В Центральном Комитете Компартии Молдавии и Совете Министров. În: *Советская Молдавия*. 1987, 30 мая, с. 1.

⁶⁸⁶*Ibidem.*

republicii. Potrivit conducerii de vârf a partidului, publicația devenise o tribună pentru cei care încercau să „revizuiască” istoria RSSM și „să idealizeze unele etape din istoria poporului moldovenesc”⁶⁸⁷.

Nucleul de bază al mișcării de renaștere națională care lua amploare era Uniunea Scriitorilor. În cadrul plenarei comitetului de conducere al Uniunii Scriitorilor, din 30 octombrie 1987, poetul Ion Hadârcă a afirmat că „fără conștiința unei culturi străbune, fără aerul limbii materne, fără atașamentul față de locurile unde ai copilărit, unde veghează un mormânt și un tei sădit de tine – fără aceste mici și sentimentale simboluri arhaice sufletul crește pe înstrăinare”. De asemenea, el a formulat și cerințe explicite privind promovarea adevărului istoric despre etnogeneza românilor dintre Prut și Nistru: „noi vrem de la știința noastră istorică explicații savante, complete și plauzibile, și nu un vacuum de tăcere care ar putea fi umplut cu tot felul de nedumeriri”⁶⁸⁸.

O forță majoră în procesul de revitalizare a conștiinței naționale a fost Cenaclul literar-muzical „Alexei Mateevici”, un club de discuții, inaugurat la 15 ianuarie 1988 la bustul poetului Mihai Eminescu de pe Aleea Clasicilor din Chișinău. La ședințele Cenaclului, organizate în fiecare duminică, se discutau subiecte anterior interzise: starea graiului matern, alfabetul latin și istoria românilor de la est de Prut.

Conducerea PCM considera luările de cuvânt ale participanților la întrunirile Cenaclului, orice expresii ale spiritului național, care ieșeau din tiparele admise drept adevărate „atentate” la valorile „internaționaliste” și la „patriotismul sovietic”. Ca răspuns, aparatul de partid a încercat, de asemenea, să propună o poziție consolidată. Punând în discuție, în cadrul plenarei comitetului orașenesc de partid Chișinău, consacrate restructurării lucrului ideologic (ca urmare a Plenarei CC al PCUS din februarie 1988), „propunerile unor reprezentanți ai intelectualității de creație privind trecerea scrisului moldovenesc la cel cu caractere latine”, N.F. Bondarciuk, secretar al CC al PCM, obiecta că „nu există niciun temei” pentru asemenea revendicări. „Pe teritoriul Moldovei, menționa N. Bondarciuc, scrisul slavon s-a constituit istoricește ca o tradiție națională începând cu secolul al X-lea”, iar răspunsul la revendicările intelectualilor, „poate fi doar unul: nu și iar nu! („niet i eșcio raz niet!”)⁶⁸⁹.

⁶⁸⁷ Гроссу, С. К. Респонсабилитате ши компетенцэ – ун императив ал тимпулуй. În: *Литература ши арта*. 1987, 30 юлие, п. 2.

⁶⁸⁸ Хадъркэ, И. Ролул ши мисиуня де рэспундере а скрииторулуй ын опера де едукаре интернационалистикэ ши патриотикэ а оаменилор мунчий. În: *Литература ши арта*. 1987, 12 ноембрие, п. 3.

⁶⁸⁹ Пентру о реструктураре радикалэ а мунчий идеоложиче. În: *Литература ши арта*. 1988, 7 априлие, п. 2.

5.3. Demontarea bazelor teoretice ale dogmei „limbii moldovenești”

La începutul anului 1988, în plină restructurare, „Literatura și arta” publica articolul „Etape ale dezvoltării limbii moldovenești,” semnat de academicianul N. Corlăteanu, în care erau apărute tezele falsificatoare de inspirație stalinistă cu privire la „limba moldovenească”. În contrapartidă, filologul Valentin Mândâcanu publica în nr. 4 din 1988 al revistei „Nistru” eseul „Veșmântul ființei noastre”, care reprezenta, întâi de toate, un îndemn la cunoașterea și ocrotirea limbii materne și o pledoarie pentru lărgirea funcțiilor sale sociale. Scris într-un stil percutant, acest studiu zdruncina din temelii teoria celor două limbi diferite – „moldovenească” și română. Având în vedere problematica abordată, studiul a avut un ecou larg, servind drept catalizator al revitalizării sentimentelor naționale trezite din amorțire la mijlocul anului 1987.

Valentin Mândâcanu critica teoria „limbii moldovenești”, în baza căreia a fost promovat proiectul sovietic de construcție lingvistică în RSSM: originile sale, modul în care a fost modelată „dogma limbii moldovenești de sine stătătoare” și spectrul „limbii române ca dușmancă a limbii moldovenești”, rolul unor lingviști, ziariști, scriitori care au luptat împotriva „mediocrității pernicioase și a semidoctismului belicos” și au combătut ideile „sociologist-vulgare și retrograd-proletcultiste”. Autorul a analizat procesul degradării „limbii moldovenești”, al construirii mitului „limbii moldovenești” de sine stătătoare și „înfloririi” ei în condițiile socialismului „dezvoltat”, consecințele nefaste ale bilingvismului asupra „limbii moldovenești”, starea jalnică în care se găsea limba maternă⁶⁹⁰.

Pe terenul pregătit de acest studiu curajos, în vara anului 1988 au fost publicate alte articole, ca o completare și dezvoltare a ideilor enunțate de V. Mândâcanu. În articolul „Devoalări parțiale în istoria limbii noastre” („Nistru”, nr. 7, 1988), cercetătorii-filologi Vasile Bahnaru și Constantin Tănase analizau politica de rusificare promovată de Imperiul Rus în Basarabia și efectele acestei politici asupra limbii și culturii naționale. În același timp, relevau eforturile unor cărturari din Basarabia de a păstra vie conștiința apartenenței la neamul românesc.

Autorii demascau subterfugiile la care au recurs I.D. Ceban și adepții acestuia în încercările de a „demonstra” caracterul de sine stătător al limbii „moldovenești” în raport cu limba română. Unul dintre ele viza omiterea din „textele vechi și cele mai recente a sintagmei «limbă moldovenească» și denumirea etnică a poporului «moldovean, moldovenească», ignorând în mod conștient utilizarea lor paralelă din cele mai vechi timpuri cu sintagma «limba română» și

⁶⁹⁰Мындыкану, В. Вешмынтул фиинцей ноастре. În: *Поварэ сау тезаур сфынт?*, Кишинэу: Картя Молдовенеяскэ, 1989, п. 156-188.

cu termenul etnic «român, românesc»⁶⁹¹. Teoreticienii așa-zisei „limbi moldovenești” ascundeau faptul că atât istoricii ruși din secolul al XIX-lea, cât și oficialitățile țariste recunoșteau, cel puțin în corespondența oficială internă că Basarabia era populată de români și că aici se vorbește limba română.

Susținând teza identității „limbii moldovenești” cu limba română, anunțată de Valentin Mândăcanu, cei doi filologi arătau că în sec. XIX termenii *român/moldovean* au circulat în Basarabia ca sinonime, fără conotațiile pe care le atribuiau acestor termeni autorii sovietici. În baza studiilor de folcloristică și de lingvistică ale lui A. Mateevici, autorii demonstau că poetul „nu făcea distincție între limba moldovenească și cea română, identificându-le”. Politica de separare și de evidențiere a diferențelor dintre „limba moldovenească” și limba română, a antinomiei termenilor „moldovean” și „român”, era promovată cu scopul de a inocula o conștiință străină și de a deznaționaliza populația românească a Basarabiei. Această politică, combinată cu eforturile de a cultiva o atitudine ostilă față de România, ajunsese „la perfecțiune în perioada stalinismului și mai ales în anii de tristă amintire a așa-zisei perioade de stagnare”⁶⁹².

V. Bahnaru și C. Tănase considerau „ca fiind nefondată din punct de vedere științific și interpretarea limbii moldovenești și celei române în calitate de variante unice, prin analogie cu teoria variantelor elaborată de G. V. Stepanov cu referire la variantele limbii spaniole vorbite în America Latină, întrucât în acest caz limba spaniolă nu trece în altă calitate, adică nu încetează a fi spaniolă”. Pledând pentru recunoașterea identității „limbii moldovenești” cu limba română, cei doi savanți susțineau revendicările cercurilor intelectuale privind revenirea scrisului la veșmântul grafic latin.

În același număr al revistei „Nistru”, filologul Arcadie Evdoșenco analiza raportul prezentat de lingvistul sovietic V.F. Șișmariov la Conferința romaniștilor de la Chișinău din 3-7 decembrie 1951, demonstra cum lingvistul sovietic M.V. Serghievski a inventat teoria „limbii moldovenești”, transformând „graiul în dialect, adică într-o unitate dialectală superioară graiului, iar dialectul în limbă-dialect (noțiune pe care o întâlnim întâia oară în știința lingvistică), iar ultima – în limbă, ca să afirme apoi că avem de a face cu limbi diferite”⁶⁹³. Această concepție falsă a lui M.V. Serghievski a fost adoptată și promovată de lingvistica sovietică moldovenească, sub girul lui I.D. Ceban, având repercusiuni nefaste asupra limbii române din RSSM. A.

⁶⁹¹ Бахнару, В., Тэнасе, К. Девоалэрь парциале ын история лимбий ноастре. În: *Поварэ сау тезаур.сфынт*, п. 203.

⁶⁹²*Ibidem*, п. 204.

⁶⁹³ Евдошенко, А. Комоарэ дин стрэбунь. În: *Поварэ сау тезаур сфынт?* Кишинэу: Картя Молдовенеяскэ, 1989, п. 67.

Evdosenco aprecia că „ieșirea din situația creată, salvarea limbii române necesita mult efort și curaj”, îndemnând cercetătorii să spună adevărul „că avem o limbă literară unică”⁶⁹⁴.

Revendicările naționale iau treptat formă politică. Și în această privință scriitorii au fost forța mobilizatoare. La 27 mai 1988, adunarea generală a Uniunii Scriitorilor a decis crearea Mișcării Democratice pentru Susținerea Restructurării. La 3 iunie a avut loc ședința de constituire a acestui structuri, care a adresat un *Apel* către Conferința a XIX-a unională de partid, desfășurată la 28 iunie 1988, la Moscova. În textul *Apelului*, adoptat la adunarea din 27 mai a Uniunii Scriitorilor, se menționa că procesul de restructurare se confrunta cu dificultăți majore, în condițiile în care mai domnea „spiritul perioadei de stagnare – într-un cuvânt – o stagnare înnoită”. Respectiv, semnatarii *Apelului* solicitau o reformă politică radicală a sistemului de conducere. S-a menționat în mod special starea dezastruoasă din instituțiile de cultură și din învățământ, mai ales din cel mediu de specialitate și cel universitar. Era remarcată absența grupelor cu predare în „limba moldovenească”, nivelul scăzut de studiere a limbii și literaturii naționale, a istoriei și geografiei plaiului natal în școlile de cultură generală. De asemenea, se cerea intentarea unui proces penal împotriva lui I.I. Bodiul și a părtașilor săi care se mențineau încă la putere în RSSM, exprimând „neîncredere față de conducerea de la Chișinău”⁶⁹⁵. În fond, Conferinței a XIX-a unionale de partid i se cerea respectarea principiilor restructurării gorbacioviste: să acorde „tuturor națiunilor și popoarelor care locuiesc în URSS o autonomie deplină în soluționarea problemelor culturii naționale, învățământului, presei, scrisului și altor chestiuni ce țin de viața spirituală”, menționând că „oamenilor de toate naționalitățile trebuie să li se asigure dreptul legitim de a folosi liber limba maternă în toate sferele de pe teritoriul republicii lor, inclusiv, bineînțeles, dreptul de a-și face studiile în limbă maternă”⁶⁹⁶.

Dreptul de a utiliza „limba moldovenească” în toate sferele vieții sociale, economice, politice și culturale era revendicat sistematic la întrunirile „forțelor de opoziție”, întruchipate de cenaclul „Alexei Mateevici” și de Mișcarea Democratică pentru Susținerea Restructurării.

Inițial, conducerea PCM a refuzat să dea curs cererii opoziției, declarând că „limbii moldovenești” nu i se poate acorda statutul de limbă de stat, deoarece acest fapt ar leza interesele celorlalte naționalități din RSSM.

În urma Conferinței a XIX-a a PCUS, în conformitate cu rezoluția care recunoștea existența fenomenelor negative în sfera relațiilor dintre națiunile sovietice, PCM a acceptat necesitatea de a acționa în acest sens. Astfel, la 7 iulie 1988, prin decizia Biroului CC al PCM a

⁶⁹⁴ Евдошенко, А. *loc. cit.*, п. 70.

⁶⁹⁵ Адресаре кэтре Конференца а XIX-а унионалэ де партид. În: *Литература ши арта*. 1988, 9 юние, п. 1.

⁶⁹⁶ *Ibidem*.

fost înființată „Comisia interdepartamentală pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii moldovenești”. Președinte a fost desemnat A. Mocanu (președintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM), iar locțiitori – N.F. Bondarciuk (secretar al CC al PCM), M. Platon, (locțiitor al președintelui Consiliului de Miniștri al RSSM), H. Corbu (academician al AȘ a RSSM). Din componența comisiei făceau parte și savanți-filologi, profesori universitari, scriitori, ziariști, oameni de cultură: S. Berejan (directorul Institutului de Lingvistică al AȘ a RSSM), A. Dârul (locțiitor al directorului Institutului de Lingvistică al AȘ a RSSM), I. Borșevici (rector al Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă”), E. Botezatu (șeful catedrei de literatură moldovenească a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă”), Gr. Vieru (poet), A. Grăjdieru (redactor-șef al săptămânalului „Învățământul public”), N. Dabija (redactor-șef al săptămânalului „Literatura și arta”), N. Mățcaș (șef al catedrei de limbă moldovenească a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă”), A. Lupan (scriitor, academician), M. Cimpoi (secretar al Uniunii Scriitorilor din RSSM), A. Ciobanu (șef al catedrei de lingvistică și romanistică a Universității de Stat din Chișinău) ș.a. În cadrul comisiei, ce activa pe lângă Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM, au fost instituite patru subcomisii: 1) subcomisia de istorie a „limbii moldovenești”; 2) subcomisia etapele de dezvoltare a scrisului moldovenesc; 3) subcomisia ortografie, ortoepie și punctuație; 4) subcomisia lărgirea funcțiilor sociale ale „limbii moldovenești” și studiul direcțiilor sale de dezvoltare.

În această perioadă, lucru absolut atipic pentru climatul vremurilor sovietice, cetățenii încep să-și manifeste deschis conștiința și identitatea lingvistică. Pe adresa „Comisiei interdepartamentale pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii moldovenești”, cunoscută și sub denumirea de „Comisie de salvare a limbii”⁶⁹⁷, erau expediate numeroase cereri, prin care cetățenii solicitau decretarea „limbii moldovenești” ca limbă de stat și revenirea ei la grafia latină.

Forțele conservatoare din nomenclatura de partid au reacționat printr-o serie de materiale, în care încercau să argumenteze necesitatea menținerii scrisului cu caractere rusești. Printre susținătorii vechiului alfabet s-a remarcat lingvistul A. Borșci, care, în articolul „Tradiția scrisului slavon la popoarele est-romanice”, publicat la 17 august 1988 în ziarul „Moldova socialistă”, încerca să demonstreze prioritatea scrisului slavon, incapacitatea scrisului latin de a reda adecvat sistemul fonetic al limbii „moldovenești”, insinuând că introducerea scrisului latin în România după 1860 ar fi creat „haos” în ortografie⁶⁹⁸.

⁶⁹⁷ Dumeniuc, I., Mățcaș, N. *Coloana infinită a graiului matern*. Chișinău: Hyperion, 1990, p. 116.

⁶⁹⁸ Борщ, А. Традиция скрисулуй славан ла попоареле ест романиче. În: *Поварэ сау тезаур сфынт?*, п. 220-227.

La 25 august 1988 „Literatura și arta” publica articolul „Alfabet pe banca acuzaților”, semnat de V. Bahnaru și C. Tănase. Autorii studiului sugerau că alfabetul recomandabil pentru „limba moldovenească” trebuie să devină tema unei autentice discuții academice publice, în contextul în care „deocamdată dreptul la cuvânt li se acorda cu o deosebită satisfacție mai ales adeptilor alfabetului chirilic”. Filologii respingeau tezele articolului lui A. Borșci, subliniind că alfabetul chirilic „a fost și este o haină de împrumut și rău adaptată limbii noastre, din care motive grafia chirilică a textelor vechi necesită interpretare științifică”⁶⁹⁹. Erau contestate și afirmațiile că filologi și savanți români ar fi criticat alfabetul latin pe motiv că acesta ar fi fost dificil de adaptat la sunetele limbii române. Cu exemple concrete, studiul demonstra că afirmațiile atribuite academicienilor A. Rosetti, I. Iordan etc. au fost trunchiate și rupte din context.

Revendicările lingvistice și-au găsit expresie în scrisorile și apelurile adresate Comisiei interdepartamentale. Un prim apel în acest sens a fost semnat de 66 de intelectuali, scriitori, cadre didactice universitare, cercetători științifici, oameni de artă. La 17 septembrie 1988, aceștia au adresat o „scrisoare deschisă” în care pledau pentru recunoașterea identității „limbii moldovenești” cu limba română. Autorii scrisorii își exprimau speranța că „prin activitatea Comisiei se va pune capăt unui capitol rușinos al lingvisticii conjuncturiste din republică – teoria celor două limbi romanice din nordul Dunării”, subliniind că „această poziție compromisă s-a soldat cu un singur efect sinistru – degradarea pe toate căile a limbii materne vorbite de băștinașii din Moldova Sovietică”. Semnatarii scrisorii cereau membrilor Comisiei interdepartamentale să nu admită nici teoria variantelor, potrivit căreia limba moldovenească ar fi devenit o variantă a limbii române. „Pentru a fi chiar și variantă limba noastră trebuie să se afle în aceleași condiții de funcționare ca și spaniola în țările Americii Latine sau germana în Austria”. În cazul în care, prin absurd, Comisia interdepartamentală ar fi ajuns „prin majoritate mecanică de voturi, la concluzia că limba noastră este un idiom deosebit de cel din RSR, să se indice clar acel criteriu lingvistic (nu geografic, nu politic, nu social, nu alfabetic, nu etnografic ș.a.m.d.) după care s-au făcut comparațiile dintre presupusele limbi, și să se ilustreze prin exemple concrete rezultatele acestor comparații”. Totodată, cei 66 de intelectuali pledau pentru revenirea la alfabetul latin, condamnând tendința de a transforma acest subiect „într-o sperietoare politică”⁷⁰⁰.

În același context, la 19 octombrie 1988, în ziarul „Învățămintul public”, a fost publicat și articolul „O limbă maternă – un alfabet”, sub semnătura profesorului universitar Ion Buga.

⁶⁹⁹ Bahnaru, V., Tănase, C. Alfabet pe banca acuzaților. În: *Поварэ сау тезаур сфынт?*, p. 322-323.

⁷⁰⁰Скрисоаре дескисэ. În: *Литература ши арта*. 1988, 22 септембрие, п. 3.

Ideea articolului este că „moldovenii din URSS și românii din RS România sunt părți componente ale unei singure națiuni”, a cărei limbă maternă este limba română, cerând recunoașterea identității de limbă moldo-română și revenirea la alfabetul latin în RSSM⁷⁰¹.

Adunarea generală a Uniunii Scriitorilor din 25 octombrie 1988 a adoptat un alt apel, semnat de 157 de persoane, în care se afirmă: „Nu există două limbi literare, așa cum au declarat-o Stalin și moștenitorii lui spirituali. Da, noi trăim în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Aceasta nu înseamnă însă că trebuie să inventăm o nouă limbă – lucru absurd și ridicol în fața întregii lumi. Există o limbă scrisă și vorbită atât pe teritoriul Republicii Socialiste România, cât și pe cel al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești”. În apel se mai menționa că „există un singur alfabet propriu acestei limbi – alfabetul latin”⁷⁰².

Rezultatul a fost o adevărată avalanșă de scrisori, colective sau individuale, ai căror semnatori își declarau adevăratele doleanțe mișcării de renaștere națională: abandonarea teoriei privind existența a două limbi diferite – „moldovenească” și română – și recunoașterea identității acestora conferirea statutului de limbă de stat „limbii moldovenești”; adoptarea grafiei latine ca formă firească de scriere; adoptarea deciziilor care prevăd mecanisme concrete de extindere a funcțiilor sociale ale „limbii moldovenești”.

În perioada 28 octombrie - 1 noiembrie 1988, Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a RSSM a organizat conferința „Teoria variantelor și aplicarea ei la situația lingvistică din RSSM”, la care au participat și lingviști romaniști de la Moscova și Leningrad. În cele din urmă, a fost adoptată o rezoluție, în conformitate cu ideile expuse de membrii mișcării de renaștere națională, care solicita acordarea statutului de limbă de stat pentru „limba moldovenească”; recunoașterea unității limbilor care funcționează în RSSM și RSR; revenirea la alfabetul latin.

Atitudinea conducerii PCM față de cerințele societății a fost ambiguă. Pe de o parte aceasta nu dorea să se abată de la politica oficială de restructurare, și, pe de altă parte, nu dorea nici să-și asume consecințele democratice ale ideilor gorbacioviste, așa că nu va adopta niciun fel de măsuri concrete în acest sens. Tensiunile din societate și presiunile stradale au devenit mai acute după publicarea la 11 noiembrie 1988 a Tezelor PCM, Prezidiului Sovietului Suprem și Consiliului de Miniștri al RSSM „Să afirmăm restructurarea prin fapte concrete”. Publicarea acestui document era o dovadă că regimul comunist din RSSM nu era dispus să se abată de la linia Moscovei în problema națională, rămânând în așteptarea deciziilor viitoarei plenare a CC al PCUS, preconizată pentru mijlocul anului 1989. Oficialitățile respingeau cele trei revendicări esențiale ale opoziției, susținând că ridicarea „limbii moldovenești” la rang de limbă de stat va fi

⁷⁰¹ Buga, I. *Basarabia română la cumpăna de mileniu. Antologie.1988-2010*. Chișinău: Litera. 2011, p. 12.

⁷⁰² Negru, Gh. *op. cit.*, p. 100.

privită ca o nedreptate de celelalte naționalități conlocuitoare în republică; că adoptarea alfabetului latin ar cauza întoarcerea la analfabetism în rândurile populației și, că în plus, ar necesita sume enorme de bani pentru cumpărarea literelor latine și a mașinilor de dactilografiat. În ceea ce privește recunoașterea identității „limbii moldovenești” cu limba română se afirma că, deși de origine romanică, „limba moldovenească” ar fi avut o istorie proprie în trecut și va continua să aibă și un viitor⁷⁰³.

Faptul că oficialitățile sovietice de la Chișinău au respins revendicările naționale și culturale nu a fost considerat de către forțele de opoziție drept o înfrângere finală. Adeziunea intelectualilor, a oamenilor simpli la Mișcarea Democratică pentru Susținerea Restructurării nu făcea altceva decât să-i consolideze rândurile și prestigiul. În acest context, Comitetul de conducere al Uniunii Scriitorilor a adoptat la plenara din 16 noiembrie 1988 o rezoluție prin care recomanda „Comisiei interdepartamentale pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii moldovenești” să elaboreze, fără a ține cont de eventualele obstacole și rezistențe, baza documentară pentru declararea „limbii moldovenești” drept limbă de stat, adoptarea măsurilor pentru tranziția la alfabetul latin și un program de stat privind dezvoltarea „limbii moldovenești”.

Ca urmare a presiunilor publice, la 28 decembrie în cadrul „Comisiei interdepartamentale pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii moldovenești” au fost audiate rapoartele celor două secțiuni, conduse de S. Berejan și A. Dârul.

În raportul „Cu privire la statutul lingvistic și social al limbii moldovenești”, prezentat de S. Berejan, a fost analizat „procesul de formare a idiomului est-romanice al limbii literare unice”, subliniindu-se identitatea dintre așa-zisa „limbă moldovenească” și limba română. S. Berejan a afirmat deschis că „în această limbă unică și-au scris operele toți scriitorii noștri clasici comuni și continuă să scrie toți continuatorii lor” și că „o altă limbă literară în această regiune n-a fost creată niciodată de nimeni”⁷⁰⁴. Totuși, după cum sublinia S. Berejan, „acest fapt nu i-a împiedicat, pe unii dintre lingviștii oficiali din RASSM, iar mai târziu, și din RSSM, să vehiculeze concepția lipsită de orice temei științific despre formarea unei limbi literare aparte și, în consecință, despre existența a două limbi literare”.

Teza lingvisticii sovietice de extracție bolșevică privind existența unei „limbi „moldovenești”, diferite de limba română, era combătută cu argumente incontestabile: constatarea că vocabularul și structura gramaticală a limbii vorbite în RSSM și RSR erau identice; recunoașterea aceluiași scriitori drept clasici ai literaturii; absența barierelor în

⁷⁰³ Съ афирмэм реструктураря прин фапте конкретє. În: *Молдова Социалистэ*. 1988, 11 ноембриє, р. 2.

⁷⁰⁴ Ла шєдинца Комисией интєрдепартамєнталє. În: *Литєратурє ши артє*. 1989, 5 януарие, п. 1.

înțelegerea operelor scriitorilor din RSSM de către cititorii RSR și invers. S. Berejan arăta că operele scriitorilor din RSSM erau publicate în RSR fără schimbări, realizându-se doar operațiuni de transliterare: orice text scris în RSSM „prin simpla substituie a grafiei devenea text românesc, iar orice text românesc transpus în grafie rusă devenea automat moldovenesc”. Cu toate acestea, în cazul a două limbi „chiar și foarte strâns înrudite, traducerea este posibilă și se realizează în fapt”, afirma raportorul, aducând ca exemplu „traducerile din ucraineană în rusă și cele inverse, din portugheză în spaniolă și cele inverse și chiar traducerile din bulgară în macedoneană și cele inverse”. În cazul limbii „moldovenești”, asemenea traduceri „nu existau și nici nu se puteau face”.

Argumentele invocate „răsturnau din temelie dogma celor două limbi impuse cu forța”, iar recunoașterea acestui fapt de către oficialitățile comuniste din RSSM ar fi fost „încă un act însemnat al restructurării”, și „renunțării la stereotipurile perimate, revizuirii pozițiilor din trecutul țarist, stalinist și bodiulist de tristă amintire”. În același timp, în raportul lui S. Berejan se menționa că „utilizarea glotonimului «limba moldovenească» pentru denumirea limbii literare unice va rămâne și în continuare”, având în vedere existența „cazurilor de utilizare a două glotonime pentru aceeași limbă”⁷⁰⁵. Această formulare de compromis „a fost, bineînțeles, o stratagemă menită să anihileze vigilența autorităților pentru care acceptarea limbii române era un act mortal”⁷⁰⁶. În continuare, raportul includea o analiză generală a statutului limbilor naționale. Având în vedere starea „limbii moldovenești”, autorul considera că „singura cale de redresare a situației era conferirea statutului de limbă de stat limbii moldovenești în cadrul RSSM” și adoptarea unei legi speciale privind lărgirea funcțiilor ei sociale⁷⁰⁷.

Referatul „Raportul dintre caracterul romanic al limbii moldovenești și grafia latină”, prezentat de către A. Dârul, a abordat problema revenirii la grafia latină ca o „necesitate obiectivă”, determinată de motive diverse – de ordin istoric, lingvistic, psihologic. Examinând argumentele de ordin istoric, A. Dârul menționa că scrisul latin a fost prezent la nord de Dunăre încă din epoca romană. Scrisul slavon a fost impus în teritoriile de la nord de Dunăre în contextul răspândirii ortodoxiei de rit bizantin. Încercările de a stopa extinderea catolicismului, apoi a protestantismului, care utilizau alfabetul latin, au descurajat orice tentativă de a încetățeni acest alfabet în mediul creștinilor ortodocși. Chiar dacă pe parcursul a patru sute de ani alfabetul chirilic a fost utilizat în biserică și în cancelaria domnească, ideea revenirii la alfabetul latin nu a

⁷⁰⁵Ла шединца Комисией интердепартаментале. În: *Литература ши арта*. 1989, 5 януарие, п. 1.

⁷⁰⁶ Negru, Gh. *op. cit.*, p. 102.

⁷⁰⁷ *Ibidem*.

dispărut din conștiința cărturarilor români. Raportorul prezenta mai multe exemple de atestare a scrisului latin în Moldova, inclusiv o variantă de „Tatăl nostru” notată cu caractere latine în 1593 de marele logofăt al cancelariei domnești, Luca Stroici, „Catehismul” tipărit cu litere latine la Iași de Neofit Scriban în 1838, precum și „Abeceda rumână” și „Cursul primitiv de limbă română”, elaborate de Ioan Donceș și editate la Chișinău în 1865.

Împotriva ideii că „sistemul fonetic al idiomului romanic de est ar fi identic cu cel slav”, raportorul menționa că o simplă confruntare superficială a sistemului fonologic al limbilor rusă și „moldovenească” demonstra diferența lor radicală. Dincolo de faptul că limba rusă număra 37 de unități consonantice, majoritatea dintre care aveau perechi, în „limba moldovenească” se numărau 20 de foneme consonantice, „care nu aveau perechi cu funcție fonologică”. Un alt specific al „limbii moldovenești”, care o diferenția de limba rusă, era prezența în sistemul ei fonetic a numeroșilor diftongi și triftongi (28 și, respectiv, 14), pe care alfabetul chirilic „al limbii moldovenești nu-i reflecta grafic în măsura cuvenită”. Una dintre consecințele nefaste ale grafiei chirilice era, în acest context, dereglarea pronunției literare a limbii vorbite în RSSM. Acest fapt era determinat de utilizarea improprie a unor semne grafice din limba rusă, îndeosebi a grafemelor *ь* și *я*. În acest context, A. Dârul menționa că „mai toate silabele moldovenești ce conțin consoanele *d, t, n, ș. a.* urmate de o vocală prepalatală sunt mutilate în pronunțare: *oamen'ii, d'int'e*” etc. Adoptarea alfabetului latin ar fi înlăturat însă dificultățile de pronunție, redând într-un mod adecvat vocalele și consoanele. Grafia latină ar fi permis și formularea unor norme ortografice coerente, „ceea ce ar înlesni însușirea și aplicarea ei conștientă în practica scrisului, la predarea și învățarea limbii moldovenești în școli”. De asemenea, potrivit lui A. Dârul, dată fiind configurația grafemelor sale, alfabetul latin era cu 11% mai econom decât cel chirilic. În plus, în timp ce alfabetul ruso-moldovenesc conținea 29 de grafeme de bază, cel latin avea 22 de asemenea grafeme.

Hotărârea adoptată recomanda să se facă „un demers pe lângă Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM, cu propunerea ca limba moldovenească să fie decretată drept limbă de stat pe teritoriul RSSM și să fie introduse completările corespunzătoare în Constituția RSSM”; să se solicite „Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM formarea unui grup de lucru alcătuit din deputați ai Sovietului Suprem al RSSM, din membri ai Comisiei interdepartamentale, lingviști, juriști, specialiști din alte domenii pentru a pregăti proiectele de legi și decretele respective cu

privire la limbă”; să se „intervină pe lângă Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM cu propunerea să aprobe trecerea la grafia latină [...], creând în acest scop un grup de lucru”⁷⁰⁸.

Cele două rapoarte combăteau în mod convingător ideile de inspirație stalinistă ale școlii lingvistice sovietice cu privire la distincția dintre așa-zisa „limbă moldovenească” și cea română. Recunoașterea identității „limbii moldovenești” cu limba română și a necesității revenirii la grafia latină submina și baza de la care se pornea pentru a diferenția poporul „moldovenesc” de cel român. Faptul că aceste adevăruri au putut fi afirmate deschis crea posibilitatea de a vorbi și despre evenimentele istorice prezentate tendențios în istoriografia sovietică: anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus în 1812; „unirea Basarabiei cu România în 1918”; ocupația de către URSS a Basarabiei la 28 iunie 1940 etc.

Reacția autorităților de partid a fost surprinzătoare, dată fiind reticența lor anterioară. La 29 decembrie 1988, apărea articolul „Timpul acțiunilor concrete”, semnat de prim-secretarul CC al PCM S. K. Grossu, care – prezentându-și textul ca răspuns „la numeroasele scrisori”, venite pe adresa conducerii de partid de la „oamenii muncii”, în care se abordau cele mai stringente probleme sociale –, susținea că ar fi necesară adoptarea unei legi speciale, care să confere „limbii moldovenești” statutul de limbă de stat pe teritoriul RSSM și a unui „program de stat de dezvoltare pe etape a limbii moldovenești și crearea condițiilor ce ar asigura respectarea bilingvismului pe întreg teritoriul RSS Moldovenești”⁷⁰⁹. Revenirea la grafia latină era, însă, amânată: în viziunea prim-secretarului CC al PCM, această problemă viza nu numai intelectualitatea, dar și „întregul popor”⁷¹⁰.

5.4. Lansarea dezbaterilor privind legile lingvistice. Rezistența aparatului de partid

Lupta pentru combaterea ideilor sovietice privind specificul „limbii moldovenești” și transformarea statutului ei a luat amploare la începutul anului 1989. Aceste subiecte se discutau intens la întâlnirile săptămânale, organizate de cercuri de intelectuali și oameni simpli adepți ai schimbării, de la Teatrul de Vară și la statuia lui Ștefan cel Mare, atrăgând din ce în ce mai mulți participanți. Sub impactul manifestațiilor populare din 15 și 22 ianuarie 1989, Biroul CC al PCM a dat curs propunerii Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM de a pregăti proiectele legilor „Cu privire la statutul limbii moldovenești” și „Cu privire la funcționarea limbilor de pe teritoriul RSS Moldovenești”. Legile respective urmau să reflecte rezoluțiile Conferinței a XIX-a unionale

⁷⁰⁸ Ла шединца Комисией интердепартаментале. În: *Литература ши арта*. 1989, 5 януарие, п. 1.

⁷⁰⁹ Гроссу, С. К. Тимпул акциунилор конкрете. În: *Литература ши арта*. 1989, 5 януарие, п. 1.

⁷¹⁰ *Ibidem*.

de partid „Cu privire la relațiile dintre națiuni” și să prevadă garanții pentru „asigurarea bilingvismului național-rus și rus-național, pentru folosirea limbii ruse ca limbă de contact între națiuni, pentru dezvoltarea și funcționarea liberă a limbilor naționalităților și populațiilor care locuiesc pe teritoriul RSS Moldovenești”⁷¹¹. Elaborarea unei legi privind revenirea la alfabetul latin nu era pe agenda Biroului CC al PCM. Acesta recomanda Sovietului Suprem al RSSM doar să „continue munca de studiere a chestiunii trecerii scrisului moldovenesc la grafia latină”⁷¹².

În baza recomandărilor Biroului CC al PCM, la 25 ianuarie 1989 Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM a împuternicit grupul de lucru format din reprezentanți ai comisiilor pentru inițiative legislative, pentru problemele relațiilor dintre națiuni și educația internaționalistă, pentru învățământul public, știință și cultură din cadrul legislativului RSSM, să elaboreze proiectele legilor „Cu privire la statutul limbii moldovenești” și „Cu privire la funcționarea limbilor moldovenească și rusă și a celorlalte limbi de pe teritoriul RSS Moldovenești”. Consiliul de Miniștri al RSSM era autorizat „să înceapă elaborarea proiectului programului complex de stat pentru asigurarea dezvoltării limbilor naționalităților și populațiilor care locuiesc în republică”. Cele două proiecte de legi urmau să fie prezentate spre examinare prealabilă Prezidiului Sovietului Suprem în martie 1989, care, după discuția publică, trebuiau să fie înaintate sesiunii ordinare a instituției legislative.

Prezidiul recomanda Comisiei pentru învățământul public, știință și cultură a Sovietului Suprem să „ia act de propunerea Comisiei interdepartamentale pentru studierea istoriei și a problemelor dezvoltării limbii moldovenești cu privire la trecerea scrisului ei la grafia latină”, autorizând-o să coopteze specialiști în vederea „studierii aprofundate a problemelor legate de folosirea grafiei latine”. Consiliul de Miniștri al RSSM urma să „desfășoare experimentul de editare a unei părți a tirajului săptămânalului „Literatura și arta”, a operelor unor clasici ai literaturii moldovenești cu folosirea grafiei latine”⁷¹³.

Adoptarea hotărârii respective nu însemna însă că autoritățile erau pregătite să acționeze anume în acest sens. La începutul lunii februarie 1989 CC al PCM a invitat la Chișinău un grup de „experți” de la Moscova, cu o misiune clară: să contracareze ideile și opiniile exprimate la mitingurile și adunărilor opoziției din RSSM, deciziile Comisiei interdepartamentale, pentru a amâna adoptarea proiectelor de legi. Grupul de savanți moscoviți era compus din Gh. Gh. Litavrin, membru-corespondent al AȘ a URSS (conducătorul grupului), Vl.Ia. Grossu, I.Ia.

⁷¹¹*Istoricul an 1989*. Alc. L. Bucătaru. Chișinău: Universitas, 1991, p. 29.

⁷¹² *Ibidem*, p. 29.

⁷¹³ *Ibidem*, p. 30.

Semionova, M.D. Ereşcenko, doctori în științe istorice, cercetători la Institutul de Slavistică și Balcanistică al AȘ a URSS, B.P. Narumov și T.N. Sfeșnikova, lingviști romaniști. Drept urmare, la redacția ziarului „Moldova socialistă” și la Academia de Științe a RSSM au avut loc mese rotunde, în cadrul cărora au fost abordate, de pe poziții tipic sovietice, istoria apariției scrisului slavon și latin în spațiul românesc; semnificația termenilor român/moldovean; aspectul ideologic al alfabetelor latin și slavon⁷¹⁴.

Însă presiunile constante ale societății civile au făcut ca cele trei comisii permanente ale Sovietului Suprem al RSSM să încheie destul de repede (la 17 martie 1989) lucrările asupra proiectelor de legi. La 30 martie 1989, Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM a adoptat hotărârea „Despre proiectele legilor «Cu privire la statutul limbii de stat» și «Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSSM», autorizând punerea în discuție a celor două proiecte de legi, cu începere de la 31 martie 1989, odată cu publicarea lor în presă. Toate propunerile urmau să fie trimise la Comisia pentru inițiative legislative și la cea privind relațiile dintre națiuni de pe lângă Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM. Oficial, dezbaterile publice asupra celor două proiecte de legi trebuiau să se încheie la 31 mai 1989.

Proiectele de legi instituiau „limba moldovenească” drept limbă de stat, acordând și garantând limbii ruse rolul de limbă de comunicare interetnică pe teritoriul RSSM. Funcționarii din întreprinderi și instituții aveau dreptul să aleagă limba lucrărilor de secretariat sau a relațiilor de serviciu. Drepturile la dezvoltarea și folosirea propriilor limbi au fost garantate minorităților naționale conlocuitoare, ucrainenilor, găgăuzilor și bulgarilor.

În contrapondere la proiectele de legi oficiale, au fost date publicității încă două versiuni: una elaborată de Uniunea Scriitorilor și cealaltă – de Institutul de Limbă și Literatură al AȘ a RSSM. Ambele versiuni prevedeau atribuirea statutului de limbă de stat doar „limbii „moldovenești”, limbii ruse revenindu-i statutul de limbă de comunicare între popoarele URSS.

Proiectele de legi elaborate de Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM au declanșat discuții publice aprinse. Deși formal, „limbii moldovenești” i se atribuia un statut oficial, acest lucru nu garanta utilizarea deplină a acesteia. Într-un articol din aprilie 1989, V. Mândăcanu avea să remarce: „Îndrăznesc să spun că aceste proiecte de lege nu vor asigura funcționarea limbii noastre în toate domeniile de activitate. Limba moldovenească va funcționa numai în capul triumfaliștilor [...]. Vom avea două limbi de stat – una pe hârtie, alta-n farfurie! Limba noastră

⁷¹⁴*Istoricul an 1989*, pp. 2-33.

va fi, cum a spus Ion C. Ciobanu , «limbă de [...] stat la bucătărie» Va fi o limbă cu obloanele închise și se va anchiloza tot mai mult în așternutul ei de osândă”⁷¹⁵.

Deși autoritățile au neglijat revendicarea privind adoptarea grafiei latine, în presă continuau să apară materiale care argumentau necesitatea unei legi cu privire la repunerea în drepturi a alfabetului latin. Pe baza deciziei din 10 martie 1989 a Comisiei Sovietului Suprem al RSSM pentru învățământul public, știință și cultură, a fost instituit un grup de lucru pentru efectuarea sondajelor de opinie cu privire la chestiunea grafiei latine, format din reprezentanți ai Institutului de Limbă și Literatură al AȘ a RSSM și ai Uniunii Scriitorilor. În cele cinci ziare republicane de „limbă moldovenească”(„Moldova socialistă”, „Literatura și arta”, „Învățământul public”, „Viața satului” și „Tinerimea Moldovei”), cu un tiraj total de 700 000 de exemplare, a fost publicat un chestionar, menit să sondeze atitudinea cititorilor în problema grafiei latine ca formă oficială de scriere în „limba moldovenească”. În cele peste 100 000 de cărți poștale expediate până la sfârșitul lunii aprilie 1989 pe adresa respectivelor publicații, ca răspuns la sondaj, circa 99,33% din respondenți s-au pronunțat în favoarea grafiei latine⁷¹⁶. Respondenții acopereau o arie destul de largă și reprezentativă, nefiind doar locuitori ai Chișinăului, care, la acea vreme, era în avangarda luptei de recuperare a istoriei și identității naționale: 50% din chestionare proveneau din afara capitalei. Corespondența trimisă zilnic la redacțiile ziarelor republicane, care conținea diverse declarații în sprijinul adoptării alfabetului latin, se identificase cu o adevărată mișcare populară ce avea un deziderat unic : „Limbă și alfabet! ”.

În acest context, un eveniment cu o valoare politică și emoțională deosebită a fost apariția primului număr al ziarului „Glasul”, tipărit cu caractere latine, la 15 februarie 1989 la Riga. Tirajul de 60 000 de exemplare s-a epuizat imediat. Curând, la Uniunea Scriitorilor au sosit peste 100 000 de cărți poștale în care oamenii își exprimau dorința de a se abona la acest ziar⁷¹⁷. Publicarea la sfârșitul lunii mai 1989, a broșurii „Să citim și să scriem cu litere latine” (autori V. Vangheli-Pavlicenco și V. Pohilă) nu a fost mai puțin importantă. În aceeași perioadă a început a se tipări cu caractere latine și săptămânalul „Literatura și arta”. Tot cu grafie latină au fost publicate două volume de *Scrieri* ale lui Ion Creangă, poezia „Limba noastră” de Alexe Mateevici etc.

Pe de altă parte, nomenclatura de partid, formată în majoritate din vorbitori de limbă rusă, continua să se opună cu obstinație propunerilor de adoptare a alfabetului latin ca grafie oficială a

⁷¹⁵ Mândăcanu, V. Meandrele lipsei de bunăvoință. În: *Istoricul an 1989*, p. 111.

⁷¹⁶ Dumeniuc I., Mătcaș, N. *Coloana infinită a graiului matern*. Chișinău: Hyperion, 1990, p. 162.

⁷¹⁷ *Ibidem*, p. 121.

„limbii moldovenești”. În cadrul unei discuții de la CC al PCM (5 mai 1989), au avut loc confruntări dure între adepții diferitelor poziții. Referitor la proiectul de lege „Cu privire la trecerea limbii moldovenești la grafia latină”, elaborat de Comisia pentru învățământ, știință și cultură a Sovietului Suprem al RSSM, „un tovarăș”, care nu a fost identificat în stenograma discuției, contesta formulările din preambulul proiectului de lege, în care se menționa că „revenirea la grafia latină e determinată de identitatea de limbă moldo-română”⁷¹⁸. „Tovarășul” recomanda să se evite „scrierea într-un act legislativ a acestor idei”, motivând că așa ceva nu era necesar. Secretara Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, N.P. Chiriac, susținea că specialiștii care participaseră la elaborarea respectivului proiect de lege au insistat asupra acestei formulări, motivând că „dacă în lege nu va fi stipulată identitatea, atunci oricine care va exprima public această opinie sau se va referi la această problemă ar putea să fie persecutat în același mod ca în trecut, când cei care susțineau ideea identității lingvistice moldo-române erau etichetați drept naționaliști”⁷¹⁹. S. Grossu a avertiza-o pe N.P. Chiriac cu privire la importanța fundamentării „teoretice, istorice și științifice a necesității trecerii scrisului moldovenesc la grafia latină”, insistând să nu se facă referiri la identitatea lingvistică moldo-română. Considerând că această formulare nu „răspunde rigorilor unei fundamentări”, fiind mai degrabă, „o formulă provocatoare”, prim-secretarul CC al PCM a sugerat ca respectiva sintagmă să fie înlocuită cu una care subliniază că trecerea la grafia latină este motivată de „corespunderea mai deplină a alfabetului latin foneticii și morfologiei limbii moldovenești”⁷²⁰.

În plus, au avut loc discuții contradictorii privind termenele preconizate pentru tranziția la grafia latină. În proiectul de lege elaborat de comisia Prezidiului Sovietului Suprem, anul 1994 era fixat drept termen-limită pentru trecerea la grafia latină, legea urmând să fie pusă în aplicare cu începere din 1 ianuarie 1995. În cadrul discuției, unii vorbitori, ale căror nume au fost omise din stenogramă, și-au exprimat îndoielile cu privire la posibilitatea de a începe prima fază a proiectului în 1989, considerând că pregătirea pentru trecerea la grafia latină într-o perioadă atât de scurtă de timp ar ține „de domeniul fantasticului”. Scepticismul oficialităților era contrabalansat de cadrele didactice care, la întâlnirea cu ministrul învățământului de atunci, D. Zidu, „insistau să se introducă grafia latină imediat”⁷²¹.

La discuția de la CC al PCM au fost prezentate opinii diferite și cu privire la modul în care grafia rusă urma să fie înlocuită cu cea latină. S. Grossu a propus ca în perioada de tranziție – din

⁷¹⁸ Negru, E., Negru, Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei, vol. 2, p. 739.

⁷¹⁹ *Ibidem*.

⁷²⁰ *Ibidem*, p.740.

⁷²¹ *Ibidem*, p. 744.

1989 până în 1995 – să fie păstrate ambele alfabetele, iar în lege să se specifice că „editarea în grafie latină a cărților și edițiilor periodice să se facă doar la dorința autorilor și a abonaților pe durata unui termen nelimitat”⁷²². Evident, funcționarea în paralel, pe „termen nelimitat”, a grafiei rusești și a celei latine îi avantaja tocmai pe cei ce nu doreau să însușească alfabetul latin.

La 19 mai 1989, Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM a adoptat hotărârea privind proiectul de lege „Cu privire la trecerea scrisului limbii moldovenești la grafia latină”, care cerea ca „sovietele raionale și cele orașenești de deputați ai poporului să desfășoare activ o muncă de lămurire în rândurile populației și să sintetizeze propunerile și observațiile critice care ar contribui la perfectarea proiectului de lege”⁷²³. Conform hotărârii, respectivul proiect urma să fie publicat la 21 mai 1 în presă, urmând ca dezbaterile publice să se încheie la 20 iunie 1989.

Proiectul de lege conținea un preambul și șase articole, care fixau literele alfabetului latin, cele două etape ale trecerii la grafia latină (1989-1993 și 1994-1995), acțiunile concrete ce urmau a fi realizate. I. Dumeniuc și N. Mățaș, membri ai Comisiei interdepartamentale, evidențiau mai multe probleme ale proiectului dat publicității, inclusiv formulările dubioase din articolele 4 și 5, amintind că la momentul elaborării lor de către Comisie acestea articole aveau alte formulări. Art. 4 intenționa să consfințească „o situație improprie unei legi – editarea (la dorința unor cititori și autori) a ziarelor, revistelor, cărților și cu folosirea alfabetului de care facem uz în prezent”. Pornind de la faptul că asemenea prescripții legislative „contraveneau însuși conceptului de lege”, cei doi lingviști au subliniat dificultățile pe care această prevedere le va cauza în activitatea editorială și în învățământ. De asemenea, au fost menționate contradicțiile dintre art. 4 și art. 6. Primul articol stabilea păstrarea alfabetului rusesc, în timp ce celălalt prevedea abrogarea legii din 10 februarie 1941 despre introducerea alfabetului rus în RSSM. Cei doi membri ai comisiei se întrebau retoric dacă „legea care urmează să fie adoptată în curând va fi sau nu lege în sensul adevărat al acestui cuvânt? Va fi sau nu anulată Legea din 10 februarie 1941 prin care moldovenilor din fosta Basarabie li s-a impus, într-un răstimp de trei săptămâni, un alfabet pe care nu-l știau și nu l-au folosit timp de 22 de ani”⁷²⁴.

I. Dumeniuc și N. Mățaș propuneau ca art. 4 să fie redactat, după cum urmează: „În perioada de tranziție (1990-1995), la solicitarea cititorilor, se admite a tipări unele publicații periodice și cu alfabetul în vigoare”. Ei considerau că necesita reformulare și art. 5, care prescria că „tot ce s-a publicat cu caractere slave rămâne în vigoare și funcționează ca și cele editate cu

⁷²² Negru, E., Negru, Gh. *op. cit.*, p. 760.

⁷²³ Dumeniuc, I., Mățaș, N. *op. cit.*, pp. 205-206.

⁷²⁴ *Ibidem*, p. 183.

caractere latine”. Acest lucru era în contradicție cu legea despre alfabetul latin, consacrand dănuirea a două alfabete la nesfârșit. Pentru a înlătura aceste contradicții, a fost propusă următoarea variantă: „Textele științifice, operele literare, ziarele, revistele editate în limba moldovenească cu scrisul slav (rusesc) rămân în tezaurul spiritual al poporului și sunt ocrotite de stat ca monumente de cultură ale poporului moldovenesc”⁷²⁵.

Proiectul de lege privind revenirea la grafia latină, la fel ca și celelalte două proiecte de lege, a generat atacuri vehemente din partea adversarilor revenirii la limba română, determinând un adevărat război psihologic. Mizând pe lipsa de informare a cititorului simplu, aceștia vehiculau teze diversioniste: că alfabetul rusesc trebuie păstrat, deoarece el este „tradițional în Moldova”; adoptarea alfabetului latin va necesita costuri enorme; populația va rămâne analfabetă. Alții, mai moderați, acceptau alfabetul latin, dar propuneau să se mai inventeze niște litere noi pentru a face ca „alfabetul moldovenesc” să se deosebească de alfabetul românesc⁷²⁶. La fel, insistau ca în lege să figureze termenul „trecere” și nu „revenire” la grafia latină.

În contextul discuțiilor proiectelor de legi lingvistice propuse spre a fi adoptate la Sesiunea a XIII-a a Sovietului Suprem al RSSM, are loc o mobilizare fără precedent a nomenclaturii de partid pentru păstrarea vechii ordini sociale și politice, în care limba rusă și-ar fi menținut statutul de limbă de stat.

La 20 iulie 1989, a avut loc o ședință a Secretariatului CC al PCM (au asistat S. Grossu, V. Pșenicinikov, M. Snegur, V. Semionov, I. Guțu), la care au participat emisarii Moscovei – V. I. Nakonecinii (șef de sector al CC al PCUS) și V.I. Lopatkin (organizator responsabil în cadrul Secției organizare de partid și personal a CC al PCUS). Aceștia aveau misiunea de a „lua pulsul” evoluțiilor, a-i consilia pe liderii locali și, desigur, de a informa conducerea PCUS cu privire la situația din RSSM. După întâlnirile și discuțiile cu „72 de membri ai activului electiv” Nakonecinii afirma că „situația este gravă, premergătoare crizei”. În opinia lui, situația era tensionată și de „lipsa unei reacții prompte, a unor concluzii tranșante (din partea conducerii CC al PCM și a RSSM – n. n.) privind simbolic difuzată în public, noile interpretări ale evenimentelor istorice, în special ale celor legate de anii 1812, 1918 și 1940, promovate de către o serie de savanți și scriitori”⁷²⁷.

⁷²⁵ Dumeniuc, I., Mățaș, N. *op. cit.*, p.183.

⁷²⁶ Ciobanu, A. Profesorul Ion Dumeniuc, apărător al limbii române. În: *Reflecții lingvistice*. Chișinău: S. n, 2009, p. 282.

⁷²⁷ Negru, E., Negru, Gh. *op. cit.*, p. 98.

Răspunzând la îngrijorările exprimate în discursul reprezentantului CC al PCUS față de aceste interpretări, în special, față de manifestarea „stărilor de spirit antisovietice și antirussești” în lunile iunie-iulie în RSSM, S. Grossu susținea: „Vreau să vă asigur că nu vom ceda pozițiile. Desigur, informalii cer de la noi nu ecologie; toate acestea sunt fleacuri. Ei vor ca noi să ne abatem de la evenimentele istorice deja cunoscute, pentru ca ei să se simtă învingători. Nu le vom oferi această posibilitate [...]. Aceasta este lupta noastră, lupta cea adevărată [...] Esențial este să avem o linie fermă, o politică clară [...]. Cursul nostru trebuie să fie strict [...]. Nu vom accepta niciun fel de compromisuri în chestiuni principial corecte, cum ar fi cele istorice, de exemplu”⁷²⁸.

În ceea ce privește relațiile conducerii PCM cu mișcările informale, în special cu Frontul Popular din Moldova, V.I. Nakonecinîi recomanda oficialilor să fie flexibili: „Aș vrea să înțelegeți, menționa acesta, că, în niciun caz, nu poate fi vorba despre interdicții. Aceste procese nu mai pot fi interzise. Evenimentele evoluează cu de la sine putere [...]. Principala sugestie, pe care am făcut-o aici, vizează faptul că trebuie să se lucreze prin comuniștii din aceste mișcări. Cât privește Uniunea, ceea ce pot să spun cu siguranță este că parcurgem vremuri grele, foarte grele”⁷²⁹.

Dacă anterior S. Grossu acceptase sugestia lui V.I. Nakonecinîi de a iniția contacte cu FPM și cu celelalte mișcări informale, pentru „a le bate obrazul” și a le „readuce pe calea cea dreaptă”, de această dată el nu a fost de acord cu atitudinea contemplativă față de acțiunile ce puneau în pericol puterea existentă. Grosu a insistat că „în această problemă, poziția Centrului ar trebui să fie mai clară”, deoarece ar fi răsunat „apeluri directe la răsturnarea puterii, la conflicte interetnice” și s-ar fi „arborat în mod fățiș lozinca «Moldova pentru moldoveni»”⁷³⁰.

Liderii PCM, timorați de amploarea „valului” mișcării naționale, au acceptat propunerile privind proclamarea „limbii moldovenești” ca limbă de stat și revenirea scrisului din RSSM la alfabetul latin, dar, ținând cont, de recomandările conducerii de la Moscova, și fideli teoriei „celor două limbi și popoare”, au respins categoric recunoașterea în textul legii, care urma să fie adoptată, a identității dintre „limba moldovenească” și cea română.

La 27 iulie 1989, cu o lună înainte de memorabila sesiune a XIII-a a Sovietului Suprem al RSSM, a fost convocată o ședință a Biroului CC al PCM, la care a fost definitivat proiectul de

⁷²⁸ Negru, E., Negru, Gh. *op. cit.*, p. 98

⁷²⁹ *Ibidem*.

⁷³⁰ *Ibidem*, p. 99.

lege privind revenirea la grafia latină, după dezbaterile publice și intervențiile în text efectuate de comisia Sovietului Suprem al RSSM. În cadrul ședinței, unul dintre vorbitori (în stenograma ședinței numele vorbitorului nu este menționat) a expus o opinie ce exprima succint și clar „linia roșie” stabilită de metropolă pentru adepții săi din RSSM. „Consider, avertiza emisarul Moscovei, că nici în această lege și nici în oricare altă lege, nici acum și nici în viitor, în niciun caz nu poate fi scris «identitatea limbilor moldovenească și română»⁷³¹. (Din păcate, acest „principiu” pare să fi fost respectat întocmai de toate guvernările „democratice” ulterioare).

La fel de categoric a fost și prim-secretarul, S.K. Grossu: „Referințele la «identitate» trebuie omise *odată și pentru totdeauna* (s.n.), deoarece acestea nu au nicio atribuție la introducerea grafiei latine. Când vorbim despre trecerea la grafia latină a limbii moldovenești, ca limbă de origine romanică, avem în vedere întregul grup de limbi romanice, care este unul numeros. Nu română ca origine, ci romană. Limba română, la rândul său, de asemenea este de origine romană. În acest sens, avem o poziție clară, bine determinată. De aici și asemănarea dintre cele două limbi [...]. La urma-urmei, chiar dacă și ucraineana, și bielorusa se aseamănă cu rusa, fiecare națiune își apără propria limbă, propria cultură și în niciun caz nu face referință la similitudini. Consideră că este vorba despre limba națională, maternă. De exemplu, cu referință la limba bielorusă, în prezent, în Belarus chiar se deschid școli cu predare în bielorusă [...]. Și acolo limba bielorusă va fi decretată limbă de stat. De ce atunci noi ar trebui să ne referim la statul român, la care nu avem și nu am avut niciodată vreo atribuție. Faptul că o parte din Moldova s-a întâmplat, să zicem, să fie inclusă în componența statului burghez român nou-creat nu poate servi drept fundamentare. Acest fapt nu are de-a face cu fundamentarea [...]. În partea de fundamentare trebuie să evităm referințele la identitate. Chiar și în raportul președintelui Prezidiului Sovietului Suprem, în alte rapoarte putem adăuga o frază prin care să spunem că sunt două limbi independente etc.”⁷³².

Membrii Biroului CC al PCM n-au fost unanimi nici în ceea ce privește denumirea legii. În timp ce Comisia pentru învățământ, știință și cultură insista asupra titlului „Cu privire la revenirea scrisului limbii moldovenești la grafia latină”, un vorbitor (numele căruia nu a fost precizat în stenogramă) s-a pronunțat pentru înlocuirea cuvântului „revenire” prin lexemul „trecere”, motivând că în primul caz s-ar „subînțelege și procesul invers”. De aceeași părere a fost și Gr. Eremei, care afirma că „dacă scriem «cu privire la revenirea [...]», înseamnă că în

⁷³¹ Negru, E., Negru, Gh. *op. cit.*, p. 99.

⁷³² *Ibidem*, pp. 99-100.

trecut s-a greșit”⁷³³. Acest joc de cuvinte era o modalitate de a ascunde adevărul despre existența unei tradiții a alfabetului latin între Nistru și Prut. Secretarul II al CC al PCM, V. Pșenicinikov, a avertizat că dacă proiectul de lege va păstra sintagma „trecerea la grafia latină” și nu „revenirea la grafia latină” vor „apărea probleme”, făcând aluzie la protestul membrilor Comisiei Sovietului Suprem. Mai mulți vorbitori nu au fost de acord cu aceasta, arătând că ultimul cuvânt va aparține Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, care „nu este obligat să fie de acord cu tot ce propune comisia”⁷³⁴. Verdictul a fost dat de Gr. Eremei care a declarat ferm că proiectul de lege se va numi „Cu privire la trecerea limbii moldovenești la grafia latină”⁷³⁵.

O altă problemă controversată a fost utilizarea grafiei rusești în paralel cu grafia latină. În timp ce proiectul de lege prevedea ca în perioada de tranziție la solicitarea unor grupuri de cetățeni să se permită tipărirea unor ziare și reviste în „limba moldovenească” cu alfabet rusec, S. Grossu insista asupra excluderii termenului „în perioada de tranziție”. „Este clar, sublinia el, că majoritatea populației nu va reuși să însușească alfabetul latin în perioada de tranziție, de aceea oamenilor trebuie să li să permită utilizarea, în continuare, a alfabetului chirilic”⁷³⁶.

Soluția propusă de S. Grossu, ca ziarul „Moldova Socialistă” să fie editat în două variante – cu alfabet latin și alfabet chirilic – era în contradicție cu însuși titlul proiectului de lege, reprezentând, de fapt, o pledoarie pentru păstrarea alfabetului chirilic „atât cât va fi nevoie”⁷³⁷.

La 29 iulie 1989, sesiunea extraordinară a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești l-a ales pe secretarul CC al PCM pentru agricultură, Mircea Snegur, recomandat de Plenara CC al PCM, în funcția de Președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești. În noua sa componentă, Prezidiul Sovietului Suprem, condus de Mircea Snegur, a pus în discuție proiectele de legi lingvistice, iar la 18 august a adoptat hotărârea privind acceptarea acestor proiecte elaborate de comisiile permanente ale Sovietului Suprem al RSSM și prezentarea lor spre examinare Sesiunii a XIII-a a Sovietului Suprem al RSSM. De asemenea, s-a decis publicarea în presă a proiectelor în cauză, pentru a putea fi aduse la cunoștința populației. Sovietele locale de deputați ai poporului erau chemate să organizeze în data de 27 august 1989 adunări ale cetățenilor

⁷³³ Negru, E., Negru, Gh. *op. cit.*, p. 799.

⁷³⁴ *Ibidem.*

⁷³⁵ *Ibidem.*

⁷³⁶ *Ibidem*, p. 800.

⁷³⁷ *Ibidem.*

„din sate și orașe, la care împreună cu specialiștii, reprezentanții intelectualității de creație, să dea lămuriri asupra prevederilor proiectelor cu privire la limbă”⁷³⁸.

Proiectul de lege „Cu privire la statutul limbii de stat a RSSM”, publicat în presă, în urma hotărârii Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM din 18 august 1989, proclama „limba moldovenească” drept limbă de stat, în viața politică, economică, socială, culturală și bazată pe grafia latină. Celorlalte naționalități conlocuitoare (găgăuzilor, bulgarilor, ucrainenilor) statul le asigura dezvoltarea și păstrarea limbilor lor materne. De asemenea, „RSS Moldovenească asigura pe teritoriul său condițiile necesare pentru dezvoltarea și folosirea limbii ruse ca limbă de comunicare între națiuni pentru popoarele Uniunii RSS, precum și a limbilor materne ale populației de alte naționalități”⁷³⁹.

În preambulul proiectului de lege „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești” s-a făcut referire la identitatea lingvistică moldo-română, iar în art. 3 din titlul I s-a afirmat că „limba rusă, ca limbă de comunicare între națiuni pentru popoarele Uniunii RSS, fiind după limba de stat cea mai întrebuințată în RSS Moldovenească, este folosită în sferile prevăzute de prezenta lege, ceea ce asigură realizarea comunicării național-ruse, rus-naționale (bilingvismului), este folosită, de asemenea, în relațiile cu republicile unionale”⁷⁴⁰.

Al treilea proiect de lege, „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină”, a păstrat formularea propusă de membrii Comisiei Sovietului Suprem al RSSM (N. Mățaș, I. Dumeniuc), neglijând decizia ședinței Biroului CC al PCM din 27 iulie 1989, care recomanda Prezidiului Sovietului Suprem ca în proiectul de lege să figureze sintagma „trecerea la grafia latină”. De asemenea, n-au fost luate în considerare propunerile conducerii PCM privind utilizarea alfabetului chirilic pe o perioadă nedeterminată de timp. Au fost menținute formulările referitoare la păstrarea acestui alfabet doar în perioada de tranziție. În pct. 2 al Hotărârii Sovietului Suprem al RSSM, „Despre modul de punere în aplicare a Legii RSS Moldovenești «Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină»”, se menționa că „ziarele și revistele [...], alte publicații, care se distribuie numai abonaților, lucrările de literatură, artă, știință, de popularizare a științei, scrise în limba moldovenească pot fi editate în perioada de tranziție, la solicitarea autorilor, abonaților și cu caractere slave”⁷⁴¹. În ceea ce privește referirea la identitatea limbii moldovenești cu limba

⁷³⁸ *Istoricul an 1989*, p. 217.

⁷³⁹ Cu privire la statutul limbii de stat a RSSM. În: *Literatura și arta*. 1989, 24 august, n. 1.

⁷⁴⁰ Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești. În: *Literatura și arta*. 1989, 24 august, n. 3.

⁷⁴¹ Hotărârea Sovietului Suprem al RSSM „Despre modul de punere în aplicare a Legii RSS Moldovenești «Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină»”. În: *Literatura și arta*. 1989, 4 august, p. 5.

română, aceasta nu s-a regăsit în preambul proiectului de lege. Acest fapt confirmă încă o dată că unii dintre membrii Comisiei Sovietului Suprem nu au putut să se împotrivescă „testamentului politic” din ședința Biroului CC al PCM, din 27 iulie 1989, care avertiza oamenii politici din RSSM să nu admită *niciodată*, într-o lege, referirile la identitatea „limbii moldovenești” cu limba română.

La 27 august 1989, în Piața Victoriei din Chișinău (devenită ulterior Piața Marii Adunări Naționale) a avut loc prima Mare Adunare Națională, în cadrul căreia cei peste 500 000 (conform altor surse, peste 750 000) de participanți au votat pentru legiferarea „limbii moldovenești” ca limbă de stat și revenirea ei la grafia latină. În *Apelul* către Sesiunea a XIII-a a Sovietului Suprem din RSSM, adoptat de participanți, se arăta că Marea Adunare Națională sprijină decizia Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM de a prezenta cele trei proiecte de legi lingvistice pentru discuții la sesiunea din 29 august 1989: „Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești”, „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești”, „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină”. În același timp, au fost remarcate contradicțiile prevederilor legii „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești”, care garantează limbii ruse statutul de limbă de comunicare interetnică pe teritoriul RSSM. Această soluție a fost găsită în urma presiunilor exercitate de conducerea CC al PCM asupra Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM. În *Apel* s-a cerut „să se revină necondiționat la variantele de proiecte elaborate de comisia pentru învățământ, știință și cultură a Sovietului Suprem al RSSM și să se excludă din proiectele de legi toate articolele și formulările ambigue, care ar putea aduce prejudicii operei de renaștere a limbii noastre și ar păstra actuala stare de lucruri în acest domeniu”⁷⁴².

Marea Adunare Națională a solicitat modificarea art. 70¹ al Constituției RSSM după cum urmează: „Limba de stat a RSS Moldovenești este limba moldovenească, ce e folosită în viața politică, economică, socială și culturală, și este limbă de comunicare interetnică pe întreg teritoriul republicii. Limba de stat se folosește pe baza grafiei latine”. S-a cerut, de asemenea, ca art. 3 al proiectului de lege „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSSM” să fie adoptat în următoarea redacție: „Limba rusă ca limbă de comunicare între națiuni pentru popoarele URSS este folosită în relațiile cu alte republici unionale”; art. 12 al legii „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești” să fie formulat după cum urmează: „Lucrările de

⁷⁴² *Istoricul an 1989*, p. 242.

secretariat și ținerea documentației la întreprinderile, în instituțiile și organizațiile situate pe teritoriul RSS Moldovenești se efectuează în limba de stat”⁷⁴³.

În „Documentul final al Marii Adunări Naționale din 27 august 1989”, intitulat „Despre suveranitatea statală și dreptul nostru la viitor”, se spunea că „românii moldoveni sunt, împreună cu românii din Muntenia și Transilvania, descendenți ai geto-dacilor romanizați”. Au fost menționate momentele-cheie ale istoriei teritoriului dintre Nistru și Prut: anexarea Basarabiei din 1812 de către Imperiul Rus, lupta românilor din acest teritoriu pentru unirea cu România, ocuparea Basarabiei de către URSS în iunie 1940.

Marea Adunare Națională reclama, în consens cu politica de democratizare a societății sovietice, realizarea suveranității depline a RSSM, în care „să acționeze doar legile adoptate sau ratificate de Sovietul Suprem al republicii”, iar relațiile cu republicile unionale să fie stabilite „pe baza unui contract de uniune”. Totodată RSSM își rezerva dreptul „de a ieși din componența URSS”, în cadrul prevăzut de Constituție, respectând voința poporului⁷⁴⁴.

Suveranitatea națională însemna și „dreptul la istorie”, care presupunea reevaluarea „în lumina adevărului a istoriei poporului nostru, din cele mai vechi timpuri până astăzi”; „restabilirea numelui istoric al poporului nostru [...] – numele de român – și denumirea limbii lui – limba română”; „repunerea în drepturi a însemnelor naționale – drapelul tricolor și stema istorică a Moldovei”; „revenirea la tradițiile și obiceiurile, sărbătorile lui naționale și la formele lui tradiționale de manifestare [...]”⁷⁴⁵.

Recunoscând originea și trecutul comun, unitatea lingvistică și culturală a poporului de pe ambele maluri ale Prutului documentul final al Marii Adunări Naționale sublinia „necesitatea unor înlesniri suplimentare pentru cetățenii RSR și RSSM, în vederea garantării liberei treceri a frontierei; deschiderii consulatelor RSR în RSSM și viceversa”⁷⁴⁶.

În același timp, la 27 august 1989, în conformitate cu hotărârea din 18 august 1989 a Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, la cele peste 400 de adunări ale cetățenilor din orașele și satele RSSM, la care au participat peste 500 000 de persoane, au fost adoptate rezoluții de susținere fermă a celor trei proiecte de legi lingvistice.

⁷⁴³ *Istoricul an 1989*, p. 242.

⁷⁴⁴ *Ibidem*, p. 247.

⁷⁴⁵ *Ibidem*.

⁷⁴⁶ *Ibidem*.

În urma publicării proiectelor lingvistice în presă la 20 august 1989, la mitingurile unor minorități rusolingve s-a cerut decretarea limbii ruse drept a doua limbă de stat în RSSM. În orașele locuite preponderent de rusolingvi – Bender, Tiraspol, Râbnîța, Comrat – participanții s-au pronunțat pentru „recunoașterea limbii ruse ca limbă de comunicare între națiuni pe teritoriul RSS Moldovenești și conferirea statutului de limbă de stat limbii ruse, la egal cu limba moldovenească”⁷⁴⁷. Acestora li s-a alăturat și presa centrală de partid, care a publicat materiale ofensatoare la adresa Marii Adunări Naționale, din 27 august 1989. În articolul „Сутки на размышление“ (*Ziua reflecției*) din 28 august evenimentul respectiv era calificat de corespondentul ziarului „Pravda” drept „orbire națională” (*national’noe osleplenie*)⁷⁴⁸.

Documentele arată că proiectele de legi lingvistice, în special cel privind revenirea la grafia latină, a generat o puternică rezistență din partea autorităților comuniste, provocând un adevărat război psihologic. Prin acțiunile sale, conducerea PCM a căutat să păstreze status quo-ul politic stabilit în Basarabia după 1940, inclusiv în ceea ce privește statutul privilegiat al limbii ruse și să nu admită revizuirea acestuia. În ciuda opoziției sale, nomenclatura PCM a fost forțată, sub presiunea savanților și a străzii, să accepte dezbaterea publică a legilor lingvistice, care repuneau în drepturile lor firești atât limba română, cât și alfabetul latin.

5.5. Repunerea în drepturi a limbii române și a alfabetului latin în cadrul Sesiunii a XIII-a a Sovietului Suprem

În atmosfera de tensiune maximă din societate, la 29 august 1989 se deschideau lucrările Sesiunii a XIII-a a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești de legislatura a XI-a, care a abordat următoarele chestiuni: 1) Situația social-politică; 2) Proiectele de legi „Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești”; „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină”; „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești”; 3) Proiectul programului complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești; 4) Aprobarea Decretelor Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești.

Președintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, Mircea Snegur a relevat în raportul său privind situația social-politică din republică, ce forțe se aflau în spatele greviștilor de la cele 116 întreprinderi industriale, majoritatea cu subordonare unională, subliniind că grevele erau un mijloc de șantaj împotriva deputaților adunați în forul legislativ, pentru a obstacula adoptarea legislației lingvistice în RSSM. „Aș vrea ca adevărul să nu fie de partea mea, menționa M. Snegur, dar după ce am citit articolele din *Pravda* și i-am ascultat pe tov. V. Iovv și L. Țîmai

⁷⁴⁷ *Istoricul an 1989*, p.247.

⁷⁴⁸ *Ibidem*, p. 250.

ș.a., am rămas cu impresia că grevele se desfășoară conform unui scenariu bine regizat și ele-s doar un capitol dintr-un program mai amplu de torpilare a proceselor democratice din Moldova”⁷⁴⁹.

În raportul „Despre proiectele legilor RSS Moldovenești” «Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină», «Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești», «Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești»”, M. Snegur a declarat că revendicările lingvistice nu erau „invenții ale extremiștilor, ci o necesitate absolut vitală pentru supraviețuirea unui popor cu o istorie milenară, o necesitate ce nu contravenea Constituției și nici platformei PCUS în domeniul politicii naționale”. El a subliniat esența politicii lingvistice postbelice care a dus la rusificarea și marginalizarea „limbii moldovenești”, afirmând necesitatea unei legi care să-i dea statutul de limbă de stat. Luarea „limbii moldovenești” sub ocrotirea statului nu admitea nicio amânare: M. Snegur avertiza că „dacă nu vom întreprinde această acțiune de salvare astăzi, generațiile viitoare nu ne vor ierta aceasta niciodată [...], dacă nu vom face lucrul acesta astăzi, în republică va sângera mereu rana nemulțumirii naționale, iar aceasta poate avea urmări imprevizibile”⁷⁵⁰. De la tribuna Sovietului Suprem, el a denunțat caracterul neștiințific al teoriei „limbii moldovenești” ce purta „veșminte străine – alfabetul rus”. Apărând necesitatea de a reveni la grafia latină cu argumente, Snegur a subliniat contribuțiile oamenilor de știință filologi de la Moscova, Leningrad, Kiev, care au demonstrat că alfabetul latin se potrivea „mai mult foneticii și morfologiei limbii moldovenești”, ca limbă de origine și structură romanică. De asemenea, el a dezavuat afirmațiile neîntemeiate despre miliardele de ruble necesare revenirii la alfabetul latin. „Nu este etic să măsoară totul numai în bani, darămite să faci din aceasta o sperietoare atunci când este vorba de o acțiune culturală ce vizează un popor care contribuie cu hărnicie și dăruire la sporirea avuției naționale a republicii și a țării. În plus, toate domeniile care au fost incluse în lista cheltuielilor necesare pentru revenirea la alfabetul latin – reabilitarea bazei poligrafice, reeditarea manualelor și altor tipărituri, modificarea ori înlocuirea firmelor și inscripțiilor ș. a. m. d. – oricum necesită în prezent și vor necesita pe viitor anumite cheltuieli, indiferent de alfabetul utilizat”⁷⁵¹.

În raportul „Cu privire la programul complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul RSSM”, prezentat de președintele Consiliului de Miniștri al RSSM, I. Calin,

⁷⁴⁹*Istoricul an 1989*, p. 262.

⁷⁵⁰ *Ibidem*, p. 292.

⁷⁵¹ „Despre proiectele legilor RSS Moldovenești «Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină», «Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești», «Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești»”. Raportul prezentat de către deputatul M. I. Snegur, Președintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldoveneștii. În: *Moldova socialistă*. 1989, 30 august, p. 2.

au fost enumerate acțiunile preconizate în vederea renașterii „limbii moldovenești”, precum și a limbilor minorităților naționale. În expunerea sa, președintele Consiliului de Miniștri al RSSM a elucidat cauzele care au dus la îngustarea sferelor de folosire a limbii materne „în cadrul organelor de partid, sovietice, economice, în domeniile învățământului, educației preșcolare și culturii, în limba vorbită și scrisă, ceea ce a impus ocrotirea ei de către stat, decretarea ei ca limbă de stat”. El a subliniat că „decretarea limbii moldovenești ca limbă de stat nu aduce niciun prejudiciu și nu lezează drepturile locuitorilor republicii a căror limbă maternă este oricare alta”. Dimpotrivă, așa cum menționa I. Calin, „în proiectele de legi limbii ruse, ca limbă de comunicare între națiuni, i se rezerva un loc apreciabil și destoinic”.

În altă ordine de idei, I. Calin a subliniat necesitatea „elaborării unei concepții științifice fundamentate”, care să includă „îmbogățirea limbii moldovenești în limite rezonabile prin împrumutarea a tot ce este valoros în limbile înrudite din grupa celor romanice – română, italiană, spaniolă ș. a”, indicând posibilitatea menținerii „în limba noastră a elementelor de origine slavonă, ce s-au integrat de-a lungul veacurilor și care au îmbogățit-o, au contribuit la accentuarea specificului ei”. Adept al unei „limbi moldovenești” aparte de limba română, I. Calin menționa: „Trebuie să ne preocupăm în permanență de dezvoltarea limbii moldovenești, pe care o vorbește poporul nostru de-a lungul secolelor și care capătă astăzi statutul de limbă de stat pe teritoriul RSSM – stat socialist și suveran pe teritoriul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste. Trebuie să vorbim despre aceasta, deoarece în ultimul timp a fost preluat în republică și impus cu insistență mitul, propagat mai demult în surse străine, potrivit căruia limba moldovenească nu există în genere, după cum n-ar exista, cică, nici moldoveni ca atare. Da, e adevărat că limba moldovenească are rădăcini comune, un fond lexical și multe alte elemente comune cu limba poporului frățesc al statului socialist vecin, ceea ce face ca ea (limba moldovenească) să fie identică cu această limbă. Dar recunoșterea acestui fapt indiscutabil nu poate servi drept temei pentru ca noi toți să renunțăm la limba noastră maternă”. I. Calin susținea că teza identității „limbii moldovenești” cu limba română „este nefondată din punct de vedere științific, iar din punct de vedere practic este dăunătoare, duce la impas”. Făcând aluzie la limba română și la România, același vorbitor atenționa că nu era cazul „să ne confirmăm prin lege limba noastră față de oarecare alta, ba încă în așa fel, încât, la urma-urmelor, să o pierdem pe a noastră”, ci ca „alții să caute asemănare dintre limbile lor materne și vechea noastră limbă, cu specificul ei și să

considerare că le face onoare, dacă vor descoperi că limba lor este identică cu cea moldovenească”⁷⁵².

Deputații rusolingvi din orașele Tiraspol, Bender, Râbnița, Comrat ș.a. au încercat încă de la începutul ședinței să compromită lucrările sesiunii, cerând eliminarea de pe ordinea de zi a chestiunilor privind legislația lingvistică, sub pretextul că mai era necesar să se lucreze asupra ei. Deputatul V.N. Iakovlev, reprezentant al organizației obștești rusolingve „Edinstvo”, a propus să fie organizat un referendum, considerând că sesiunea a propus nu instituirea „statutului limbii moldovenești, ci a limbii române”⁷⁵³.

Dezbaterile pe marginea rapoartelor prezentate de M. Snegur și I. Calin s-au derulat într-un cadru extrem de tensionat, conturându-se două opinii diametral opuse. Adepții primei opinii au solicitat adoptarea proiectelor de legi lingvistice elaborate de comisia Sovietului Suprem al RSSM, care conferea „limbii moldovenești” statutul de limbă de stat și de comunicare interetnică, stabilirea revenirii la grafia latină, reglementarea modului de funcționare a limbii de stat. Adepții celei de-a doua opinii au propus conferirea statutului de limbă de stat de comunicare interetnică și pentru limba rusă pe baze egale cu „limba moldovenească” .

În atmosfera extrem de încărcată din societate și din forul legislativ, având în vedere și presiunea Moscovei, în cea de-a doua zi a sesiunii, la 30 august 1989, prim-secretarul CC al PCM a enunțat propunerea privind acordarea statutului de limbă de comunicare interetnică pentru limba rusă în RSSM, iar „limbii moldovenești” să i se confere doar statutul de limbă de stat, fără a se preciza și funcția de limbă de comunicare interetnică. În acest scop, S. Grossu recomanda ca din art. 1 al proiectului de lege „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești” (al. 1) să fie omis pasajul în care era scris că „limba moldovenească” „îndeplinește funcțiile limbii de comunicare interetnică pe teritoriul republicii”. De asemenea, el a propus ca în proiectul de lege „Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești”, penultimul alineat al art. 1 să fie redactat, după cum urmează: „RSS Moldovenească asigură pe teritoriul său condiții pentru dezvoltarea și folosirea limbii ruse, ca limbă de comunicare între națiuni, precum și a limbilor materne ale popoarelor de alte naționalități”. Potrivit prim-secretarului CC al PCM, „o asemenea modalitate de abordare a soluționării acestei chestiuni de importanță majoră” elimina

⁷⁵² „Cu privire la programul complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul RSSM”. Raportul prezentat de deputatul I. P. Calin, președintele Consiliului de Miniștri al RSSM. În: *Moldova socialistă*. 1989, 31 august, p. 3.

⁷⁵³ *Istoricul an 1989*, p. 292.

tensiunea și confruntarea și ar fi „contribuit la ameliorarea relațiilor interetnice și la readucerea participanților la greve la locurile lor de muncă”⁷⁵⁴.

În contextul ideilor enunțate de prim-secretarul CC al PCM, scriitorul și deputatul Ion Druță, pentru a exclude starea de „nervozitate” în legătură cu situația creată, a propus „să rămână limba moldovenească drept limbă de stat” și să se omită sintagma „limbă de comunicare interetnică”⁷⁵⁵, care era „de fapt un pleonasm în raport cu noțiunea de limbă de stat”⁷⁵⁶.

La rândul său, scriitorul și deputatul N. Dabija a sugerat ca termenul de „limbă de comunicare” să fie omis nu numai în ceea ce privește „limba moldovenească”, așa cum recomanda S. Grossu, ci și în ceea ce privește limba rusă. Astfel, N. Dabija a recomandat ca în proiectul de lege „Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești” să nu fie stabilită prevederea referitoare la limba rusă ca „limba de comunicare între națiuni pentru popoarele Uniunii RSS”, așa cum propunea S. Grossu, ci să se specifice că „Republica Moldovenească asigură pe teritoriul său condițiile necesare pentru dezvoltarea și folosirea limbii ruse”⁷⁵⁷. Aceste modificări în proiectul de lege erau necesare, sublinia N. Dabija, deoarece „declararea limbii ruse drept limbă de comunicare pe teritoriul republicii va însemna că limba moldovenească va deveni numai pe jumătate limbă de stat în RSS Moldovenească”⁷⁵⁸.

În cuvântarea sa, N. Mătcaș, membru al grupului de lucru pentru elaborarea proiectelor de legi din cadrul Sovietului Suprem al RSSM, menționa că proiectele legislației lingvistice au fost elaborate pornind de la necesitatea lichidării „deformărilor și denaturărilor din domeniul politicii și construcției lingvistice din republică”, pentru ca „să repunem limba moldovenească și celelalte limbi vorbite pe teritoriul republicii în funcțiile ce trebuie să le aparțină în mod obiectiv, nu să fixăm ce există astăzi, cum cer unii deputați”. Ținând cont de faptul că în RSSM „limba moldovenească trebuie să funcționeze în toate sferele, să fie limbă de stat”, N. Mătcaș a reiterat necesitatea decretării ei și ca „limbă de comunicare interetnică”⁷⁵⁹. Acest fapt nu anula dreptul limbii ruse la libera dezvoltare și utilizare, deoarece articolele 2, 4, 6, 7, 9, 10, 13, 18 din proiectul de lege „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești” consfințeau dreptul de utilizare a limbii ruse în diverse sfere de activitate, alături de limba de stat. Același vorbitor a subliniat apoi că legea privind funcționarea limbilor nu discrimina pe nimeni, pentru că

⁷⁵⁴ Cuvântarea deputatului S. K. Grossu, prim-secretar al CC al PCM. În: *Moldova socialistă*. 1989, 31 august, p. 2.

⁷⁵⁵ *Istoricul an 1989*, p. 276.

⁷⁵⁶ *Ibidem*, p. 294.

⁷⁵⁷ *Ibidem*, p. 284.

⁷⁵⁸ *Ibidem*.

⁷⁵⁹ Dumeniuc, I., Mătcaș, N. *op. cit.*, p. 265.

atât ne-moldovenii cât și moldovenii trebuiau să cunoască două limbi, iar cerința ca funcționarii de la diferite niveluri să cunoască limba de stat nu era o încălcare a drepturilor constituționale ale cetățeanului, după cum pretindeau oponenții, ci „o cerință de calificare, de pregătire și competență profesională”⁷⁶⁰ a fiecărui funcționar.

În cuvântul de încheiere, la ședința din 31 august 1989, M. Snegur a insistat ca „limbii moldovenești” să i se păstreze calitatea de limbă de comunicare interetnică pe teritoriul RSSM.

Deputatul I. Calin s-a solidarizat cu S. Grossu, care pleda pentru consfințirea limbii ruse ca limbă de comunicare interetnică în cadrul RSSM, și pentru ca „limba moldovenească” să obțină doar statutul de limbă de stat, fără să se indice că îndeplinește și funcția de limbă de comunicare interetnică. În ceea ce privește „esența compromisului”, I. Calin a menționat că „pentru națiunea socialistă moldovenească principalul rezidă în proclamarea limbii moldovenești drept limbă de stat pe baza grafiei latine, cu toate calitățile limbii de stat. Este clar că statalitatea înseamnă, totodată, și faptul că ea va îndeplini funcția de limbă de comunicare interetnică, ca lucru de la sine înțeles. Nu e necesar să reflectăm asta în lege (că „limba moldovenească” este limbă de comunicare interetnică - n.n.). Se poate spune în felul următor: Statalitatea limbii moldovenești este acea vrabie pe care o avem deja în mână, deoarece niciun deputat nu s-a pronunțat împotriva ei. Face oare ca având vrabia în mână să alergăm după cioara din par? Hotărârea sesiunii cu privire la statalitatea limbii moldovenești va constitui o sărbătoare pentru poporul moldovenesc, pentru întregul popor al Moldovei sovietice. Limba rusă este recunoscută și la ora actuală funcționează în țara noastră, iar prin urmare și în republica noastră, drept limbă de comunicare între națiuni. Aceasta e realitatea. Logica dezvoltării e aceasta și lucrul acesta decurge din proiectul Platformei PCUS, că limba rusă și pe viitor va îndeplini această funcție pe întreg teritoriul țării și, firește, pe teritoriul tuturor republicilor unionale, inclusiv pe teritoriul RSS Moldovenești”⁷⁶¹. În opinia lui I. Calin, încrisă în lege, această clauză era de natură să „elimine absolut toate temerile, toate suspiciunile, toate incertitudinile părții rusofone a populației”. El spera că „tovarășii care au insistat ca limbii ruse să i se confere statutul de limbă de stat [...] își vor reconsidera pozițiile și voră accepta varianta de compromis”⁷⁶².

Deputații rusolingvi, în ciuda numeroaselor argumente, nu s-au lăsat convinși, insistând cu înverșunare asupra conferirii statutului de limbă de stat și limbii ruse. Ei au susținut că cererile lor

⁷⁶⁰ Dumeniuc, I., Mătcaș, N. *op. cit.*, p. 269.

⁷⁶¹ Cuvântarea de încheiere a deputatului I. P. Calin, președinte al Consiliului de Miniștri, în cadrul ședinței din 31 august 1989. În: *Moldova socialistă*. 1989, 2 septembrie, pp. 1-2.

⁷⁶² *Ibidem*, p. 2.

proveneau din teama că prevederile legilor lingvistice puteau discrimina vorbitorii de limbă rusă. De exemplu, deputatul Țîmai, prim-secretarul organizației de partid din or. Bender, menționa „că nu poate susține prevederea din proiectul de lege cu privire la statutul de limbă de stat și art. 1 din proiectul de lege cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSSM”, propunând „de a se conferi prin lege și limbii ruse, alături de cea moldovenească, statutul de limbă de stat”.

Fixarea în legislația lingvistică din RSSM a clauzei privind limba rusă ca limbă de comunicare interetnică s-a făcut la solicitarea expresă a conducerii URSS. I.C. Ciobanu, președintele ședinței celei de-a XIII-a Sesiuni a Sovietului Suprem al RSSM, își amintea că, în una dintre pauze, S. Grossu i-a informat pe membrii prezidiului că M. Gorbaciov l-ar fi somat în cadrul unei convorbiri telefonice: „Faceți ce vreți, dar limba rusă să nu fie eliminată. Să rămână măcar ca limbă de comunicare!”⁷⁶³.

După lungi dezbateri, în ziua de 31 august 1989 au fost adoptate legile „Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești” și „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină”. Prima lege, însoțită de un preambul, preciza scopul decretării limbii de stat. Legea prevedea completarea Constituției RSSM cu art. 70¹, care avea următorul conținut: „Limba de stat a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești este limba moldovenească. Limba moldovenească este folosită în viața politică, economică, socială și culturală și funcționează pe baza grafiei latine”. Cea de-a doua lege conținea, de asemenea, un preambul, în care se motiva necesitatea „trecerii limbii moldovenești, idiom de origine și structură romanică, la grafia latină” și trei articole. Art. 1 prevedea „trecerea scrisului limbii moldovenești la grafia latină”; art. 2 stabilea literele alfabetului latin (26 de litere de bază și 4 complementare – Kk, Qq, Ww, Yy, „ce se folosesc în nume proprii și în neologisme cu caracter internațional”), iar art. 3 abroga legea RSSM din 10 februarie 1941 „Cu privire la trecerea scrisului moldovenesc de la alfabetul latin la alfabetul rus”⁷⁶⁴. De asemenea, la 31 august 1989 a fost adoptată hotărârea Sovietului Suprem al RSSM „Despre modul de punere în aplicare a legii RSS Moldovenești” „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină”, care stabilea două etape pentru trecerea la grafia latină în sferele politice, sociale, economice și culturale: prima – cuprindea anii 1989-1993 și cea de-a doua – anii 1994-1995.

Legea „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești”, votată la 1 septembrie 1989, sublinia în preambul că scopul conferirii statutului de limbă de stat, limbii

⁷⁶³ Ciobanu, I. C. Gorbaciov și ai noștri. În: *Basarabia*. 2000, nr. 1-3, p. 92.

⁷⁶⁴ Legile RSSM „Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești” și „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină”. În: *Literatura și arta*. 1989, 7 septembrie, p. 5.

moldovenești” era de a contribui „la realizarea suveranității depline a republicii și la crearea garanțiilor pentru folosirea ei plină în toate sferele vieții politice, sociale, economice și culturale”. În același preambul s-a recunoscut identitatea lingvistică moldo-română.

Articolele 1-5, din titlul I, conțin dispoziții generale privind limbile vorbite pe teritoriul RSSM. Art. 1 prevede că „limba moldovenească”, în calitate de limbă de stat, „se folosește în toate sferele vieții politice, economice, sociale și culturale și îndeplinește în legătură cu aceasta funcțiile limbii de comunicare interetnice pe teritoriul republicii”. În art. 3 se regăsește acea soluție de compromis, cerută de M. Gorbaciov și expusă de S. Grossu: „Limba rusă, ca limbă de comunicare între națiunile URSS, se folosește pe teritoriul republicii alături de limba moldovenească în calitate de limbă de comunicare între națiuni, ceea ce asigură un bilingvism național-rus și rus-național real”⁷⁶⁵. Articolele 6-8, din titlul II, asigură drepturile și garanțiile cetățeanului la alegerea limbii. Articolele 9-14, din titlul III, stabilesc că limba de lucru în organele puterii de stat, administrație, organizațiile obștești, întreprinderi și instituții este limba de stat. Cu toate acestea, art. 12 este unul contradictoriu, ca expresie a compromisului în raport cu conducătorii de la întreprinderile de subordonare unională sau din orașele cu populație rusofonă. Pe de o parte, articolul stabilește că limba lucrărilor de secretariat la întreprinderile situate pe teritoriul republicii este limba de stat, iar pe de altă parte că – „documentația tehnic-normativă poate fi folosită în limba originalului”, adică în limba rusă. Același articol prevede că „având în vedere situația demografică, nevoia de producție, în instituțiile și organizațiile a căror enumerare se face de către Consiliul de Miniștri al RSS Moldovenești, la propunerea sovietelor raionale și orașenești de deputați ai poporului, lucrările de secretariat pot fi efectuate și în limba rusă sau în altă limbă acceptabilă”⁷⁶⁶.

Titlul IV (articolele 15-17) stabilește normele privind aplicarea limbii de stat în lucrările de secretariat în cadrul procedurilor penale, civile, notariale, în organismelor de stare civilă. Utilizarea limbii în domeniul educației publice, al științei și al culturii este prevăzută în articolele 18-23. Conform art. 19 din lege, „instituțiile preșcolare și școlile de cultură generală se creează pe baza principiului monolingvismului. În aceste domenii, lucrările de secretariat, adunările, ședințele, informarea audiovizuală decurg în limba de educație și instruire. Instituțiile preșcolare și școlile de cultură generală bilingve funcționează în localitățile în care numărul de copii nu

⁷⁶⁵ Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești. În: *Literatura și arta*. 1989, 7 septembrie, p. 3.

⁷⁶⁶ *Ibidem*.

permite să fie deschise instituții preșcolare și școli de cultură generală monolingve”, iar „lucrările de secretariat se efectuează în limba de stat”⁷⁶⁷.

Articolele 24-29 reglementează aplicarea limbii în denumiri și informații. Astfel, art. 24 stabilește că „localitățile și alte obiective geografice de pe teritoriul RSS Moldovenești au o singură denumire oficială sub forma ei moldovenească, sau, respectiv, găgăuză originală (fără traducere sau adaptare), ținându-se cont de tradițiile istorice din localitatea respectivă”. „Denumirile de piețe, străzi, stradele, raioane orașenești se formează în limba de stat fără traducere”, iar în localitățile în care majoritatea populației era de altă etnie – „într-o limbă acceptabilă”. Denumirile organelor de stat, instituțiilor, firmelor, modul de elaborare a formularelor, afișelor erau stabilite în articolele 25-29. Articolele 30-32, din titlul VII, conține prevederi privind ocrotirea limbilor vorbite pe teritoriul RSSM⁷⁶⁸.

Potrivit deputatului Ion Borșevici, fost președinte al grupului de lucru pentru elaborarea proiectelor de legi lingvistice din cadrul Sovietului Suprem al RSSM, chiar dacă în primele zile ale lucrărilor Sesiunii a XIII-a a Sovietului Suprem al RSSM reprezentanții unui grup de deputați calificau proiectele ca fiind „inacceptabile”, „după ce articolele au fost citite rând pe rând, după discuții și amendamentele făcute, la sfârșitul lucrărilor sesiunii, pentru sus-numitele legi s-a votat aproape unanim. Împotriva a votat un deputat din Râbnîța”⁷⁶⁹.

În concluzie, legislația lingvistică adoptată la 31 august – 1 septembrie 1989 a avut o însemnătate istorică pentru românii dintre Prut și Nistru, marcând o etapă importantă în evoluția mișcării de emancipare națională. După mai mult de un an de confruntări cu conducerea PCM și cu oponenții renașterii naționale, s-a reușit transpunerea revendicărilor culturale în acte legislative. De menționat că pentru prima dată, după o perioadă de 45 de ani de dominație sovietică, „limba moldovenească” a fost luată sub ocrotirea statului, fiindu-i conferit un statut oficial. Iar prin renunțarea la grafia rusă (alfabetul chirilic) și adoptarea grafiei latine a dispărut una dintre principalele caracteristici ale particularității, specificității „limbii moldovenești”, recunoscându-se de facto identitatea ei cu limba română. Toate acestea au însemnat falimentul teoriei „limbii și națiunii moldovenești” deosebite de limba română și identitatea românească.

⁷⁶⁷ Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești. În : *loc. cit.*, p. 3.

⁷⁶⁸ *Ibidem*, p. 4.

⁷⁶⁹ *Istoricul an 1989*, p. 315.

5.6. Concluzii la capitolul 5

Politica de transparență ca parte a perestroikăi, care a avut ca scop modernizarea URSS, a dus la relaxarea sistemului ideologic și represiv și promovarea libertății de exprimare. Liberalizarea politică a generat un „dezgheț” în plan cultural, dar, în același timp, a creat și condiții pentru constituirea diferitelor organizații și asociații „neformale”. În republicile de la periferia URSS, aceste noi organizații au contribuit la deșteptarea sentimentelor naționale și la transformarea lor în adevărate mișcări de opoziție față de puterea centrală.

Republicile baltice au jucat un rol de lider în acest proces de renaștere națională, cerând încă din 1987 drepturi lingvistice și culturale largi. Ulterior, în 1988 mișcările naționale din aceste republici au înaintat cereri cu caracter politic, al căror scop era obținerea suveranității.

Restaurarea valorilor naționale s-a reflectat în acțiunile de repunere în drepturi a limbilor naționale ale republicilor unionale. La începutul anului 1989, statele baltice, unul câte unul, au adoptat legi privind limba de stat: Prezidiul Sovietului Suprem al RSS Estonia adoptă o asemenea lege la 18 ianuarie, RSS Lituania - la 31 ianuarie, iar RSS Letonia - la 5 mai 1989. Aceste legi stabileau principiile de funcționare a limbilor materne în toate domeniile vieții economice, politice și culturale.

În RSSM, în contextul restructurării, scriitorii, oamenii de știință și de cultură, s-au simțit liberi să se angajeze într-un proces de revitalizare a limbii și culturii naționale. Un rol important în acest sens a jucat Cenaclul literar-muzical „Alexei Mateevici”, un club de discuții, inaugurat la 15 ianuarie 1988 la bustul poetului Mihai Eminescu de pe Aleea Clasicilor din Chișinău. În urma presiunilor publice, la 28 decembrie, în cadrul Comisiei interdepartamentale pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii moldovenești au fost audiate rapoartele lingviștilor S. Berejan și A. Dârul. Cei doi savanți au invalidat cu argumente convingătoare ideile școlii lingvistice sovietice de inspirație stalinistă cu privire la deosebirea dintre așa-zisa limbă moldovenească și limba română. Recunoașterea identității „limbii moldovenești” cu limba română și a necesității revenirii la grafia latină vor afecta întreaga construcție teoretică despre „națiunea moldovenească”, contribuind la înlăturarea mitului „moldovenismului” contrapus românismului.

Lupta pentru combaterea ideilor sovietice despre specificul „limbii „moldovenești” și transformarea statutului ei a luat amploare la începutul anului 1989, când Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM a elaborat proiectele de legi lingvistice. Ele au proclamat „limba moldovenească” drept limbă de stat, acordând și garantând limbii ruse rolul de limbă de

comunicare interetnică pe teritoriul RSSM. Aceste documente au stârnit dezbateri publice aprinse, dat fiind faptul că prevederile proiectului de lege privind limba de stat nu garanta utilizarea „limbii moldovenești” în toate domeniile vieții sociale. În consecință, alte două versiuni de proiecte au fost date publicității: una elaborată de Uniunea Scriitorilor și cealaltă – de Institutul de Limbă și Literatură al AȘ a RSSM. Ambele variante prevedeau atribuirea statutului de limbă de stat doar „limbii moldovenești”, rusa având statutul de limbă de comunicare între popoarele URSS.

Repunerea limbii române și a alfabetului latin în drepturile lor firești a avut un parcurs sinuos. Discutarea proiectelor de legi lingvistice a scos în evidență opoziția PCM față de revendicările legitime ale mișcării de renaștere națională. Aceste cereri au fost percepute ca pericole, care puteau să submine pilonii existenței RSSM și să compromită carierele politice ale nomenclaturii comuniste. Sub presiunea mișcării naționale, autoritățile RSSM au trebuit să accepte în cele din urmă proiectul de lege care acorda statutul de limbă de stat „limbii moldovenești”. În ceea ce privește recunoașterea identității moldo-române și decretarea revenirii la grafia latină lucrurile au fost mult mai complicate. Liderii CC al PCM au recurs la presiuni și manipulări pentru adoptarea unor legi trunchiate, care să consacre nu revenirea, ci trecerea la grafia latină; coexistența grafiei latine cu grafia rusă pe o perioadă nedeterminată; existența „limbii moldovenești” aparte, fără a se face vreo referire la identitatea ei cu limba română etc.

Ascensiunea mișcării de renaștere națională din vara anului 1989 a dus la convocarea pe 27 august 1989 a Marii Adunări Naționale, în cadrul căreia au fost validate proiectele de legi elaborate de Comisia pentru învățământul public, știință și cultură a Sovietului Suprem al RSSM. Acestea au confirmat identitatea lingvistică moldo-română, revenirea la grafia latină, acordarea statutului de limbă de stat „limbii moldovenești” și, în același timp, de comunicare interetnică pe teritoriul RSSM. În contextul discuțiilor tensionate din cadrul Sesiunii a XIII-a a Sovietului Suprem al RSSM, propunerea unor deputați rusolingvi, care doreau perpetuarea situației privilegiate a limbii ruse, de a decreta două limbi de stat – „moldovenească” și rusă – nu a fost acceptată. În mod similar, nu a fost acceptată în întregime nici inițiativa lui S. Grossu, ca „limba moldovenească” să fie decretată doar limbă de stat, iar rusa – limbă de comunicare interetnică. Cu toate că limbilor „moldovenească” și rusă li se conferea un statut juridic diferit, ele, în fapt, trebuiau să exercite aceleași funcții sau, în cea mai mare parte, funcții identice, ceea ce nu putea contribui la redresarea situației lingvistice. În pofida propunerii respective, „limba moldovenească” a fost declarată și limbă de stat, și limbă de comunicare interetnică în RSSM. Pe de altă parte, la recomandarea Moscovei, conducerea PCM a cerut să se confere un statut aparte

limbii ruse în legislație. Dovada acestui fapt este prevederea, reflectată în legea privind funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSSM, conform căreia limba rusă a devenit limba de comunicare înteretică.

Studiile și cercetările realizate pe parcursul ultimelor trei decenii arată că eșecul teoriei „limbii moldovenești” s-a datorat unei multitudini de factori. Mai întâi trebuie amintit că, spre deosebire de RASSM, unde proiectul „moldovenismului” contrapus românismului, inclusiv, în domeniul lingvistic, a fost implementat fără mari dificultăți, în RSSM această intenție s-a întâlnit cu opoziția intelectualilor basarabeni. În anii 1950, pe fundalul relativei liberalizări a vieții din cadrul URSS, o pleiadă de filologii, scriitorii, oameni de cultură din RSSM, susținuți de somități ale lingvisticii sovietice din diverse centre academice de la Moscova, Leningrad, Odessa, Kiev au reușit să respingă teza despre caracterul „încrucișat” al „limbii moldovenești” și să se recunoască caracterul său romanic. În următoarele etape s-a tins spre recunoașterea identității sale cu limba română și, chiar dacă aceasta nu s-a reușit, prin reforma ortografică, adoptarea semnului grafic pentru sunetul „dj” au fost luate, totuși, măsuri importante pentru combaterea diferențierii și apropierea sa de limba română. Ca un corolar la toate aceste eforturi, adoptarea în august 1989 a legilor lingvistice a dus la distrugerea teoriei „limbii moldovenești”.

Acțiunea de construcție lingvistică în RSSM a fost una contradictorie, din punct de vedere rațional, deoarece își propunea să fabrice: o limbă națională, dar care nu era potrivită cu identitatea etnică și cu tradițiile istorice; o limbă pentru masele populare, dar, în același timp nepopulară; o limbă strict autohtonă (corespunzătoare graiurilor locale), dar, totodată exclusivistă, ceea ce e imposibil, dat fiind că graiurile din stânga Prutului nu constituie o unitate lingvistică omogenă, nici unitate delimitabilă față de graiurile din dreapta Prutului. În fine, eforturile de construcție lingvistică era artificial și utopică din punct de vedere istoric și practic, deoarece „poporul moldovenesc” nu se afla în situația unui popor „nou” lipsit de limbă comună și literară, iar în perioada sovietică scriitorii, intelectualii au creat în limba română și tot ce au produs mai valoros în domeniul literar și artistic a fost de expresie românească.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Cercetarea privind construirea identității naționale în RSS Moldovenească ne-a condus la următoarele concluzii:

1. Una dintre cele mai importante identități, la nivel individual, colectiv sau comunitar este identitatea națională. Există mai multe conceptualizări ale termenului de identitate națională. Cu toate acestea, potrivit unei accepțiuni comune, identitatea națională desemnează conștiința apartenenței la un grup specific, la o națiune. Identitatea națională, ca cea mai rezistentă dintre toate identitățile colective existente, care legitimează ori influențează obiectivele, politicile implementate sau practicile administrative ce guvernează viața de zi cu zi a fiecărui cetățean, include următoarele elemente: teritoriul, ideea de patrie, memoria istorică, miturile, simbolurile și tradițiile etc.

Națiunea, ca idee și realitate istorică, rămâne un concept vag și ambiguu ce suscită controverse în rândul teoreticienilor națiunilor și naționalismului. Deși nu există o definiție general acceptată, cercetătorii au identificat două criterii pentru definirea națiunii: factorii subiectivi și obiectivi. Criteriile obiective se referă la limbă sau apartenența etnică, teritoriul comun, istoria și tradițiile culturale comune, iar cele subiective se referă la componenta volitivă, voința și consimțământul membrilor unei entități pentru o viață politică comună. În mod tradițional, viziunea care definește națiunea în termeni de criterii subiective este asociată cu ideea de națiune civică, iar cea care explică națiunea în termeni de criterii obiective – cu națiunea etnoculturală. În prezent, în știința politologică și sociologică occidentală există opinii care consideră națiunea civică drept una superioară națiunii etnoculturale, deoarece prima include toți cetățenii fără deosebire de limbă sau origine etnică, iar a doua doar pe cei de aceeași limbă, tradiții și etnicitate. Adversarii acestei opinii, la rândul lor, aduc mai multe argumente care dovedesc că fiecare națiune conține atât elemente civice, cât și etnoculturale care nu se exclud reciproc.

Proiectul sovietic de construire a națiunilor poate fi convențional împărțit în două etape. În prima etapă, care a coincis cu fondarea URSS și până la sfârșitul primului deceniu postbelic, a prevalat viziunea etnoculturală a națiunii. Pe baza acestui concept, politica națională sovietică a încercat să reorganizeze popoarele conform principiului „un stat-națiune – o limbă” fără a ține cont de vreo raționalitate economică, geografică sau etnică, încurajând promovarea unui relativ liberalism cultural, a limbilor, elitelor și culturilor naționale. În a doua etapă (anii 1960 – mijlocul anilor 1980), odată cu lansarea la începutul anilor 1960 a lozincii „aproprierii și fuziunii”

popoarelor ne-ruse, este implementat conceptul despre națiunea civică. Scopul politicii naționale era de a crea „poporul sovietic” pe baza internaționalizării vieții economice, egalizării nivelurilor de dezvoltare culturală și pătrunderii continue a limbii ruse, ca limbă comună pentru toate națiunile și naționalitățile din cadrul URSS. Astfel, putem vedea că proiectul național sovietic a combinat cele două idei despre națiune: etnoculturală și civică. Dincolo de ambiguitatea ideii de națiune, politica față de naționalități pe care au promovat-o liderii sovietici a fost una contradictorie, deoarece s-au făcut încercări de a construi o națiune suprastatală, neglijând interesele popoarelor ne-ruse.

2. După cum am subliniat în capitolul 2.2, odată cu ocuparea Basarabiei în iunie 1940 și reocuparea ei în martie 1944, autoritățile sovietice au implementat modelul de construcție identitară practicat în RASSM pentru a rupe provincia de la trunchiul etnic românesc și a modifica conștiința națională a populației din acest teritoriu. Una dintre sarcinile cheie ale acestui proiect în teritoriul dintre Prut și Nistru a fost deconstruirea identității românești. Această acțiune numită cinic drept „campanie de lichidare a consecințelor românizării” a avut ca scop interzicerea alfabetului latin și substituirea acestuia cu alfabetul chirilic; eliminarea limbii române din școli, din presă, din instituțiile culturale și impunerea „limbii moldovenești”, inventată în RASSM. În capitolul 2.3, am stabilit că reluarea programului de „moldovenizare” și „indigenizare” din fosta RASSM a fost o manevră tactică menită să asigure o legătură mai strânsă între noua conducere, străină de limba și tradițiile locale, și populația indigenă pentru realizarea cu succes a sovietizării Basarabiei. Deconstrucția identității „moldovenești” în primul deceniu postbelic a fost însoțită de acțiuni pe două direcții principale: instigarea urii față de „ocupantul român” și desfășurarea acțiunilor de distrugere a „naționaliștilor moldo-români”. Propaganda sovietică a folosit narațiuni care spuneau că cel mai mare rău a venit de la așa-numiții „dușmani” ai puterii sovietice, reprezentați de „naționaliștii burghezi”, „colaboraționiști”, „culaci”. De aceea, începând cu anul 1945 au fost întreprinse acțiuni pentru identificarea, arestarea și deportarea „naționaliștilor moldo-români”, continuată la scară largă între 1946 și vara anului 1949. Scopul acestor acțiuni represive, care au dus la arestarea a zeci de mii de oameni, a fost eradicarea conștiinței naționale românești și impunerea, prin represiuni și propagandă, a unei noi identități „moldovenești”. În capitolul 2.4, am remarcat rolul istoriografiei sovietice, inclusiv a istoriografiei din RSSM, în rescrierea istoriei „poporului moldovenesc” și elaborarea unei teorii adecvate a etnogenezei sale. Am evidențiat, de asemenea, rolul lingviștilor în dezvoltarea „limbii moldovenești” și crearea panteonului literar, elemente cheie ale fundamentării proiectului identitar. În primul deceniu postbelic s-a marșat pe ideea că

„poporul moldovenesc” a fost rezultatul „încrucișării” elementelor romanice de vest cu slavii de răsărit, în care ultimii au avut un rol dominant. Lingvistica oficială din URSS considera „limba moldovenească” fie o limbă de origine slavă, fie una „încrucișată” sau slavo-latină, în care elementele slave erau mai puternice decât cele latine. Apariția în iunie 1950 a articolului lui Stalin „Marxismul și problemele lingvisticii” a făcut curentul slavizant să fie mult mai confuz, deoarece nu mai putea susține ideea despre caracterul „încrucișat” sau latino-slav al „limbii moldovenești”. Criticile romaniștilor din centrele academice sovietice împotriva vulgarizatorilor „limbii moldovenești”, care nu și-au restructurat cercetările conform noilor indicații staliniste, au favorizat apărătorii limbii române, încurajând dezbaterile academice. Adepții lui I.D. Ceban, susținuți de conducerea CC al PCM, chiar dacă au recunoscut că „între limba moldovenească și limba română nu este nicio diferență”, au rămas pe vechile poziții, susținând că „originea comună, tradițiile comune, unitatea structurii gramaticale și a fondului lexical ale limbilor moldovenească și română nu exclude deloc dreptul fiecărei limbi la existență separată”. În același timp, tendința unor oameni de cultură, savanți de a ridica problema recunoașterii identității „limbii moldovenești” a fost descrisă ca manifestare de „naționalism” și considerată dăunătoare din punct de vedere politic. Toate aceste discuții au creat premisele readucerii în prim-plan a problemei moștenirii literare clasice. Am evidențiat și modul în care clasicii literaturii române au fost recunoscuți ca reprezentanți ai culturii „moldovenești”, însă doar selectiv, în cadrul permis de schema teoretică a „poporului moldovenesc”. Astfel, dintre scriitorii români, numai scriitorii născuți în Moldova de peste Prut până la 1859 au fost considerați scriitori „moldo-români” și au fost acceptați în patrimoniul literar clasic al RSSM.

3. În cercetarea noastră am subliniat faptul că anii 1953-1964 au fost perioada de relativă liberalizare a vieții politice și culturale în URSS. Acest proces a luat o nouă turnură, după ce liderul sovietic N. Hrușciiov a denunțat la Congresul al XX-lea al PCUS (din 14-25 februarie 1956) crimele comise de Stalin împotriva popoarelor, lichidarea elitelor naționale, politica de centralizare. Pentru RSSM anii „dezghețului” au însemnat descătușarea libertății de gândire, consolidarea eforturilor de reabilitare a limbii române, de recuperare și punere în circuit a valorilor literare clasice. În capitolul 3.2 am arătat circumstanțele în care a fost dezavuată linia slavizantă din lingvistica „moldovenească” și rolul dezbaterilor academice cu participarea unor somități ale lingvisticii sovietice. Am subliniat impactul sesiunii științifice a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS din 17-19 octombrie 1955, la care au participat nume de rezonanță ale romanisticii sovietice, în timpul căreia s-a recunoscut că „limba moldovenească” este identică cu limba română. Dezbaterile publice privind ortografia

„limbii moldovenești” inițiate de lingviști, cercetători literari, scriitori nu au rămas fără rezultat, astfel încât la 2 august 1957 Consiliul de Miniștri al RSSM a aprobat modificările la „Normele ortografiei și punctuației limbii moldovenești”, care anulau normele ortografiei din 1945. Am arătat că, deși unele reminiscențe ale ortografiei „încrucișate” au fost păstrate, reglementarea normelor ortografice a constituit un pas important spre armonizarea normelor limbii literare „moldovenești” în raport cu cele ale limbii române. În urma studierii surselor documentare, am stabilit că renunțarea la analiza vulgar-sociologică a operelor literare a creat condiții pentru inițierea discuțiilor privind reabilitarea scriitorilor români clasici interziși după 1940. Acest lucru a fost mai mult decât necesar, deoarece îterzicerea unei soluții la problema moștenirii literare clasice era de natură să paralizaze dezvoltarea „culturii moldovenești”. În revistele literare și de cultură, cercetătorii literari au publicat o serie de materiale consacrate înaintașilor literaturii române din secolele XVIII-XIX. O atenție sporită a fost acordată analizei creației lui Ion Creangă, Vasile Alecsandri, Bogdan Petriceicu Hasdeu. Intensificarea eforturilor de valorificare a scriitorilor clasici a avut loc în contextul unei polemici înverșunate între reprezentanții „frontului ideologic” și intelectuali. Cercetătorii literari erau acuzați de „însușire necritică” a moștenirii literare și de idealizare a scriitorilor clasici, de preluare nediferențiată și includere a acestor scriitori într-un „torent unic”. Discuțiile privind valorificarea moștenirii literare clasice din anii 1960 nu au soluționat această problemă, subliniind preocuparea de a subordona „literatura moldovenească” intereselor ideologice ale Partidului Comunist. Așa cum am văzut în capitolul 3.5, tot acest reviriment cultural a condus la o mobilizare a eforturilor instituțiilor ideologico-propagandistice din RSSM în lupta împotriva curentului de renaștere națională. Țintele atacurilor au fost intelectualii, mai ales cei formați în interbelic, care se identificau cu limba și cultura română, cu scopul de a-i izola și a lichida orice urmă de afinitate identitară, lingvistică și culturală cu România. Prin urmare, între 1960-1962 toate acțiunile CC al PCM s-au concentrat pe îndeplinirea hotărârilor plenarei din septembrie 1959, ceea ce a însemnat abolirea libertății de gândire și revenirea la dogmatismul ideologic.

4. Analiza din capitolul 4 a războiului propagandistic antiromânesc, lansat în 1965 de PCUS și PCM, a permis să elucidăm motivele redimensionării proiectului identitar în RSSM. Astfel, am stabilit că această răsturnare politică a avut ca scop implementarea unui plan de acțiune cuprinzător pentru promovarea distinctivității așa-numitei „limbi și culturi moldovenești” în raport cu limba și cultura română. Printre sarcinile centrale se număra elaborarea pe baze noi a mitologiei istorice a „poporului moldovenesc”. În capitolul 4.3, am evidențiat modul în care istoricii din RSSM i-au „descoperit” și i-au introdus în genealogia moldovenilor pe „volohi”, ca

„cei mai apropiați strămoși ai poporului moldovenesc”. Conform noii teorii, în secolele IX-XII „volohii” de la sud de Dunăre și cei de la nord de Dunăre s-au „individualizat” în două popoare est-romanice diferite: valahii (muntenii) și moldovenii. Anul 1812 a fost considerat un pas important în separarea „moldovenilor” din Basarabia de ceilalți români, iar 1859 - ca un moment culminant al procesului de diferențiere. În capitolul 4.5, am arătat că ideea de „cultură moldovenească” nu a putut reuși decât prin ancorarea în conștiința publică a paradigmei „limbii moldovenești de sine stătătoare”. De aceea lingviștii de la Chișinău au perseverat pe specificul „dezvoltării limbii moldovenești” în perioada sovietică, insistând asupra transformărilor constante ale lexicului, sintaxei și stilisticii, sub influența limbii ruse. S-a încercat evidențierea „neconcordanțelor” dintre „limba moldovenească” și limba română, pe baza faptului că realitățile specifice ale RSR ar fi condus la apariția unor cuvinte care nu aveau echivalent în „limba moldovenească”. În perioada la care ne referim, propaganda sovietică a făcut eforturi colosale pentru a implanta ideea de „popor moldovenesc” cu propria sa istorie și cultură. Acțiunile dirijate pe arena internațională, prin intermediul misiunilor diplomatice sovietice în străinătate și a corpului diplomatic străin de la Moscova, au fost menite să sublinieze caracterul specific, original al „națiunii moldovenești”. În urma analizei documentelor de arhivă privind neutralizarea influenței românești și izolarea culturală a RSSM, am ajuns la concluzia că războiul propagandistic sovietic împotriva României nu a avut ca scop doar descurajarea cursului politic al conducerii PCR. Acest război a cuprins un plan de acțiune multilateral pentru contracararea „influenței românești” și izolarea culturală a RSSM de RSR. Astfel, cum s-a subliniat în capitolul 4.6, în 1966, CC al PCM a adoptat o decizie specială privind limitarea circulației literaturii și a presei din RSR și stabilirea unui control strict asupra acesteia. Ca urmare, numărul de cărți din rețeaua comercială, precum și abonamentele la presa română, începe să scadă de la an la an. În 1975, din cauza solicitărilor periodice din partea conducerii PCM către CC al PCUS de a interzice locuitorilor RSSM să se aboneze la presa românească în alte regiuni ale URSS, accesul la edițiile periodice din România a fost sever restricționat. În plus, accesul la fondurile de carte românească din biblioteci a fost drastic redus, astfel încât în anii 1975-1977, din cele cinci instituții autorizate să achiziționeze carte din RSR, doar Academia de Științe și Biblioteca de Stat Republicană „N.K. Krupskaya” au cumpărat literatură în limba română.

5. Ca urmare a cercetărilor privind evoluția relațiilor umane, am ajuns la concluzia că, în ciuda tentației de a nu permite niciun fel de comunicare între rudele și prietenii din RSSM și RSR, conducerea sovietică a ales o abordare diferențiată în ceea ce privește diversele tipuri de

relații umane între locuitorii de pe ambele maluri ale Prutului. În același timp, din dorința de a influența cetățenii români și de a crea o opinie nefavorabilă față de conducerea țării lor, începând cu 1966, a fost acceptată o anumită creștere a contactelor umane, a schimburilor turistice și a vizitelor private între cetățenii RSSM și RSR. În capitolul 4.6, am subliniat că în anii 1960-1970, în ciuda creșterii afluxului de turiști din RSR în RSSM și a prelucrării lor în spirit sovietic de către ghizii și autoritățile locale de partid, toate acestea nu au dus la o creștere a „beneficiilor ideologico-propagandistice” așteptate. Dimpotrivă, contactele dintre turiștii din RSR și cetățenii din RSSM au contribuit la apropierea acestora și la răspândirea ideilor despre originea etnică, lingvistică și culturală comună. Prin urmare, în 1978, când războiul propagandistic antiromânesc a atins apogeul, conducerea RSSM a cerut instituțiilor responsabile de turism de la Moscova să modifice politica schimburilor turistice, inclusiv să rectifice modalitățile, itinerariile și termenele de călătorie ale turiștilor români în RSSM. Per total, la începutul anilor 1980, numărul turiștilor români care au sosit în RSSM nu s-a micșorat. Cu toate acestea, proporția turismului individual și de grup mic, considerat inefficient din punctul de vedere al propagandei a scăzut, în timp ce ponderea turismului de grup mare a crescut. Alegerea unui traseu mai lung prin diferite orașe ale URSS, unde Chișinăul era doar un punct de trecere, permitea mașinii de propagandă sovietică să prelucraze mult mai eficient turiștii români. Spre deosebire de schimburile turistice cu România, care au fost în mare parte mai dinamice, numărul de vizite private din RSR în RSSM a scăzut treptat, fiind considerate o sursă de contaminare cu idei „naționaliste”. Pentru comparație, în perioada 1966-1970, media anuală a călătorilor cu vize private din RSR în RSSM a fost de 9 800 de persoane, iar în 1971-1975 – de 6 487 de persoane. În 1980, numărul călătorilor cu vize individuale din RSR în RSSM a scăzut în continuare față de anii precedenți, după ce Ministerul Afacerilor Interne de la Chișinău a aprobat vizele de călătorie pe baza invitațiilor la doar aproximativ 4 400 de cetățeni români.

6. În capitolul 5.2 am evidențiat impactul politicii de transparență a lui Gorbaciov asupra proceselor de revitalizare a limbii și culturii naționale din RSSM, modul în care au fost demascate tezele lingvisticii sovietice de inspirație stalinistă privind distincția dintre așa-zisa „limbă moldovenească” și română. Au fost subliniate argumentele pentru recunoașterea identității „limbii moldovenești” cu limba română și necesitatea revenirii la grafia latină, ceea ce a subminat și baza de diferențiere a „poporului moldovenesc” de cel român. În capitolul 5.4 am arătat că lupta pentru combaterea tezelor sovietice privind independența „limbii moldovenești” și transformarea statutului ei a luat amploare la începutul anului 1989, când au fost elaborate proiectele de lege privind limba de stat în RSSM. Deși se prevedea acordarea unui statut oficial

„limbii moldovenești”, acest fapt nu garanta utilizarea sa plenară în toate sferele vieții. Repunerea limbii române și a alfabetului latin în drepturile lor firești în RSSM a fost un proces dificil. Dezbaterile proiectelor de legi lingvistice a scos în evidență opoziția PCM față de revendicările culturale legitime ale mișcării de renaștere națională, percepute ca pericol pentru existența RSSM și pentru carierele politice ale nomenclaturii comuniste. Cu toate acestea, sub presiunea mișcării naționale, autoritățile din RSSM au trebuit să-și reconsidere atitudinea intransigentă, acceptând, după mai multe tergiversări, elaborarea proiectelor de legi care repuneau, propriu-zis, în drepturi limba română. Autoritățile comuniste au fost mai flexibile în acordarea statutului de limbă de stat „limbii moldovenești”. În ceea ce privește recunoașterea identității lingvistice moldo-române și decretarea revenirii la grafia latină au manifestat rezistență maximă și intransigentă. Liderii CC PCM au folosit presiunea și manipularea în intenția de a legifera nu revenirea, ci trecerea la grafia latină; coexistența grafiei latine cu grafia rusă pe o perioadă nedeterminată; existența „limbii moldovenești” distincte, fără vreo referire la identitatea sa cu limba română. În contextul dezbaterilor tensionate de la Sesiunea a XIII-a a Sovietului Suprem al RSSM, propunerea unor deputați rusolingvi, care doreau să perpetueze situația privilegiată a limbii ruse, de a decreta două limbi de stat – „moldovenească” și rusă – nu a fost acceptată. În mod similar, nu a fost acceptată pe deplin nici inițiativa liderului PCM, S. Grossu, la sugestia Moscovei, ca „limba moldovenească” să fie decretată doar limbă de stat, iar rusa – limbă de comunicare interetnică în RSSM. În ciuda acestor propuneri, „limba moldovenească” a fost proclamată atât limbă de stat, cât și limbă de comunicare interetnică în RSSM. Pe de altă parte, propunerea prim-secretarului CC al PCM, neinclusă în legea privind limba de stat, și-a găsit locul în legea privind funcționarea limbilor vorbite, care conferă limbii ruse statutul de limbă de comunicare interetnică pe teritoriul RSSM,

7. Proiectul sovietic de construcție lingvistică, precum și întregul proiect de construcție identitară în RSSM, s-a bazat pe minciună și fals, încercându-se, înainte de toate, fabricarea unei limbi „naționale” distinctă de limba română, ruptă de tradițiile istorice și culturale prin impunerea alfabetului rusesc, infuzarea rusismelor în lexic și stabilirea de reguli pentru construirea frazelor bazate pe modelul limbii ruse. Perpetuarea minciunii a avut succes numai prin recurgerea la represiune, amenințarea cu utilizarea forței și cultivarea fricii. În anii 1988-1989, atunci când monopolul Partidului Comunist asupra folosirii forței a fost oarecum slăbit, savanții-filologi nu au ezitat să spună adevărul și, în cele din urmă, să demonteze mistificările cu privire la așa-zisa „limbă moldovenească” de sorginte stalinistă. Avalanșa de articole ale cercetătorilor, ale oamenilor de litere publicate în anii 1988-1989 pe tema „limbii moldovenești”, dezbaterile

publice la care s-au alăturat mari părți ale societății au scos la iveală falsul teoriei despre „cele două limbi”. În consecință, tezele contradictorii și absurde despre independența „limbii moldovenești” față de limba română au fost respinse irevocabil, astfel încât toată construcția teoretico-practică de aproape cinci decenii de putere sovietică care a susținut-o s-a prăbușit ca un castel construit pe nisip.

8. Analiza proiectului identitar din perspectiva acțiunii de deconstrucție a identității românești (de exterminare a elitelor culturale, de deportare a zeci de mii de persoane din rândul celor mai conștienți purtători ai conștiinței naționale românești, de distrugere a simbolurilor identitare), dar și a acțiunii de construire a noilor fundamente etnoculturale „moldovenești” (de recalibrare a teoretizărilor privind caracterul independent al „limbii și culturii moldovenești”, de amplificare a deznaționalizării pe scară largă, în contextul politicii sovietice de omogenizare a popoarelor ne-ruse din anii 1970-1980, de deformare a conștiinței naționale), dezvăluie esența sa diabolică. Este clar că efortul autorităților sovietice de a construi o identitate „moldovenească” cu propria limbă, cultură și tradiții, mobilizând în acest scop forțe umane și financiare enorme, nu a avut rezultatele așteptate. Autorii acestui proiect au pornit de la o premisă falsă, pretinzând că pot construi o identitate și cultură „moldovenească”, negând și înlocuind limba și valorile literare românești cu un idiom artificial și cu o pseudo-literatură de sorginte proletară. Or, populația locală din RSSM nu era în situația unui popor fără limbă, tradiții și rădăcini istorice. În ciuda utilizării unor vaste mijloace de îndoctrinare și deznaționalizare, atât brutale, cât și subtile, caracterul etnic al populației a rămas același. Școala, mass-media, instituțiile de cultură naționale, dincolo de funcțiile de îndoctrinare și de înrădăcinare în conștiința oamenilor a identității „moldovenești”, au contribuit la păstrarea și perpetuarea limbii române și spiritului național. Condițiile mai favorabile generate de liberalizarea climatului politic din anii „dezghețului” au înlăturat, fie și parțial, balastul epocii staliniste, permițând dezvoltarea limbii și literaturii române. Substraturile culturii românești, tradițiile, obiceiurile, habitatul, meșteșugurile, au reușit să fie păstrate, mai ales în mediul rural. Scriitorii, oamenii de litere s-au concentrat tot mai mult pe studiul operelor clasicilor literaturii române, astfel încât toate creațiile literare, teatrale valoroase au fost de expresie românească. În același timp, regimul sovietic a utilizat un întreg arsenal de mijloace menite să formeze populației românești din RSSM o conștiință identitară denaturată. Propaganda sovietică prin ziare, radio, televiziune, instituții de socializare a vehiculat cu fervoare teza „națiunii și limbii moldovenești”, opusă limbii și identității românești, cultivând și insuflând antiromânismul. Cuvântul „român” și toate derivatele sale nu numai că au fost interzise, ci și anatemizate. Atribuindu-le semnificații peiorative, acești termeni erau identici

cu noțiunile de „teroare”, „jaf”, „exploatare”. Deceniile de propagandă, de spălare a creierelor populației majoritare, au lăsat urme adânci în mentalul colectiv, traumatizând conștiințele unor generații întregi de oameni. Efectele acestei îndoctrinări se resimt și astăzi, când populația majoritară a Republicii Moldova nu poate depăși confuzia identitară, indusă artificial în perioada sovietică pentru a perpetua situația incertă a acestui teritoriu.

Recomandări

În lucrarea de față am încercat să analizăm, dintr-o perspectivă mai largă, proiectul sovietic de „construcție identitară” în RSSM, de fabricare a unei „limbi și națiuni moldovenești” ca o contrapondere la limba și identitatea românească. Având în vedere concluziile la care am ajuns și complexitatea acestei probleme, faptul că nu toate aspectele au fost tratate exhaustiv, ca urmare a cercetărilor la această etapă, recomandăm următoarele:

1. Continuarea investigațiilor în vederea elaborării unor lucrări de doctorat în care să fie analizate și aspectele economico-sociale ale construcției identitare în spațiul dintre Prut și Nistru în perioada sovietică;
2. Cercetarea proiectului de construcție identitară din punctul de vedere al politicii de recrutare și promovare a cadrelor naționale, a proceselor migraționiste, a mobilității sociale;
3. Studiarea aspectului sociolingvistic al politicii de construcție identitară în RSSM pentru a analiza fenomenele de asimilare lingvistică și rusificare;
4. Aprofundarea cercetărilor privind dimensiunea represivă a politicii naționale sovietice în RSSM, combinând analiza documentelor de arhivă cu elemente de istorie orală și elementele memorialiste;
5. Dezvoltarea subiectului cu extinderea cadrului cronologic al cercetărilor, inclusiv asupra perioadei post-independență a Republicii Moldova, valorificarea diverselor proiecte de construcție identitară și modul în care acestea au fost implementate.
6. Utilizarea materialului cercetat, a judecăților de valoare și a concluziilor din lucrare la elaborarea politicilor de stat în domeniul instruirii și educației în instituțiile preuniversitare și universitare din Republica Moldova;
7. Folosirea conținutului lucrării la elaborarea manualelor și suporturilor didactice pentru sistemul de educație din Republica Moldova, valorificând toate rezultatele;

8. Preluarea unor date și constatări în procesul de consolidare a relațiilor interetnice actuale prin sublinierea falsității tezelor despre limba și identitatea moldovenească deosebită de limba și cultura română și crearea condițiilor pentru promovarea și dezvoltarea limbilor și culturilor grupurilor etnice;

9. Extragerea unor învățăminte, ilustrate din punct de vedere istoric, în procesul actual de perfecționare a legislației lingvistice din 1989.

ANEXE

Tabelul 1. Ponderea principalelor naționalități din cadrul republicilor sovietice (conform recensământului unional al populației din 1979)

Republica	Total populație	Ponderea . naționalității titulare (în %)	Ponderea altor etnii (în %)		
RSFSR	137. 409.921	ruși 82,6			
RSS Ucraineană	49.609.333	ucraineni 73,6	ruși 21,1		
RSS Belorusă	9.532.516	beloruși 79,4	ruși 11,9		
RSS Lituaniană	3.391.490	lituanieni 79,9	ruși 8,9		
RSS Letonă	2. 502.816	letoni 53,7	ruși 32,8		
RSS Estonă	1.464.476	estonieni 64,7	ruși 27,9		
RSS Moldovenească	3.949.756	moldoveni 63,9	ruși 12,8	ucraineni 14,2	
RSS Gruzină	4.993.182	gruzini 68,7	ruși 12,8	armeni 8,9	
RSS Armeană	3.037.259	armeni 89,7	ruși 7,4	azeri 5,3	
RSS Azerdaidjan	6.026.515	azeri 78,1	ruși 7,9	armeni 7,9	
RSS Kazahă	14.684.283	kazahi 36,0	ruși 40,8	ucraineni 6,1	nemți 6,1
RSS Uzbekă	15.389.307	uzbeci 68,7	ruși 10,89		
RSS Turkmenă	2.764.748	turkmeni 68,4	ruși 12, 6	uzbeci 8,5	
RSS Tadjică	3.806.220	tadjici 58,7	uzbecii 22,9	ruși 10,4	
RSS Kirghiză		kirghizi 47,9	ruși 25,9	uzbeci 12,1	

Sursă: Language Planning in the Soviet Union, ed. by Michael Kirkwood. London: Macmillan in association with the School of Slavonic and East European Studies, 1989, pp.11-12.

Tabelul 2 Omogenitate etnică și bilingvism în republicile unionale

Republicile naționale (etniile)	% etnilor titulare care locuiesc în republicile naționale			% celor care consideră limba națională drept limbă maternă			% celor care consideră limba rusă drept a doua limbă maternă	
	1959	1970	1979	1959	1970	1979	1970	1979
RSFSR (ruși)	85,8	83,5	82,6	99,9	99,8	99,9	0,1	0,1
RSS Ucrainineană (ucraineni)	86,3	86,6	86,2	87,7	85,7	82,9	36,3	49,8
RSS Belorusă (beloruși)	82,5	80,0	80,0	84,2	80,6	74,2	49,0	57,0
RSS Lituaniană (lituanieni)	92,5	94,1	95,1	97,8	97,9	97,9	35,9	52,1
RSS Letonă (letoni)	92,7	93,8	93,4	95,1	95,2	95,0	45,2	56,7
RSS Estonă (estonieni)	90,3	91,8	92,9	95,2	96,5	96,3	29,0	24,2
RSS Uzbekă (uzbeci)	83,8	84,0	84,9	98,4	98,6	98,5	14,5	49,3
RSS Kazahă (kazahi)	76,9	79,9	80,7	98,4	98,0	97,5	41,8	52,3
RSS Kirghiză (kirghizi)	86,4	88,5	88,5	98,7	98,8	97,9	19,1	29,4
RSS Tadjikă (tadjici)	75,2	76,3	77,2	98,1	98,5	97,8	15,4	29,6
RSS Turkmenă (turkmeni)	92,2	92,9	93,3	98,9	98,9	98,7	15,4	25,4
RSS Moldovenească (moldoveni)	85,2	85,4	85,1	95,2	95,0	93,2	36,1	47,4
RSS Gruzină (georgieni)	96,6	96,5	96,1	98,5	98,4	98,3	21,3	26,7
RSS Azerbaidjan (azeri)	84,8	86,2	96,0	97,6	98,2	97,9	16,6	29,5
RSS Armeană (armeni)	55,7	52,0	65,5	89,9	91,4	90,7	30,1	38,6

Sursă: Mouradian, Claire. De Staline à Gorbatchev. Histoire d'une république soviétique. L'Arménie, Editions Ramsay, Paris, 1990, p. 194.

Tabelul 3 Structura etnică a populației RSSM (1959- 1989)

	Număr populație				În % față de total			
	1959	1970	1979	1989	1959	1970	1979	1989
Total populație	2.884.477	3.568.873	3.949.756	4.335.360	100	100	100	100
Români	1.886.566	2.303.916	2.525.687	2.794.749	65,4	64,6	63,9	64,5
Ucraineni	420.820	506.560	560.679	600.366	14,6	14,2	14,2	13,9
Ruși	292.930	414.444	505.730	562.069	10,2	11,6	12,8	13,0
Găgăuzi	95.856	124.902	138.000	153.458	3,3	3,5	3,5	3,5
Evrei	95.107	98.072	80.124	65.836	3,3	2,7	2,0	1,5
Bulgari	66.652	73.776	80.665	88.419	2,1	2,1	2,0	2,0
Alte grupuri etnice	31.478	47.203	58.871	70.463	1,1	1,3	1,6	1,6

Sursă: Solomon, Flavius. Identitate etnică și minorități în Republica Moldova. O bibliografie. Iași: Fundația academică „A.D. Xenopol”, 2001, p. 177.

Tabelul 4 Apartenența etnică a populației urbane și rurale din RSSM în anul 1970

Grupuri etnice	Structura etnică în mediul		Din totalul grupului respectiv locuiesc în mediul	
	urban	rural	Urban	Rural
Moldoveni (români)	35,1	78,2	17,2	82,8
Ucraineni	19,7	11,7	43,7	56,3
Ruși	28,3	3,9	77,0	23,0
Găgăuzi	3,9	3,3	34,8	65,2
Evrei	8,5	0,1	97,8	2,2
Bulgari	2,1	2,1	31,8	68,2
	0,7	0,1	77,2	22,8
Belorurși	0,4	0,1	54,4	45,6
Polonezi	0,2	0,1	68,1	31,9
Tătari	0,1	0,05	77,6	22,4
Armeni	0,1	0,05	86,3	13,7
Alte grupuri etnice	0,9	0,3	55,8	44,2

Total	100,0	100,0	-	-
-------	-------	-------	---	---

Sursă: Solomon, Flavius. Identitate etnică și minorități în Republica Moldova. O bibliografie. Iași: Fundația academică „A.D. Xenopol”, 2001, p. 178.

Tabelul 5 Compoziția numerică și etnică a nomenclaturii ministerelor din RSSM (1945)

Denumirea ministerului	Total funcț.	Dintre care				
		Mold/ români	ruși	ucraineni	evrei	alte etnii
Ministerul Sănătății	31	1	14	3	12	1
Ministerul Industriei Alimentare	24	1	11	7	5	-
Ministerul Transporturilor	22	-	13	6	1	2
Ministerul Învățământului	4	4	1	.	.	-
Ministerul Industriei Cărnii și Laptelui	9	-	5	2	2	-
Ministerul Comerțului	45	2	32	4	5	2
Ministerul Afacerilor Interne	5	-	5	-	-	-
Ministerul Securității Statului	4	-	2	1	1	-
Ministerul Justiției	13	-	7	3	2	1
Ministerul Finanțelor	6	1	4	1	.	-
Ministerul Gospodăriei Comunale	13	2	2	3	6	-
Ministerul Industriei Ușoare	13	-	3	1	8	

Sursă: Tabel alcătuit în baza datelor ANRM, fond 2848, inv. 10, disar 796, filele 2-29.

Tabelul 6 **Componența numerică și etnică a nomenclaturii de partid din RSSM (anii 1950 – 1960)**

Tipul nomenclaturii	An	Total persoane	Componența etnică			
			Moldoveni	Ruși	Ucraineni	Alte etnii
Nomenclatura CC al PCM	1951	2648	509 (19,2%)	1299 50,4%	581 22,5%	188 7,3%
	1956	2233	704 31,5%	841 37,7%	544 24,4%	144 6,5%
	1961	655	257 39,2%	246 37,6%	118 18%	34 5,2%
Nomenclatura comitetelor orașenești și raionale de partid	1956	1233	120 11,3%	652 51,7%	280 18,4%	181 18,5%
	1961	1312	138 11,7%	646 52,4%	280 20,9%	152 15%

Sursă: AOSPRM, fond 51, inv. 21, dosar 345, fila 180.

Tabelul 7 **Nivelul de instruire al nomenclaturii din RSSM (anul 1951)**

Denumirea comitetului de partid	Total funcț.	Studii				
		Superioare	Superioare incompl.	Medii	Medii incompl.	Primare
Otaci	154	15	97	21	46	64
Baimaclia	168	10	19	36	31	72
Bălți	187	16	8	56	36	71
Bender	233	17	15	44	105	52
Balatina	233	11	16	38	36	64
Bravicea	169	17	17	38	49	48
Brătușeni	162	8	10	25	49	70
Briceni	142	9	19	33	42	39
Vertiujeni	160	13	8	32	60	47
Glodeni	170	11	24	26	46	63

Drochia	201	8	12	45	64	72
Edineț	168	12	9	52	39	56
Cahul	217	23	14	50	67	63
Ungheni	206	20	12	4	70	60

Sursă: AOSPRM, fond 51, inv. 9, dosar 218, filele 8 – 55.

Tabelul 8 **Ponderea moldovenilor/ românilor în structura ministerelor din RSSM (1953)**

Denumirea msterelor	Total funcționari	Total Moldoveni/români	În %
Comitetul de Stat pentru Planificare	72	-	0
Ministerul Transportului Auto	27	8	29,6
Ministerul Controlului de Stat	92	11	12,0
Ministerul Construcțiilor Civile	33	2	1,65
Ministerul Sănătății	68	9	13,2
Ministerul Gospodăriei Comunale	58	7	12,0
Ministerul Industriei Ușoare	47	9	19,1
Ministerul Industriei Forestiere	34	1	2,9
Ministerul Industriei Locale	51	11	21,5
Ministerul Industriei Cărnii și Laptelui	32	3	9,4
Ministerul Industriei Alimentare	78	6	7,7
Ministerul Învățământului	52	6	13,5
Ministerul Agriculturii	172	6	3,5
Ministerul Asistenței Sociale	54	8	14,8
Ministerul Comerțului	51	7	13,7
Ministerul Finanțelor	134	14	10,4
Ministerul Justiției	42	9	21,4
Total	1144	133	11,6

Sursă: Tabel alcătuit în baza datelor ANRM, fond 2848, inv. 10, dosar 824, filele 1-2.

Tabelul 9 **Componența etnică a nomenclaturii CC al PCM 1967-1987**

Anul	Moldoveni (români)	Alte grupuri etnice
1967	42,5	57,5
1970	46,7	53,3
1974	49,2	50,8
1980	51,6	48,4

1984	55,1	44,9
1987	54,0	46,0

Sursă: V. Stăvilă. Evoluția componenței naționale a elitei politico- economice a RSSM. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr.4, 1996, p. 38.

Tabelul 10 Numărul turiștilor străini sosiți în RSSM în anii 1968-1978

Țara	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
RSR	4877	4310	3326	4249	6369	10955	16617	22548	26612	14837	17829
RPB	7603	10672	6472	16548	16000	17000	15452	14793	9273	11336	11984
RDG	14	273	599	253	458	960	1183	1526	855	891	560
RPU	3	40	37	177		77	487	432	306	414	410
RPP	245	115	118	621		347	419	668	465	1125	1024
RSSC	90	17	223	1010	179	1212	792	1946	1863	2925	2513
RSFI	337	85	83	120	350	99	401	187	16	118	56
Țări capitaliste	1366	1009	995	1276	1586	2379	1992	2064	4026	2536	3694

Sursă: AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 63-67.

Tabelul 11 Presa din RSR abonată în RSSM (exemplare)

Denumirea	1968	1969
Contemporanul	42	6
Gazeta literară	88	13
Luceafărul	25	3
Magazin	61	1
Programele de radio și televiziune	48	–
România liberă	11	1
Analele Institutului de studii istorice și social-politice	39	–
Arhitectura	46	7
Arici pogonici	27	–
Arta plastică	49	3
Chirurgia	49	3

Cercetări lingvistice	35	2
Femeia	72	2
Grădina, via și livada	38	3
Limba română	46	–
Rumânia	2248	5
Biblioteca Rumânia. Prilojenie k jurnalu Rumânia	124	1
Săteanca	91	1
Stomatologia	33	2
Studii și cercetări lingvistice	49	15
Urzica	26	2
Viața românească	28	3

Sursă: ANRM, fond 3121, inv.1, dosar 49, filele 119-123.

Tabelul 12 Numărul abonaților din RSSM la edițiile periodice din RSR (Anii 1969-1970)

Denumirea	1969		1970	
	Total Abonamente	Abonamente perfectate în în RSSM	Total abonamente	Abonamente perfectate în RSSM
Ziare				
Agricultura socialist	5	5	6	5
Contemporanul	67	6	129	11
Gazeta învățătorului	10	2	15	2
Magazin	93	1	214	7
Programul de radio și televiziune	13	–	1	1
România liberă	1	1	23	–
România literară	59	13	143	12
Scânteia	58	16	51	27
Scânteia tineretului	2	2	5	3
Sportul	2	1	8	1
Tribuna	13	3	20	3
Reviste				
Albina	5	–	7	2
Luceafărul	37	3	74	6
Veac nou	3	1	13	1
Viața studentescă	–	–	10	1
Analele Institutului de studii istorice și social-politice	13	6	15	10
Arici pogonici	42	–	73	1
Arta plastic	28	3	40	5
Cinema	53	1	80	4
Cercetări lingvistice	25	5	33	7

Femeea	78	2	128	11
Flacăra	29	3	59	4
Limba română	35	-	48	17
Luminița	17	-	26	1
Săteanca	37	1	46	4
Știința și tehnica	13	3	24	3
Studii și cercetări lingvistice	32	15	49	23
Urzica	16	2	18	4
Viața Românească	22	3	27	3
Studii Revista de Istorie	20	10	46	4

Sursă: ANRM, fond 3121, dosar 56, filele 85 – 86.

Tabelul 13 Numărul de cărți și reviste românești achiziționate de Biblioteca AȘ a RSSM și Biblioteca de Stat Republicană „N.K.Krupskaia” în anii 1975-1978

Academia de Științe a RSS Moldovenești, din contul limitei Academiei de Științe a URSS, a procurat ediții românești:

	Anul 1975	Anul 1976	Anul 1977
Cărți (exemplare)	1042	1414	1241
Reviste (denumiri)	83	85	87

Biblioteca de Stat Republicană „N.K.Krupskaia” a procurat:

	Anul 1975	Anul 1976	Anul 1977
Cărți (exemplare)	712	1590	1052
Reviste (denumiri)	160	162	178
Ziare (denumiri)	33	29	28

Sursă: AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 63-67.

Tabelul 14 Numărul călătorilor în scop particular din RSR în RSSM și viceversa în anii 1970 – 1977

Anii	Sosiți în RSSM	Plecați în RSR
1970	10 617	7 778
1971	7 382	2 793
1972	6 576	2 994
1973	6 554	3 410
1974	7 338	3 666
1975	6 331	4 255
1976	7 023	3 625
1977	4 830	4 978

Sursă: AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 63-67.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

Documente inedite

1. Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (AOSPRM), fond 51 CC al PCM, inv. 1, dosar 2, 6, 7, 9, vol.II, 10, p. II, 19, 38, 40, 48.
2. AOSPRM, fond 51, inv. 2, dosar 2, 8, 79, 109.
3. AOSPRM, fond 51, inv. 3, dosar 1, 3, 7, 8, 19, 57, 250, 315, 317.
4. AOSPRM, fond 51, inv. 4, dosar 2, 11,79
5. AOSPRM; fond 51, inv. 5, dosar 13, 28, 452
6. AOSPRM, fond 51, inv. 7, dosar 3, 32.
7. AOSPRM, fond 51, inv. 8, dosar 1, 3.
8. AOSPRM, fond 51, inv. 9, dosar 1, 3, 218.
9. AOSPRM, fond 51, inv. 10, dosar 224, 258, 279.
10. AOSPRM, fond 51, inv. 11, dosar 1, 318, 323.
11. AOSPRM, fond 51, inv. 14, dosar 209, 210.
12. AOSPRM, fond 51, inv. 15, dosar 73, 99.
13. AOSPRM, fond 51, inv. 17, dosar 141, 297.
14. AOSPRM, fond 51, inv. 19, dosar 12, 55, 56, 57.
15. AOSPRM, fond 51, inv.20, dosar 1.
16. AOSPRM, fond 51, inv. 21, dosar 345.
17. AOSPRM, fond 51, inv. 22, dosar 13.
18. AOSPRM, fond 51, inv. 23, dosar 6, 13, 188, 231.
19. AOSPRM, fond 51, inv. 27, dosar 43, 101.
20. AOSPRM, fond 51, inv. 29, dosar 19, 176, 276.
21. AOSPRM, fond 51, inv. 31, dosar 95, 97, 201.
22. AOSPRM, fond 51, inv. 33, dosar 90, 201, 195.
23. AOSPRM, fond 51, inv. 42, dosar 36, 64, 149.
24. AOSPRM, fond 51, inv. 36, dosar 110.
25. AOSPRM, fond 51, inv. 46, dosar 3, 19, 55, 121.
26. AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 4, 11.
27. AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6.
28. AOSPRM, fond 51, inv. 54, dosar 7.

29. AOSPRM, fond 51, inv.71, dosar 447, 524.
30. AOSPRM, fond 3584, Redacția ziarului „Cultura”, inv. 1, dosar 13.
31. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), fond 3121, Comitetul de Stat pentru Tipărituri de pe lângă Consiliul de Miniștri al RSSM, inv. 1, dosar 49, 56, 250.
32. ANRM, fond 2848, Consiliul de Miniștri al RSSM, inv.1. dosar 11, inv. 4, dosar 57, inv. 10, dosar 796, 824.
33. Arhiva Științifică Centrală a AȘM (AȘCAȘM), fond 3, Consiliul Științific al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei Moldovenești a AȘ a URSS, inv. 1, fond 3, inv. 1, dosar 33, 41, 58, 66, 137.
34. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe a României (AMAER), fond 210/1984, URSS-RSR, dosar 1821.
35. AMAER, fond 220/1968, URSS-RSR, dosar „Relații româno-sovietice, ianuarie-decembrie 1968”.
36. AMAER, fond 220/1969, URSS-RSR, dosar „Aspecte ale relațiilor dintre România și URSS”.
37. AMAER, fond 220/1972, URSS-RSR , dosar 2483.
38. AMAER, fond 220/1975, URSS-RSR, dosar 5127.
39. AMAER, fond 220/1984, URSS-RSR, dosar 1848.
40. AMAER, fond 220/1985, URSS-RSR, dosar 1467.
41. AMAER, fond 210/1984, URSS-RSR, dosar 2337.

Documente edite

1. **Negru, E.**, Negru, Gh. PCM și naționalismul (1965-1989). Documente adunate în cadrul programului de cercetări efectuate de către Comisia pentru studierea și aprecierea regimului totalitar comunist din Republica Moldova. În: *Destin românesc. Revista de istorie și cultură. Ediție specială*. 2010, nr. 5-6 (69-70), 333 p. ISSN 1857-1964.
2. **Negru, E.**, Negru, Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. *Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice ale PCM împotriva României (1965-1989). Studiu și documente, vol.1, 1965-1975*, Centrul Editorial Poligrafic USM, Chișinău, 2013. 616 p. ISBN 978- 9975-71-340-5.
3. **Negru, E.**, Negru, Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. *Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989). Studiu și*

- documente. vol. II (1976 - 1989)*. Chișinău: Tehnica-Info, 2016. 926 p. ISBN 978-9975-63-393-2.
4. Bahnaru, V. *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice. Studiu și documente*. Chișinău: Prolibra, 2016. 403 p. ISBN 978-9975-3250 – 4 – 2.
5. Bahnaru, V. *Limba română în Basarabia postbelică (Conferința științifică „Tipologia similitudinilor și diferențelor în grupul de limbi apropiate genetic” din 30-31 octombrie 1972 - o tentativă de revenire la normalitate)*. Chișinău: Prolibra, 2017. 194 p. ISBN 978-9975-4371-3-4.
6. Bahnaru, V., Cojocaru, Gh. *Partidul și oamenii de litere și arte din RSS Moldovenească (1961-1963). Studiu și documente*. Chișinău: S.n., 2013. 482 p. ISBN 978-9975-80-755-5.
7. Bahnaru, V., Cojocaru, Gh. *Cazul revistelor „Zvezda” și „Leningrad” și ecourile lui la Chișinău. Studiu și documente. 1946-1948*. Chișinău: Cartdidact, 2018. 356 p. ISBN 978-9975-3180-4-4.
8. Cașu, I., Șarov, I. *Republica Moldova de la Perestroikă la independență:(1989-1991). Documente secrete din arhiva CC al PCM*. Chișinău: Cartdidact, 2011. 692 p. ISBN 978-9970-105-74-3.
9. Cojocaru, Gh. *Cominternul și originile „moldovenismului”*. Studiu și documente. Chișinău: Civitas, 2009. 509 p. ISBN 978-9975-80-293-2.
10. *Cultura Moldovei Sovietice în documente și materiale (1944-1991)*. Coord. V. Ursu. Chișinău: Pontos, 2012. 348 p. ISBN 978-9975-51-413-2.
11. Dumeniuc, I., Mățaș, N. *Coloana infinită a graiului matern*. Chișinău: Hyperion, 1990. 307 p. ISBN 5-368- 00940-2.
12. *Istoricul an 1989* (alc. L. Bucătaru). Chișinău: Universitas, 1991. 404 p. ISBN 5- 362-00774-2.
13. *В Политбюро ЦК КПС... По записям Анатолия Черняева, Вадима Медведева, Георгия Шахназарова (1985-1991)*. Сост. А. Черняев (руков. проекта), А. Вебер, В. Медведев. Изд. 2^е исправленное и дополненное. Москва: Горбачев фонд, 2008. 800 p. ISBN 5-86493-140-3.
14. *XXII съезд КПСС 17-31 октября 1961. Стенографический отчет*. Том III. Москва: Госиздательство политической литературы, 1962. 592 p.

Rezoluții, hotărâri, legi, rapoarte

1. Адресаре кэтре Конферинца а XIX-а унионалэ де партид. În: *Литература ши арта*. 1988, 9 iunie, п. 1.
2. Ку привире ла мерсул реализэрий хотэрырилор конгресулуй XXVII ал ПКУС ши ла сарчиниле пентру адынчиря реструктурэрий. Рапортул презентат де М.С. Горбачов, секретарул КЧ ал ПКУС, ла Конферинца XIX Унионалэ а ПКУС ын зиуа де 28 юние 1988. În: *Молдова Сочалистэ*. 1988, 28 юние, п. 6.
3. Cu privire la statutul limbii de stat a RSSM. În: *Literatura și Arta*. 1989, 24 august, p. 1.
4. Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești. În: *Literatura și Arta*. 1989, 24 august, p. 3.
5. Cu privire la programul complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul RSSM. Raportul prezentat de deputatul I.P. Calin, președintele Consiliului de Miniștri al RSSM. În: *Moldova Socialistă*. 1989, 31 august, p. 3.
6. Cuvântarea deputatului S. K. Grossu, prim-secretar al CC al PCM. În: *Moldova Socialistă*. 1989, 31 august, p. 2.
7. Cuvântarea de încheiere a deputatului I. P. Calin, președinte al Consiliului de Miniștri, în cadrul ședinței din 31 august 1989. În: *Moldova Socialistă*. 1989, 2 septembrie, pp. 1-2.
8. Despre proiectele legilor RSS Moldovenești «Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină», «Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești», «Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești». Raportul prezentat de către deputatul M. I. Snegur, Președintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești. În: *Moldova Socialistă*. 1989, 30 august, p. 2.
9. Hotărârea Sovietului Suprem al RSSM „Despre modul de punere în aplicare a Legii RSS Moldovenești «Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină»”. În: *Literatura și Arta*. 1989, 24 august, p. 5.
10. Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești”. În: *Literatura și Arta*. 1989, 7 septembrie, p. 3.
11. Legile RSSM „Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești” și „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină”. În: *Literatura și Arta*. 1989, 7 septembrie, p. 5.
12. *Материалы XXIV съезда КПСС*. Москва: Издательство политической литературы, 1971. 598 с.
13. *Первый съезд народных депутатов СССР 25 мая - 9 июня 1989. Стенографический отчет*. Москва: Издательство Верховного Совета СССР, 1989. Том I, 574 с.

14. Резолуцииле Конференцей XIX унионале а PCUS. Ку привире ла мерсул реализэрий хотэрырилор Конгресулуй XXVII ал ПКУС ши ла сарчиниле пентру адынчиря реструктурэрий. În: *Молдова Сочалистэ*. 1988, 6 юлие, п. 3.

Memorii

1. Бодюл, И.И. *Дорогой жизни: время, события, раздумья. Воспоминания. Книга 2-я*. Кишинев: Кушнер & К°, 498 с. ISBN 9975-9640-0-1.
2. Eremei, G. *Fața nevăzută a puterii*. Chișinău: Litera, 2003. 680 p. ISBN 9975-74-633-0.
3. Горбачев, М.С. *Жизнь и реформы. Книга I*. Москва: Новости, 1995. 600 с. ISBN 5-7020-0953-3.
4. Lucinschi, P. *Moldova și moldovenii. De ce țara noastră este mereu la răscruce?: încercare de răspuns la întrebare*. Chișinău: Cartea Moldovei, 2007, 332 p. ISBN 9975-56-60-166.
5. Marinat, A. *Eu și lumea*. Ed. a 3-a. Chișinău: Cartier, 2017. 263 p. ISBN 978-9975-861-76-2.
6. Vâșcu, V. *Bătălia pentru demnitate*. Chișinău: Litera, 2003. 304 p. ISBN 9975-74-482-6.

Lucrări

1. Антонюк, Д.И. *Динамика культурного строительства в Советской Молдавии: опыт партийного руководства*. Кишинэу: Картя Молдовепеяскэ, 1984. 344 с.
2. Афтенюк, Я.С. *Ленинская национальная политика Коммунистической партии и образование советской государственности молдавского народа*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1971. 392 с.
3. Барсенков, А.С., Вдовин, А.И. *История России 1917- 2004*. Москва: Издательство Аспект Пресс, 2005. 816 p. ISBN 5-7567-0339-X.
4. *Basarabia. Dilemele identității*. Cord. F. Solomon, A. Zub. Iași: Fundația Academică „A.D. Xenopol”, 2001. 324 p. ISBN 973-9135-99-4.
4. Белодед, И. *Ленинская теория национально- языкового строительства в СССР*. Москва: Наука, 1972. 213 с.
6. Beșleagă, V. *Conștiința națională sub regimul comunist totalitar (RSSM: 1956-1963)*. Chișinău: Cartier, 2008. 102 p. ISBN 978-9975-467-1.

7. Bogdan, H. *Histoire des peuples de l'ex- U.R.S.S. Du IXE siècle à nos jours*. Paris: Perrin, 1993. 442 p. ISBN 978-2012-787-063.
8. Бромлей, Ю. В. *Очерки теории этноса*. Москва: Издательство Наука, 1983. 418 с.
9. Buga, I. *Basarabia română la cumpăna de mileniu. Anthologie. 1988-2010*. Chișinău: Litera, 2011. 656 p. ISBN 978 -9975-74-200-7.
10. Buga, V. *Apusul unui imperiu: URSS în epoca Gorbaciov*. Cuv. înainte de Florin Constantiniu. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007. 190 p. 978-973-7861-27-6.
11. Burlacu, V. *Instituțiile culturale în Moldova. Anii 1944-1950*. Chișinău: Gunivas, 2002. 168 p. ISBN 9975-70-153-1.
12. Burlacu, V. *Știința istorică în sistemul de propagandă din RSSM (1960-1980)*. Chișinău: Învățătorul modern, 2014. 365 p. ISBN 978-9975-9940-9-6.
13. Bruchis, M. *One Step Back, Two Steps Forward: on the Language policy of the Communist Party of the Soviet Union in the National Republics. Moldavian, a Look Back, a Survey and Perspectives, 1924- 1980*. New York: Boulder Co., East European Monographs, 1982. 371 p.
14. Bruchis, M. *Nations, nationalities, peoples: a Study of the Nationalities Policy of Communist Party in Soviet Moldavia*. New York: East European Monographs, 1984. 230 p. ISBN 088003330570.
15. Bruhis, M. *Republica Moldova. De la destrămarea imperiului sovietic și restaurarea imperiului rus*. București: Editura Semne, 1997. 295 p. ISBN 973-9318-09-6.
16. Carrère d' Encausse, H. *Imperiul spulberat. Revolta națiunilor în URSS*. Traducere în românește de Alina Ionescu. București: Remember, 1993. 316 p. ISBN 973- 95746-1-0.
17. Carrère d' Encausse, H. *Triumful națiunilor sau sfârșitul imperiului sovietic*. Traducere în românește de Sofia L .Oprescu. București: Remember, 1993. 315 p. ISBN 973-95746-2-9.
18. Carrère d' Ecausse, H. *L'empire éclaté. La revolte de nations en URSS*. Paris: Flammarion, 1978. 320 p. ISBN 9782080640901.
19. Carrère d'Encausse, H. *La gloire des nations ou la fin de l'Empire soviétique*. Paris: Fayard, 1991. 492 p. ISBN 978-2213028309.

20. Carrère d'Encausse, H. *Six années qui ont changé le monde. 1985-1991: La chute de l'Empire soviétique*. Paris: Fayard, 2015. 432 p. ISBN 978- 2213399141.
21. Carrère d'Encausse, H. *La deuxième mort de Stalin*. Paris: Editions Complexe, 2006. 272 p. ISBN 2-8048-0077-6.
22. Cașu, I. „*Politica națională*” în *Moldova Sovietică (1944-1989)*. Chișinău: Cartdidact, 2000. 212 p. ISBN 9975- 940-209-3.
23. Cazacu, M., Trifon, N. *Un état en quête de nation. La République de Moldavie*. Paris: Non Lieu, 2010. 447 p. ISBN 978-2-35270-052-4.
24. Ciorănescu, G. *Basarabia, pământ românesc*. Ediție îngrijită de Crisula Ștefănescu și Matei Cazacu. București: Editura Fundației Culturale Române, 2002. 338 p. ISBN 973-577-337-6.
25. Ciorănescu, G. *Basarabia, pământ românesc disputat între Est și Vest*. Traducere din limba engleză de Matei Cazacu. București: Editura Fundației Culturale Române, 2001. 346 p. ISBN 973-577-307-4.
26. Chifu, Iu. *Basarabia sub ocupație sovietică și tentative contemporane de revenire sub tutela Moscovei*. București: Politeia- SNSPA, 2004. 416 p. ISBN 973- 86287-8-4.
27. Cojocaru, Gh. „*Dezghetul*” lui *N. Hrușciiov și problema Basarabiei*. Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2014. 263 p. ISBN 978-606-537-165-1.
28. Cojocaru, Gh. *Tratatul de Uniune Sovietică*. Chișinău: Civitas, 2005. 735 p. ISBN 9975-912-52-4.
29. Cojocaru, Gh. *Cominternul și originile „moldovenismului”*. *Studiu și documente*. Chișinău: Civitas, Chișinău, 2009. 499 p. ISBN 978-9975-80-293-2.
30. Cojocaru, Gh. *1989 la est de Prut*. Chișinău: Prut Internațional, 2001. 215, ISBN 9975-69-255-9.
31. Constantin, I. *Problema Basarabiei în discuțiile româno-sovietice din timpul războiului rece 1945-1989*. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2015. 344 p. ISBN 978-973-7861-86-3.
32. Constantin, I. *România, marile puteri și problema Basarabiei*. Ediția a II –a revăzută și adăugită. București: Editura Enciclopedică, 2017. 367 p. ISBN 978-973- 45.0733-7.

33. Courtois, S. *Comunism și totalitarism*. Traducere de Anca Ciucan Țuțuianu. Iași: Polirom, 2011. 278 p. ISBN 978-973-46-0895-9.
34. Csurgai, G. *La nation et ses territoires en Europe Centrale. Une approche géopolitique*. Bern: Peter Lang, 2005. 271 p. ISBN 3-03910-086-6
35. Demian, A. *La nation impossible? Construction nationale en République de Moldova, et au-delà. Preface par Dominique Schnapper*. Paris: L'Harmattan, 2016. 534 p. ISBN 978-2-343-08945-4.
36. Dragnev, D., Manolache, C., Xenofontov, I. *Republica Moldova – 25 de ani. Repere istorice. Istoria științei*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2016. 160 p. ISBN 978-9975-3089-7-7.
37. Dumeniuc, I., Mățaș, N. *Coloana infinită a graiului matern*. Chișinău: Hyperion, 1990. 307 p. ISBN 5-368-00940-2.
38. Dungaciu, D. *Națiunea și provocările (post)modernității. Istorie, concepte, perspective*. București: Tritonic, 2004. 512 p. ISBN 973-8497-74-4.
39. Dungaciu, D. *Elemente pentru o teorie a națiunii și naționalismului*. București: ISPRI, 2012. 324 p. ISBN 978-973-7745-79-8.
40. Фатеев, А. В. *Образ врага в советской пропаганде 1945-1954 гг.* Москва: Институт Российской истории РАН, 1999. 250 с. ISBN 5-8055-0030-2.
41. Eremia, I. *Chestiunea Basarabiei: Poligon pentru intruși?* Chișinău: S.n. 2012. 147 p. ISBN 978-9975-80-649-7.
42. Eremia, I. *Politica -- instrument de formare a unei noi națiuni: „națiunea civică moldovenească”*. Chișinău: S.n., 2018. 167 p. ISBN 978-9975-139-64-9.
43. *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*. Coord. S. Musteață, I. Cașu. Chișinău: Cartier, 2011. 792 p. ISBN 978-9975-79-691-0.
44. Филиппов, Р. В. *Советская теория этноса. Историографический очерк*. Москва: Институт Африки РАН, 2010. 214 с. ISBN 978-5-91298-066-4.
45. Frunțașu, I. *O istorie etnopolitică a Basarabiei 1812-2002*. Chișinău: Cartier, 2002, 624 p. ISBN 975-79-146-8.
46. Ghimpu, Gh. *Conștiința națională a românilor moldoveni*. Chișinău: Litera, 1999. 468 p. ISBN 9975-74-230-0.

47. Girardet, R. *Naționalisme și națiuni*. Trad. de Patricia Ene. Prefață de Al. Zub. Iași: Institutul European, 2003. 158 p. ISBN 973-586-013-9973-9.
48. Грекул, А. В. *Расцвет молдавской социалистической нации*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1974. 204 p.
49. Gribincea, M. *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică 1944-1950*. Prefață de prof. univ. Dinu C. Giurescu. Cluj-Napoca: Dacia, 1995. 189 p. ISBN 973-35-0483-1.
50. Горяева, Т.М. *Политическая цензура в СССР. 1917-1991 гг.* Москва: РОССПЭН, 2002. 400 с. ISBN 5-8243-0279-0.
51. Ханазаров, К.Х. *Сближение наций и национальные языки в СССР*. Ташкент: Издательство Академии Наук Узбекской ССР, 1963. 240 с.
52. Hermet, G. *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa*. Trad. de Sivia Dram. Prefață de Al. Zub. Iași: Editura Institutul European, 1997. 341 p. ISBN 973-586-065-1.
53. Hobsbawm, E. *Națiuni și naționalisme din 1870 până în prezent. Program, mit, realitate*. Trad. de Diana Stanciu. Chișinău: ARC, 1997. 203 p. ISBN 9975-61-027-7.
54. *Формирование молдавской буржуазной нации*. Отв. редактор А.М. Лазарев. Кишинев: Штиинца, 1978. 218 с.
55. Iglesias, J.D. *Nationalisme et pouvoir en République de Moldavie*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 2014. 235 p. ISBN 978-2-8004-1569-7.
56. Liiceanu, G. *Despre ură*. București: Humanitas, 2007. 166 p. ISBN 978-973-50-1764-4.
57. Ильяшенко, Т.П. *Формирование романских языков. Молдавский язык*. Кишинев: Штиинца, 1983. 200 с.
58. *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 2003*. Ediția a III-a, revăzută și adăugită. Coord. I. Scurtu. București: Institutul Cultural Român, 2003. 606 p. ISBN 973-577-377-5.
59. *История Молдавии с древнейших времен до наших дней. Под редакцией члена корреспондента АН СССР А.Д. Удальцова и профессора, д.и.н. Л.В. Черепнина*. Кишинев: Шкоала Советикэ, 1951. 654 с.
60. *История РСС Молдовенешть (Дин тимпуриле челе май векь пынэ ла Маря революции социалистэ дин октомбрие)*. Волумул I, Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1967. 710 п.

61. King, Ch. *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*. Chișinău: Editura ARC, 2000. 304 p. ISBN 978-997-561-121-30.
62. *Ла обьршия приетенией секуларе. Кулежере де артиколе*. Суб редакция луй Н. Мохов, мембру-кореспондент ал АШ а РССМ. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1983. 287 р.
62. *Language Planning in the Soviet Union*. Ed. by Michael Kirkwood. London: Macmillan in association with the School of Slavonic and East European Studies, 1989. 230 p. ISBN 0-333-48330-8.
63. Лисецкий, А.М. *Вопросы ленинской национальной политики КПСС в условиях развитого социализма*. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1977. 183 р.
64. Мохов, Н.А. *Очерки формирования молдавского народа*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1978. 130 р.
65. Martin, T. *The Affirmative Action Empire: Nation and Nationalism in the Soviet Union, 1923- 1939*. Ithaca: Cornell University Press, 2001. 496 p. ISBN 0-8014 -86-77-7.
66. Materialele Conferinței Științifice Internaționale „Minorități naționale inventate. Moldovenismul: politici, cauze, efecte”. Cernăuți: Editura Druk Art, 2019. 304 p. ISBN 978-617-7105-60-1.
67. Matveev, S. *Procesele etnoculturale din spațiul carpato-nistean în secolele II-XIV. Istoriografia sovietică*. Chișinău: Pontos, 2009. 230 p. ISBN 978-9975-72-284-1.
68. Mățaș, N. *Calvarul limbii române din Basarabia. Studii. Articole. Comunicări*. Selecție, coordonare și prefață de Alexandru Bantoiș, Chișinău: Limba Română PP SRL, 2011. 552 p. ISBN 978-9975-9937-1-5.
69. *Молдоване: очерки истории, этнографии, искусствоведения*. Кишинев: Штиинца, 1977. 459 с.
70. Moraru, A. *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria. 1812-1993*. Chișinău: AIVA, 1995. 557 p. ISBN 5-86892-024.4.
71. Mouradian, C. *De Staline à Gorbatchev. Histoire d'une république soviétique. L'Arménie*. Paris: Editions Ramsay, 1990. 490 p. ISBN 2- 85956-837-9.
72. *Nations, etat et territoire en Europe d'Est et en URSS. Sous la direction de Michel Roux*. Paris: l'Harmattan, 1992. 294 p. ISBN 2-7384-1499-0.

73. **Negru, E.** *Politica etnoculturală în RASS Moldovenească (1924-1940)*. Chișinău: Prut Internațional, 2003. 203 p. ISBN 9975 69-395-4.
74. **Negru, E.** *Construcția identitară în RSS Moldovenească (1940-1941, 1944-1989)*. Chișinău: S.n (Lexon Prim), 2022. 283 p. ISBN 978-9975-163-30-9.
75. Negru, Gh. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*. Chișinău: Prut Internațional, 2000. 132 p. ISBN 9975-69-100-5.
76. Negură, P. *Ni hero, ni traitres. Les écrivains moldaves face au pouvoir soviétiques sous Staline*. Paris: L'Harmattan, 2009. 413 p. ISBN 978-2-296-07430-9.
77. *Опыт этносоциологического исследования образа жизни. (По материалам МССР)*. Отв. ред. Ю. В. Арутюнян. Москва: Наука, 1980. 269 с.
78. *Pagini de istorie. Culegere de referiri istoriografice*. Alc. V. Manole. Chișinău: Universitas, 1991. 208 p. ISBN 5-362-00721-1.
79. Panaitescu, P. P. *Romanitatea românilor*. Ediția a II-a. Postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei și Magdalena Szekely. București: Editura Enciclopedică, 1994. 342 p. ISBN 973-45-0058-9.
80. *Panorama comunismului în Moldova Sovietică: context, surse, interpretări*. Ed. L. Corobcă. Iași: Polirom, 2019. 912 p. ISBN 978-973-46-7846-4.
81. Пасат, В. Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950-е гг. Москва: Терра, 800 с. ISBN 585-255-69-04.
82. Pasat, V. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953)*. Chișinău: Cartier, 2011. 650 p. ISBN 978-9975- 79-698-9.
83. Pascal, L. *Histoire de perestroika. L'URSS sous Gorbatchev: 1985-1991*. Paris: Presses Universitaires de France, 1993. 128 p. ISBN 2-13- 045344-9.
84. Petrencu, A. *Basarabia în timpul celui de-al doilea război mondial (1939-1945)*. Chișinău: Prut Internațional, 2006. 222 p. ISBN 978-9975-69-049-2.
85. Petrencu, A. *Un scurt popas necesar drumului*. Chișinău: S.n., 2014. 328 p. ISBN 978-9975-128-04-9.
86. Petrencu, A., Niculiță, I., et. al. *O istorie a Basarabiei*. Chișinău: Serebia, 2015. 423 p. ISBN 978-9975-128-45-2-0.

87. Philippide, Al. *Originea românilor. Ce spun limbile română și albaneză*. Vol. I. Iași: Tipografia „Viața Românească”, 1927. 829 p.
88. Popa, I., Popa, L. *Românii, Basarabia și Transnistria*. Ediția a II-a revăzută și completată. București: Nora, 2012. 459 p. ISBN 978-973-98004-9-5.
89. Postică, E. *Rezistența antisovietică în Basarabia*. Chișinău: Știința, 1997. 340 p. ISBN 9975-67-045-8.
90. Renan, E. *Qu'est-qu' un nation?* Paris: Berg International, 2016. 52 p. ISBN 978- 2370-200-877.
91. Рыбалко, И. Л. *Брифэнтуиря политичий национале ленинисте а ПКУС ын Молдова ла етана актуалэ*. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1977. 92 п.
92. Roy, O. *Noua Asie Centrală sau fabricarea națiunilor*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2011. 312 p. ISBN 913-35-1092-0.
93. Schnapper, D. *Comunitatea cetățenilor: asupra ideii moderne de națiune*. Pitești: Paralela 45, 2004. 222 p. ISBN 973-697-275-7.
94. Schnapper, D. *La communauté des citoyens. Sur l'idée modern de nation*. Paris: Gallimard, 1994. 228 p. ISBN 978207073884.
95. Шемяков, Д. Е. Яценко, Я.С. *Революция культуралэ ын Молдова Советикэ (1924- 1967)*. Суб ред. Е. А. Исакова. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1967. 47 п.
96. Șișcanu, E. *Basarabia sub regimul bolșevic 1940-1952*. București: Editura Semne, 1998. 183 p. ISBN 973-9318-48-7.
97. Șișcanu, I. *Raptul Basarabiei*. Ploiești: Editura Libertas, 2012. 107 p. ISBN 978-606-8467-00-9.
98. Smal - Stocki, R. *The Captive Nations. Nationalism of the non-Russian Nations in the Soviet Union*. New – York: Bookman Associates, 1960. 118 p.
99. Smith, A. *Naționalism și modernism. Un studiu critic al teoriilor recente cu privire la națiune și nationalism*. Traducere din engleză de Diana Stanciu. Chișinău: Epigraf, 2002. 278 p. ISBN9975-903-48-7.
100. Smith, A. *National Identity*. London: Rongun Books, 1991. 240 p. ISBN 978-0874-1720-41
Smith, J. *Red Nations. The Nationality experience in and after the USSR*. New -York: Cambridge University Press, 2013. 412 p. ISBN 978-0-5-21-11131-7.

101. *Soviet Nationalities Policy in Practice*. Ed. by Robert Conquest. New-York: Frederick A. Praeger, 1967. 160 p.
102. *Sub povara graniței imperiale. Românii de dincolo de Prut de la ultimatumul anexării la proclamarea independenței*. Studii selectate și îngrijite de Adrian Pop. București: Editura Recif, 1993. 142 p. ISBN 973-95768-6-9.
103. Ștefureac, R.- I. *Conflictul secret din spatele scenei. România versus Rusia. 50 de ani de realități, mituri și incertitudini. 1964-2014*. București: RAO, 2015. 223 p. ISBN 978-606-609-943-1.
104. Thom, F. *Sfârșiturile comunismului*. Traducere de Gabriela Gavril. Prefață de Liviu Antonesei. Iași: Polirom, 1996. 252 p. ISBN 973-9248-32-2.
105. *Типология сходств и различий близкородственных языков*. Кишинев: Штиинца, 1976. 100 с.
106. Таннберг, Т. *Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944-1956). Исследования и документы*. Москва: РОССПЭН, 2010. 431 p. ISBN 978-5-8243-1411-3.
107. Țâcu, O. *Homo moldovanus sovietic. Teorii și practici de construcție identitară în R(A)SSM (1924-15989)*. Chișinău: ARC, 2018. 420 p. ISBN 978-9975-0-0158-8.
108. Ursu, V. *Politica culturală în RSS Moldovenească. 1944-1956*. Chișinău: Pontos, 2013. 287 p. ISBN 9975-51-501-6.
109. Урсул, Д.Т. *Ынфлориря ши апропиеря нацилор советиче*. Кишинэу: Картя Молдовенеяскэ, 1971. 228 p.
110. Van Meurs, W. P. *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*. Chișinău: Editura ARC, Chișinău, 1996. 499 p. ISBN 997-561- 005-6.
111. Watts, Larry. L. *Ferește-mă, doamne, de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România*. București: Editura RAO, 2011. 800 p. ISBN 978-606-825-595-8.
112. Watts, Larry. *Cei dintâi vor fi cei din urmă. România și sfârșitul războiului rece*. Traducere din limba engleză Adriana Bădescu. București: Editura RAO, 2013. 700 p. ISBN 978-606-609-428-3.
113. Yaari, A. *Le défi național: Les théories marxistes sur la question nationale à l'épreuve d'histoire*. Paris, Editions Anthropos, 1978. 327 p. ISBN 978 – 2715702868.

114. Zinoviev, A. *Homo sovieticus*. Trad. de Andi Ștefănescu. Cluj-Napoca: Dacia, 1991. 231 p. ISBN 973-35-0222-7.

115. Zinoviev, A. *L'avenir radieux*. Trad. du russe par Vladimir Berelowitch. Lausanne: L'âge d'Homme, 1978. 281 p.

Studii și articole

1. Абрамова, Ю. А. Разоблачение культа личности, советская армия и несостоявшийся пленум ЦК КПСС 1956 г. În: *XX съезд и доклад Н. С. Хрущева „О культе личности” в российской истории: к 50 летию XX съезда КПСС. От Фультона до Мальты: Как началась и закончилась холодная война*. Москва: Горбачев Фонд, 2006, с. 113-118. ISBN 5-86493-138-1.

2. Бахнару, В., Тэнасе, К. Девоалэръ парциале ын история лимбий ноастре. În: *Поварэ сау тезаур сфынт?* Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1989, pp. 188-209.

3. Бахнару, В., Тэнасе, К. Алфает пе банка акузацилор. În: *Поварэ сау тезаур сфынт?* Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1989, pp. 315-330.

4. Байбурин, А. Советские практики определения национальности в 1920-1930. În: *Советские нации и национальная политика в 1920-1950. Материалы VI международной научной конференции, Киев, 10-12 октября 2013 года*. Москва: РОССПЭН, 2014, с. 458-467. ISBN 978-5-8243-1929-3.

5. Водюл, И.И. Присоединение Бессарабии к России и историческая судьба молдавского народа. În: *Вопросы истории*. 1972, № 8, с. 4-16.

6. Boldișor, V. Martirajul lui Ion Vasilenco. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2019, nr. 3-4, pp. 52-63. ISSN 1857-1964.

7. Борщ, А. Традиция скрисулуй славон ла попареле ест романиче. În: *Поварэ сау тезаур сфынт?* Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1989, pp. 220-227.

8. Botezatu, G. Stenograma consfăturii convocate de Comisariatul Învățământului din RSS Moldovenească de pe data de 10 martie 1941. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2006, nr. 1, pp. 134-176. ISSN 1857-1964.

9. Bruchis, M. The Language policy of the CPSU and the Linguistic situation in the Soviet Moldavia. În: *Soviet Studies*. 1984, vol. 36, nr.1, pp.108-126.
10. Будагов, Р.А., Бернштейн, С. Б. Ку привире ла унитатея де лимбэ ромыно-молдовеняскэ. În: *Поварэ сау тезаур сфынт?* Кишинэу: Карта Молдовеняскэ, 1989, п. 353-361.
11. Bychkov Green, S. Languages of Lullabies: The Russification and De Russification of the Baltic State. În: *Michigan Journal of International Law*. 1997, vol. 19, issue, pp. 219-275. ISSN 1052-2867.
12. Чебан, И. Очищать молдавский язык от чужих влияний. În: *Советская Молдавия*. 1945, 9 сентября, с.3.
13. Ciobanu, A. Profesorul Ion Dumeniuc, apărător al limbii române. În: *Reflecții lingvistice*. Chișinău: S.n., 2009, pp. 281-286. ISBN 978-9975-78-753-6.
14. Корлэтяну, Н. Мултисекуларе, фрэцешть, трайниче. În: *Молдова Сочилистэ*. 1976, 1 септембрие, п. 4.
15. Cotelnic, T. Preocupări socioingvistice ale academicianului Nicolae Corlăteanu. În: *Buletin de Lingvistică*. 2014-2015, nr. 15-16, pp. 103-112. ISSN 1857-1948.
16. Coșeriu, E. Latinitatea orientală. În: *Limba romană este patria mea. Studi. Comunicări. Documente*. Ediția a II-a. Chișinău: Casa Limbii Române, 2008, pp. 19-34. ISBN 978-9975-9529-0-3.
17. Cu privire la legătura dintre caracterul romanic al limbii moldovenești și grafia latină. În: Dumeniuc I., Mățaș, N. *Coloana infinită a graiului matern*. Chișinău: Hyperion, 1990, pp. 84-99. ISBN 5-368-00940-2.
18. Dârul, A., Ețcu, I. Cum a fost impusă denumirea „limba moldovenească” la est de Prut. În: *Limba română este patria mea. Studi.Comunicări. Documente*. Ediția a II-a. Chișinău: Casa Limbii Române, 2008, pp. 137-140. ISBN 978-9975-9529-0-3.
19. Державин, Н.С. Происхождение молдавского народа. În: *Советская наука*. 1945, № 12, с. 3-28.
20. Dragnev, D., Xenofontov, I. Știința în RSS Moldovenească (1945–1991), În: *Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări*. Ed. Liliana Corobca. Iași: Polirom, 2019, pp. 456-476. ISBN 978-973-46-7846-4.

21. Dragnev, D., Xenofontov, I. Istoricul din RSS Moldovenească între știință, politică și ideologie. În: *Panorama comunismului în sovietică. Context, surse, interpretări*. Ed. Liliana Corobca. Iași: Polirom, 2019, pp. 494-515. ISBN 978-973-46-7846-4.
22. Dragnev, D., Xenofontov, I. Campaniile ideologice staliniste în instituțiile științifice din RSS Moldovenească. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2018, nr. 1-2, pp. 134-156. ISSN 1857-1964.
23. Dumitrescu, L- Ș., Țibrigan, N. Naratiuni identitare în Republica Moldova. Graffiti-urile din Chișinău. În: *Revista română de sociologie. Serie nouă*. Anul XXV, 2014, nr. 3-4, pp. 287-308. ISSN 1224-9262.
24. Диордица, А.Ф. Триумф политический национале ленинисте [Кэтре аниверсаря а 50-а а Путерий Советиче]. În: *Блокнотул Ажуматорулуй*. 1967, № 14, п. 1-5;
25. Eremia, I. Demografie și politică la est de Carpați în secolul al XIV-lea: aspecte istoriografice. În: *Studia Univesritas Moldavie*. 2013, nr. 4 (64), pp. 3-17. ISSN 1811-2668.
26. Евдошенко, А. Комоарэ дин стрэбунь. În: *Поварэ сау тезаур сфынт?* Кишинэу: Картя Молдовенеяскэ, 1989, п. 269-276.
27. Фадеичева, М.А. Национальный вопрос- ключ к решению современных этнических проблем. În: *Философия и общество*. 2013, № 3, с. 77-86. ISSN 1681-4339.
28. Feldmann, W. The Theoretical Bassis for Definition of the Moldavian Nationality. În: *The Soviet West: interplay between nationality and social organisation*. New York: Praeger, 1975, pp. 46-59.
29. Fedyshyn, O. The Role of Russians Among the New, Unified „Soviet People”. În: *Ethnic Russia in the USSR. The Dilemma of Dominance*. Edited by Edward Allworth. New York: Pergamon Press, 1980, pp. 149-158. ISBN 0080237002.
30. Geisser, V. Nation civic versus nation ethnique? Les faux semblants de l’universalisme republicain. În: *Annales de philosophie et des sciences humaines*. 2007, t. 1, nr. 23, pp. 57-74. ISSN 1015-7263.
31. Грекул, А.В. Социалистическая культура в Молдавии. În: *Развитие социалистической культуры в союзных республиках. Сб. статей под ред. Г. Г. Карпова*. Москва: Госиздат, 1962, с. 561- 581.
32. Гроссу, С.К. Тимпул акциунилор конкрете. În: *Литература ши Арта*. 1989, 5 януарие, п. 1.

33. Гроссу, С.К. Респонсабилитате ши компетенцэ – ун императив ал тимпулуй. În: *Литература ши Арта*. 1987, 30 юлие, п. 2.
34. Gaspar, A. Dix années de „dégel”. În: *Politique étrangère*. 1963, nr. 1 (26), pp. 58-79.
35. Gujon, A. Le processus de formation d’une opposition politique et nationale en Biélorussie: Le front populaire biélorussien (1988-1991). În: *Revue d’études comparatives Est-Ouest*. 1998, vol, 29, nr. 1, pp. 69-96. ISSN 2259-6100.
36. Хадыркэ, И. Ролул ши мисиуня де рэспундере а скрииторулуй ын опера де едукаре интернационалистэ ши патриотикэ а оаменилор мунчий. În: *Литература ши Арта*. 1987, 12 ноембрие, п. 3.
37. Heitmann, K. Limba și literatura română în Basarabia și Transnistria (Așa-numita limbă și literatură moldovenească). În: *Limbă și politică în Republica Moldova*. Chișinău: ARC, 1998, pp. 7-64. ISBN 9975-61-064-1.
38. Huseynova, S. „L’histoire oublié” de la fin de l’URSS. Coopération interethnique lors du conflit du Haut-Karabagh. În: *Revue d’études comparatives Est-Ouest*. 2013, nr. 1, pp. 15-44. ISSN 033380599.
39. Iațenko, Ia. Unul din momentele istoriei. În: *Moldova Suverană*. 1990, 9 octombrie, p. 3.
40. Cașu, I. „Revoluția silențioasă”: revizuirea identității naționale în Moldova Sovietică la apogeul lui Hrușciiov (1956-1957). În: *Plural. Istorie. Cultură. Societate*. 2015. vol. 3, nr. 1, pp. 103-126. ISSN 2345-1462.
41. Carrère d’Encausse, H. Communisme et nationalism. În: *Revue française de science politique*. 1965, nr. 3 (15), pp. 466-498. ISSN 00359950.
42. Кожевников, Ю. Бережно относиться к классическому наследию. În: *Вопросы литературы*. 1962, № 1, с. 97-121.
43. Корлэтяну, Н. Мултисекуларе, фрэцешть, трайниче. În: *Молдова Сочилистэ*. 1976, 1 септембрие, п. 4.
44. Лазарев, А. М. К вопросу о национальных отношениях в условиях переходу от социализма к коммунизму. În: *Коммунист Молдавии*. 1964, № 10, с. 26-34.
45. Loader, M. Beria and Khroushchev: Power Struggle over Nationality Policy and the Case of Latvia. În: *Europe-Asia Studies*. 2016, vol. 68, pp. 1759- 1792. ISSN 0966-8136.

46. Loader, M. The Death of „Socialism with Latvian Face”. The Purge of Latvian national communists, the July 1959-1962. În: *Journal of Baltic Studies*. 2017, vol. 48, nr. 2, pp. 161-181. ISSN 0162-9778
47. Loader, M. The Rebellious Republic: The 1958 Education Reform and Soviet Latvia. În: *Latvijas Vestures Institute Zurnals*. 2016, nr. 3(100), pp. 113-139. ISSN 1025-8906.
48. Matveev, S. Aspecte din activitatea Consiliului științific pentru studiul complex al problemei „Relațiile slavo-volohe și formarea poporului moldovenesc”. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2007, nr. 1-2, pp. 160-171, ISSN 1857-1964..
49. Mățcaș, N. Simulacrul argumentului științific. În: *Limba română este patria mea. Studii. Documente. Comunicări*. Ediția a II-a. Chișinău: Casa Limbii Române, 2008, pp. 69-88. ISBN 978-9975-9529-0-3.
50. Мындыкану, В. Вешмынтул фиинцей ноастре. În: *Поварэ сау тезаур сфынт?*, Кишинэу: Карта Молдовенеяскэ, 1989, п. 156-188.
51. Mândăcanu, V. Meandrele lipsei de bunăvoință. În: *Istoricul an 1989*. Alc. L. Bucătaru, pp. 105-116. Chișinău: Universitas, 1991, 404 p. ISBN 5-562-00774-2.
52. Мохов, Н.А., Зеленчук, В.С., Советов, П.В. Ла обыршия народулуй молдовенеск. În: *Молдова Сочуалистэ*. 1978, 26 decembrie, п. 3.
53. Musteață, S., Negură, P. Îndoctrinare, sovietizare și rusificare prin învățământ. În: *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*. Coord. S. Musteață, I. Cașu. Chișinău: Cartier, 2011, pp. 646-675. ISBN 979-9975-79-691-0.
54. **Negru, E.** Combaterea „naționalismului româno-burghez” și epurarea cadrelor în RSS Moldovenească (1944-1953). În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2006, nr. 1, pp. 71-77. ISSN 1857-1964.
55. **Negru, E.** Constituirea și evoluția nomenclaturii de partid din RSSM. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2010, nr. 3- 4, pp. 91-105. ISSN 1857-1964.
56. **Negru, E.,** Negru, Gh. Contracurarea naționalismului din RSSM în perioada „dezghețului” hrușciovist (în colab.) În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2011, nr. 1, pp. 108-122. ISSN 1857-1964.

57. **Negru, E.** Interzicerea circulației cărților din România în RSS Moldovenească (mijlocul anilor '60- anii '70 ai sec. XX). În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă.* 2012, nr. 1, pp. 90-101. ISSN 1857-1964.
58. **Negru, E.** Congresul III al Uniunii Scriitorilor din RSSM și campania autorităților împotriva intelectualilor (partea I). În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă.* 2011, nr. 2, pp. 75-85. ISSN 1857-1964.
59. **Negru, E.** Congresul III al Uniunii Scriitorilor din RSSM și campania autorităților împotriva intelectualilor (partea II). În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă.* 2011, nr. 3, pp. 40-56. ISSN 1857-1964.
60. **Negru, E.,** Negru, Gh. Cultivarea „patriotismului sovietic” și contracararea „naționalismului moldo- roman” în RSSM. În: *Revista de istorie a Moldovei.* 2011, nr. 3-4, pp. 83-91. ISSN 1857-2022.
61. **Negru, E.** Cenzura sovietică și restricțiile privind circulația cărții și presei românești în RSSM (anii' 60 ai sec. XX). În: *Mass-media: între document și interpretare. Tezele comunicărilor științifice ale participanților la Congresul Internațional de istorie a presei.* Ediția a V-a, Chișinău. Ch: USM, 2012, pp. 126- 128. ISBN 978-9975-71-238-5.
62. **Negru, E.** Contracararea naționalismului din RSS Moldovenească în primul deceniu postbelic. În: *In honorem Alexandru Moșanu. Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor.* Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 575-588. ISBN 978-973-595-418-5.
63. **Negru, E.** Suprimarea presei periodice din România în RSS Moldovenească. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă.* 2012, nr. 2, pp. 106-116. ISSN 1857-1964.
64. **Negru, E.** Cultura națională din RSSM între „dezghețul” și „înghețul” hrușciovist. În: *Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept. Materialele sesiunii științifice anuale, 16 decembrie 2011.* 2012, pp. 268-280. ISBN 978-9975-3030-1-9.
65. **Negru, E.** Presa periodică din RSR în contextul campaniilor propagandistice antiromânești din RSSM (anii 60-80 ai secolului XX). În: *Jurnalismul o preocupare a elitei. Studii și cercetări de istorie a presei.* București: Tritonic, 2013. pp. 209 -218. ISBN 978-606-8536-78-1.

66. **Negru, E.** Schimbul de turiști între RSSM și RSR ca instrument de propagandă sovietică (mijl. anilor 60- înc. anilor 80 ai sec. XX), *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2012, nr. 3, pp. 119 – 131. ISSN 1857-1964.
67. **Negru, E.** Schimburile culturale între RSS Moldovenească și RSR (anii 60-70 ai secolului XX). În: *Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept*. 2013, pp. 321-332. ISBN 978-9975-4078-6.
68. **Negru, E.** Schimburile de turiști între RSS Moldovenească și Republica Socialistă România (în anii 60-70 ai secolului XX). În: *Revista de Istorie a Moldovei*. 2013, nr. 2, pp. 83-90. ISSN 1857 -2022.
69. **Negru, E.** Contactele umane dintre RSSM și RSR prin schimb de delegații (1965-1989). În: *Anuarul Institutului de Istorie. Materialele sesiunii științifice anuale, 27 decembrie 2013, Chișinău*. 2014, pp. 295-308. ISBN 978-9975-3030-1-9.
70. Negru, Gh. Constituirea statului roman modern și schimbarea paradigmei politicii naționale a Imperiului Rus în Basarabia. De la politica „cedărilor tactice” la politica națională exclusiv restrictivă (anii 1860. În: *Centenar Sfatul Țării, 1917-1918. Materialele conferinței științifice internaționale Chișinău, 21 noiembrie 2017*. Coord. Gh. Cliveti et. al. Chișinău: Lexon Prim, 2017, pp. 219-232. ISBN 979-9975-139-54-0.
71. Negru, Gh. Crearea conceptului „națiunii burgheze” și „socialiste” moldovenești în istoriografia sovietică. În: *Revista de Istorie a Moldovei*. 1998, nr. 1-2, pp. 69-90. ISSN 1221 - 6984.
72. Negru, Gh. Etnogeneza românilor de la Est de Prut în istoriografia sovietică. În: *Revista de Istorie a Moldovei*. 1996, nr. 1, pp. 54-63 . ISSN 1221 - 6984.
73. Negru, Gh. Lupta lingvistică în R.S.S. Moldovenească (1940-1988). În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură*. Chișinău-București, 1996, nr. 2, pp. 3-35. ISSN 1221 - 6984.
75. Negru, Gh. Campanii împotriva României și a „naționalismului românesc” din RSSM în anii 60-80 ai sec. XX. În: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă*. 2010, nr. 1, pp. 135-209. ISSN 1857-1964.
76. Нестерова С.Л. Двужычье и культура населения Молдавии. По материалам этносоциологических исследований в МССР. În: *Советская этнография*. 1975, №. 5, с. 71-81.

77. Papacostea, Ș. Clio în captivitate: istoriografia română în perioada comunistă. În: *Revista istorică. Serie nouă*. Tomul IX, 1998, nr. 5-6 (mai-decembrie), pp. 241-260. ISSN 1018-0443.
78. Пиотровский, Р.Г., Печек, Н.М. Ку привире ла ымбунэтэциря ортографией контемпоране молдовенешть. În: *Октомбрие*. 1955, № 10, п. 79-83.
79. Портной, Р. Деспре ымбунэтэциря ортографией. În: *Октомбрие*. 1955, №. 2, п. 88-93.
80. Рашидов, Ш.Р. Могучее средство общения и интернационалистического воспитания. În: *Коммунист*. 1972, № 7, с. 13-28.
81. Rotaru, L. 1956: controverse lingvistice la Institutul Pedagogic. În: *Probleme ale științelor socioumanistice și modernizării învățământului*. Chișinău: Universitatea Pedagogică „I. Creangă”, 2020, seria 22, vol. 3, pp. 96-104. ISBN 978-9975-46-449-9.
82. Rotaru, L. Construcția națională și socială a corpului studențesc postbelic al Universității de Stat din Moldova. În: *Studia Universitas Moldaviae*. 2018, nr. 4 (114), pp. 130-140. ISSN 1811-2868.
83. Сэ афирмэм реструктураря прин фапте конкрете. În: *Молдова Сочилистэ*. 1988, 11 ноембрие, п. 2.
84. Schifirneț, C. Identitatea românească în contextul modernității tendențiale. În: *Revista de Sociologie. Serie nouă*. Anul XX, 2009, nr. 5–6, pp. 461-480. ISSN 1224- 9262.
85. Скрисоаре дескисэ. În: *Литература ши арта*. 1988, 22 септембрие, п. 3.
86. Slezkine, Y. The URSS as a Communal Apartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism. În: *Slavic Review*. 1994, vol. 53, nr. 2, с. 414-452. ISSN 0037-6779.
87. Степанов, Г.В. Объективные и субъективные критерии в определении „вариант языка”. În: *Типология сходств и различий близкородственных языков*. Кишинев: Штиинца, 1976, с. 8-14.
88. Smith, Jeremy. The Battle for Language: Opposition to Khrushchev’s Education Reform in the Soviet Republics, 1958-1959. În: *Slavic Review*. 2017, vol. 76, nr. 4, pp. 983-1002. ISSN 0037-6779.
89. Stykalin, A.S. Noua perspectivă sovietică asupra crizei ungare din 1956 în condițiile revizuirii „doctrinei Brejnev” la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor' 90. În: *Arhivele Totalitarismului*. 2015, nr. 1-2, pp. 194-213. ISSN 1221-6917.

90. Șevcenco, R. Politica lingvistică în RSS Moldovenească. În: *Panorama comunismului în Moldova Sovietică: context, surse, interpretări*. Ed. L. Corobcă. Iași: Polirom, 2019, pp. 438-456. ISBN 978-973-46-7846-4.
90. Шишмарев, В.Ф. Романские языки Юго- Восточной Европы и национальный язык Молдавской ССР. În: *Вопросы языкознания*. 1952, № 1, с. 80-106.
91. Щербицкий, В.В. Могучая сила единства. În: *Правда*. 1972, 31 октябрь, с. 2- 3.
92. Тишков, В.А. О концепции перестройки межнациональных отношений. În: *Советская этнография*. 1989, № 1, с. 73-89.
- 93.Торбагов, И. „Осколки разбитого вдребезги”: Историческое поражение имперского проекта. În: *Ab Imperio*. 2011, № 4, pp. 391-435. ISSN 2164 9731.
94. Țăcu, O. „Moldovenismul” sovietic și politicile identitare ale URSS în RASSM și RSSM (1924-1991). În: *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*. Coord. S. Musteață, I. Cașu. Chișinău: Cartier, 2011, pp. 333-355. ISBN 978-9975-79-691-0.
95. Удальцов, А.Д. Теоретические основы этногенетических исследований, În: *Ученые записки Молдавской Научно-Исследовательской Базы АН СССР*. Кишинев, 1948, Том I, с. 1 -19.
96. Van Meurs, W. Carving a Moldavian Identity out of history. În: *Nationalities Papers: The journal of Nationalism and Ethnicity*. 1989, vol. 26, nr.1, pp. 39-56. ISSN 0090-5992.
96. Василенко, И. Алеку Руссо ши лимба литерарэ. În: *Октомврие*. 1955, № 7, п. 73-79.
97. Vaissé, C. 1956, un coutr dégel littéraire en URSS. Les „audaces” de Novy Mir et de Literatournaia Moskva. În: *Vingtième Siècle: Revue d’Histoire*. 2008, nr. 2, pp. 149-162. ISSN 0294-1759.
98. Werth, A. La mentalité du peuple soviétique. În: *Politique étrangère*. 1949, nr. 5 (14), pp. 451-464. ISSN 1958-8992.
99. Зеленчук В. С. Ку привире ла партикуларитэциле карактеристиче але комунитэций этниче молдовенешть. În: *Комунистул Молдовей*. 1972, № 10, п. 29-37.
100. Зеленчук, В. С. Этническое развитие населения Молдавии во второй половине XIX в. În: *Известия Академии Наук МССР*. 1975, № 1. с. 81-87.

Surse on-line

1. Courtois, Ch. Ph. *La revanche de trois petites nations. L'indépendance des pays baltes*. În: Institut de Recherche sur le Québec, octombrie 2013, p. 23. [citată 01.10.2020]. Disponibil: http://irq.quebec/wp-content/uploads/2015/03/No4_PaysBaltes.pdf
2. *Déclaration du Soviet Suprême de la R.S.S. de Lettonie sur la souveraineté de l'Etat de Lettonie du 28 juillet 1989*. [citată 16.01.2021]. Disponibil: <http://www.letton.ch/lvsouver.htm>
3. Горбачев, М. С. *Политический доклад Центрального Комитета ЦК КПСС XXVII съезду Коммунистической Партии Советского Союза, 25 февраля 1986*. [citată 20.02.21]. Disponibil: http://www.lib.ru/MEMUARY/GORBACHEV/doklad_xxvii.txt.
4. Loader, M. *A Stalinist Purge in the Khrushchev era: The Latvian Communist Purge 1959-1963*. [citată 20.12.2020]. Disponibil : https://www.academia.edu/36469405/A_Stalinist_Purge_in_the_Khrushchev_Era_The_Latvian_Communist_Party_Purge_1959_1963
5. Loader, M. *Russification vs Latvianisation: The Latvian National Communists and their 1956 Language Law*. [citată: 20. 12. 2020]. Disponibil: https://www.academia.edu/36283470/Russification_vs_Latvianization_The_Latvian_National_Communist_Party_Purge_1959_1963 .
6. Мальцев, Ю. *Вольная русская литература, 1955-1975, часть 1-2*. [citată 20.01.2020]. Disponibil: http://antology.igrunov.ru/authors/maltsev/vilna_lit_1.html .
7. *Нобелевская премия Бориса Пастернака (Воспоминания сына)*. ННТ, 2001. [citată: 11. 05.2019]. Disponibil: <http://n-t.ru/nl/lt/bp.htm>.
8. *Население Нагорного Карабаха*. [citată 18. 12. 2020]. Disponibil: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnkarabax.html>
9. *Operațiunea Golgota –planul secret al KGB de dezmembrare controlată a URSS. Adrian Pătrușcă în dialog cu doctorul în istorie Constantin Corneanu* [citată 18. 12. 2020]. Disponibil: <https://evz.ro/operatiunea-golgota-planul-secret-al-kgb-de-dezmembrare-a-uniunii-sovietice-video-955993.html>.
10. Platon, Alexandru-Florin. *Un manifest pentru libertatea istoriei (Vlad Georgescu, Politică și istorie. Cazul comuniștilor români (1944-1977)*. [citată:25.06.2020]. Disponibil: <http://www.contrafort.md/old/2009/171-172/1630.html>.
11. Пыжиков, Александр. *Хрущевская «Оттепель»*. Москва: Олма-Пресс, 2002. [citată 27.05.2020].Disponibil: https://royallib.com/read/pigikov_aleksandr/hrushchevskaya_ottepel_1953_1964_gg.html#0

Declarație privind asumarea răspunderii

Subsemnata, Elena Negru, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat habilitat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Elena Negru

semnătura

Data

CURRICULUM VITAE

Numele, Prenumele: Negru Elena

Data nașterii: 18 decembrie 1965

Locul de muncă: Institutul de Istorie al USM, cercetător științific coordonator

Telefon: 022 23.33.10; email: elenegru65@yahoo.com

Studii: 2014-2016 – studii postdoctorale, Universitatea AȘM;

1996 - 1999 – studii doctorale, Institutul de Istorie al AȘM; doctor în istorie (2000)

1986-1991– Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova;

1981-1985 – Școala pedagogică din or. Soroca;

Experiența profesională: 2010 - prezent – cercetător științific coordonator în secția Istorie Contemporană a Institutului de Istorie al USM;

2006-2010 – conferențiar universitar, catedra de științe socio-umane, Academia de Informatică, Transporturi și Comunicații;

2004-2006 – cercetător științific superior secția Istorie Contemporană a Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei;

1999-2004 – cercetător științific în secția Istorie Contemporană a Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei;

1991-1996 – lector-asistent la catedra științe socio-umane, Universitatea Comercială din Moldova;

Informații suplimentare, publicații : Autoare a peste 120 de studii și lucrări științifice în volum de circa 350 c.a., inclusiv, 2 monografii, coautoare a 3 volume de documente, 3 compendii și manuale preuniversitare.

Participări în cadrul proiectelor instituționale: „Particularități ale vieții politice, economice și culturale a Republicii Moldova în sec. XX – începutul sec. XXI, IISD al AȘM, 2006-2010.

„Evoluții politice, social-economice și culturale în Basarabia, RASSM, RSSM și RM” IISD al AȘM, 2011-2014.

„Paradigme civilizatoare în spațiul istoric al Republicii Moldova în epoca contemporană (1918-2018)”, Institutul de Istorie al AȘM, 2015-2018.

„Paradigme civilizatoare în spațiul istoric al Republicii Moldova în epoca contemporană”, Institutul de Istorie al MECC, 2019.

Limbi străine:

Limba franceză: utilizator experimentat;

Limba rusă: utilizator experimentat;

Limba engleză: utilizator elementar.